

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
ΔΠΜΣ «Προστασία Μνημείων»
Α' Κατεύθυνση :
Συντήρηση και Αποκατάσταση
Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων
Ακαδημαϊκό έτος εισαγωγής:
2022-2023

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Η ΜΟΝΗ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΖΑΓΟΡΑΣ

Φοιτήτρια
Καραγιαννακίδου Κατερίνα
Αρχιτέκτων Μηχανικός

Επιβλέποντες Καθηγητές
Ομ. Καθ. Κ. Καραδήμας, Αρχιτέκτων Μηχανικός
Αν. Καθ. Ελ. Τσακανίκα, Πολιτικός Μηχανικός

Οκτώβριος 2024

Εικ.01 | Η μονή Ταξιαρχών. Λήψη από το δρόμο Ζαγοράς-Χορευτού, 12/2023.

Εικ.02 | Η μονή Ταξιαρχών, λήψη από το δρόμο Ζαγοράς-Χορευτού, 12/2023 (αριστερά), 08/2024 (δεξιά).

Εικ.03 | Το καθολικό της μονής Ταξιαρχών, ΝΔ γωνία. 08/2024.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μονή Ταξιαρχών βρίσκεται στην περιοχή της Ζαγοράς Πηλίου, εκτός οικισμού. Το συγκρότημα αποτελούνταν από το καθολικό, τα μοναστηριακά κτίσματα σε σχήμα Π, και το ταφικό παρεκκλήσι του Αγίου Νικολάου. Ο ναός χτίστηκε το 1733 στη θέση παλαιότερου, η δυτική πτέρυγα των κελιών το 1795, ενώ οι άλλες δύο πτέρυγες θεωρούνται προγενέστερες.

Ο ναός ανήκει στον τύπο του μονόχωρου δρομικού. Έχει περίστω στη δυτική και τη βόρεια όψη. Στην ανατολική όψη εξέχει η πεντάπλευρη κόγχη του ιερού. Έχει δίρριχτη στέγη με απότμηση στα ανατολικά και στα δυτικά. Τις μεγάλες όψεις χαρακτηρίζει γραμμικότητα ενώ τις μικρές συμμετρία. Μέχρι σήμερα σώζονται μερικά από τα αρχικά κουφώματα, ιδιαίτερα αξιόλογα. Ακόμα, στο εσωτερικό του ναού τμήμα της οροφής έχει ξυλόγλυπτα πλαίσια, ενώ το ψηλό ξυλόγλυπτο τέμπλο, χρονολογείται στο 1734 και θεωρείται από τα σημαντικότερα της περιοχής.

Το κέλυφος του ναού χρονολογείται στο 1733, ενώ ο βόρειος τοίχος ανακατασκευάστηκε το 1980. Οι τρεις παλαιές τοιχοποιίες είναι κατασκευασμένες από λιθοδομή με ξύλινες ενισχύσεις. Ο

βόρειος τοίχος κατασκευάστηκε από λιθοδομή με σενάζ από σκυρόδεμα. Η στέγη του ναού είναι καθιστή.

Το καθολικό παρουσιάζει έντονη παθολογία. Το σημαντικότερο πρόβλημα εντοπίζεται στη νότια όψη, όπου διακρίνονται 5 κατακόρυφες διαμπερείς ρωγμές και απόκλιση από την κατακόρυφο 20 εκατοστά. Διαμπερείς ρωγμές εμφανίζονται και στην ανατολική όψη. Η στέγη έχει ανοίξει τουλάχιστον στη νοτιοδυτική γωνία και στο εσωτερικό του ναού εισρέουν νερά. Στο σύνολο του ναού εμφανίζεται τόσο ανερχόμενη όσο και κατερχόμενη υγρασία. Έχει απωλέσει την ιδιότητα του κιβωτίου, καθώς ο βόρειος τοίχος κατασκευάστηκε με διαφορετική λογική.

Στην πρόταση αποκατάστασης-στερέωσης του ναού, προτείνονται μέτρα για την αποκατάσταση της μορφής και της δομής του. Πρόθεση είναι η προστασία από περεταίρω βλάβες. Κατά συνέπεια, προτείνονται μέτρα στερέωσης του παλαιού κελύφους. Σημειακά εφαρμόζονται μεταλλικές ενισχύσεις των ξύλινων κατασκευών. Η βόρεια όψη και το περίστω προτείνεται να ανακατασκευαστούν εξ ολοκλήρου.

Όσον αφορά τα μοναστηριακά κτίσματα, σήμερα σώζονται σε κατάσταση ερειπίου. Η

κατάστασή τους είναι μη αναστρέψιμη. Βάσει των σημερινών κτηριακών καταλοίπων αλλά και παλαιών φωτογραφιών, έγινε η πρόταση αναπαράστασης του συγκροτήματος. Στη συνέχεια, έγινε η πρόταση επανάχρησης του συγκροτήματος, όπου προτείνεται η ανακατασκευή των κελιών και η ένταξη χρήσης αγροτουριστικού κέντρου. Στην αυλή σχεδιάστηκαν σύγχρονες χαράξεις φύτευσης και ένα μεταλλικό στέγαστρο που συνδυάζεται με τις ξύλινες κατασκευές του χαγιατιού και του περίστωου, αλλά και με τους κορμούς των δέντρων.

ABSTRACT

The Monastery of the Taxiarches is located in the region of Zagora, Pelion, outside the main settlement. The complex originally consisted of the main church, monastery buildings in a «U» shape, and the burial chapel of Saint Nicholas. The church was built in 1733 on the site of an older one, while the western wing of the cells dates back to 1795, with the other two wings presumed to be older.

The church is a single-nave, linear structure, with a portico on its western and northern façades. A pentagonal apse of the sanctuary projects from the eastern side. It features a dual-pitched roof with a slant on both east and west ends. The long façades are characterized by linearity, while the shorter ones display symmetry. Some of the original woodwork is still preserved and is particularly noteworthy. Inside, part of the ceiling has carved wooden frames, while the tall, intricately carved wooden iconostasis, dating to 1734, is considered one of the most important in the region.

The church's structure dates back to 1733, while the northern wall was rebuilt in 1980. The three old walls are made of stone masonry with wooden reinforcements, whereas the north wall was built with stone masonry reinforced with concrete belts.

The main church exhibits significant structural deterioration. The most serious issue is on the southern side, where there are five vertical through-cracks and a 20-centimeter deviation from the vertical axis. Through-cracks also appear on the eastern façade. The roof has opened, particularly at the southwestern corner, allowing water to seep into the interior. Rising and descending moisture is evident throughout the building. It has lost its structural integrity, as the northern wall was constructed with a different approach. The main causes of the extensive structural deterioration are the combination of seismic activity and soil issues, abandonment, and human interventions.

The restoration and stabilization proposal for the church includes measures to restore its form and structure, aiming to prevent further damage. Consequently, measures are proposed to reinforce the old shell, with targeted application of metal supports for the wooden structures. The northern façade and portico are to be entirely reconstructed.

As for the monastery buildings, they are now in a ruined state and beyond restoration. Based on current remains and old photographs, a reconstruction proposal for the complex has been made. Subsequently, a reuse proposal was created, suggesting

the reconstruction of the cells and the transformation of the complex into an agritourism center. In the courtyard, contemporary planting layouts and a metal canopy have been designed, harmonizing with the wooden structures of the loggia and portico, as well as with the surrounding tree trunks.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ / ABSTRACT	7	4. ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ	73
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13	4.1. Αρχιτεκτονική ανάλυση	77
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	15	4.2. Κατασκευαστική ανάλυση	116
1.1. Αντικείμενο, στόχος και αρχές της εργασίας	17	4.3. Ανάλυση παθολογίας	161
1.2. Μεθοδολογία εργασίας	17	4.4. Πρόταση στερέωσης-αποκατάστασης του ναού	216
1.3. Μέθοδοι αποτύπωσης	20	5. ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ	241
2. ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ	25	5.1. Τα κελιά σήμερα	249
2.1. Το Πήλιο κατά την Οθωμανοκρατία	27	5.2. Αρχιτεκτονική ανάλυση	253
2.2. Πήλιο και μοναχισμός	28	5.3. Κατασκευαστική ανάλυση – τεκμηρίωση φάσεων	263
2.3. Η μεταβυζαντινή ναοδομία στον ελλαδικό χώρο	31	5.4. Παθολογία	266
2.4. Γενικά χαρακτηριστικά της μεταβυζαντινής και της πηλιορείτικης ναοδομίας	32	5.5. Λοιπά κτίσματα της μονής	270
2.5. Γενικά χαρακτηριστικά της μοναστηριακής αρχιτεκτονικής	37	5.6. Πρόταση αναπαράστασης του συγκροτήματος	275
2.6. Γενικά χαρακτηριστικά της μοναστηριακής αρχιτεκτονικής ναών του Πηλίου	39	5.7. Πρόταση επανάχρησης του συγκροτήματος	280
2.7. Παραδείγματα ναών της Ζαγοράς	40	ΕΠΙΛΟΓΟΣ	301
3. Η ΜΟΝΗ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ	45	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	302
3.1. Τοποθεσία	51	ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	310
3.2. Ιστορική ανάλυση	58		

Εικ.04| Συναυλία του κουαρτέτου βιολοντσέλων του Φεστιβάλ Πηλίου στο προαύλιο της μονής Ταξιαρχών. 07/2019.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια της Α' Κατεύθυνσης «Συντήρηση και Αποκατάσταση Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων» του διατμηματικού προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών «Προστασία Μνημείων», που οργανώνεται από τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Ε.Μ.Π. σε συνεργασία με τις σχολές Χημικών Μηχανικών, Πολιτικών Μηχανικών και Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών.

Ευχαριστίες οφείλω πρωτίστως στους καθηγητές του μεταπτυχιακού που επέβλεψαν την εργασία, κ. Κώστα Καραδήμα, αρχιτέκτονα μηχανικό, και κ. Ελευθερία Τσακανίκα, πολιτικό μηχανικό, για τις πολύτιμες συμβουλές και την καθοδήγηση καθ' όλη τη διάρκειά της.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την Μητρόπολη Δημητριάδος, και προσωπικά τον Μητροπολίτη κκ. Ιγνάτιο, για την άδεια μελέτης του μοναστηριού.

Ομοίως, ευχαριστώ την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας για την άδεια μελέτης του μοναστηριού. Ειδικές ευχαριστίες οφείλω στις κ. Γιαλούρη και Καραγιάννη για την επικοινωνία.

Ευχαριστώ τον ιερέα του ναού της Αγίας Παρασκευής Ζαγοράς για την άδεια

μελέτης του μοναστηριού, και τον επίτροπο Αλκιβιάδη Γεωργούδη για την άριστη συνεργασία κατά τις επισκέψεις μου στο πεδίο.

Ευχαριστώ το γραφείο του κ. Μαμαλούκου, και τον ίδιο προσωπικά, που μου πρότεινε το θέμα και μου έδωσε φωτογραφικό υλικό από το αρχείο του.

Ευχαριστώ τον κ. Μίλτο Πολυβίου, για την παραχώρηση φωτογραφιών από το αρχείο του.

Ευχαριστώ την Ακαδημία Θεολογικών σπουδών Βόλου για την άδεια χρήσης φωτογραφιών του αρχείου της. Προσωπικά ευχαριστώ την κ. Μαρία Νάνου, για τη σχετική επικοινωνία, αλλά και για πολύτιμες συζητήσεις καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας σχετικά με το μοναστήρι και την πληροειτική ναοδομία γενικότερα. Ακόμα, ευχαριστώ τον κ. Κωστή Δρυγιαννάκη για την ανταλλαγή υλικού.

Ευχαριστώ τις φίλες μου Εύη Φλώρου για την πολύτιμη βοήθεια στις εργασίες πεδίου, και τη Μαντώ Ξανθούλη, που έφτιαξε το κοντάρι για την απομακρυσμένη φωτογράφιση προκειμένου να φωτογραφίσω ψηλά μέρη του ναού.

Από την εργασία μου δεν θα μπορούσαν να λείπουν ευχαριστίες στην Εταιρεία Γραμμάτων και Τεχνών Πηλίου, που με τις

δράσεις των τελευταίων ετών διαμορφώνει περιβάλλον γόνιμης συνδιαλλαγής με την ιστορία και την κληρονομιά του τόπου μας.

Φίλοι και συγγενείς που με στηρίξαν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου, γνωρίζουν ήδη ότι τους είμαι ευγνώμων.

Πριν ξεκινήσει η ανάλυση του θέματος, ας μου επιτραπεί η παράθεση μιας προσωπικής ιστορίας. Όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια, το 2019 με πρωτοβουλία της Μητρόπολης Δημητριάδος άρχισε η αναζήτηση χρηματοδότησης για την αποκατάσταση της εγκαταλειμμένης μονής Ταξιαρχών Ζαγοράς. Τότε, στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας, είχαμε παρακολουθήσει συναυλία του κουαρτέτου βιολοντσέλων του Φεστιβάλ Πηλίου στο προαύλιο του ναού. Είχα πριν έναν χρόνο αποφοιτήσει από την αρχιτεκτονική του ΑΠΘ και είχα ξεκινήσει να εργάζομαι σε νεόδημητα. Η χρηματοδότηση δεν βρέθηκε ποτέ, όμως εγώ εντυπωσιάστηκα τόσο από το μέρος, που αποφάσισα να συνεχίσω τις σπουδές μου, να εξειδικευτώ στα μνημεία και να μελετήσω τον τόπο μου. Μετά από πέντε χρόνια και πλέον, είμαι ιδιαίτερα χαρούμενη που κλείνει αυτός ο κύκλος, στο ίδιο μέρος από όπου, κατά κάποιον τρόπο, άρχισε.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εικ.05 | Τα μοναστηριακά κτίσματα. Βόρεια πτέρυγα (πάνω), δυτική πτέρυγα (κάτω). 08/2023.

1.1. Αντικείμενο, στόχος και αρχές της εργασίας

Το μοναστήρι των Αγίων Ταξιαρχών Ζαγοράς βρίσκεται εκτός οικισμού, πάνω από την παραλία των Αγίων Σαράντα. Το συγκρότημα αποτελείται από το Καθολικό, τα μοναστηριακά κτίσματα (κελιά), και το παρακείμενο ταφικό παρεκκλήσι του Αγίου Νικολάου.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η ανάλυση του συγκροτήματος. Αρχικά, η ιστορική ανάλυση, έπειτα, η αρχιτεκτονική, κατασκευαστική ανάλυση και ανάλυση της παθολογίας του Καθολικού, καθώς και η πρόταση στερέωσης-αποκατάστασής του. Στη συνέχεια, βάσει των υφιστάμενων αρχιτεκτονικών καταλοίπων και αρχαιακής έρευνας, έγινε η πρόταση αναπαράστασης του συγκροτήματος, και αυτήν ακολούθησε η πρόταση επανάχρησής του. Το παρεκκλήσι του Αγίου Νικολάου δεν συμπεριλήφθηκε στη μελέτη, λόγω προβλημάτων πρόσβασης.

Στόχοι της μελέτης είναι:

- η κατά το δυνατόν πληρέστερη αποτύπωση της σημερινής κατάστασης του Καθολικού (αρχιτεκτονική ανάλυση, κατασκευαστική ανάλυση, παθολογία),

- η πρόταση στερέωσης του ναού (αντιμετωπίζοντας δομικά και μορφολογικά προβλήματα),

- η κατανόηση της διάταξης και της αρχιτεκτονικής του μοναστηριού συνολικά, όπως ήταν την εποχή της λειτουργίας του και

- η πρόταση επανάχρησης του συγκροτήματος, με αρχιτεκτονική και λειτουργική συνέπεια, έχοντας ως άξονα τις σημερινές απαιτήσεις.

1.2. Μεθοδολογία εργασίας

Η εργασία ολοκληρώθηκε σε διαδοχικά στάδια.

Σε πρώτη φάση, την άνοιξη του 2023, έγινε η αναγνώριση της περιοχής και ο εντοπισμός του θέματος.

Το καλοκαίρι του 2023, εκμεταλλευόμενη τις καιρικές συνθήκες και τη δυνατότητα παραμονής στην περιοχή για μεγάλο διάστημα, προχώρησα στην εργασία αποτύπωσης.

Στη συνέχεια, τους φθινοπωρινούς μήνες ακολούθησε η βιβλιογραφική μελέτη. Παράλληλα με τα στοιχεία για το μοναστήρι, μελετήθηκε γενικά η ιστορία και η αρχιτεκτονική του Πηλίου (ναών, μοναστηριών, αλλά και κοσμικών κτισμάτων). Η σημασία του εν λόγω σταδίου ήταν καθοριστική για τη μελέτη του μοναστηριού, καθώς μόνο μέσω της σύγκρισης μπορεί το αντικείμενο μελέτης να αναγνωριστεί.

Το Φεβρουάριο του 2024 έγινε η φωτογραφική αποτύπωση με στόχο την δημιουργία ψηφιακού φωτογραμμετρικού μοντέλου.

Τη σχεδιαστική επεξεργασία των δεδομένων ακολούθησαν πολλαπλές επισκέψεις στο μνημείο, τόσο για την περαιτέρω παρατήρηση και επιβεβαίωση λεπτομερειών, όσο και για την παρακολούθηση της εξέλιξης της παθολογίας του Καθολικού.

Ακολούθησε η κατάρτιση της πρότασης στερέωσης - αποκατάστασης του ναού. Εντοπίστηκαν οι γενικές αρχές και οι στόχοι της παρέμβασης. Συντάχθηκε τεχνική έκθεση με αναλυτική περιγραφή των απαιτούμενων εργασιών και διαμορφώθηκαν τα ανάλογα σχέδια.

Για την πρόταση αναπαράστασης του μοναστηριού αξιοποιήθηκαν πολλαπλά

στοιχεία. Αφενός, στοιχεία που συλλέχθηκαν από το πεδίο, αλλά και παλιές φωτογραφίες που εντοπίστηκαν διάσπαρτες σε πηγές που αναφέρονται αναλυτικά στη συνέχεια.

Τέλος, η εργασία έκλεισε με την πρόταση επανάχρησης του συγκροτήματος.

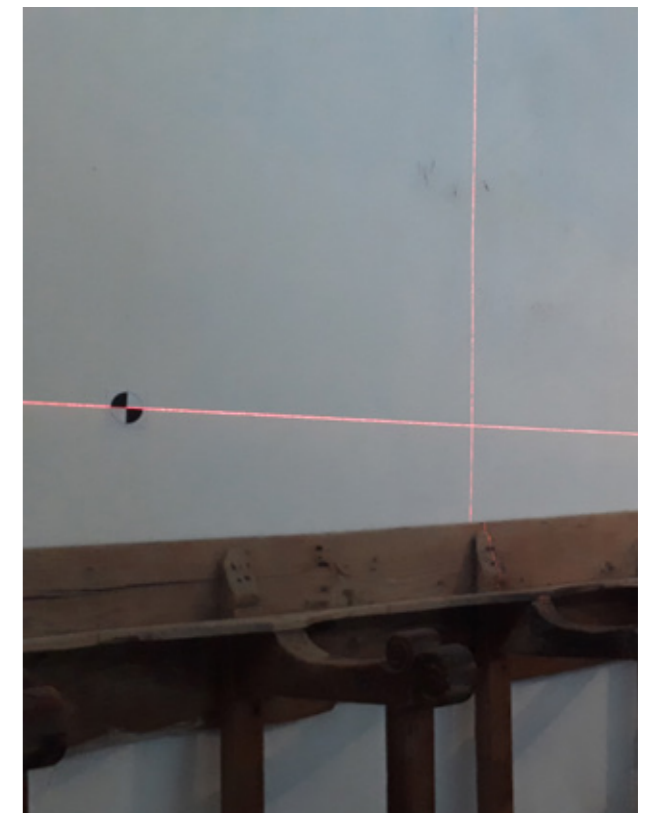
Αξίζει να γίνει εδώ αναφορά των πολυτιμότερων πηγών της βιβλιογραφικής έρευνας. Ο κατάλογος είναι αρκετά μεγάλος, όμως κάποια έργα υπήρξαν θεμελιώδη για την παρούσα εργασία. Σχεδόν επιγραμματικά, αναφέρω τα σημαντικότερα, χωρίς φυσικά να υποβιβάζονται τα υπόλοιπα. Πολλά οφείλουν οι ερευνητές της περιοχής στον Απόστολο Κωνσταντινίδη και το έργο του «Τα εν τω Πηλίω όρει σύγχρονα και παλαιά χριστιανικά μνημεία» (1960, Αλεξάνδρεια), καθώς με συνέπεια κατέγραψε τους ναούς της περιοχής της Ζαγοράς και όσα βρήκε εκεί. Είναι το μόνο (γνωστό) έργο, όπου αναφέρονται αναλυτικά στοιχεία για τη μονή Ταξιαρχών. Πολύτιμα υπήρξαν όμως και έργα με γενικότερη θεματολογία, με πρώτο το «η Πηλιορείτικη ναοδομία» (2019, Βόλος) του Μίλτου Πολυβίου, που χάρη στην πληθώρα των στοιχείων που παρουσιάζει καθιστά πλέον δυνατή τη συγκριτική μελέτη των ναών της περιοχής. Ομοίως, το έργο «Πηλιορείτικη Οικοδομία» (2007, Αθήνα) του Γιάννη Κίζη είναι έργο αναφοράς για την

αρχιτεκτονική των κατοικιών του Πηλίου, και όχι μόνο, καθώς η κατασκευαστική λογική κοσμικών και των θρησκευτικών κτηρίων της εποχής προσομοιάζουν. Το εμβληματικό έργο του Κίτσου Μακρή «Η λαϊκή τέχνη του Πηλίου» (1976, Αθήνα), ή το «Ο αρχιτέκτων Δήμος Ζουπανιώτης» (1957, Αθήνα), κ.α., ως γνωστόν, είναι έργα αναφοράς για οποιαδήποτε μελέτη σχετικά με την αρχιτεκτονική και τη λαϊκή τέχνη της περιοχής.

Είναι αδύνατον να μην αναφερθεί εδώ η ειδική σημασία που είχε το «τα Σπίτια της Ζαγοράς» (1949, Αθήνα) του Δημήτρη Πικιώνη, καθώς μόνο σε αυτό το βιβλίο έχουν δημοσιευθεί φωτογραφίες της νότιας πτέρυγας των κελιών. Μάλιστα, υπάρχει και μέρος της εσωτερικής όψης της νότιας πτέρυγας σε σχέδιο υπό κλίμακα, από το οποίο προέκυψαν σημαντικά μετρητικά στοιχεία για όλο το συγκρότημα.

Εικ.06| Χρήση αλφαδολείζερ για τη χωροστάθμιση. 08/2023.

Εικ.07| Χρήση αλφαδολείζερ για τη χωροστάθμιση. 02/2024.

Εικ.08 | Μετρήσεις στο εσωτερικό του ναού. 08/2023.

Εικ.09 | Μετρήσεις με πτυσσόμενη σκάλα. 08/2023.

1.3. Μέθοδοι αποτύπωσης

Για τις ανάγκες της αποτύπωσης του Καθολικού, το κτίσμα τμήθηκε σε οριζόντια επίπεδα με τη βοήθεια περιστροφικού αλφαδολείζερ. Κατ' αυτόν τον τρόπο, προσδιορίστηκε η στάθμη του εδάφους, του δαπέδου, και όλων των επιπέδων των στοιχείων του ναού. Ευλόγως, τα οριζόντια επίπεδα χρησιμοποιήθηκαν και στις εξωτερικές όψεις, προκειμένου να συσχετιστούν οι εσωτερικές με τις εξωτερικές μετρήσεις.

Κατά τη διαδικασία της συμβατικής αποτύπωσης εφαρμόστηκε η μέθοδος των τριγωνικών οδεύσεων με μετροταινία απλή, αλλά και λέιζερ. Για τις αποκλίσεις από την κατακόρυφο στο εσωτερικό του ναού χρησιμοποιήθηκε αλφαδολείζερ. Εξωτερικά, χρησιμοποιήθηκε νήμα της στάθμης. Ελλείψει περίτεχνου διακόσμου, προφίλομετρο χρησιμοποιήθηκε μόνο για το προφίλ των μαξιλαριών του περιστώου. Καθώς δεν υπήρχαν σχεδιαστικά υπόβαθρα, η σχεδίαση των σκαριφημάτων βασίστηκε μόνο σε επιτόπιες παρατηρήσεις.

Η πρόσβαση στα ψηλά τμήματα του ναού (στη στάθμη των φεγγιτών δηλαδή), έγινε με χρήση πτυσσόμενης σκάλας. Ωστόσο, υπήρξαν σημεία που δεν κατέστη εφικτό να προσεγγιστούν. Όσον αφορά το εξωτερικό του ναού, δεν μετρήθηκαν η

δυτική και βόρεια όψη πάνω από τη στέγη του περιστώου. Επιπλέον, ο φεγγίτης στο κέντρο της δυτικής κόγχης δεν ήταν προσβάσιμος. Στη νότια όψη, λόγω ανωμαλίας του εδάφους, μετρήθηκαν μόνο δύο από τους φεγγίτες. Εννοείται πως δεν μετρήθηκε ούτε η στέγη. Όσον αφορά το εσωτερικό του ναού, δεν ήταν δυνατή η πρόσβαση στο εσωτερικό της στέγης.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, εκτός από την συμβατική αποτύπωση, ακολουθήθηκε και η μέθοδος της φωτογραμμετρίας. Συγκεκριμένα, λήφθηκαν φωτογραφίες του εσωτερικού και του εξωτερικού του ναού, αλλά και του περιβάλλοντος χώρου και των κελιών. Για τις φωτογραφίες χρησιμοποιήθηκε η κάμερα του κινητού τηλεφώνου iPhone 14pro. Καθώς πολλά μέρη του ναού ήταν δυσπρόσιτα λόγω ύψους, χρησιμοποιήθηκε πτυσσόμενο κοντάρι για απομακρυσμένη φωτογράφιση¹. Κατ' αυτόν τον τρόπο μοντελοποιήθηκαν και τα τμήματα του ναού στα οποία δεν είχαμε πρόσβαση για συμβατικές μετρήσεις. Στη συνέχεια, δημιουργήθηκε το μοντέλο στο πρόγραμμα Metashape της Agisoft. Με την κατάλληλη επεξεργασία, εξήχθησαν από το μοντέλο ορθές φωτογραφίες. Οι μετρήσεις της συμβατικής αποτύπωσης

¹ Πρόκειται για ιδιοκατασκευή. Συγκεκριμένα, μέλος selfie stick προσαρμόστηκε σε κοντάρι ελαιοχρωματιστή, ύψους 4μ. Την κατασκευή αυτή ανέλαβε φίλη της φοιτήτριας.

Εικ.10 | Φωτογράφιση της Ν όψης με πτυσσόμενο κοντάρι. 02/2024.

Εικ.11 | Φωτογράφιση του εσωτερικού του ναού με πτυσσόμενο κοντάρι. 02/2024.

Εικ.12 | Λήψεις του φωτογραμμετρικού μοντέλου.

επιβεβαιώθηκαν και με την αντιπαραβολή τους με ορθές φωτογραφίες (και τούμπαλιν).

Η αποτύπωση επεκτάθηκε και στον περιβάλλοντα χώρο του Καθολικού και στα μοναστηριακά κτίσματα. Έγιναν κάποιες μετρήσεις, αλλά τόσο η σύνταξη τοπογραφικού διαγράμματος, όσο και τα υπόβαθρα των σχεδίων αναπαράστασης των κελιών, βασίστηκαν σε ορθές φωτογραφίες. Για μεγαλύτερη ακρίβεια, απαιτείται σύνταξη τοπογραφικού διαγράμματος με εξειδικευμένο εξοπλισμό.

Η ψηφιακή σχεδίαση έγινε με το πρόγραμμα AutoCAD 2024. Για την καλύτερη απόδοση των αρχιτεκτονικών μορφών, μέρος των σχεδίων έγινε σε tablet με χρήση γραφίδας. Η κλίμακα σχεδίασης ήταν 1:1, για την καλύτερη δυνατή ακρίβεια. Στη συνέχεια, τα σχέδια του ναού επεξεργάστηκαν σε κλίμακα 1:50 (οι λεπτομέρειες σε 1:20). Το τοπογραφικό σε κλίμακα 1:200, ενώ τα σχέδια του συγκροτήματος για την πρόταση αναπαράστασης και επανάχρησης, σε κλίμακα 1:100.

Εικ.13 | Στο ιερό του ναού βρίσκονται αποθηκευμένα σε κουτιά ανθρώπινα οστά. 08/2023.

**2. ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ
& ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ**

2.1. Το Πήλιο κατά την Οθωμανοκρατία

Μία ακόμα έκφραση της αναζωογόνησης και της ανάπτυξης που χαρακτηρίζει τα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, αποτελούν τα ορεινά κέντρα στα Αμπελάκια, το Πήλιο και το Ζαγόρι². Ειδικά στα τέλη του 18ου αιώνα, όταν η οθωμανική αυτοκρατορία περιερχόταν στην κατάσταση του «μεγάλου ασθενούς», οι υπόδουλοι πληθυσμοί κατάφεραν να ακολουθούν τις πνευματικές εξελίξεις της Δύσης, και να ανθίζουν οικονομικά μέσω του εμπορίου και των βιοτεχνιών³.

Το Πήλιο ξεχωρίζει του συνόλου, καθώς βρέθηκε να χαιρεί ταυτοχρόνως όλων των ευνοϊκών συνθηκών ανάπτυξης ορεινών οικισμών της εποχής μελέτης. Οι απομονωμένες τοποθεσίες, η αγροτική και βιοτεχνική παραγωγή, η ναυτιλία και το εμπόριο, τα μοναστήρια, τα βακουφικά προνόμια, η αυτοδιοίκηση, η απουσία μουσουλμανικού στοιχείου, οι πηλιορείτες μέτοικοι σε κέντρα της Δύσης, είναι τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της περιοχής⁴. Παρότι κι άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου έχαιραν προνομίων, ο συνδυασμός ευνοϊκών

συνθηκών και ισότητας των κοινοτήτων, χωρίς επικράτηση κάποιας «πρωτεύουσας» συντέλεσαν στην διαμόρφωση του πιο ανεπτυγμένου οικιστικού συνόλου της τουρκοκρατίας⁵.

Συνακόλουθα της συνολικής ανάπτυξης σε έξαρση βρέθηκε και η ναοδομία κατά την περίοδο μελέτης. Ο πλούτος που απέκτησε η περιοχή, ο πολυδιάστατος ρόλος της εκκλησίας και η τάση προβολής των κοινοτήτων ήταν μερικές από τις κινητήριες δυνάμεις που ώθησαν την κατασκευή πληθώρας ναών σε όλη την έκταση της χερσονήσου. Η δραστηριότητα ήταν τόσο έντονη, που στο τέλος της περιόδου μελέτης κατακρίθηκε. Εκπρόσωποι του διαφωτισμού, αλλά και άνθρωποι της εκκλησίας, χαρακτήρισαν το φαινόμενο «άσκοπο», και προσπάθησαν να το περιορίσουν καθώς θεωρούσαν πως οι νέες εκκλησίες θα έμεναν αλειτούργητες⁶.

Εικ.14 | Χάρτης της Μαγνησίας του Άνθιμου Γαζή. Αθήνα, συλλογή Χρ. Μαχαίριτσα.

2 Κίζης, 2007, 27.

3 Κίζης 2007, 30, όπου και περισσότερη βιβλιογραφία.

4 Κίζης 2007, 41.

5 Λεωνοδοπούλου - Στυλιανού 1988, 19-20· Σιμόπουλος 2003, 493-94.

6 Ο Κοραής, ο Μοισιόδαξ, ο Κοσμάς Αιτωλός κλπ. Μπούρας 2001, 264, 2013, 143· Πολυβίου 2019, 33.

2.2. Πήλιο και μοναχισμός

Από τον 12^ο αιώνα φαίνεται πως δημιουργήθηκε στην περιοχή μοναστικό κίνημα, οριζόμενο από την κατασκευή και ανακαίνιση μοναστηριών. Διαμορφώθηκαν συγκροτήματα που προσέλκυσαν μεγάλο αριθμό μοναχών, αλλά και κάποιους πάροικους⁷. Το κίνημα κορυφώθηκε ήδη τον 13^ο αιώνα, όταν οι τοπάρχες της Μαγνησίας Μαλιασσηνοί ίδρυσαν δύο μονές⁸. Κάποιες από τις πιο γνωστές και σημαντικές μονές ήταν οι εξής:

Η μονή Οξείας Επισκέψεως ιδρύθηκε από τον Κωνσταντίνο Μαλιασσηνό πριν το 1215⁹ στη σημερινή Μακρινίτσα, και η μονή του Προδρόμου νέας Πέτρας ιδρύθηκε από τον γιού του, τον Ιούλιο του 1273, στη βυζαντινή Άνω Δρυανούβαινα, περιοχή ταυτισμένη με την σημερινή Πορταριά¹⁰. Στα τέλη του 13^{ου} αιώνα ήδη υπήρχαν δύο μοναστήρια στην περιοχή του Κατηχωρίου¹¹. Η μονή του Αγίου Λαυρεντίου φαίνεται πως έχει αρχική φάση στα μέσα του 13ου αιώνα¹².

Στην περιοχή της Ζαγοράς, το μοναστήρι της μεταμόρφωσης του Σωτήρος,

7 Γιαννόπουλος 1924, 234.

8 Γιαννόπουλος 1924, 234-35.

9 Γιαννόπουλος 1924, 201· Κουλουράς 1997, 229.

10 Κουλουράς 1997, 173.

11 Μακρής 1976, 27.

12 Μαμαλούκος 2006, 76. Έχουν υάρξει στο παρελθόν και διαφορετικές απόψεις όπως Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού 1979, 238· Ασημακοπούλου - Ατζακά 1982, 155· Μπούρας και Μπούρα 2002, 206-8.

βάσει γλυπτών που σώζονται μέχρι σήμερα, πιθανολογείται πως ανήκε επίσης στον 13^ο αιώνα¹³. Ακόμα, η μονή Παναγίας Ράσοβας βρίσκεται ανάμεσα στη Ζαγορά και το Πουρί.

Στη συνέχεια, μετά την κατάληψη της περιοχής από τους Οθωμανούς, Έλληνες από τον θεσσαλικό κάμπο και τα παράλια, έσπευσαν στο Πήλιο προσπαθώντας να αποφύγουν τους φόρους, τους πειρατές αλλά και τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς εν γένει¹⁴. Σταδιακά, άρχισαν να αναπτύσσονται οι οικισμοί, συχνά γύρω από τα μοναστήρια¹⁵. Συχνά, μάλιστα, αυτοί φέρουν μέχρι σήμερα τα ονόματα των αρχικών μοναστηριών (όπως το χωριό Άγιος Λαυρέντιος, Πορταριά, κλπ)¹⁶. Ταυτόχρονα, λόγω του κινδύνου πειρατείας αποφεύγονταν η εγκατάσταση στα παράλια¹⁷. Διαμορφώθηκε με αυτόν τον τρόπο ένα νέο οικιστικό τοπίο ανταποκρινόμενο στις ανάγκες της εποχής, με κέντρα τις μονές της προηγούμενης περιόδου.

13 Μαμαλούκος 2004, 36.

14 Γιαννόπουλος 1924, 235· Κορδάτος 1960, 192, 197· Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού 1988, 15-16, όπου και περισσότερη βιβλιογραφία.

15 Στο παρελθόν έχει δοθεί υπερβολική βαρύτητα στο συσχετισμό των οικισμών με τις μονές. Ρόλο σε αυτό έπαιξε τόσο ο χάρτης του Francisco de Cesanis του 1421 όπου τη θέση του Πηλίου αναγράφεται η λέξη «Monastir», αλλά και η αναφορά του 1521 μόνο του κάστρου του Γόλου (Βόλου). Βλ. Κορδάτος 1960, 188· Νάνου 2001, 170 σημ.5· Κίζης 2007, 43 σημ.14. Εξάλλου, ο Μακρής αναφέρει πως «πυρήνες άλλων πληροεϊτικών χωριών είναι οι συστάδες καλυβιών, αγροτικών σπιτιών μέσα σε κτήματα». Μακρής 1976, 27.

16 Κορδάτος 1960, 188, 191· Κωνσταντινίδης 1960, 10, 14· Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού 1988, 13· Πολυβίου 2019, 16. Για τα μοναστήρια του Πηλίου κατά την μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο βλ. Γιαννόπουλος 1924, 1925· Μακρής 1976, 27· Ασημακοπούλου - Ατζακά 1982, 112.

17 Κορδάτος 1960, 188-92.

Αξίζει να σημειωθεί πως τα μοναστήρια θεωρούνταν από τους οθωμανικούς νόμους «προστατευόμενα θρησκευτικά καθιδρύματα», και άκμασαν κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα¹⁸.

Όσον αφορά τη σχέση των μοναστηριακών συγκροτημάτων με τους οικισμούς, υπάρχουν τρεις περιπτώσεις:

-οικήσεις που διαμορφώθηκαν γύρω από μοναστήρια (πχ. Παναγία Μακρινίτσας).

-μοναστήρια που σήμερα είναι εντός οικισμών γιατί οι οικισμοί επεκτάθηκαν (πχ. Άγιος Ιωάννης Πρόδρομος Ζαγοράς)¹⁹.

-μοναστήρια που βρίσκονταν και βρίσκονται σε απόσταση από κάποιον οικισμό (πχ. Μονή Ταξιαρχών Ζαγοράς).

Σε αυτά διέμεναν μοναχοί, φιλοξενούσαν περαστικούς, έσωζαν άλλους από ληστρικές επιδρομές κλπ. Φαίνεται, πως με την ανάπτυξη που είδε η Ζαγορά και τη βελτίωση των συνδέσεων με άλλα χωριά, σταδιακά τα μοναστήρια εγκαταλείπονταν. Περιέπιπταν σε λειτουργία «εξωκκλησιού» και υπάγονταν σε κάποιον από τους ενοριακούς ναούς του οικισμού²⁰.

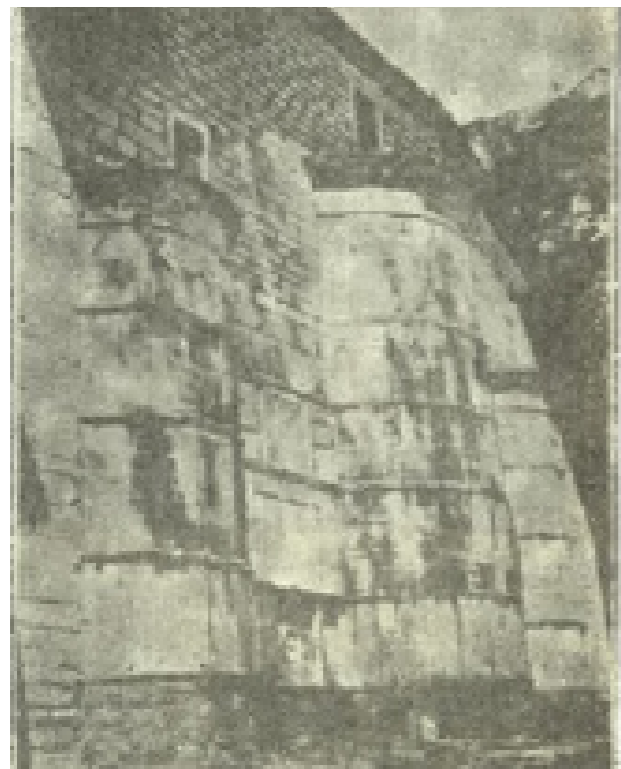
18 Μπούρας 2001, 239.

19 Πολυβίου 2019, 37.

20 Κωνσταντινίδης 1960, 129.

Εικ.15| Ο ναός του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου Ζαγοράς.

Εικ.16| Η ανατολική όψη του ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου Μακρινίτσας, πριν το 1925, με τα εντοιχισμένα γλυπτά.

Εικ.17| Το καθολικό της μονής Φλαμουρίου στο Πήλιο.

Εικ.18| Ο ναός της Αγίας Μαρίας Κισσού (1745). Α όψη.

2.3. Η μεταβυζαντινή ναοδομία στον ελλαδικό χώρο

Για λόγους διευκόλυνσης της έρευνας, η μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική χωρίζεται σε δύο περιόδους, πριν και μετά το 1700. Στη δεύτερη η οθωμανική αυτοκρατορία παρήκμαζε, ενώ η οικονομική κατάσταση των χριστιανών είχε βελτιωθεί, με καθοριστικές συνέπειες και σε θέματα πολιτιστικά²¹.

Όσον αφορά την αρχιτεκτονική της πρώτης περιόδου, στα περισσότερα μέρη, αποτελεί συνέχεια της βυζαντινής παράδοσης. Τηρούνταν οι κανόνες κατασκευής των βυζαντινών ναών, ως προς την τυπολογία, τις αναλογίες, την κατασκευαστική λογική κλπ²².

Αντιθέτως, στη δεύτερη περίοδο, μαζί με την ενδυνάμωση των κοινωνιών, ακολούθησε και η ανανέωση της ναοδομίας²³. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Μπούρας²⁴ «Αναπτύσσεται και παγιώνεται ευρέως η λαϊκή κουλτούρα κοσμοπολίτικη στα αστικά κέντρα και πρωτογενής στην ύπαιθρο». Στην αρχιτεκτονική και ειδικά τη ναοδομία, επικράτησαν δύο τάσεις. Η πιο συντηρητική είναι αυτή που συνέχισε τη βυζαντινή παράδοση, ενώ η δεύτερη αφορά σε μεγάλους ναούς που ανέγειραν κοινότητες και είχαν έντονα λαϊκά στοιχεία²⁵.

Πρόκειται για την περίοδο ευρείας επικράτησης του τύπου της βασιλικής. Προτιμήθηκε τόσο για κατασκευαστικούς όσο και για μορφολογικούς λόγους²⁶. Συγκεκριμένα, η βασιλική έχει απλό δομικό σύστημα, άρα δεν απαιτεί ειδικές γνώσεις από τεχνίτες, είναι εύκολη η επισκευή και η επέκταση, εντασσόταν στον οικισμό εύκολα, αφού έμοιαζε με κατοικία²⁷, υποτίθεται πως ικανοποιούσε την τάση επιστροφής στα αρχαία πρότυπα²⁸, ενώ δεν υπήρχε πια η απαίτηση ένταξης του εικονογραφικού κύκλου των σταυροειδών εγγεγραμμένων, αφού οι τοιχογραφίες είχαν πια υποβαθμιστεί και κατά κάποιον τρόπο υποκατασταθεί από το τέμπλο. Πρόκειται, άλλωστε, για τον μακροβιότερο τύπο εκκλησιαστικού κτηρίου, που προϋπήρχε της οθωμανικής κατάκτησης, ως επιβίωση την παλαιοχριστιανικών βασιλικών²⁹.

Όσον αφορά το Πήλιο δεν είναι αμελητέο, βέβαια, ότι η προσφερόμενη οικοδομική ύλη της περιοχής ενδεικνυόταν για κατασκευή βασιλικής. Καλής ποιότητας λίθοι και ξύλα καστανιάς ήταν τα βασικά συστατικά, τα οποία υπήρχαν σε αφθονία.

26 Μπούρας 2001, 267, 2013, 140.

27 Η μορφολογική και κατασκευαστική ομοιότητα των ναών με τις κατοικίες, αποτελεί ίσως έκφραση εκκοσμίκευσης Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού 1988, 84· Πάλλας 2007, 2007· Μπούρας 2013, 140-41· Πολυβίου 2019, 116-17.

28 Βλ. Μπούρας 1979· Πάλλας 2007, 116.

29 Βοκοτόπουλος 1992, 98-105· Μπούρας 2013, 140.

21 Μπούρας 2001, 237.

22 Μπούρας 2001, 238-43.

23 Μπούρας 2001, 263.

24 Μπούρας 2001, 264.

25 Μπούρας 2001, 264.

Εικ.19| Αγ. Ταξιάρχες Τσαγκαράδας, Β όψη.

Εικ.20| Ο ναός της Αγίας Μαρίας Κισσού (1745). Περίπτωση σε Β, Δ, Ν όψη.

2.4. Γενικά χαρακτηριστικά της μεταβυζαντινής και της πηλιορείτικης ναοδομίας

Η μεταβυζαντινή ναοδομία του Πηλίου δεν θεωρείται παράγωγο της συγκεκριμένης περιοχής αποκλειστικά. Αντίθετα, ακολουθούνταν πλήρως οι τάσεις της εποχής που επικρατούσαν στην ηπειρωτική Ελλάδα συνολικά³⁰. Εξάλλου, οι μάστορες που έδρασαν στο Πήλιο δεν ήταν ντόπιοι. Οι μάστορες και τεχνίτες από την Ήπειρο και τη Μακεδονία (όλοι ονομάζονταν Ζουπανιώτης ή Ζηπανιώτης³¹) διαμόρφωσαν το δομημένο περιβάλλον της ηπειρωτικής Ελλάδας συνολικά. Εκτιζαν σίτια, γεφύρια, εκκλησίες, βρύσες. Η παρουσία τους στο Πήλιο τεκμηριώνεται το διάστημα από το 1739 ως το 1820³².

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται απόπειρα επιγραμματικής παράθεσης των χαρακτηριστικών της πηλιορείτικης ναοδομίας της δεύτερης φάσης της μεταβυζαντινής αρχιτεκτονικής.

Γενικώς, την περίοδο της Οθωμανοκρατίας το μόνο ίσως μέσον επίδειξης και προβολής των χριστιανών ήταν η χορηγία σε ναούς και μοναστήρια.

30 Πολυβίου 2019, 88–89.

31 Σαββοπούλου - Κατσίκη 2013, 262 και σημ.5, όπου και επιπλέον βιβλιογραφία σχετικά.

32 Μακρής 1976, 43, 2007, 12· Πολυβίου 2002, 169, 2019, 47.

Στο 1/3 των ναών του Πηλίου είναι γνωστή η ταυτότητα των κτητόρων, μέσω επιγραφών ή σχετικών εγγράφων³³.

Στην περιοχή απαγορευόταν η ανέγερση νέων ναών, αδειοδοτούνταν μόνο οι επισκευές³⁴.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της μεταβυζαντινής βασιλικής αποτελούν τα περίστωα. Εντοπίζονται στη δυτική πλευρά, συχνά στη νότια, σπανιότερα στη βόρεια³⁵, όπως προκύπτει από τον προσανατολισμό και ό,τι αυτό συνεπάγεται κλιματολογικά. Πάντα υπάρχει όπου διανοίγεται είσοδος στον ναό³⁶. Στα περίστωα εδράζονται ξύλινοι στύλοι που διαμορφώνουν τη μονόριχτη στέγη³⁷. Συχνά, τα περίστωα καταλήγουν σε παρεκκλήσια³⁸.

Τις βασιλικές χαρακτηρίζει η γραμμικότητα του άξονα Δύσης-Ανατολής. Στις μικρές όψεις τηρείται συμμετρία. Συχνά, οι τελευταίες είναι ιδιαίτερα επιμελημένες, με λιθανάγλυφα, επιγραφές κλπ³⁹. Γενικώς η διακόσμηση των όψεων έχει διαβαθμίσεις ανάλογα με τη συμβολική σημασία και τη θέση στον περιβάλλοντα χώρο. Η ανατολική

33 Πολυβίου 2002, 165, 2019, 41 και σημ.178.

34 Η σχετική δαπάνη της άδειας σώζεται στο εξοδολόγιο της Αγίας Παρασκευής Ζαγοράς, για την Αγία Μαρίνα Κισσού, κλπ. Μακρής 1976, 66.

35 Πολυβίου 2019, 68.

36 Πολυβίου 2009, 41.

37 Πολυβίου 2019, 110.

38 Πολυβίου 2019, 67–68.

39 Πολυβίου 2019, 1966.

Εικ.21| Επιγραφή στην Αγία Παρασκευή Ζαγοράς όπου αναγράφεται το όνομα του αρχιμάστορα Δήμου Ζουπανιώτη.

Εικ.22| Επιγραφή από το ναό της Αγίας Κυριακής Ζαγοράς όπου αναφέρεται η συλλογική οικονομική ενίσχυση.

Εικ.23 | Άγιος Γεώργιος Ζαγοράς (1765), δυτική όψη.

όψη είναι η πιο διακοσμημένη⁴⁰, ενώ η βόρεια συνήθως δεν έχει διάκοσμο⁴¹. Όσον αφορά τις κόγχες του ιερού, πολύ σύνθητες φαινόμενο είναι να εξέχουν της ανατολικής όψης. Έχουν σχήμα σε κάτοψη κανονικού πολύπλευρου σχήματος.

Τα παράθυρα διαμορφώνονται ανάλογα με τον προσανατολισμό. Στη βόρεια πλευρά σπανίζουν. Προκειμένου να διαχέεται το φως στο εσωτερικό, τα ανοίγματα προς το εσωτερικό διευρύνονται.

Ο ναός εσωτερικά χαρακτηρίζεται από εσωστρέφεια, απομόνωση, έλλειψη φυσικού φωτισμού και ευτέλεια υλικών· δίνει την εντύπωση χώρου εφήμερου, σχεδόν σκηνογραφικού⁴². Συχνά, η ευτέλεια των υλικών έρχεται σε αντίθεση με το επίπεδο επεξεργασίας του, καθώς ο στολισμός υπερέρχει του δομικού μέρους της⁴³.

Τα υλικά δόμησης προσπορίζονταν από λατομεία της περιοχής, όπου υπάρχει αφθονία σχιστολιθικών κοιτασμάτων, μαρμάρων και ασβεστόλιθων, αλλά και δάση δρυός, καστανιάς και οξιάς⁴⁴.

40 Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη που εκφράζει ο Πολυβίου, ότι ενώ στην βυζαντινή αρχιτεκτονική (και δη στην ώριμη υστεροβυζαντινή σύνθεση) η ανατολική όψη και οι κόγχες διαμορφώνονταν ως μέρη του συνόλου, στην μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική μετά το 1700, οι κόγχες αναδεικνύονται ως μοναδικό αρχιτεκτονικό στοιχείο με ιδιαίτερη επεξεργασία, δυσανάλογη των υπόλοιπων όψεων. Πολυβίου 2019, 186.

41 Πολυβίου 2019, 120.

42 Μπούρας 2013, 141.

43 Μπούρας 2013, 140.

44 Κίζης 2007, 148-49.

Ακόμα, στους ναούς του Πηλίου εντοπίζονται εκφράσεις του οθωμανικού μπαρόκ⁴⁵.

Μεγάλη παράδοση στα ψηλά ξυλόγλυπτα τέμπλα είχε το Πήλιο. Στην περιοχή σώζονται ακόμα και τέμπλα του 17^{ου} αιώνα. Είχαν αφηγηματικό χαρακτήρα, ψηλό ανάγλυφο, και συχνά ήταν επιχρυσωμένα.

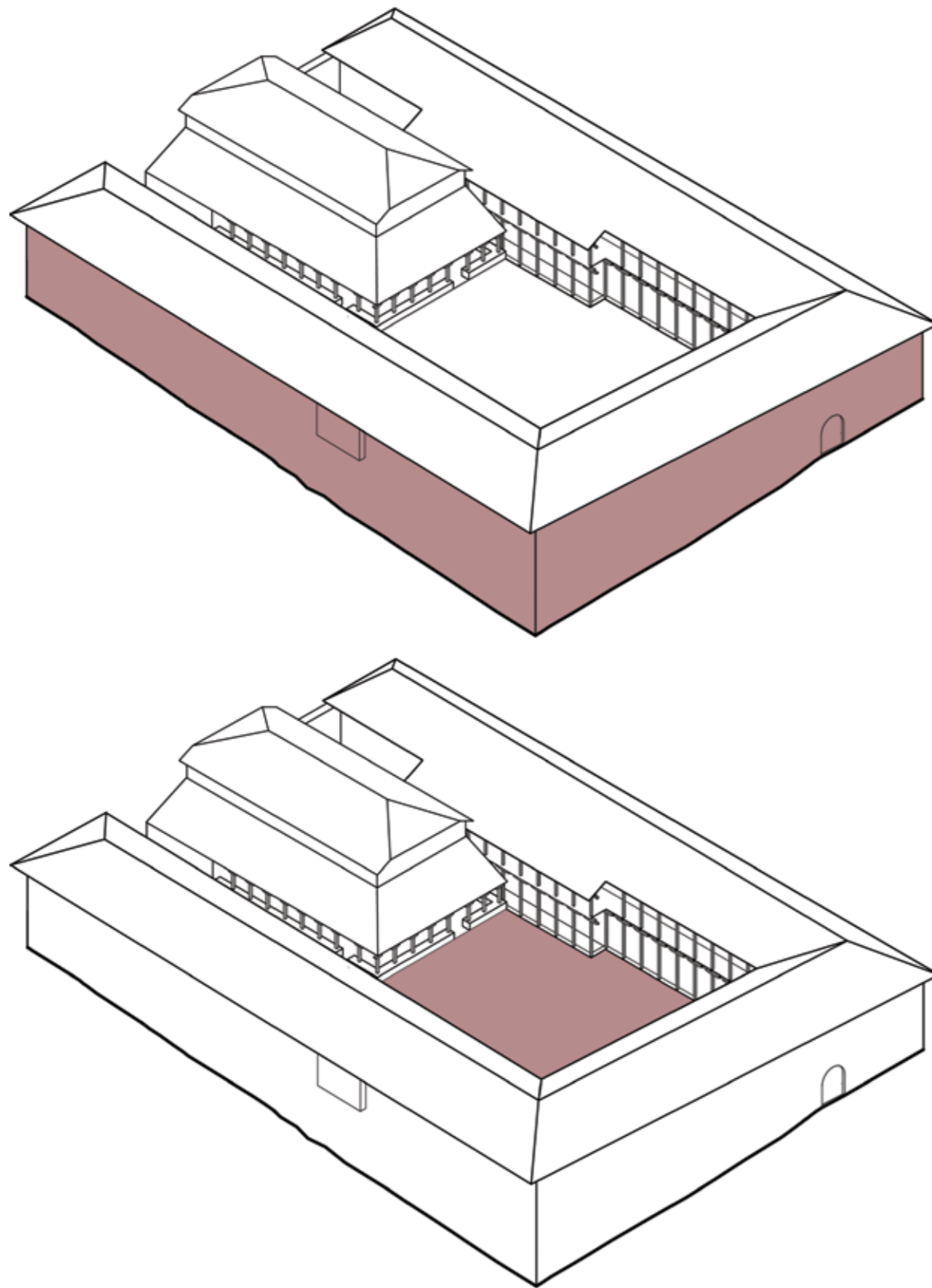

Εικ.24 | Ο ναός του Αγίου Γεωργίου Ζαγοράς (1765), η κεντρική κόγχη του ιερού.

Εικ.25 | Μέρος του τέμπλου από το ναό της Αγίας Παρασκευής Ζαγοράς (1803).

45 Μπούρας 1989, 31, 1998, 151.

Σχ. 01 | Αξονομετρικό του συγκροτήματος της μονής Ταξιαρχών όπως θεωρείται πως (θα) ήταν πλήρες. Πάνω: ο φρουριακού τύπου τείχος, κάτω η εσωτερική αυλή.

2.5. Γενικά χαρακτηριστικά της μοναστηριακής αρχιτεκτονικής

Κατά τον Ορλάνδο, τα μοναστήρια διαχρονικά αποτελούν μικρογραφία των πόλεων, και το περιτείχισμά τους ομοιάζει με τα τείχη των πόλεων⁴⁶. Κατά κανόνα, τα μοναστήρια έχουν αυστηρή διάταξη, ορίζονται από ένα σχήμα με σαφή όρια. Στην περιφέρεια του σχήματος αναπτύσσονται τα κτίσματα σε παράθεση, προκειμένου να απομονώνουν το εσωτερικό του μοναστηριού και να εκφράζουν την απαιτούμενη εσωστρέφεια. Πρόκειται, στην ουσία, για απλουστευμένο φρουριακό οικισμό⁴⁷. Αποτέλεσμα της περιμετρικής παράταξης είναι η εσωτερική περικλειστή αυλή, όπου είναι στραμμένα τα μοναστηριακά κτίσματα, και αποτελεί τον πυρήνα της μοναστηριακής ζωής⁴⁸. Στο κέντρο του περικλειστού σχήματος βρίσκεται, το «Καθολικό». Με αυτόν τον τρόπο «ο ναός καθίσταται ορατός εις πάντας τους ενοίκους της Μονής και προσπίπτει πανταχόθεν εις το βλέμμα ως ο στόχος, προς τον ημέρας και νυκτός φέρεται η σκέψις»⁴⁹. Το Καθολικό είναι το μόνο κτίσμα των μοναστηριακών συγκροτημάτων που είναι κατά κανόνα ελεύθερο, ώστε να είναι περίοπτο και να μπορεί ο κάθε θεατής να

κινηθεί γύρω του και να το περιεργαστεί⁵⁰.

Με την παραπάνω διάταξη ικανοποιούνται ανάγκες λειτουργικές, αλλά και συμβολικές (στροφή προς τα έσω για την κοινότητα, ναός στο κέντρο, κλπ)⁵¹. Δημιουργούνται σχέσεις ιεραρχικές, και ο ρόλος του καθενός ενισχύεται από τη συσχέτισή του με τα υπόλοιπα μέρη του συνόλου.

Ο Παπαϊωάννου⁵² θεωρεί πως η σύνθεση του μοναστηριού είναι ο συνδυασμός του «φρουρίου» και του «αιθρίου», αρχιτεκτονικές έννοιες που δεν πρωτοεμφανίστηκαν στη βυζαντινή περίοδο. Επιδιώκοντας τη σύγκριση των «ανατολικών» μοναστηριακών συγκροτημάτων με τα ανάλογα της δύσης, καταλήγει πως παρότι φαινομενικά έχουν όμοια διάταξη, τα πρώτα είναι πιο ανοιχτά στους επισκέπτες. Σε αυτά, προσκυνητές διασχίζουν την αυλή για να μπουν στον ναό, ενώ στα δεύτερα ο ναός έχει είσοδο ανεξάρτητη από την αυλή⁵³.

Τα μοναστήρια αποτελούνται από το Καθολικό, τα κτίσματα του περιβόλου (τα κελιά των μοναχών, την τράπεζα-εστιατόριο, τυχόν ξενώνες, βιβλιοθήκες κλπ ειδικές λειτουργίες) και κάποιες φορές άλλα ελεύθερα κτίσματα.

46 Ορλάνδος 1958, 7.

47 Ορλάνδος 1958, 11 σημ.3· Παπαϊωάννου 2007, 13.

48 Παπαϊωάννου 2007, 13. Περισσότερη περιγραφή για την οργάνωση των μοναστηριών βλ. Ορλάνδος 1958, 7-30.

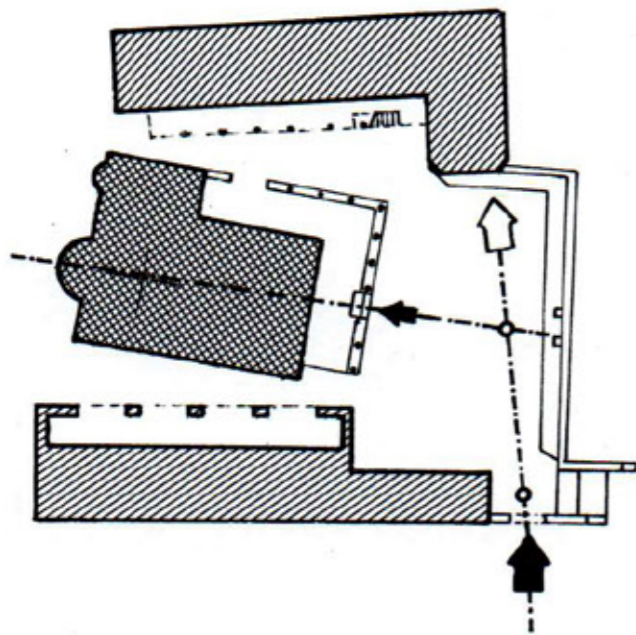
49 Ορλάνδος 1958, 30 και σημ.1.

50 Παπαϊωάννου 2007, 39.

51 Παπαϊωάννου 2007, 13, 17.

52 Παπαϊωάννου 2007, 17, όπου και περισσότερη βιβλιογραφία και αναφορές παραδειγμάτων.

53 Παπαϊωάννου 2007, 19.

Εικ.26 | Το μοναστήρι της Παναγίας Λαμπιδώνας στο Πήλιο. Φωτογραφία και σχέδιο Παπαϊωάννου Κ.

2.6. Γενικά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής των μοναστηριακών ναών του Πηλίου

Σύμφωνα με τον Πολυβίου, οι μοναστηριακοί ναοί αποτελούσαν το 1/5 του συνόλου των ναών του Πηλίου της περιόδου 1700-1881. Ακόμα, επισημαίνει πως τουλάχιστον οι μισές περιπτώσεις κατασκευάστηκαν στη θέση παλαιότερου ναού⁵⁴. Ωστόσο, καθώς θεωρείται πως πολλοί ναοί ήταν αρχικά Καθολικά μοναστηριών και έπειτα ενσωματώθηκαν σε οικισμούς, είτε μετατράπηκαν σε παρεκκλήσια, παραμένει άγνωστος ο αρχικός αριθμός.

Παρατηρείται μεγάλη έξαρση της ανοικοδόμησης μοναστηριών κατά την περίοδο της μεγάλης ακμής του Πηλίου (1791-1807). Ευλόγως, καθώς η περίσσεια πλούτου επιτρέπει την κάλυψη της δευτερεύουσας ανάγκης⁵⁵, εν αντιθέσει με τους ενοριακούς ναούς, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό κατασκευάστηκαν πριν και μετά την περίοδο ακμής⁵⁶. Στη συνέχεια, η σταδιακή παρακμή στην οποία περιήλθε η περιοχή, αλλά και η κάλυψη των αναγκών από κατασκευές της προηγούμενης περιόδου, έφερε κάμψη στην ανέγερση ναών όλων των ειδών⁵⁷.

Τυπολογικά, τα περισσότερα Καθολικά μονών, ακολουθούν τον τύπο του μονόχωρου ναού. Ο συγκεκριμένος τύπος ακολουθείται κυρίως κατά την περίοδο προ της ακμής (1775). Όταν οι οικονομικές συνθήκες ήταν ευνοϊκότερες, επιλεγόταν ο πιο σύνθετος τύπος του αθωνικού συνεπτυγμένου.

54 Πολυβίου 2019, 37.

55 Πολυβίου 2019, 37.

56 Πολυβίου 2019, 36.

57 Πολυβίου 2019, 37.

Εικ.27| Ο ναός του Αγίου Αθανασίου Ζαγοράς (<1644), Ν όψη.

Εικ.28| Ο ναός του Αγίου Αθανασίου Ζαγοράς (<1644), Α όψη.

Εικ.29| Ο ναός του Αγίου Αθανασίου Ζαγοράς (<1644), εσωτερικό.

2.7. Παραδείγματα ναών της Ζαγοράς

Η Ζαγορά ήταν σταθερά από τα μεγαλύτερα χωριά του Πηλίου και είχε μερικά αξιόλογα εκκλησιαστικά κτίσματα, κάποια από τα οποία σώζονται μέχρι σήμερα. Παραδόξως, παρότι σύμφωνα με τον Πολυβίου τα περισσότερα μοναστήρια εντοπίζονται στην περιοχή της Ζαγοράς⁵⁸, σήμερα δεν σώζεται κανένα ως μοναστήρι. Συγκεκριμένα, η μονή Ταξιαρχών αποτελεί το πιο ακέραιο σύνολο της περιοχής.

Από τον 17^ο αιώνα, σώζονται οι εξής ναοί:

-Άγιος Αθανάσιος (εικ.27-29)

Ο Άγιος Αθανάσιος (τοπικά «Αθωνάσης») βρίσκεται βορείως της Ζαγοράς, σε χαμηλότερο υψόμετρο, στη θέση «Παληόκαστρο»⁵⁹. Ήταν Καθολικό της μονής που κατασκευάστηκε μεταξύ 1639-1651, ενώ ο ναός χρονολογείται προ του 1644⁶⁰. Πρόκειται για ξυλόστεγο μονόχωρο ναό. Δυστυχώς, η στέγη του 17^{ου} αιώνα αντικαταστάθηκε από νέα το 1987. Εσωτερικά διατηρούνται αξιόλογες τοιχογραφίες του 17^{ου} αιώνα⁶¹.

58 Πολυβίου 2019, 38.

59 Εκεί θεωρείται πως ήταν η παλαιότερη θέση του οικισμού της Ζαγοράς. Βλ.Γεωργιάδης 1894, 219· Λιάπης 1999, 86, 2010, 73-74· Βαραλής 2004, 27-29· Γιαλούρη 2022, 102.

60 Κωνσταντινίδης 1960, 190-91· Νάνου 2001, 165.

61 Βλ. Νάνου 2001, 165.

-Άγιος Νικόλαος Χορευτού (εικ.30-31)

Πρόκειται για ναό που βρίσκεται στο Χορευτό, παρακείμενος στην επαρχιακή οδό Ζαγοράς-Χορευτού. Ακολουθεί τον τύπο του συνεπτυγμένου σταυροειδούς με χαμηλωμένο θόλο και νάρθηκα. Χρονολογείται το 1651, βάσει επιγραφής⁶², ενώ θεωρείται πως τότε κατασκευάστηκε στη θέση παλαιότερου⁶³. Σύμφωνα με τον Κωνσταντινίδη έφερε επιχρυσωμένο τέμπλο. Εσωτερικά είναι κατάγραφος, τοιχογραφήθηκε αμέσως μετά την ανέγερσή του.

-Άγιος Αθανάσιος Αθωνίτης (εικ.32)

Ο Άγιος Αθανάσιος (τοπικά «Αθωνας») βρίσκεται σε λόφο δυτικά της Ζαγοράς, σε θέση με πανοραμική θέα. Ακολουθεί τον τύπο του συνεπτυγμένου σταυροειδούς εγγεγραμμένου. Χρονολογείται προ του 1680, οπότε κατασκευάστηκε το τέμπλο (το οποίο είναι το παλαιότερο γνωστό στην περιοχή).

-Άγιος Νικόλαος Ταξιαρχών (;)

Καθώς αφορά το συγκρότημα μελέτης, αναλύεται στο κεφάλαιο 6.5.

-Τρισυπόστατος ναός των Αγίων Αναργύρων – Αγίου Δημητρίου - Αγίου Νέστορος.

62 Κωνσταντινίδης 1960, 181.

63 Πορτελάνος 1982, 171.

Εικ.30| Ο ναός του Αγίου Νικολάου Χορευτού (1651), ΒΑ άποψη.

Εικ.31| Ο ναός του Αγίου Νικολάου Χορευτού (1651), εσωτερικό.

Εικ.32| Ο ναός του Αγίου Αθανασίου Αθωνίτη Ζαγοράς (>1680). ΝΔ άποψη.

Εικ.33 | Ο ναός της Αγ.Κυριακής Ζαγοράς (1741), ΝΔ άποψη.

Εικ.34 | Ο ναός του Αγ. Γεωργίου Ζαγοράς (1765), ΝΔ άποψη.

Εικ.35 | Ο ναός της Αγίας Παρασκευής Ζαγοράς (1803-1904), Ν όψη.

Βρίσκεται μεταξύ Ζαγοράς-Χορευτού. Δεν είναι γνωστά στοιχεία για τον ναό, παρά μόνο πως σώζει τοιχογραφίες από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα⁶⁴.

Επιπλέον, οι ενοριακοί ναοί του οικισμού κατασκευάστηκαν τον 18^ο και στην αρχή του 19ου αιώνα⁶⁵:

Αγία Κυριακή Ζαγοράς (1741), Άγιος Γεώργιος (1765), Αγία Παρασκευή (1803-1904) (εικ.33-35). Ακολουθούν και οι τρεις τον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής, με τρίκογχο ιερό, δίρριχτη στέγη και περίστω στις τρεις πλευρές⁶⁶. Είναι χαρακτηριστικά παράγωγα της εποχής που ανοικοδομήθηκαν, ενώ ταυτόχρονα φαίνεται και η εξέλιξη που ήρθε με το πέρας των δεκαετιών στα μεσοδιαστήματα των ανεγέρσεων, ιδίως στα διακοσμητικά και μορφολογικά στοιχεία.

Σε κάθε προαύλιο εκκλησίας υπήρχε βρύση, λίθινα καθίσματα, προστώο και ξενώνες φιλοξενίας επισκεπτών⁶⁷. Δυστυχώς σήμερα δε σώζονται τα βοηθητικά κτίσματα.

64 Νάνου 2001, 167.

65 Δυστυχώς το Καθολικό της μονής της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος καταστράφηκε ολοσχερώς στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Βλ. Κορδάτος 1960, 397· Κωνσταντινίδης 1960, 22.

66 Ο ναός της Αγ. Παρασκευής έχει περίστωο μόνο στη βόρεια και νότια πλευρά, καθώς το περίστωο της δυτικής πλευράς κατεδαφίστηκε κατά την επέκταση του ναού το 1904.

67 Μάγνης 1860, 47· Κορδάτος 1960, 208.

Η Μονή των Εισοδίων της Θεοτόκου, γνωστή ως Παναγία Ράσοβα, βρίσκεται μεταξύ της Ζαγοράς και του Πουρίου. Είναι άγνωστη η χρονολογία ίδρυσής της και της κατασκευής του ναού. Πιθανολογείται πως ιδρύθηκε από τους Μαλιασσηγούς τον 13^ο αιώνα⁶⁸. Ο ναός που σώζεται μέχρι σήμερα, πιθανόν να κατασκευάστηκε στην πρώτη περίοδο της μεταβυζαντινής αρχιτεκτονικής. Σώζει τοιχογραφίες που αποδίδονται στα τέλη του 17^{ου} αι⁶⁹.

68 Κωνσταντινίδης 1960, 213.

69 Νάνου 2001, 169.

3. Η ΜΟΝΗ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

Η θέση της νότιας πτέρυγας
Η κρήνη

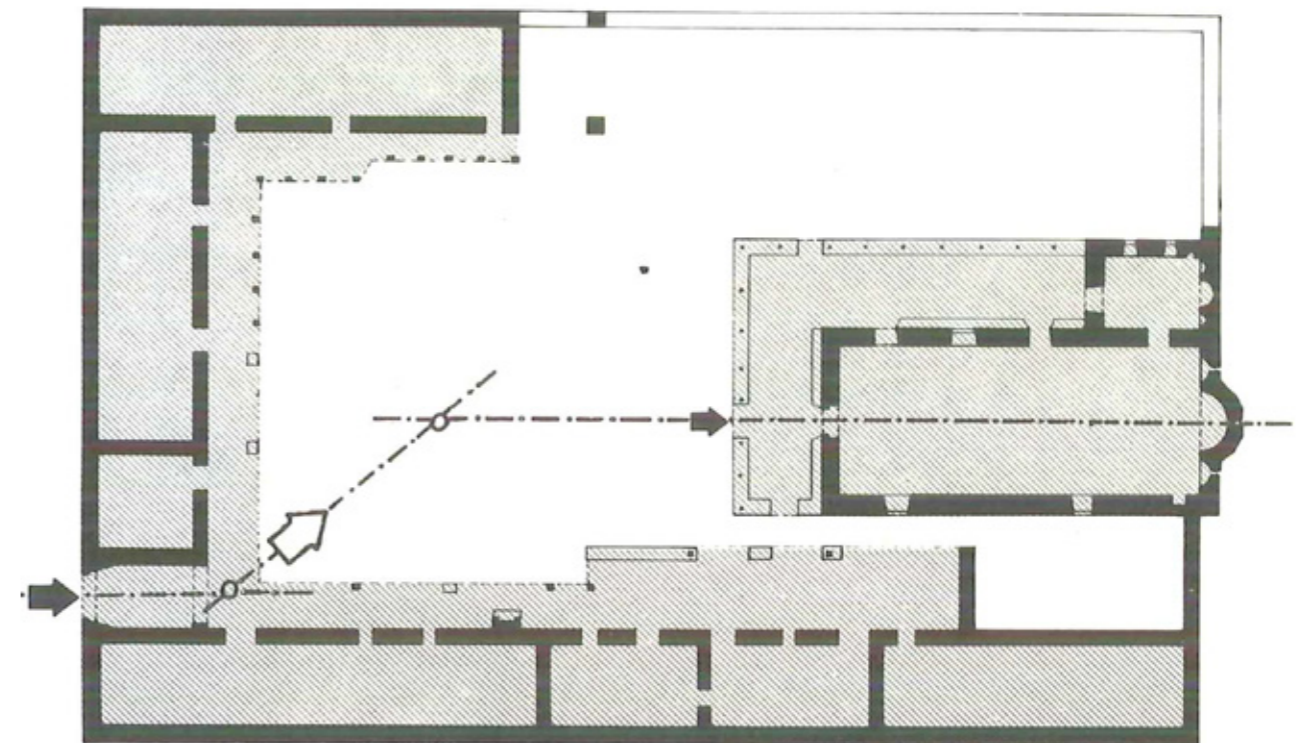
Η δυτική πτέρυγα

Η βόρεια πτέρυγα

Το καθολικό

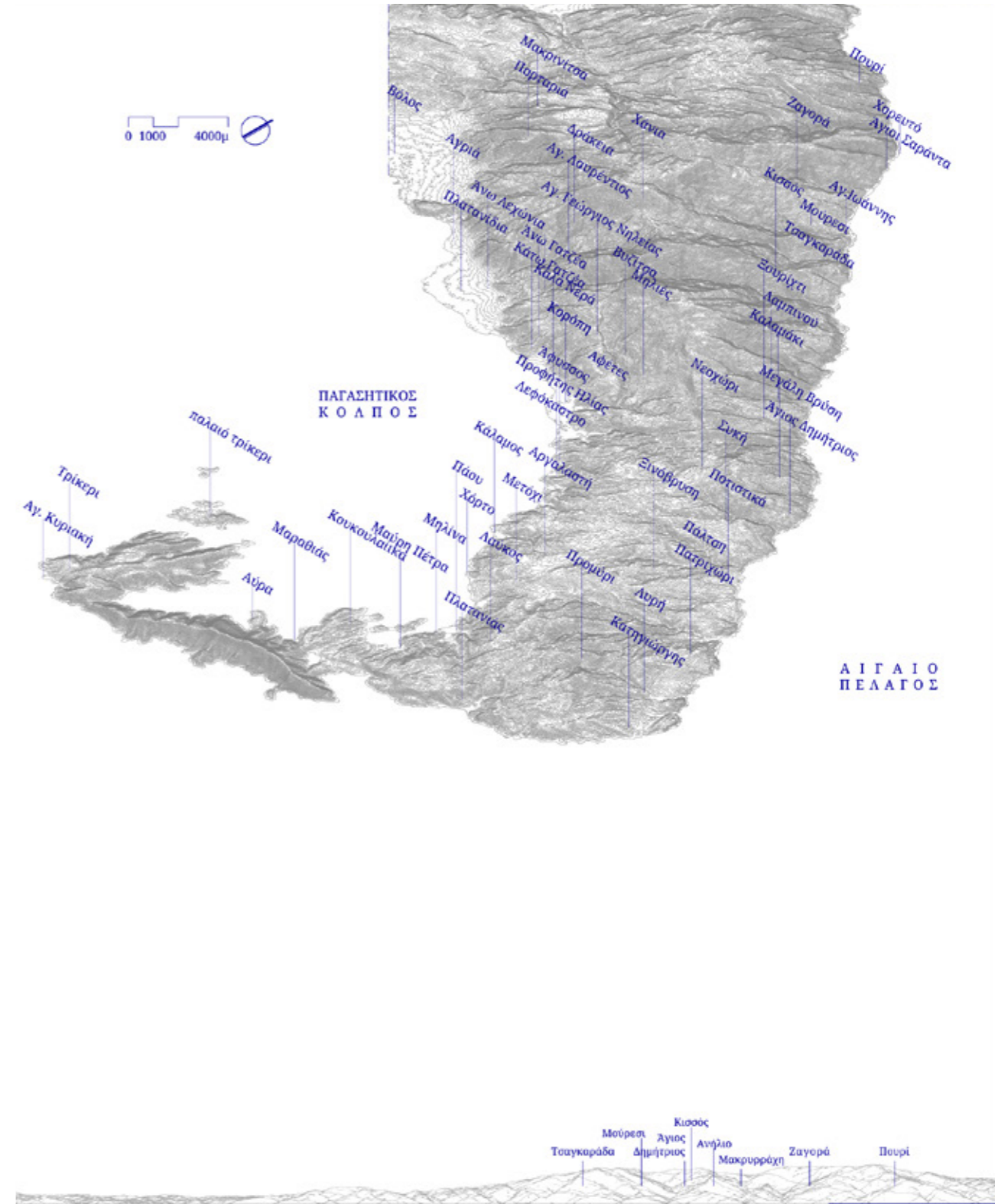
Εικ.36 | Πανόραμα του συγκροτήματος, 08/2023.

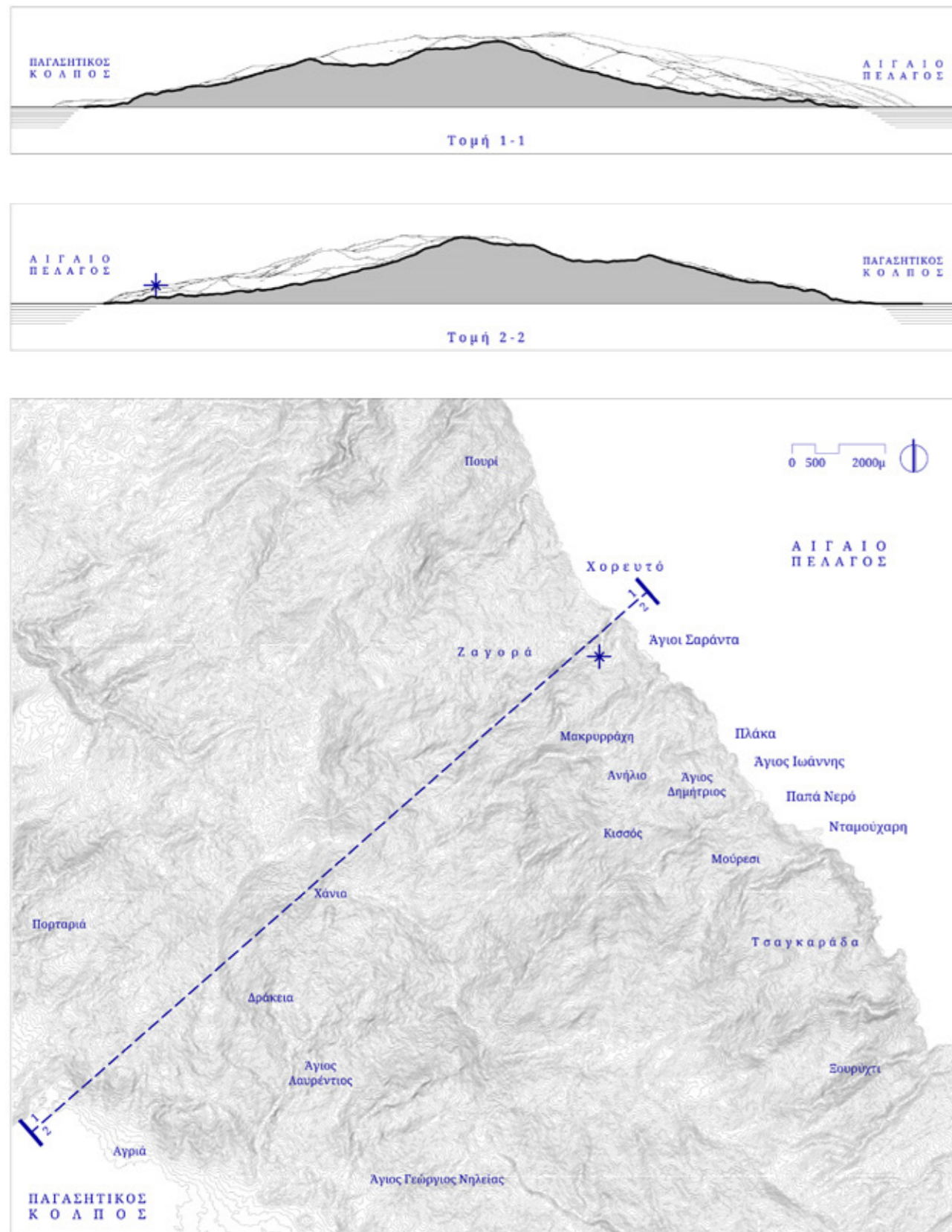
Εικ.37 | Η κάτοψη του συγκροτήματος από τον Παπαϊωάννου.

Σχ. 02 | Χάρτης του Πηλίου

Σχ. 03 | Πάνω: Αξονομετρικό του Πηλίου. Κάτω: η όψη του ανατολικού Πηλίου.

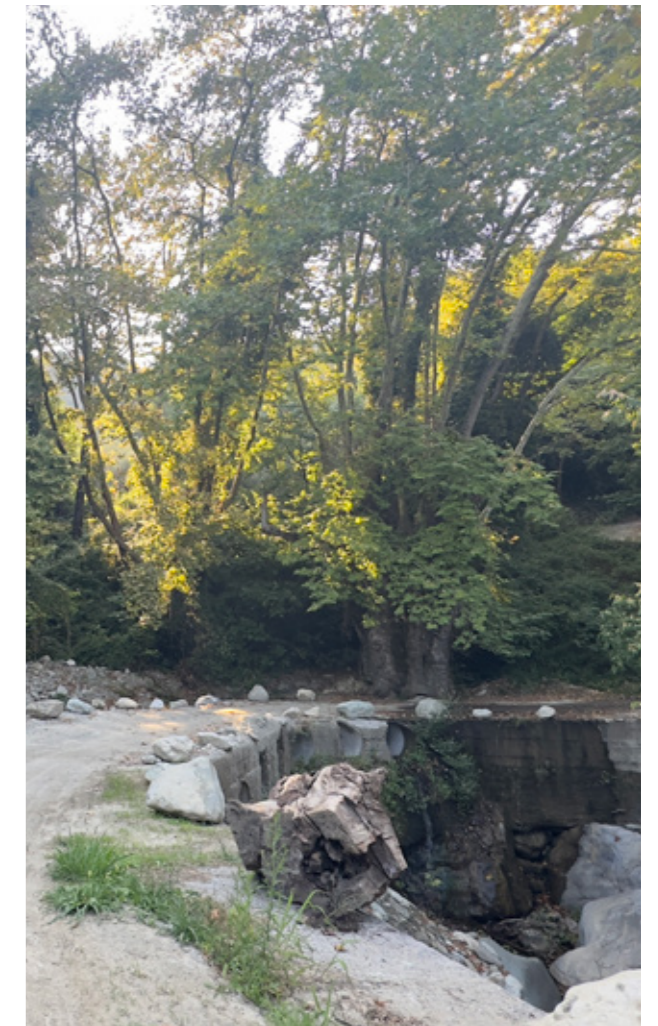
Σχ. 04 | Πάνω: Τομές του Πηλίου, από τον Παγασητικό μέχρι το Αιγαίο, κατά μήκος του Μεγάλου Ρέματος, 1 προς τη ΒΔ, 2 προς το ΝΑ. Κάτω: Χάρτης της ευρύτερης περιοχής μελέτης.

3.1. Τοποθεσία

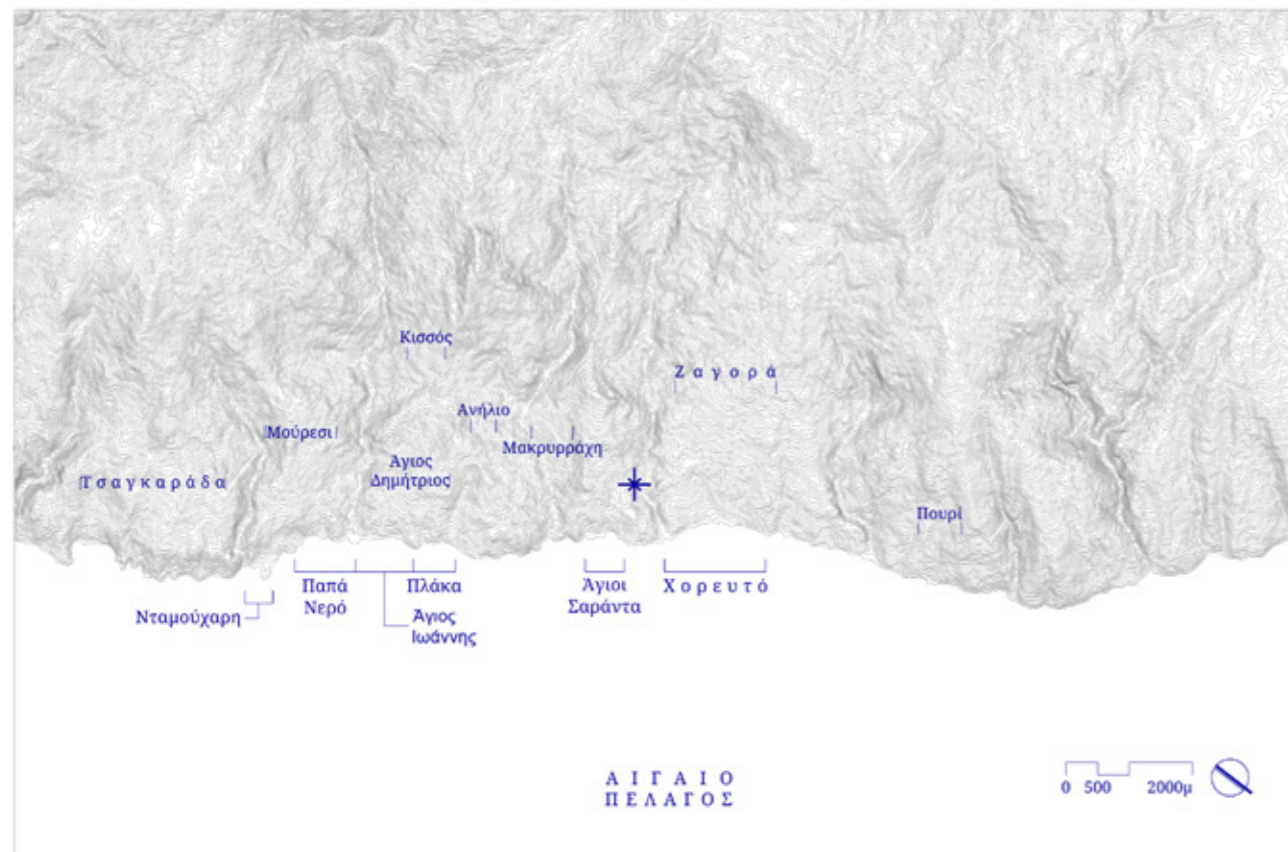
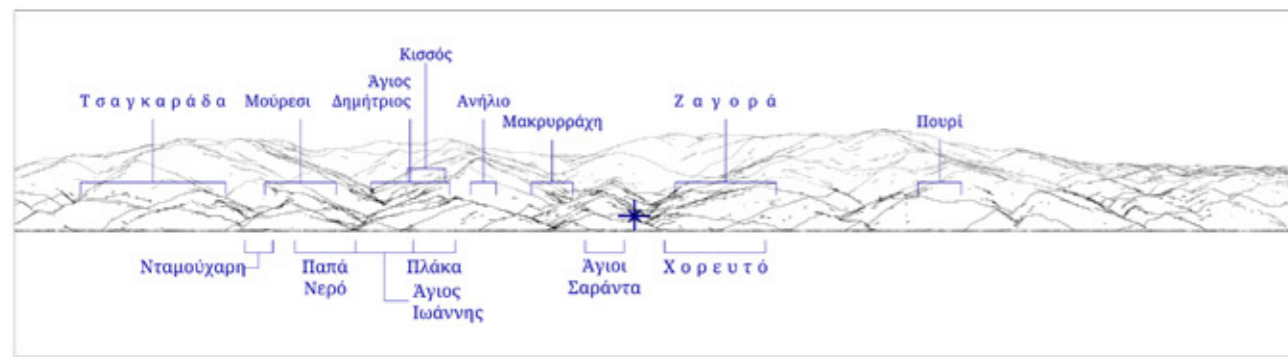
Η μονή Ταξιαρχών βρίσκεται σε απόσταση περίπου 6χλμ από τη Ζαγορά, 3χλμ από τη Μακρυρράχη, 4χλμ από τον οικισμό του Χορευτού. Συγκεκριμένα, η πρόσβαση με ΙΧ στο μοναστήρι γίνεται μέσω αγροτικού δρόμου μήκους 1200 μέτρων που ξεκινάει από την επαρχιακή οδό Μακρυρράχης – Χορευτού πάνω από την διασταύρωση προς την παραλία των Αγίων Σαράντα. Επιπλέον, από το Χορευτό υπάρχει μονοπάτι που οδηγεί στο μοναστήρι από βορρά, απόστασης περίπου 1χλμ. Μέχρι το Σεπτέμβριο του 2023 υπήρχε και δεύτερη πρόσβαση οχημάτων. Αγροτικός δρόμος που ξεκινούσε από την επαρχιακή οδό Ζαγοράς-Χορευτού, αφού διέσχιζε το Μέγα Ρέμα μέσω γέφυρας (απόσταση 300μ από την είσοδο της μονής) προσέγγιζε το συγκρότημα από δυτικά. Ωστόσο, στις πλημμύρες του Σεπτεμβρίου του 2023 (κακοκαιρία “Daniel”) η γέφυρα και τμήμα του δρόμου καταστράφηκαν ολοσχερώς (εικ.38).

Το υψόμετρο είναι περίπου 130μ.

Η θέση είναι στρατηγικής σημασίας. Το μοναστήρι προς τα δυτικά έχει οπτική επαφή με τη Ζαγορά. Φαίνεται από αρκετά σημεία εντός της Ζαγοράς (κυρίως από την είσοδο του χωριού, και από τα χαμηλά τμήματα της συνοικίας του Αγ. Γεωργίου), αλλά και από πολλά σημεία στον δρόμο Ζαγορά-Χορευτό.

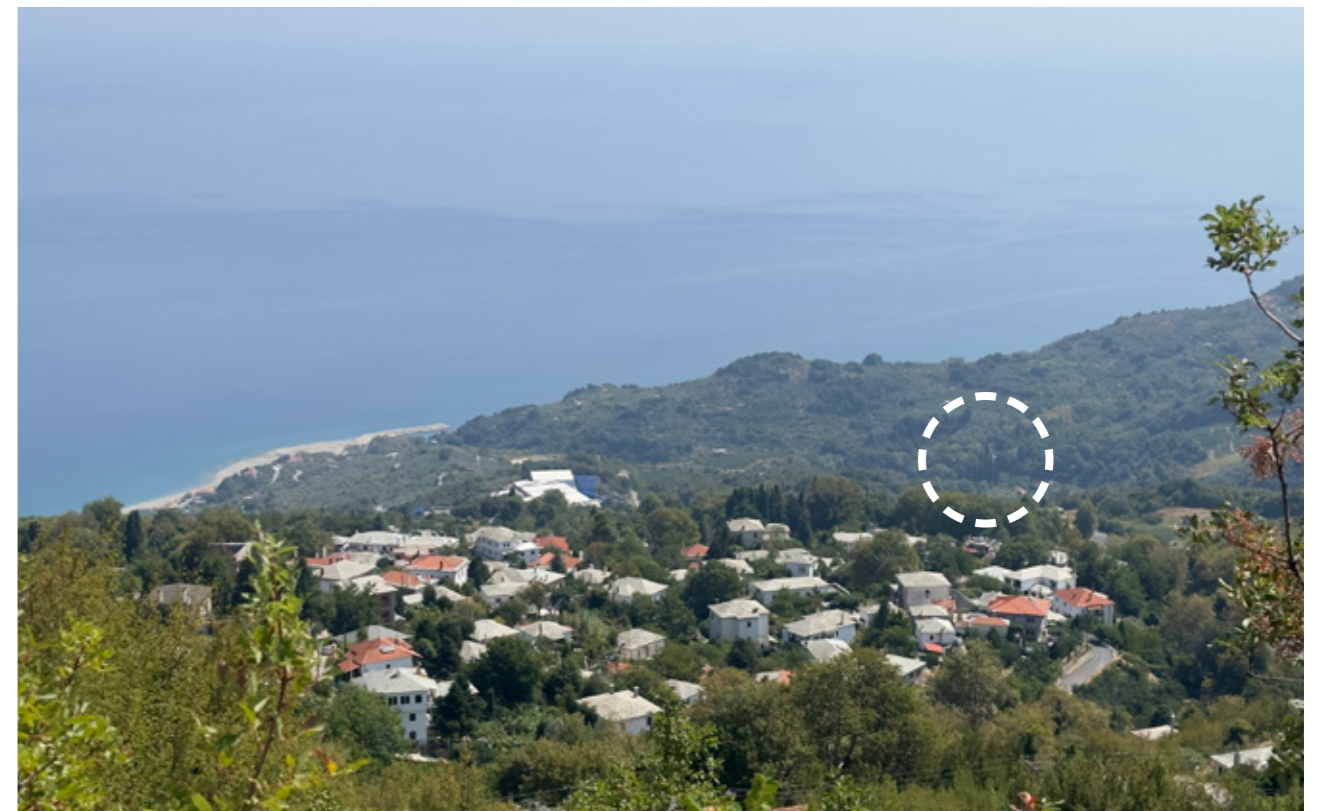
Εικ.38| Η γέφυρα στο μεγάλο ρέμα, 08/2023 (πάνω) και 10/2023 (κάτω). Μεσολάβησαν οι πλημμύρες του Σεπτεμβρίου (κακοκαιρία Daniel).

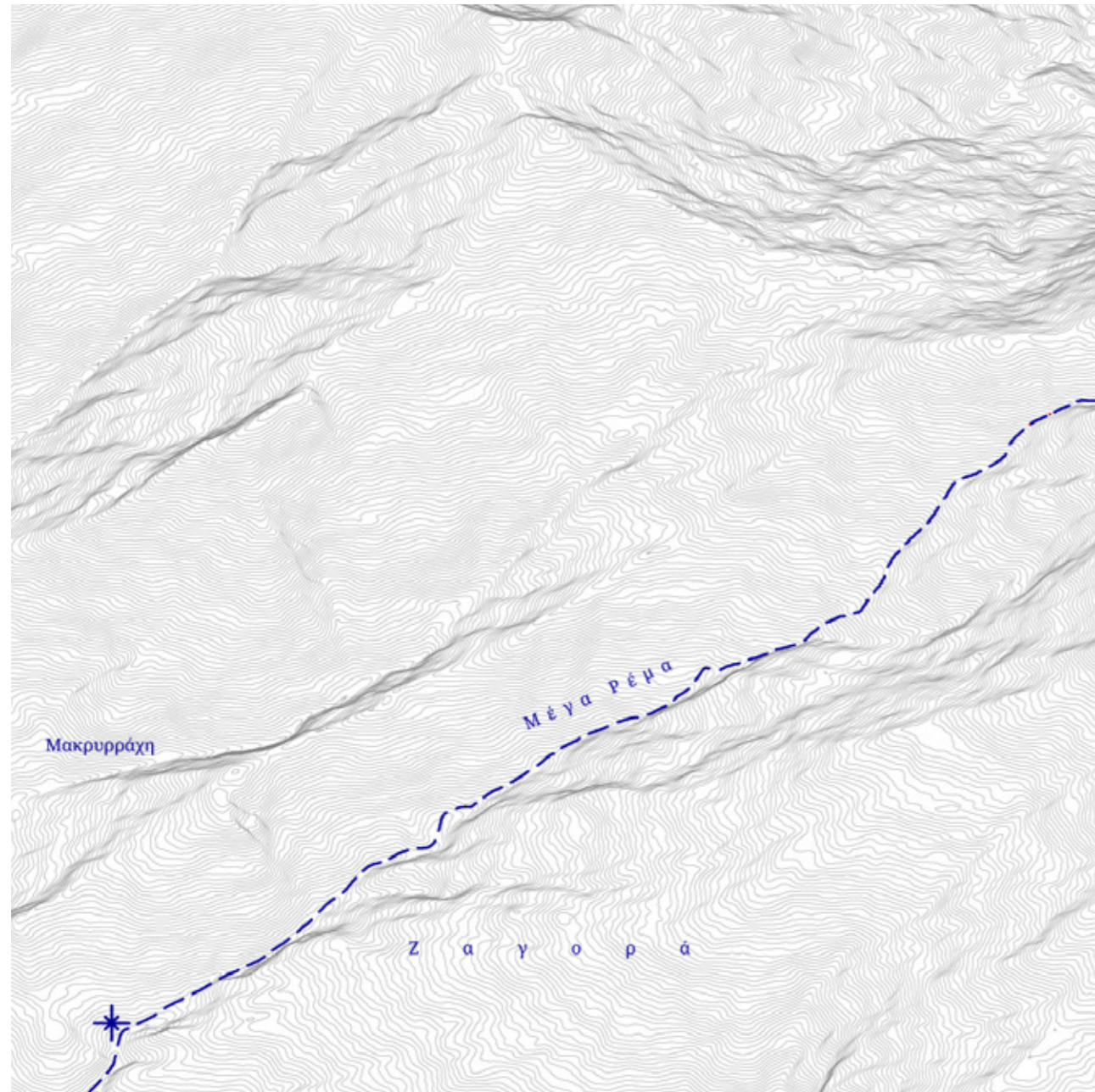
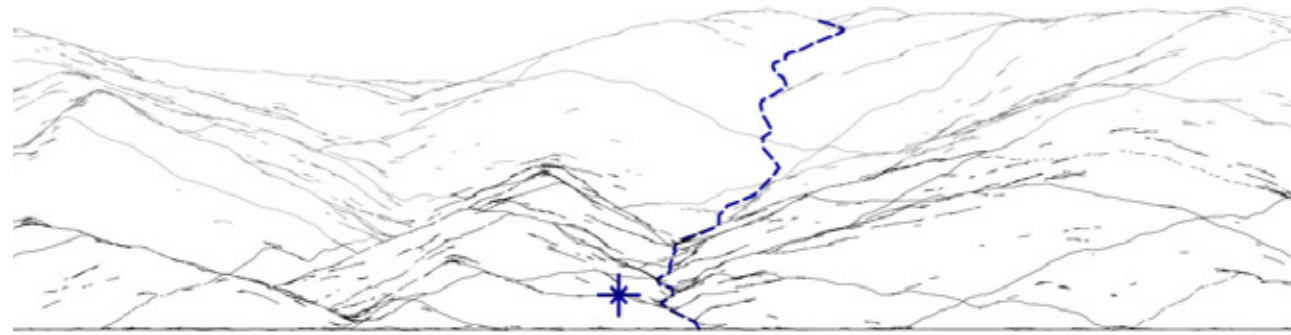
Σχ. 05 | Ο δήμος Ζαγοράς-Μουρσειού. Πάνω: όψη. Κάτω: κάτοψη.

Εικ.39 | Η μονή Ταξιαρχών στο μέγα ρέμα. Φωτογραφία από την είσοδο στη Ζαγορά. 08/2024.

Εικ.40 | Η μονή Ταξιαρχών στο τοπίο. Φωτογραφία από το προαύλιο του εξωκκλησιού του Αγίου Αθανάσιου Αθωνίτη. 08/2024.

Σχ. 06 | Η πορεία του Μεγάλου Ρέματος και η ευρύτερη περιοχή, όψη και αξονομετρικό.

Από το λόφο πάνω από τη Ζαγορά, όπου βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου Αθωνίτη, η θέα είναι πανοραμική, φαίνεται το μοναστήρι και η σχέση του με το τοπίο (εικ.40). Τα ψηλά κυπαρίσσια στα δυτικά της μονής αποτελούν σηματοδότη της θέσης της. Από το προαύλιο της μονής προς βορειοανατολικά φαίνεται η θάλασσα (μέρος της παραλίας του Χορευτού), κυρίως τους χειμερινούς μήνες. Τους καλοκαιρινούς μήνες η έντονη βλάστηση επηρεάζει τη θέαση. Ωστόσο, τόσο λόγω της βλάστησης όσο και του αναγλύφου, το μοναστήρι δε φαίνεται από την παραλία.

Το «Μέγα Ρέμα» ξεκινάει από την κορυφή του βουνού, διατρέχει εγκάρσια την πλαγιά και εκβάλλει στην παραλία του Χορευτού, δίπλα στο σημερινό κάμπινγκ. Στο μέγα ρέμα ενώνονται πολλά μικρότερα ρέματα σε όλο το μήκος του.

Στην περιοχή υπάρχουν καλλιέργειες, κυρίως αμπέλια, ελιές, μηλιές και άλλα οπωροφόρα δέντρα.

Ακόμα, παρότι δεν είναι γνωστό να γινόταν εξόρυξη λίθων στην περιοχή των Ταξιαρχών, στην περιοχή εντοπίζονται σποράδην μεγάλοι λίθοι που θεωρείται πως χρησιμοποιήθηκαν σαν πηγή οικοδομικού υλικού (εικ.54).

Εικ.41 | Ο δρόμος από το μοναστήρι προς την επαρ. οδό Τσαγκαράδας-Χορευτού. 08/2023 (πάνω) και 12/2024 (κάτω).

Σχ. 07 | Τοπογραφικό Διάγραμμα του μοναστηριού (ΑΠ.01).

Εικ.42 | Λήψη από την αυλή προς βορειοανατολικά, φαίνεται η θάλασσα του Χορευτού. 02/2024.

Εικ.43 | Ο παπα-Θεοφάνης, ο τελευταίος ηγούμενος της μονής.

Εικ.44 | Επιγραφή Ι, ανατολική όψη, κόγχη ιερού. 08/2023.

3.2. Ιστορική ανάλυση

3.2.1. 18^{ος}-19^{ος} αιώνας

Το Καθολικό που σώζεται μέχρι σήμερα, χρονολογείται το 1733, σύμφωνα με επιγραφή.

Η ύπαρξη μοναστηριού στην ίδια θέση προ του 1733 βεβαιώνεται από τις πηγές. Συγκεκριμένα, το Χρονικό της μονής, παρότι δε σώζεται πλήρες, ξεκινάει από το 1728. Επιπλέον, ο Κωνσταντινίδης δημοσίευσε τμήματα του «Παρρησίας και Προθέσεως», που χρονολογείται από το 1705. Πρόκειται για έγγραφο όπου είχαν αντιγραφεί ονόματα και στοιχεία που είχαν βρεθεί στην πρόθεση του παρεκκλησιού των Αγίων Πάντων πριν την ανέγερση του ναού το 1733⁷⁰. Στο ίδιο, η αναφορά των «ευλογημένων ροφετίων των κεπετζίδων ζαγοριανών των εν τη πόλη και γαλατά πρωτομαϊστόρων μαϊστόρων καλφάδων και μαθητών», καταδεικνύει την κτητορική ιδιότητα των συγκεκριμένων συντεχνιών⁷¹. Πρόκειται για αρκετά συνηθισμένη πρακτική συλλογικής κτητορικής δραστηριότητας, που αφενός δηλώνει τη σημασία που είχαν οι συντεχνίες για την εποχή αλλά και η τάση προβολής τους μέσω χορηγιών.

70 Μάλλον εννοεί τη φάση του 1733. Κωνσταντινίδης 1960, 132-33.

71 Πολυβίου 2019, 42.

Ενδιαφέρον είναι πως ο ναός φαίνεται να κατασκευάστηκε σε περίοδο που η ναοδομική δραστηριότητα στην ευρύτερη περιοχή ήταν αραιή και υποτυπώδης (1715-1739), ενώ την αμέσως προηγούμενη περίοδο χαρακτηρίζει παντελής απουσία ναοδομίας⁷². Καθώς κατασκευάστηκε στη θέση παλαιότερου ναού, συμπεραίνεται πως η σημασία του για την περιοχή ήταν μεγάλη.

Το χρονικό της ανέγερσης εξιστορούν ενεπίγραφες πλάκες εντοιχισμένες στην ανατολική και τη δυτική όψη του ναού. Συγκεκριμένα, στην ανατολική όψη, εντοιχισμένη πάνω από το παράθυρο της κόγχης (Π103) βρίσκεται η επιγραφή Ι (εικ.44) όπου αναγράφεται:

ΕΝ ΕΤΗ ΑΨΛΓ' / ΕΚΤΗΣΤΙ Ο ΝΑΟΣ ΟΥΤΟΣ / ΣΥΝΔΡΟΜΙΤΗΣ / ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ

Στη δυτική όψη, βρίσκεται η επιγραφή ΙΙ (εικ.45) όπου αναφέρεται:

Εν ετη αψλγ / Μην οκτόμβριος

και η επιγραφή ΙΙΙ (εικ.46):

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ / ΚΟΣΜΑ / ΜΙΛΙΟ / Ψνστ 1856⁷³

72 Πολυβίου 2019, 54.

73 Η επιγραφή μεταγράφηκε από τον Κωνσταντινίδη. Τα γράμματα ΨΝΣΤ δεν είναι ευδιάκριτα από τις σημερινές φωτογραφίες.

Εικ.45 | Επιγραφή ΙΙ, Δ όψη, μεταξύ Π202 και Π203. 08/2023.

Εικ.46 | Επιγραφή ΙΙΙ, Δ όψη, μεταξύ Π201 και Π202. 08/2023.

Εικ.47| Η Δ είσοδος στο μοναστήρι, όπου διακρίνεται η θέση της πλάκας (1967).

Στην εντοιχισμένη πλάκα της δυτικής όψης εμφανίζεται χαραγμένο σύμβολο πεντάλφα, σύνηθες θέμα στη συγκεκριμένη θέση⁷⁴.

Ακόμα, επιγραφή V (εικ.50) διατρέχει το τέμπλο του Καθολικού:

+ ΑΝΗΓΕΡΘΗ Υ ΠΑΡΟΥΣΑ ΜΟΝΗ ΣΙΝ ΤΟ ΑΓΙΩ Κ[ΑΙ] ΠΑΝΣΕΠΤΩ ΝΑΟ ΤΟΥΤΟ ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΚΟΠΟΥ ΤΕ Κ[ΑΙ] ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ: . ΤΟΥ ΠΑΝΟΣΙΟΤΑΤΩ Κ[ΑΙ] ΑΓΙΟΤΑΤΩ ΑΥΤΗΣ ΚΑΘΥΓΟΥΜΕΝΟΥ Κ[ΥΡΙ]ΟΥ Κ[ΥΡΙ]ΟΥ ΕΥΓΕΝΗΩ.:Κ[ΑΙ] ΕΛΕΠΤΟΛΟΓΙΘΗ ΤΟ ΠΑΡΩΝ ΤΕΜΛΩΝ.: ΕΝ ΕΤΙ Χ[ΡΙΣΤ]ΟΥ: ΑΨΛ Δ ΔΥΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ Κ[ΥΡΙ]ΟΥ ΕΥΓΕΝΗΟ Κ[ΑΙ] ΕΛΕΠΤΟΛΟ[Γ]ΥΘΗ ΔΙΑ ΧΙΡΟΣ ΕΜΟΥ ΤΟΥ ΕΥΤΕΛΕΣΤΑΤΙ ΑΔ[ΕΛΦ]Ω ΚΟΜΝΕΝΑΚΗΣ Ο ΕΚ ΣΕΝΟΥ ΜΕΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΤ' ΑΥΤΟΥ Ο Ι[ΩΑΝΝΗ]Σ ΠΑΝΑΓΙΟΤΗ Ο ΕΚ ΤΟΥ ΓΑΛΑΤΑ Κ[ΑΙ] ΛΟΓΙΖΟΥ Ο ΕΚ ΝΗΣΟΥ ΚΗΠΡΟΥ:.

Η επιγραφή του τέμπλου αναπτύσσεται σε μία ενιαία σειρά, μήκους 6μ (όσο και το τέμπλο).

Συνοψίζοντας, σύμφωνα με τις επιγραφές ο ναός κατασκευάστηκε το 1733 τον Οκτώβριο, ενώ το τέμπλο του ναού κατασκευάστηκε το 1734. Στο χρονικό της μονής αναφέρεται πως «ένετι-1733-κατά οκτώμβριον εκτίσθη η εκκισία και ης-34 εφτιάσαμεν το τέμπλο

74 Πολυβίου 2019, 227.

και την εγγινιάσαμεν αυγούστω-18»⁷⁵. Συνεπώς τα εγκαίνια του ναού έγιναν στις 18 Αυγούστου του 1734.

Ακόμα, βάσει της επιγραφής III έχει θεωρηθεί πως το 1856 έγινε επέκταση του ναού προς τα δυτικά. Μάλιστα, στη βιβλιογραφία έχει υποστηριχθεί πως η εν λόγω φάση έγινε από ντόπια συνεργεία το 1856⁷⁶.

Σύμφωνα με τον Κωνσταντινίδη⁷⁷, το 1874 ο ναός έπαθε μεγάλες ζημιές από πυρκαγιά. Χάρη στη δράση του τότε ηγουμένου Γρηγόριου και την προσφορά Ζαγοριανών, ο ναός επισκευάστηκε σύντομα. Ο Κωνσταντινίδης δημοσίευσε το γράμμα έκκλησης χρηματοδότησης του ηγουμένου προς Αιγυπτιώτες Ζαγοριανούς. Ωστόσο, καθώς οι σχετικές αναφορές είναι γενικές, δεν είναι γνωστό αν πράγματι ήταν σημαντικές οι ζημιές ή αν το γράμμα ήταν σε τόνο υπερβολικό προκειμένου να συγκινήσει τους παραλήπτες ώστε να χρηματοδοτήσουν το έργο. Στη συνέχεια, στο κεφάλαιο 5 θα γίνει σχετική αναφορά.

75 Κωνσταντινίδης 1960, 146.

76 Πολυβίου 2019, 47, και σημ. 223.

77 Κωνσταντινίδης 1960, 131-32.

Εικ.48| Η πλάκα τη δεκαετία του 1970.

Εικ.49| Η πλάκα σήμερα αποθηκευμένη στην νότια κόγχη του ιερού. 08/2023.

Η πλάκα που σήμερα είναι αποθηκευμένη στο ιερό του Καθολικού αλλά βρισκόταν πάνω από τη θύρα του συγκροτήματος στη δυτική πτέρυγα (επιγραφή IV) (εικ.47-49):

+ ΣΤΑ ΧΙΛΙΑ ΕΠΤΑΚΟΣΙΑ Κ[ΑΙ] ΕΝ[Ε]Ν / ΗΝΤΑ ΠΕΝΤΕ ΑΠΟ Χ[ΡΙΣΤ]ΟΥ ΣΑΡΚΩΣΕΩΣ ΗΣ ΤΑΣ Ε[Ι] / ΚΟΣΙΠΕΝΤΕ ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ. ΤΑ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΙ / Ρ[Ι]ΟΥ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ / ΩΣ ΦΑΙΝΕΤΕ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ Κ[ΑΙ] ΘΙΟΥ ΚΕΛΛΙΑ ΑΝΗΓΕΡΘΗ / ΣΑΝ ΕΠΙ ΗΓΟΥΜΕΝΕΙΑΣ ΚΥΡ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΤΟΥ ΜΙΚΡΟΥ. ΔΙΑ / ΕΠΥΣΤΑΣΙΑΣ ΔΑΠ[Α]ΝΗΣ ΤΕ ΚΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΑΝΤΩΝ / ΤΩΝ ΦΙΛΟΘΕΩΝ Κ[ΑΙ] ΕΥΣΕΒΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΛΕΓΩ / ΤΩΝ ΖΑΓΟΡΑΙΩΝ. ΔΙΑ ΠΡΩΤΟΜΑΪΣΤΟΡΟΣ ΚΛΗΣ[Σ] / ΜΑΣΤΟΡΩΔΗΜΟΥ ΜΕΘ' ΟΥ ΒΩΩ ΣΟΙ ΚΥ[ΡΙ]Ε] ΚΑΓΟ / ΤΟ ΜΝΗΣΘΗΤΙ ΜΟΥ +:

Η επιγραφή αφορά την ανέγερση της δυτικής πτέρυγας των κελιών του μοναστηριού, το 1795. Αναφέρεται το όνομα του Ηγουμένου, πως έγινε με την οικονομική συνδρομή και επιστασία των κατοίκων της Ζαγοράς, και τέλος, το όνομα του αρχιμάστορα Δήμου.

Ενδεικτικό της σημασίας που είχε η μονή για τους κατοίκους της Ζαγοράς, αλλά και της οικονομικής ευμάρειας της εποχής είναι η συλλογική ενίσχυση της ανέγερσης των μοναστηριακών κτισμάτων.

Όσον αφορά τον «Μαστορωδήμο» της επιγραφής, πρόκειται για το Δήμο Ζουπανιώτη⁷⁸, τον πιο γνωστό από τους μαστόρους που έδρασαν στην περιοχή κατά τον 18^ο και τις αρχές του 19ου αιώνα⁷⁹. Το όνομα του στις επιγραφές συνοδεύεται από τον προσδιορισμό «μάστορας» ή «αρχιτέκτων»⁸⁰, ενώ δεν συνοδεύεται από άλλο όνομα μέλους του συνεργείου του⁸¹. Ο Δήμος κατασκεύασε σχεδόν αποκλειστικά εκκλησίες, ενώ τα μόνα γνωστά κοσμικά κτήρια δικής του ευθύνης είναι τα κελιά της μονής Ταξιαρχών⁸² και της μονής Σουρβιάς⁸³. Αξίζει να σημειωθεί πως στα Χρονικά της μονής Ταξιαρχών αναγράφεται πως το 1840 σκοτώθηκε κατά την επισκευή της γέφυρας του Καλοκαιρινού⁸⁴ ο Νικόλας

78 Μακρής 1957, 15.

79 Μακρής 1957, 15.

80 Πολυβίου 2002, 170 · Για την χρήση του όρου την περίοδο μελέτης, βλ. Μπούρας 2001, 265 · και Μπούρας 2013, 144.

81 Πολυβίου 2019, 50.

82 Μακρής 1957, 15.

83 Κίζης 1989, 169 σημ. 16· Πολυβίου 2019, 49.

84 Μεταξύ Ζαγοράς και Πουρίου.

Εικ.50 | Η επιγραφή του τέμπλου. 08/2023.

Δήμου Ζουπανιώτης και τραυματίστηκε ο γιός του (προφανώς ο γιός και ο εγγονός του αρχιμάστορα αντίστοιχα)⁸⁵. Η εν λόγω αναφορά καταδεικνύει πως ο αρχιμάστορας μάλλον εγκαταστάθηκε και παντρεύτηκε στη Ζαγορά, πως η δουλειά του μάστορα ήταν και κληρονομική-οικογενειακή, και επίσης ότι επρόκειτο για αξιόλογη προσωπικότητα (ώστε να αναφέρεται στο χρονικό της μονής). Ο Δήμος Ζουπανιώτης κατασκεύασε και τον ναό της Αγία Παρασκευή Ζαγοράς, το 1803⁸⁶.

Η επιγραφή αποδίδεται στον γλύπτη Μίλιο⁸⁷. Οι λιθογλύπτες συνήθως ήταν ανώνυμοι, με τρεις μόνο εξαιρέσεις στην ηλιορείτικη ναοδομία της περιόδου μελέτης⁸⁸. Ο Μίλιος ακολούθησε την ομάδα του Δήμου Ζηπανιώτη σε διάφορα έργα. Υπέγραψε μόνο την Παναγία Λαμπηδόνα στη Λαμπινού, όμως καθώς η τέχνη του ξεχωρίζει, έχει ταυτοποιηθεί σε περισσότερα έργα⁸⁹.

85 Κωνσταντινίδης 1961, δυστυχώς το παρόν έργο δεν κατέστη δυνατόν να μελετηθεί· Μακρής 1976, 66. Περισσότερα για τον Δήμο Ζηπανιώτη, βλ. Μακρής 1957, 1976, 61-71· Πολυβίου 2019, 49-50, κλπ.

86 Κωνσταντινίδης 1960, 95-125.

87 Πολυβίου 2019, 196 και σημ. 545.

88 Οι άλλες δύο περιπτώσεις είναι: οι Δήμος, Κώστας και Δαμασκηνός που αυτοπροσδιορίζονται ως «ι μάστορι που φκιάσαν τι μπόρτα» στην μονή Αγίου Νικολάου Πάου Αργαλαστής, και ο Θεοδόσιος από τη Βράχα των Αγράφων που σκάλισε τα γλυπτά του Αγίου Ιωάννη Μακρινίτησης. Ανδρούδης 2004, 88· Μακρής 2007· Πολυβίου 2019, 52,196 · Για γενικά στοιχεία για τους λιθογλύφους, βλ. Παπαγεωργίου 1978.

89 Βλ. Μακρής 2007, 18, σποράδην· Μακρής 1976, 130· Πολυβίου 2019, 198· Κολέτσιου 2023, 107-8, 133-41. Ακόμα, βλ. Νικήτα - Σκαρτάδου 1977, 49-58 όπου εντοπίζονται και έργα του Μίλιου εκτός Πηλίου, αναλύεται η θρησκευτική θεματολογία που αναπαριστά κλπ.

Για τη βόρεια και νότια πτέρυγα δεν σώζεται αναφορά σχετικά με την κατασκευή τους.

Παρότι είναι επιβεβαιωμένη η ύπαρξη μονής προ του 1733, δε σώζεται κανένα κειμήλιο που να χρονολογείται προ της χρονολογίας ανέγερσης⁹⁰. Πιθανολογείται πως ο προϋφιστάμενος ναός και τα παρακείμενα αυτού κτήρια καταστράφηκαν ολοσχερώς.

Ο Κωνσταντινίδης απαριθμεί τα αξιολογότερα κειμήλια, εικόνες, βιβλία και χειρόγραφα που βρήκε εντός του ναού⁹¹. Η παλαιότερη χρονολογημένη με επιγραφή εικόνα ήταν του 1748 και παριστούσε την Ιερουσαλήμ. Επιπλέον, βρήκε δύο φορητούς σταυρούς (ο ένας επάργυρος, ο άλλος υποτίθεται πως είχε θήκη με τίμιο ξύλο), πολυελαίους, μανουάλια, ασημένια λειψανοθήκη⁹². Βρήκε 17 βιβλία και 6 χειρόγραφα, όλα θρησκευτικής θεματολογίας⁹³ (εικ.53). Σήμερα σώζονται στη βιβλιοθήκη της Ζαγοράς τέσσερα χειρόγραφα της μονής (ταξ. αριθμοί 127,128,129,131).

Όσον αφορά το βιβλίο των Χρονικών της μονής, σε αυτό κατέγραφαν οι ηγούμενοι τα σημαντικά γεγονότα. Στις ελάχιστες

90 Κωνσταντινίδης 1960, 134.

91 Κωνσταντινίδης 1960, 138-45.

92 Κωνσταντινίδης 1960, 139-40.

93 Κωνσταντινίδης 1960, 142-45.

Εικ.51 | Η βορειοδυτική γωνία του ναού. Αριστερά 1948 (.), δεξιά 02/2024.

Εικ.52 | Η βορειοδυτική γωνία του ναού. Αριστερά 1948 (.), δεξιά 02/2024.

σελίδες που σώζονταν όταν το αντέγραψε ο Κωνσταντινίδης, αναφέρονται συμβάντα μεταξύ του 1727 και του 1829, αλλά και νεότερα του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα⁹⁴. Οι καταγραφές στα Χρονικά αφορούν κυρίως φυσικά φαινόμενα (συνήθως παράδοξα, πχ. πολλή ζέστη το χειμώνα κλπ.), φυσικές καταστροφές (σεισμούς, πλημμύρες), θέματα οικονομίας, ακρίβειας, θέματα της τοπικής κοινωνίας, θανάτους προσωπικοτήτων (όπως ο τέως πατριάρχης Καλλίνικος και ο Μπασδέκης κλπ.), επιθέσεις, σημαντικά ιστορικά γεγονότα (την κήρυξη της επανάστασης του 1821) κλπ. Σώζονται και κάποια στοιχεία αξιόλογα για την οικονομία της εποχής, όπως πχ. πως το

«1792-μαρτίου-2.έγενεν.β-φορτούναμεγάλη- και φούσκοσε η θάλασα-και εκρέμνησεν. Την πεζούλα του περιβολιού . και επάγι η θάλασσα . μέσα εις το περιβόλη . και έκαμε . ζημία . μέγα . και εφθιάστε η πεζούλα . γρόσια 180»

Από το συγκεκριμένο χωρίο πληροφορούμαστε πως η μονή είχε παραθαλάσσιες εκτάσεις.

Όπως επισημαίνει και ο Κωνσταντινίδης, στα Χρονικά δεν είναι λίγες οι αναφορές σε καταστροφικές πλημμύρες του Μεγάλου Ρέματος⁹⁵. Αναφέρει επίσης, πως καθώς

Εικ.53 | Χειρόγραφα της μονής στη βιβλιοθήκη Ζαγοράς. 08/2024.

94 Κωνσταντινίδης 1960, 145.

95 Κωνσταντινίδης 1960, 151, και σημ.4.

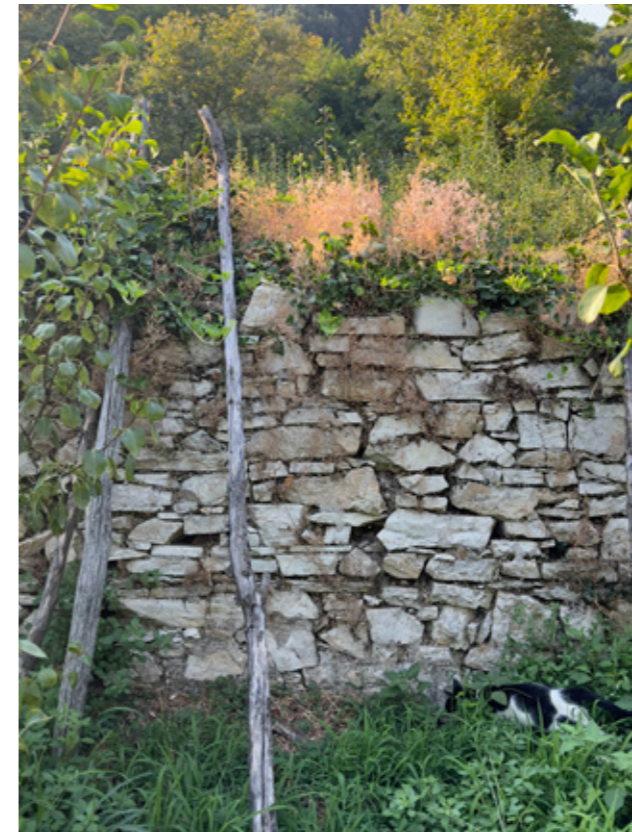
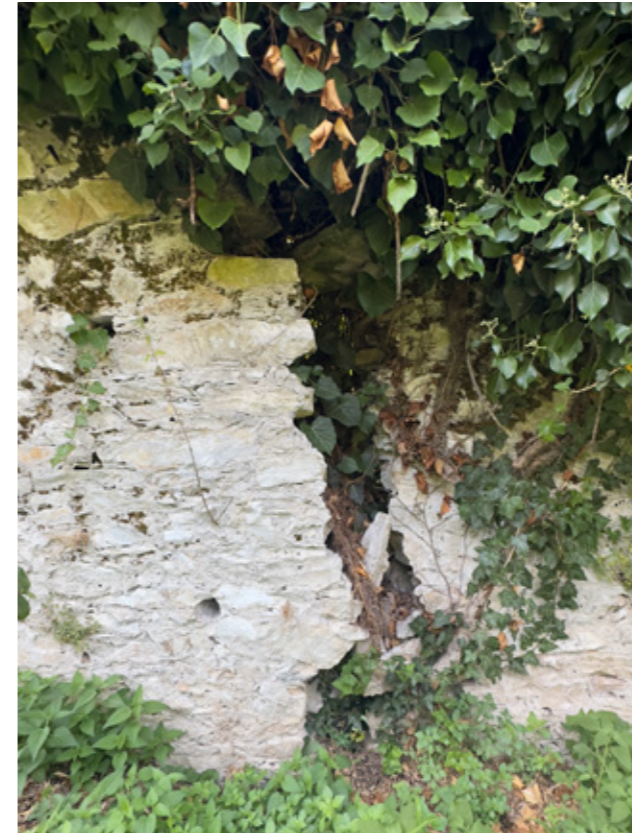

Εικ.54 | Μεγάλοι λίθινοι ογκοί στην περιοχή. 08/2023.

ήταν σύνθητες φαινόμενο η καταστροφή της γέφυρας, το 1865 κατασκεύασε τοξωτή γέφυρα ο ευεργέτης της Ζαγοράς Ιωάννης Κασσαβέτης. Συγκεκριμένα, στο χρονικό αναφέρεται πως οι «αρχιτέκτονες» ήταν ο Κοσμάς και Ιωάννης Μουστάκας από τη Δράκεια. Η κατασκευή κόστισε 10857 γρόσια, και επιστάτης της κατασκευής ήταν ο ηγούμενος Γρηγόριος. Όμοια ήταν και η γέφυρα που διέσχιζε το ίδιο ρέμα στην είσοδο της Ζαγοράς (το «Μεγάλο Γιοφύρι»), και είχε χτιστεί το 1840, με κόστος 5350 γρόσια. Η τελευταία ανατινάχθηκε το 1944, ενώ η γέφυρα του μοναστηριού καταστράφηκε στην μεγάλη πλημμύρα το 1913⁹⁶.

Αξίζει να σημειωθεί πως παρά το Μέγα Ρέμα, δίπλα στη γέφυρα, είχε κατασκευαστεί η λεγόμενη «Φάμπρικα» (εικ.55). Ήταν χυτήριο μεταλλευμάτων της εταιρείας «Ζαρίφης και Σία», στην οποία συμμετείχαν Γάλλοι και Άγγλοι επιχειρηματίες. Εξήγαν μολύβι, καλάι, ασήμι και λίγο χρυσό. Το οικοδόμημα κτίστηκε μεταξύ 1850 και 1855. Ωστόσο, με τις εξελίξεις της τεχνολογίας των ατμόπλοιων τον 19^ο αιώνα και άλλους παράγοντες που άλλαξαν τις συνθήκες του εμπορίου στο Αιγαίο, φαίνεται πως η μεταφορά των πρώτων υλών ήταν τόσο κοστοβόρα που η εταιρεία εγκατέλειψε

96 Κωνσταντινίδης 1960, 151-52. Και οι δύο γέφυρες ανακατασκευάστηκαν αργότερα με σύγχρονα μέσα, από σκυρόδεμα κλπ και καταστράφηκαν ολοσχερώς τον Σεπτέμβριο του 2023 στις πλημμύρες της κακοκαιρίας Daniel.

Εικ.55 | Σωζόμενος τοίχος της Φάμπρικας. 08/2023.

το εγχείρημα σε λίγα χρόνια⁹⁷. Κατά τον Κωνσταντινίδη η υψικάμινος της φάμπρικας αποτελούσε ανεξίτηλη ανάμνηση των παιδικών τους χρόνων, συνεπώς διατηρούσε το ύψος της μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Σύμφωνα με μαρτυρία κατοίκου, το κτήριο της φάμπρικας υπήρχε ακόμα στα μέσα του 20ου αιώνα. Ήταν χτισμένο από «ντόπια λευκή πέτρα». Σήμερα, σώζονται τμήματα του τοίχου.

Μεγάλο πανηγύρι για την περιοχή ήταν η γιορτή του μοναστηριού στις 8 Νοεμβρίου «τ' Αϊ-Ταξιαρχιού». Λόγω της απομακρυσμένης θέσης του οι πιστοί πήγαιναν στην αγρυπνία εξοπλισμένοι με σκεπάσματα για να κοιμηθούν είτε στα κελιά της μονής είτε στο περίστωο του Καθολικού. Γινόταν πανηγύρι που προσέλκυε κόσμο και από τα γύρω χωριά, αλλά και μικροπωλητές, μουσικούς κλπ⁹⁸.

97 Κωνσταντινίδης 1960, 152, σημ.5.

98 Γεωργαλά και Βογιατζάκη χ.χ., 45.

3.2.2. 20^{ος}-21^{ος} αι.

Η μονή Ταξιαρχών φαίνεται πως ήταν το μακροβιότερο σε λειτουργία μοναστήρι της περιοχής⁹⁹. Σύμφωνα με τον Κωνσταντινίδη, ο τελευταίος Ηγούμενος εγκατέλειψε την μονή περίπου το 1920¹⁰⁰. Κατά άλλη πηγή, ο περίφημος παπα-Θεοφάνης πέθανε το 1912¹⁰¹. Ωστόσο, υπάρχει μαρτυρία πως την δεκαετία του 1950 ζούσαν στο μοναστήρι τρεις μοναχές¹⁰².

Το 1955 έγιναν σεισμοί στην περιοχή, με τον μεγαλύτερο να φτάνει τα 6,2ρίχτερ στις 18 Απριλίου¹⁰³. Παρότι στο διαδίκτυο υπάρχει αναφορά πως με τον σεισμό κατέρρευσαν τα κελιά της μονής¹⁰⁴, η πηγή δεν θεωρείται απολύτως αξιόπιστη. Εξάλλου, είναι γνωστό πως η ποιότητα των κατασκευών του Δήμου Ζηπανιώτη επιβεβαιώθηκε πολλές δεκαετίες μετά την ανέγερσή τους, όταν, στον μεγάλο σεισμό του 1955, καμία τους δεν υπέστη σοβαρή βλάβη¹⁰⁵. Θεωρείται, λοιπόν, άγνωστη η επίδραση του σεισμού στη μονή.

Ακόμα, μετά τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, ανακατασκευάστηκε ο βόρειος τοίχος του

99 Κωνσταντινίδης 1960, 129.

100 Κωνσταντινίδης 1960, 129.

101 Θωμάς 1992, 168.

102 Από μαρτυρία ενοίκου παρακείμενου χωραφιού.

103 <https://magnesianews.gr/slider/o-volos-isopedothike-apo-62-richter.html>.

104 <https://e-thessalia.gr/monastiria-sto-pilio-zontaneyoyun-xana/>.

105 Μακρής 1976, 66.

Καθολικού. Δεν είναι γνωστή η ακριβής χρονολογία της κατασκευής. Κάτοικος της περιοχής ισχυρίστηκε πως έγινε τη δεκαετία του 1970, ενώ σε φωτογραφίες του Μίλτου Πολυβίου (εικ.57) που σύμφωνα με τον ίδιο λήφθηκαν το διάστημα 1973-1976, ο νέος τοίχος είναι ήδη κατασκευασμένος. Δεν είναι γνωστές λεπτομέρειες σχετικά, ούτε τί συνέβη και προέκυψε η ανάγκη. Εντύπωση προκαλεί πως δε σώζεται κανένα στοιχείο σχετικό με το έργο στις αρμόδιες υπηρεσίες.

Την ίδια εποχή λέγεται ότι έγινε και η διάνοιξη του αγροτικού δρόμου που περνά δίπλα από τη μονή. Κατά τη διάρκεια αυτού του έργου φαίνεται πως έγινε και η κατεδάφιση της νότιας πτέρυγας των κελιών, ενώ είναι άγνωστη η κατάσταση στην οποία βρισκόταν.

Ακόμα και σήμερα διακρίνονται σωροί οικοδομικού υλικού μπροστά από τη δυτική είσοδο της μονής. Πολύ πιθανό είναι να ανήκαν στην νότια πτέρυγα των κελιών.

Το 2019 η Μητρόπολη Δημητριάδος αποφάσισε να αναζητήσει χρηματοδότηση για την αποκατάσταση του μοναστηριού.

Όπως αναφέρει ο τύπος της εποχής:

«Με απόφαση του Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Ιγνατίου, συγκροτήθηκε Ερανική Επιτροπή Ανεγέρσεως και

Αποκαταστάσεως της Ιεράς Μονής Παμμεγίστων Ταξιαρχών Ζαγοράς Πηλίου»¹⁰⁶. Τον Ιούλιο του 2019 έγινε λειτουργία στο Καθολικό από τον μητροπολίτη Δημητριάδος, και έλαβε χώρα συναυλία βιολοντσέλων στο προαύλιο, ως εκδήλωση έναρξης αναζήτησης της χρηματοδότησης.

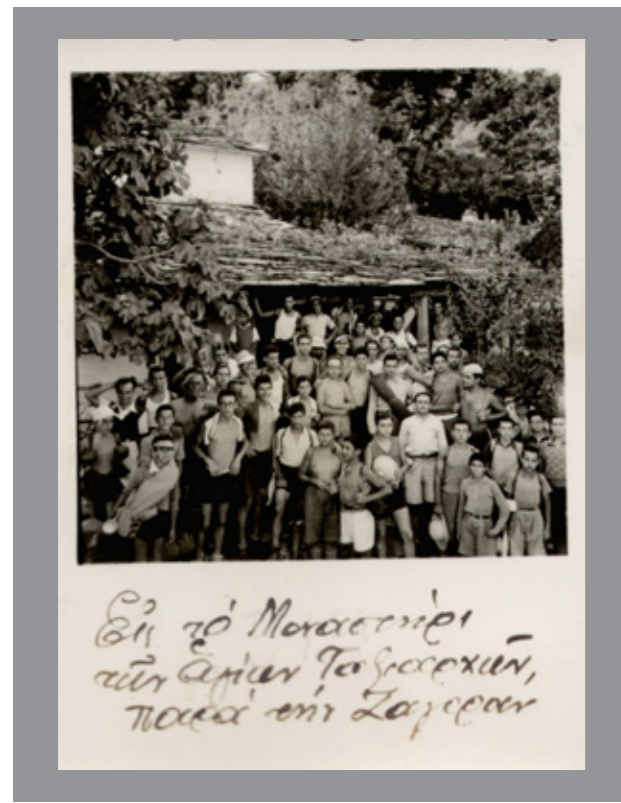
Δυστυχώς το απαιτούμενο ποσό δε συμπληρώθηκε. Ευτυχώς όμως, εν όψει αυτού, την ίδια χρονιά έγινε φωτογραφική αποτύπωση του συγκροτήματος, η οποία αποτέλεσε πολύτιμο υλικό για την παρούσα εργασία¹⁰⁷.

Το πανηγύρι των Ταξιαρχών γίνεται ακόμα και σήμερα, στις 8 Νοεμβρίου. Ενδεικτικό της σημασίας που έχει για την τοπική κοινότητα το μοναστήρι, είναι η ύπαρξη αφιέρωσης του 2023 (εικ.59).

Σήμερα, στα τέλη του 2024, η εγκατάλειψη είναι κυρίαρχο στοιχείο συγκρότημα. Η νότια πτέρυγα σχεδόν δεν αναγνωρίζεται ως κτηριακός όγκος. Στη δυτική και βόρεια πτέρυγα σήμερα σώζονται οι εσωτερικές όψεις του ισόγειου και τμήματα του ορόφου, ενώ στέγη δεν σώζεται σχεδόν σε κανένα δωμάτιο. Στο μεγαλύτερο μέρος των

106 <https://e-thessalia.gr/monastiria-sto-pilio-zontaneyoyun-xana/>.

107 Το υλικό παραχώρησε στη φοιτήτρια ο Στ. Μαμαλούκος.

Εικ.56 | Κατασκηνωτές της ΧΑΝΘ μπροστά στη δυτική όψη του καθολικού. Σύμφωνα με τη ΧΑΝΘ οι φωτογραφίες είναι της περιόδου 1929-1938, ωστόσο αυτό είναι αμφισβητήσιμο. Πάνω: μπροστά στη ΒΔ γωνία, κάτω: μπροστά στη Δ όψη.

Εικ.57 | ΒΔ γωνία ναού, αρχές δεκαετίας 1970.

Εικ.58 | Η μονή Ταξιαρχών από νότο, 2002.

εξωτερικών όψεων σώζεται όλο το ύψος του τοίχου. Δυστυχώς, όμως, οι μεγάλες ρωγμές καταδεικνύουν πως σύντομα οι τοίχοι ύψους σχεδόν δέκα μέτρων θα καταρρεύσουν. Γενικώς, η κατάσταση των κελιών είναι μη αναστρέψιμη. Ο ναός είναι το μόνο κτίσμα του συγκροτήματος που διατηρεί τους εξωτερικούς τοίχους και τη στέγη του, όμως εμφανίζει σοβαρές βλάβες, οι οποίες θα αναλυθούν στο αντίστοιχο κεφάλαιο.

3.3. Νομοθετική προστασία

Για το Καθολικό της μονής Ταξιαρχών αλλά και για το σύνολο του συγκροτήματος, ισχύουν:

Ο νόμος 4858/2021 (ΦΕΚ Α' 220/19.11.2021) «Κύρωση Κώδικα νομοθεσίας για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς».

Το προεδρικό διάταγμα της 11.6/4.7.1980 (ΦΕΚ Δ 374/6.7.1980) «Περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών των οικισμών της περιοχής Πηλίου και καθορισμού ειδικών όρων και περιορισμών δομήσεως εις αυτούς και εις την περιοχήν των διοικητικών ορίων των Δήμων ή Κοινοτήτων εντός των οποίων ανήκουν ούτοι».

Η μονή ανήκει στην Ιερά Μητρόπολη Δημητριάδος και τη φροντίδα της έχει ο ενοριακός ναός της Αγίας Παρασκευής Ζαγοράς.

Εικ.59 | Αφιέρωση στον ναό. 02/2023.

4. ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Εικ.60 | ΝΑ γωνία. 05/2023.

Εικ.61 | ΝΑ γωνία. 08/2023.

Εικ.62 | ΒΑ γωνία. 08/2023.

Εικ.63 | ΒΑ γωνία. 08/2023.

4.1. Αρχιτεκτονική ανάλυση

Τυπολογικά Χαρακτηριστικά

Ο ναός ανήκει στον τύπο του μονόχωρου δρομικού. Ο συγκεκριμένος τύπος, λόγω της απλότητάς του, επιλέγεται διαχρονικά στη ναοδομία, είτε σε Καθολικά μοναστηριών, είτε σε παρεκκλήσια κλπ¹⁰⁸.

Σύμφωνα με τον Πολυβίου¹⁰⁹, στην τυπολογία αυτή ανήκουν 54 από τους ναούς του Πηλίου της περιόδου 1700-1881, και ο παλαιότερος είναι το Καθολικό της μονής Ταξιαρχών Ζαγοράς. Λόγω των κατασκευαστικών περιορισμών οι μονόχωροι ναοί δεν είναι εύκολο να έχουν μεγάλες διαστάσεις. Οι μεγαλύτερες που έχουν εντοπιστεί είναι 17.70μ. μήκος και 9.50μ. πλάτος. Οι αναλογίες μήκους : πλάτους κυμαίνονται από 1:1.2 έως 1:2.5¹¹⁰. Ο ναός μελέτης έχει αντίστοιχα εξωτερικές διαστάσεις, χωρίς την κόγχη του ιερού, 16.12x7.56μ. και αναλογία μήκους : πλάτους 1:2.13.

Η κάτοψη είναι απλή. Αποτελείται από το κυρίως ορθογώνιο κτίσμα, την κόγχη του ιερού στην ανατολική όψη και περίστω (ή

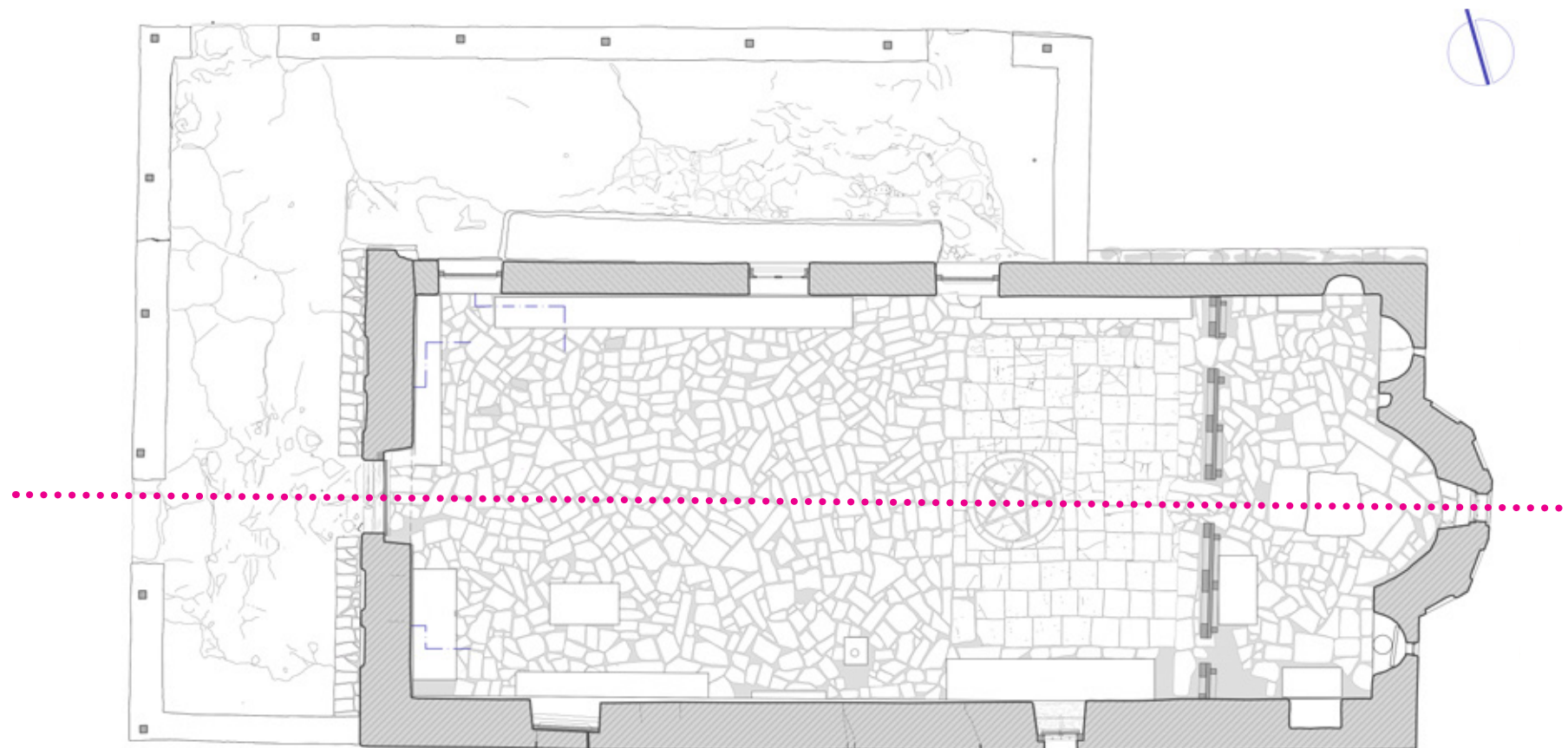
στοά, χαγιάτι¹¹¹, κατά κάποιους νάρθηκα¹¹², κλπ.) στη δυτική και σε μέρος της βόρειας όψης. Η διάταξη του τελευταίου θεωρείται σπάνια, καθώς, όπως έχει ήδη αναφερθεί, το σύνθηες στην περιοχή ήταν το περίστω να καταλαμβάνει τη δυτική και τη νότια όψη. Επίσης, υπήρχε περίστω στις πλευρές που υπάρχουν εισοδοί στο ναό. Στο ναό της μελέτης όμως, ενώ υπήρχε η Θ104 στη νότια πλευρά, δεν υπήρχε στοά. Φαίνεται πως δεν υπήρχε χώρος για κατασκευή περίστω, αφού όπως φαίνεται στη φωτογραφία από το «τα σπίτια της Ζαγοράς» (εικ.51-52) και στο σχέδιο του Παπαϊωάννου¹¹³ (εικ.37), η νότια πτέρυγα των κελιών βρισκόταν πολύ κοντά στην όψη του ναού. Η έντονη κλίση που παρουσιάζει το έδαφος στα νότια και βόρεια του συγκροτήματος, μάλλον υποδεικνύει πως η νότια στοά παραλείφθηκε λόγω έλλειψης χώρου.

Εσωτερικά ο ναός ήταν μονόχωρος. Το μοναδικό χώρισμα είναι το ψηλό ξυλόγλυπτο τέμπλο που ορίζει το χώρο του ιερού.

Ο ναός έχει τρεις εισόδους. Η κεντρική είσοδος (Θ101) βρίσκεται στα δυτικά, στο κέντρο της όψης, τονίζοντας τη συμμετρική διάταξη του κτίσματος ως προς τον κατά μήκος άξονα. Ακόμα, έχει δύο θύρες στη βόρεια όψη (τις Θ102-3) (είναι η μοναδική

108 Μπούρας και Μπούρα 2002, 344-45· Πολυβίου 2019, 88.
109 Πολυβίου 2019, 84.
110 Πολυβίου 2019, 85.

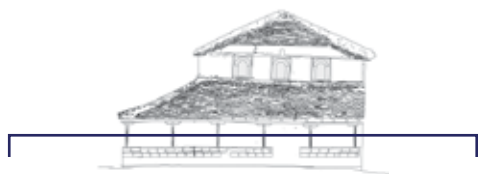
111 Πολυβίου 2019, 86.
112 Κωνσταντινίδης 1960.
113 Παπαϊωάννου 2007, 80, εικ. 176.

Σχ. 08 | Κάτοψη στάθμης +1.30μ. (ΑΠ.02)

0 0.50 2.50μ

	φ ά σ η 1 7 3 3		σχεδιαστική χάραξη αρμών
	φ ά σ η ~ 1 9 7 0		σχεδιαστική χάραξη αρμών
	τ ο μ ή		εμφανής λιθοδομή με τσιμεντοκονίαμα
	τομή σκυροδέματος		απώλεια οικοδομικού υλικού
	τομή ξύλου		τμήμα που δε μετρήθηκε
			περιοχή που δε διερευνήθηκε

Εικ.65 | Νότια όψη, εσωτερικό. 08/2023.

Εικ.64 | Βόρεια όψη, εσωτερικό. 10/2023.

Εικ.67 | Δυτική όψη, εσωτερικό. 08/2023.

Εικ.66 | Ανατολική όψη, εσωτερικό. 05/2023.

Εικ.68 | ΒΑ γωνία, όπου παλαιότερα υπήρχε το παρεκκλήσι.
05/2023.

περίπτωση του τύπου του με δύο εισόδους στο βορρά¹¹⁴). Τέλος, εσωτερικά σώζεται θύρα στην νότια όψη (Θ104), κοντά στην ΝΔ γωνία, η οποία εξωτερικά έχει κλειστεί.

Όπως φαίνεται και στο σχέδιο του Παπαϊωάννου¹¹⁵ (εικ.37), και όπως αναφέρει ο Κωνσταντινίδης¹¹⁶, στο ανατολικό άκρο της βόρειας στοάς υπήρχε παρεκκλήσι. Ήταν αφιερωμένο στους Αγίους Θεοδώρους και τους Αγ. Πάντες. Σύμφωνα με τις δύο πηγές το παρεκκλήσι επικοινωνούσε μέσω θύρας με το ιερό του Καθολικού¹¹⁷. Σήμερα δεν υπάρχει (εικ.68), λογικά κατεδαφίστηκε με την ανακατασκευή του βόρειου τοίχου του ναού. Δεν κατασκευάστηκε παρεκκλήσι στη θέση του, ούτε η αντίστοιχη θύρα.

114 Πολυβίου 2019, 86.

115 Παπαϊωάννου 2007, 80, εικ. 176.

116 Κωνσταντινίδης 1960, 134.

117 Κωνσταντινίδης 1960, 153.

Μορφολογικά Χαρακτηριστικά

Όπως συνηθίζεται στους δρομικούς ναούς της ηπειρωτικής Ελλάδας κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο, η μορφολογία του ναού μπορεί να χαρακτηριστεί άχαρη και φτωχή. Τα κτίσματα είναι σε γενικές γραμμές βαριά και συμπαγή, με μόνη ογκοπλαστική διαβάθμιση την ύπαρξη του περιστώου, το οποίο εξουδετερώνει την κυριαρχία του συμπαγούς όγκου του κυρίως ναού¹¹⁸. Είναι κοινώς παραδεκτό πως αυτά τα κτήρια δεν έχουν στόχο τη μνημειακότητα αλλά την εξυπηρέτηση των αναγκών λειτουργίας¹¹⁹. Το ίδιο ισχύει και για το ναό μελέτης.

Σύμφωνα με τον Πολυβίου¹²⁰, στο Πήλιο (και τον ελλαδικό χώρο γενικότερα), η επιμέλεια των όψεων ακολουθεί χρονικά την οικονομική ανάπτυξη και αίγλη που χαρακτηρίζει την περιοχή από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Στο πρώτο μισό του ίδιου αιώνα όμως, οι ναοί χαρακτηρίζονται από μορφολογική απλότητα και εσωστρέφεια¹²¹. Το τελευταίο χαρακτηριστικό ενισχύεται και από την χρήση του ναού μελέτης ως Καθολικό μοναστηριού, σύνολο εξ' ορισμού εσωστρεφές.

118 Κατά τον Πολυβίου «ο στυλοβάτης λειτουργεί ως βάση της όψης, δίνοντας την αίσθηση ευστάθειας». Βλ. Πολυβίου 2019, 121.

119 Μπούρας 2013, 140-41· Πολυβίου 2019, 119.

120 Πολυβίου 2019, 119.

121 Πολυβίου 2019, 119.

Ο ναός στην ανατολική και τη νότια όψη έχει σχεδιαστική χάραξη αρμών στο επίχρισμα. Είναι άγνωστο αν συνέβαινε το ίδιο στη βόρεια όψη. Στη δυτική όψη, όμοια τεχνοτροπία παρατηρείται μόνο στη στάθμη πάνω από τη στέγη του περιστώου. Μάλιστα, ενώ στις τρεις όψεις υπάρχουν απλές γραμμικές χαράξεις, στη νότια όψη σχηματίζονται καμπύλα σχήματα που ομοιάζουν με λίθους.

Στην περίπτωση του Καθολικού των Ταξιαρχών, καθώς δεν σώζεται η αρχική βόρεια όψη, δε γνωρίζουμε το βαθμό επιμέλειάς της. Ωστόσο, από φωτογραφία του εσωτερικού του ναού, φαίνεται πως υπήρχε τουλάχιστον ένα παράθυρο, κοντά στο τέμπλο (εικ.86).

Αξίζει να γίνει περιγραφή των μερών του ναού αναλυτικά:

Εικ.69 | Πάνω: Η παλαιότερη γνωστή φωτογραφία της δυτικής όψης του ναού προ της ανακατασκευής. Δημοσιεύτηκε στο ΑΔ το 1967. Κάτω: Η δυτική όψη σήμερα (08/2023).

Κατακόρυφα Στοιχεία

Δυτική Όψη

Η δυτική όψη έχει την κεντρική θύρα (Θ101) εισόδου στον ναό και τρεις φεγγίτες (Π201-2-3) πάνω από τη στέγη του περιστώου. Για κατασκευαστικούς λόγους, πάνω από το πλαίσιο της θύρας Θ101 υπάρχει η συνήθης αβαθής τοξωτή κόγχη¹²². Το μικρό πάχος του τοίχου που προκύπτει δεν επιβαρύνει πολύ το ανώφλι, που αποτελεί ευπαθές στοιχείο της κατασκευής. Στην κόγχη σώζεται τοιχογραφία που εικονίζει τον Άγιο Μιχαήλ. Στα ανατολικά της θύρας βρίσκεται εντοιχισμένη πλάκα (εικ.72) στην οποία αναγράφεται

*ΔΩΡΕΑ / Η ΠΛΑΚΟΣΤΡΩΣΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ
/ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΕΜ.ΤΑΣΙΟΥ/ ΚΑΙ
ΣΥΖΥΓΟΥ ΒΙΚΤΩΡΙΑΣ / ΕΝ ΕΤΗ 1989.*

Εκατέρωθεν της Θ101 υπάρχουν από δύο αβαθείς κόγχες με τοιχογραφίες αγίων. Επίσης εκατέρωθεν της θύρας, την όψη διατρέχει χτιστό πεζούλι, ύψους περίπου 48 εκατοστών. Η βάση του είναι επιχρισμένη, ενώ η πάνω επιφάνεια είναι επενδυμένη με πλάκες Πηλίου ακανόνιστου σχήματος (μάλλον τοποθετήθηκαν μαζί με την πλακόστρωση του ναού, αφού είναι ίδιας ποιότητας και τεχνοτροπίας).

¹²² Πολυβίου 2019, 113.

Εικ.70 | Λιθανάγλυφα εντοιχισμένα στη δυτική όψη. Βόρεια (1), νότια (2), 08/2023. (3) Κεντρικά κάτω από το γείσο.

Εικ.71 | Δυτική όψη, εντός περιστώου. 08/2023.

Εικ.72 | Δυτική όψη, εντός περιστώου. 08/2023.

Εικ.73 | Δυτική όψη, η ανάβαση στο περίστωο. 02/2024.

Πάνω από το επίπεδο της στέγης υπάρχουν τρεις φεγγίτες, εδράζονται στη στάθμη περίπου +3.62μ. Έχουν τοξωτό λίθινο πλαίσιο. Εκατέρωθεν κάθε φεγγίτη σώζονται εντοιχισμένες πλάκες με επιγραφές ή/και σχέδια.

Συγκεκριμένα, βορείως του Π203 υπάρχει πλάκα τοξωτού σχήματος, όπου είναι χαραγμένη μία πεντάλφα. Ανάμεσα στο Π203 και το Π202 υπάρχει πλάκα με χαραγμένο σταυρό και την επιγραφή II. Ανάμεσα στο Π202 και Π201 υπάρχει η επιγραφή III με δικέφαλο αετό, πεντάλφα και άνθος¹²³. Νοτίως του Π201 υπάρχει πλάκα με απόληξη διπλής καμπυλότητας, με χαραγμένο ρόδακα. Ακόμα, υπάρχει μαρμάρινη τοξωτή πλάκα στο κέντρο της όψης κάτω από το γείσο της στέγης του ναού. Στο ίδιο σημείο υπάρχει και μεταλλική λάμα, επί της οποίας ήταν αναρτημένος σταυρός, όπως φαίνεται από την εικ.74.

Το περίστωο έχει μονόριχτη στέγη που φέρεται από υποστυλώματα. Τα «μαξιλάρια» ή σάγματα των υποστυλωμάτων έχουν όψη τεταρτοκυκλίου και δύο γωνιών. Δεν πρόκειται για τα αρχικά της παλιάς στέγης, αφού όπως φαίνεται σε φωτογραφία της ΧΑΝΘ (εικ.57), στις αρχές του περασμένου

123 Ενώ η πεντάλφα είναι συνηθισμένο σύμβολο στα λιθανάγλυφα του Πηλίου, η συγκεκριμένη είναι η μόνη περίπτωση που συνυπάρχει στην ίδια παράσταση με δικέφαλο αετό και ρόδακα. Βλ. Πολυβίου 2019, 228.

αιώνα τα μαξιλάρια είχαν διαφορετικό γεωμετρικό σχήμα.

Το πεζούλι του περιστώου που διατρέχει την όψη είναι κατασκευασμένο στη βάση από λιθοδομή, και από τη στάθμη του δαπέδου της στοάς και πάνω από τσιμεντόλιθους.

Καθώς η στάθμη δαπέδου του περιστώου είναι περίπου 40εκατοστά ψηλότερα από το διαμορφωμένο έδαφος μπροστά της, μεσολαβεί ένας αναβαθμός. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μία πέτρα ακουμπισμένη στο έδαφος, για διευκόλυνση στο βάδισμα.

Η όψη χαρακτηρίζεται από συμμετρία, με άξονα που διαπερνά το κέντρο της (από το κορφιά της στέγης, τη μέση του Π202 και της Θ101). Τα ανοίγματα, οι κόγχες και ο γλυπτός διάκοσμος βρίσκονται σε συμμετρική σχέση μεταξύ τους¹²⁴. Τον κανόνα της συμμετρίας δεν ακολουθούν τα γείσα της στέγης. Το ΒΝ γείσο προεξέχει αισθητά περισσότερο από το ΒΔ. Όπως φαίνεται και στην εικ.69 προ της ανακατασκευής του βόρειου τοίχου τα γείσα είχαν όμοιες διαστάσεις. Η διαφορά, λοιπόν, προέκυψε κατά την ανακατασκευή του βόρειου τοίχου στα τέλη του 20^{ου} αιώνα.

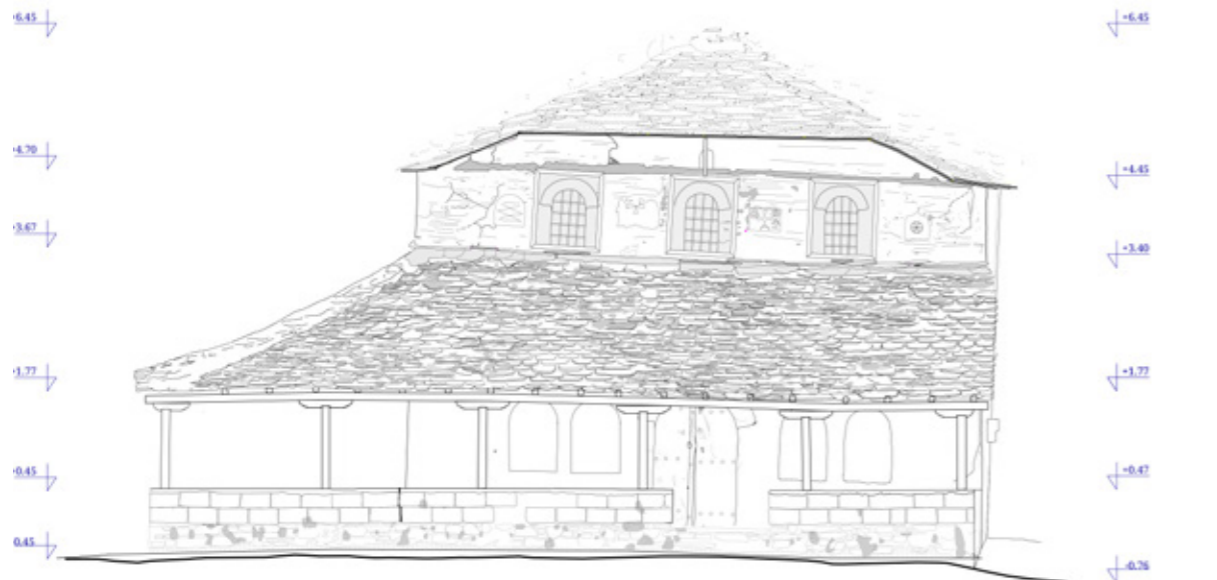
Η συμμετρία της όψης ακυρώνεται

124 Όπως ισχύει γενικώς στους ναούς του Πηλίου. Βλ. Πολυβίου 2019, 122.

και λόγω της διάταξης του περιστώου. Δημιουργείται η επέκτασή της όψης προς το βορρά αλλά η ανάλογη προς το νότο δεν υπάρχει. Επιπλέον το άνοιγμα στο στηθαίο της στοάς που διαμορφώνει την είσοδο στον ημιυπαίθριο χώρο, είναι έκκεντρα του άξονα. Σε φωτογραφία της δυτικής όψης που δημοσιεύτηκε το 1967 (εικ.69 πάνω), φαίνεται πως το άνοιγμα ακολουθούσε τον κανόνα.

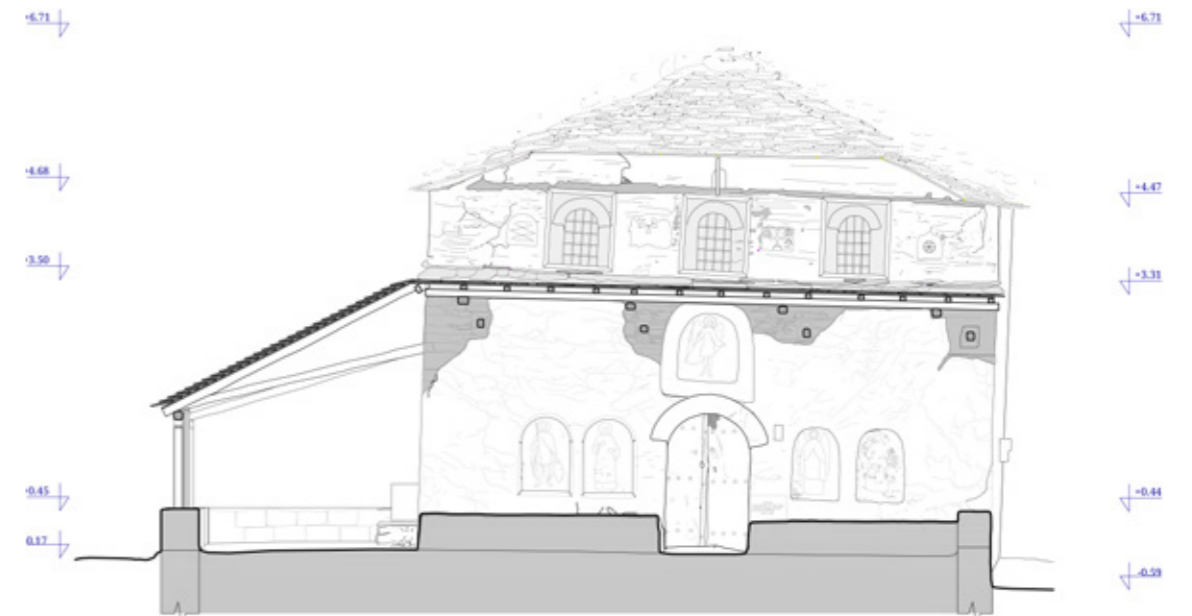

Εικ.74 | Δυτική όψη (1999-2000), διακρίνεται ο σταυρός στην κορυφή. Φωτογραφία: Σ. Παναγιωτόπουλος, από το αρχείο της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου.

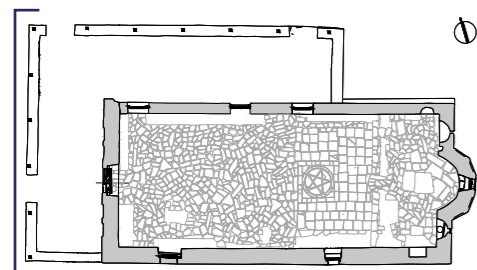
Σχ. 09 | Δυτική όψη. Πάνω: ορθοφωτογραφία, κάτω: σχεδιαστική αποτύπωση (ΑΠ.10).

0 0.50 2.50μ

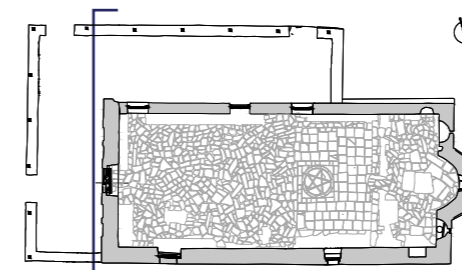

Σχ. 10 | Τομή Α-Α. Πάνω: ορθοφωτογραφία, κάτω: σχεδιαστική αποτύπωση (ΑΠ.10).

0 0.50 2.50μ

- φάση 1733 // σχεδιαστική χάραξη αρμών
- φάση ~ 1970 // σχεδιαστική χάραξη αρμών
- τομή // εμφανής λιθοδομή με τσιμεντοκονίαμα
- τομή σκυροδέματος // ασφάλεια οικοδομικού υλικού
- τομή ξύλου // τμήμα που δε μετρήθηκε
- ////// περιοχή που δε διερευνήθηκε

- φάση 1733 // σχεδιαστική χάραξη αρμών
- φάση ~ 1970 // σχεδιαστική χάραξη αρμών
- τομή // εμφανής λιθοδομή με τσιμεντοκονίαμα
- τομή σκυροδέματος // ασφάλεια οικοδομικού υλικού
- τομή ξύλου // τμήμα που δε μετρήθηκε
- ////// περιοχή που δε διερευνήθηκε

Εικ.75 | Πάνω: Η μόνη γνωστή φωτογραφία που απεικονίζεται η ανατολική όψη προ της ανακατασκευής. Δημοσιεύτηκε στο ΑΔ το 1967. Κάτω: Η ανατολική όψη σήμερα (08/2023).

Ανατολική Όψη

Στην ανατολική όψη εξέχει η πεντάπλευρη κόγχη του ιερού. Κάθε πλευρά της έχει αβαθή τοξωτή εσοχή (περίπου από τη στάθμη +1.10μ έως τη στάθμη +3.26μ). Στο κέντρο της κόγχης του ιερού υπάρχει ένα παράθυρο (το Π103) και πάνω από αυτό εντοιχισμένη πλάκα με την επιγραφή Ι. Επίσης, μαρμάρινη τοξωτή πλάκα βρίσκεται εντοιχισμένη και στην πρώτη προς βορρά εσοχή, όμως δεν υπάρχει σκαλισμένο τίποτα. Η κόγχη έχει ανεξάρτητη στέγη, με γείσο σε δύο βαθμίδες και κάλυψη από σχιστόπλακες. Εκατέρωθεν της κόγχης του ιερού υπάρχουν δύο παράθυρα (που αντιστοιχούν στο κέντρο των εσωτερικών κογχών που δεν προεξέχουν της όψης, αλλά εγγράφονται στο πάχος του τοίχου).

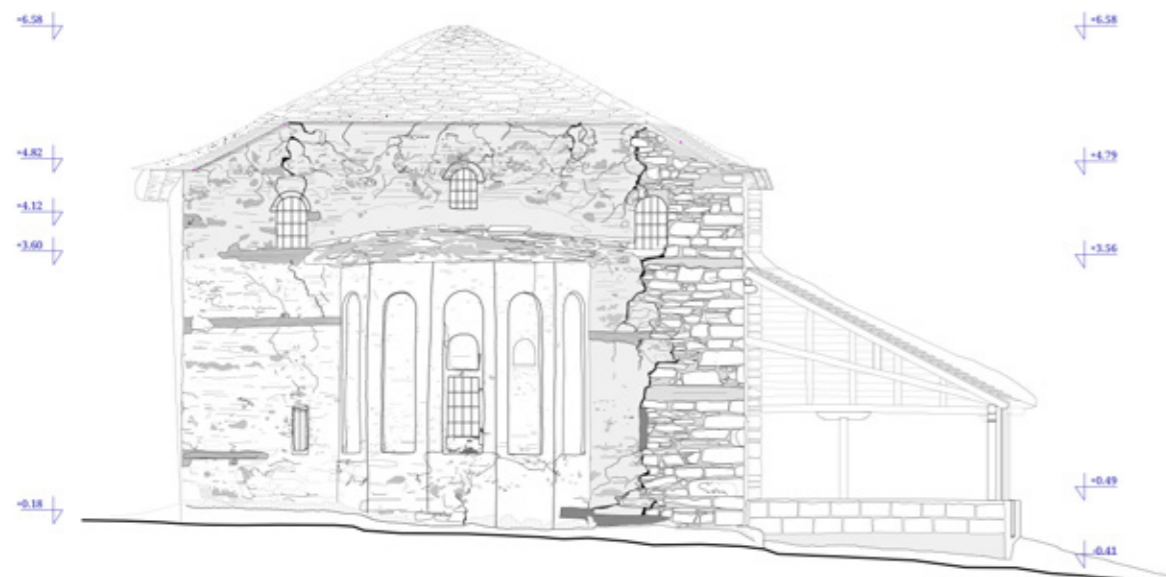
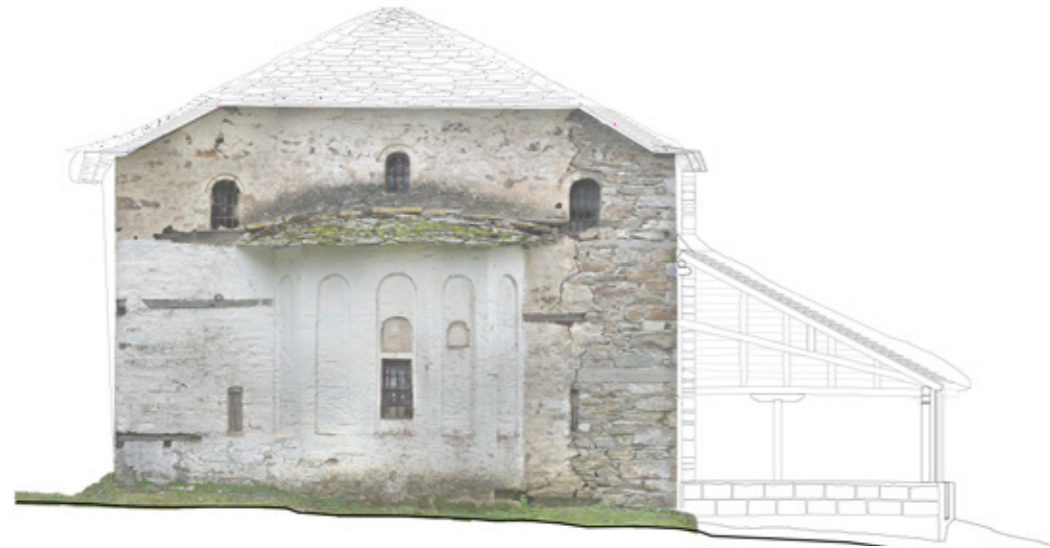
Σε κατακόρυφη περασιά με τα προαναφερθέντα παράθυρα υπάρχουν τρεις φεγγίτες (Π209-Π211). Ο κεντρικός εδράζεται περίπου στη στάθμη +4.34μ, και οι δύο πλαϊνοί στη στάθμη +3.82μ.

Την όψη χαρακτηρίζει συμμετρία. Ο άξονας διαπερνά τον κορφιά της στέγης, το Π210, το κέντρο της κόγχης του ιερού και το Π103. Ομοίως με τη δυτική όψη, η συμμετρία της ανατολικής καταργείται λόγω του γείσου της στέγης, καθώς το ΝΑ εξέχει περισσότερο από το ΒΑ. Προφανώς η αιτία είναι η ίδια που αναφέρθηκε στην ανάλυση

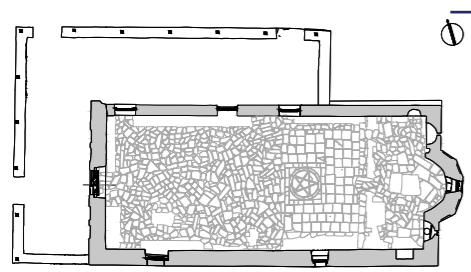
της δυτικής όψης: πρόκειται για γείσο που κατασκευάστηκε με τον «νέο» βόρειο τοίχο. Στην εικ.75 φαίνεται η ανατολική όψη πριν την ανακατασκευή του βόρειου τοίχου.

Εικ.76 | Η κόγχη του ιερού. (08/2023).

Σχ. 11 | Ανατολική όψη. Πάνω: ορθοφωτογραφία, κάτω: σχεδιαστική αποτύπωση (ΑΠ.12).

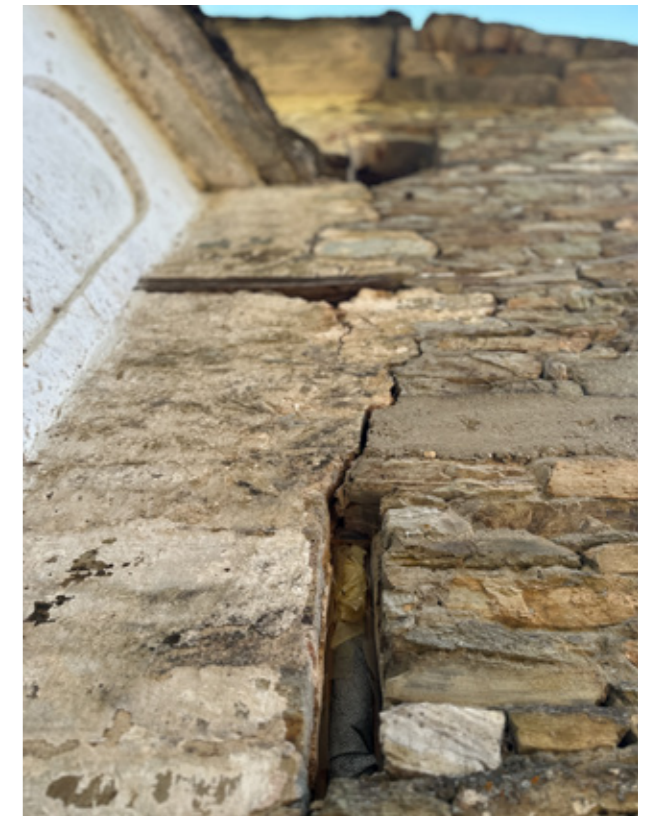

	φ ά σ η 1 7 3 3		σχεδιαστική χάραξη αρμών
	φ ά σ η ~ 1 9 7 0		σχεδιαστική χάραξη αρμών
	τ ο μ ή		εμφανής λιθοδομή με τσιμεντοκονίαμα
	τομή σκυροδέματος		απώλεια οικοδομικού υλικού
	τομή ξύλου		τμήμα που δε μετρήθηκε
			περιοχή που δε διερευνήθηκε

0 0.50 2.50μ

Εικ.77 | Ανατολική όψη, ΝΑ γωνία. 08/2023.

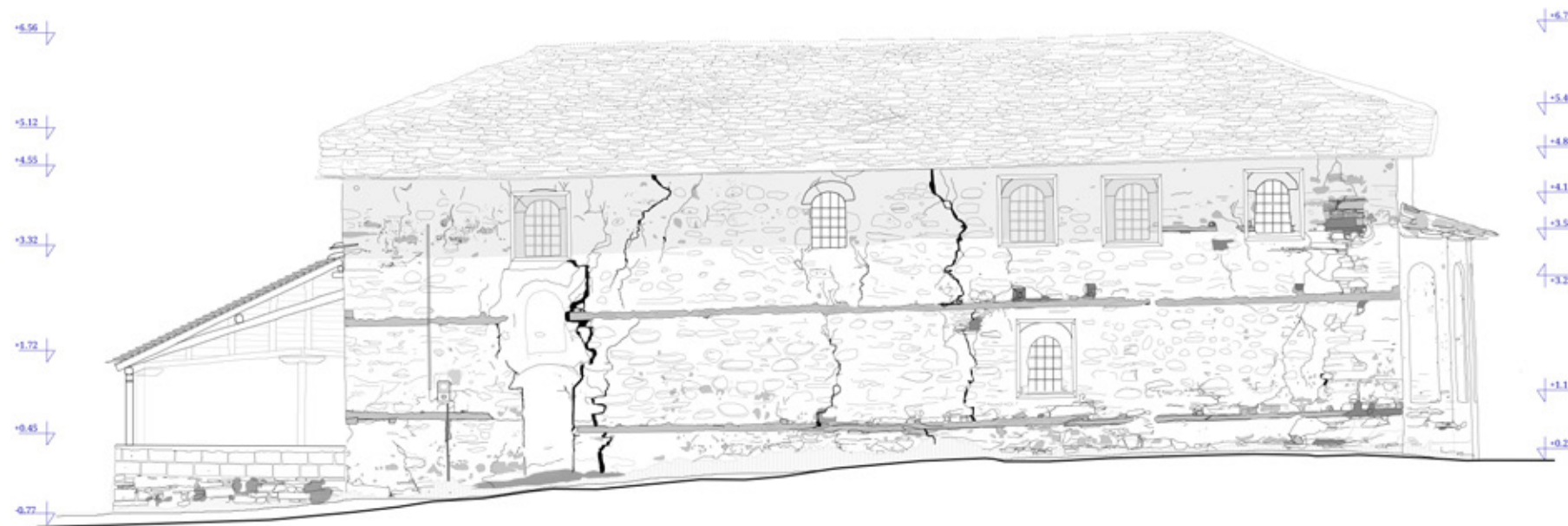
Εικ.78 | Ανατολική όψη, ΒΑ γωνία. 08/2023.

Εικ.79 | Ανατολική όψη, το γείσο της κόγχης του ιερού και το Π211. 08/2023.

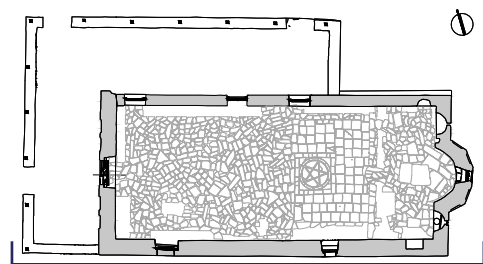

Εικ.80 | Ανατολική όψη, το γείσο της κόγχης του ιερού και το Π210. 08/2023.

Σχ. 12 | Νότια όψη. Πάνω: ορθοφωτογραφία, κάτω: σχεδιαστική αποτύπωση (ΑΠ.11).

0 0.50 2.50μ

- φάση 1733
- φάση ~ 1970
- τομή
- τομή σκυροδέματος
- τομή ξύλου
- σχεδιαστική χάραξη αρμών
- σχεδιαστική χάραξη αρμών
- εμφανής λιθοδομή με τσιμεντοκονίαμα
- απώλεια οικοδομικού υλικού
- τμήμα που δε μετρήθηκε
- περιοχή που διερευνήθηκε

Νότια Όψη

Στη νότια όψη κυριαρχεί ο οριζόντιος άξονας και γραμμικότητα. Στο κάτω επίπεδο, ανατολικά του μέσου της όψης, υπάρχει ένα παράθυρο (το Π105), με λίθινο τοξωτό πλαίσιο και ένα στέγαστρο από σχιστόπλακα. Αυτό εδράζεται στη στάθμη +1.26μ. Κοντά στη ΝΔ γωνία φαίνεται το ίχνος της Θ104 και της υπερκείμενης αυτής κόγχης. Επιπλέον, υπάρχουν πέντε φεγγίτες με μέση στάθμη έδρασης 3.58μ. Είναι ισομεγέθεις, όμως είναι κατασκευασμένοι σε άνισες αποστάσεις χωρίς ρυθμό.

Εικ.81 | Το ίχνος της Θ104 στη νότια όψη. 08/2023.

Εικ.82 | Νότια όψη λεπτομέρειες, 08/2023.

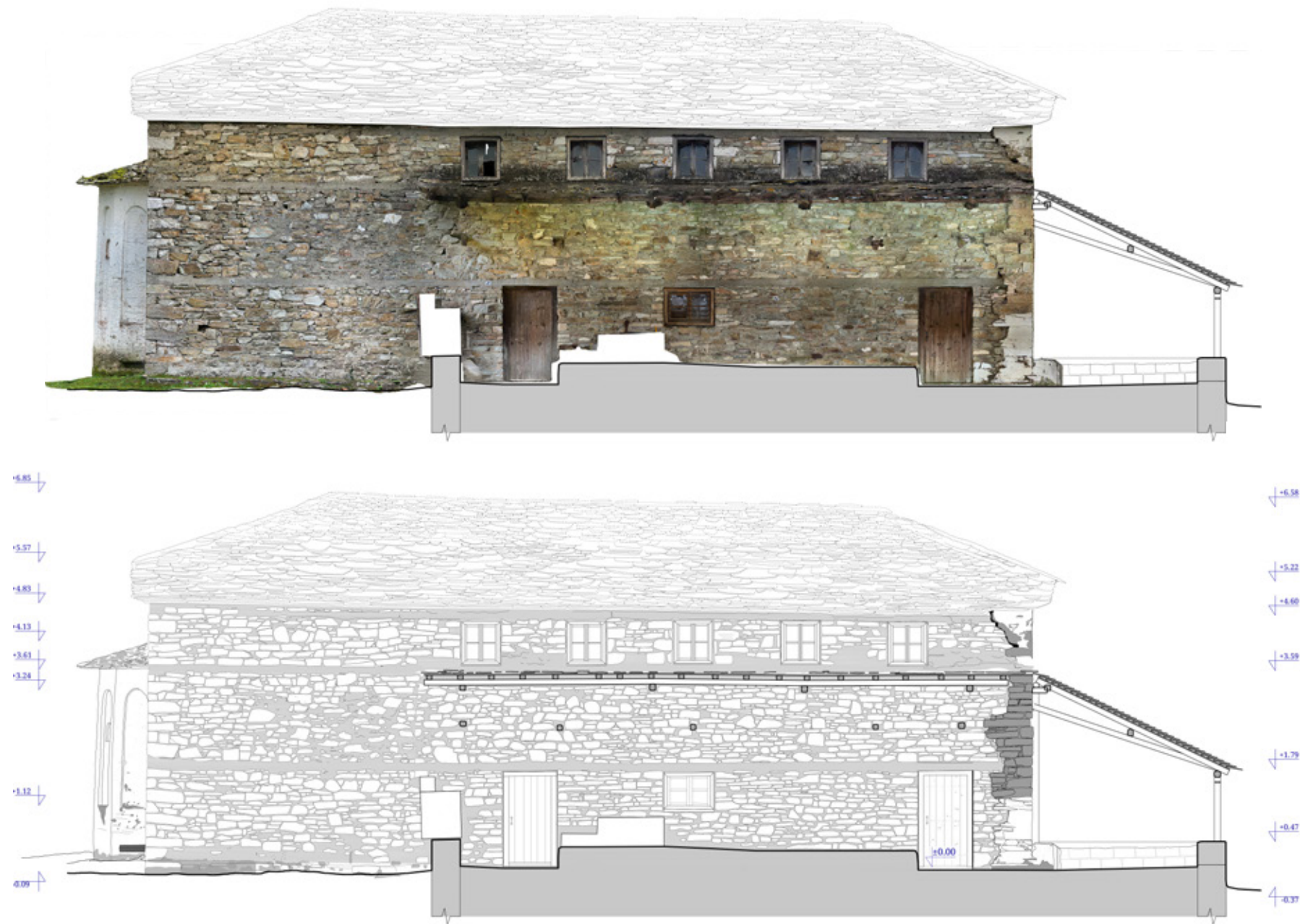
Εικ.83 | Νότια όψη, 02/2024.

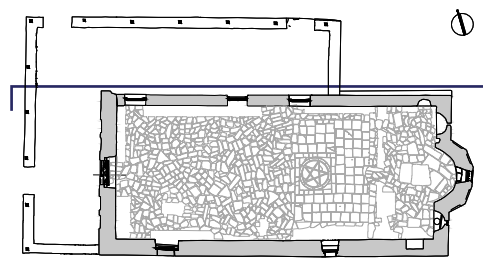
Εικ.84 | Νότια όψη λεπτομέρειες, 08/2023.

Εικ.85 | Νότια όψη από ΝΑ, 02/2024.

Σχ. 14 | Τομή Β-Β. Πάνω: ορθοφωτογραφία, κάτω: σχεδιαστική αποτύπωση (ΑΠ.15).

0 0.50 2.50μ

- φάση 1733
- φάση ~ 1970
- τομή
- τομή σκυροδέματος
- τομή ξύλου
- σχεδιαστική χάραξη αρμών
- σχεδιαστική χάραξη αρμών
- εμφανής λιθοδομή με τσιμεντοκονίαμα
- απώλεια οικοδομικού υλικού
- τμήμα που δε μετρήθηκε
- περιοχή που δε διερευνήθηκε

Εικ.87 | Βόρεια όψη. 08/2023.

Εικ.88 | Βόρεια όψη λεπτομέρειες. 10/2023.

Ανοίγματα-Κουφώματα

Σύμφωνα με τον Πολυβίου¹²⁵ το Καθολικό της μονής Ταξιαρχών είναι ο μόνος ναός στην ευρύτερη περιοχή του Πηλίου που έχει μόνο τοξωτά παράθυρα. Προφανώς αυτή η παρατήρηση αφορά τον ναό πριν την ανακατασκευή της βόρειας όψης. Τα ανοίγματα και τα κουφώματα αναλύονται στο επόμενο κεφάλαιο.

Οριζόντια Στοιχεία

Δάπεδο Ναού

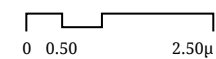
Το δάπεδο του ναού στο μεγαλύτερο μέρος κατασκευάστηκε το 1989 (σύμφωνα με επιγραφή εντοιχισμένη στη δυτική όψη του ναού, νοτίως της Θ101).

Στον κυρίως ναό, μεταξύ του αναβαθμού του ιερού και του μέσου της Θ103, με μήκος περίπου 3,40μ. σώζεται παλαιό δάπεδο αγνώστου χρονολογίας. Κεντρικά στο διαμήκη άξονα του ναού στο δάπεδο, από τους αρμούς των πλακών σχηματίζεται το ομφάλιο. Εντός των αρμών του ομφαλίου έχουν τοποθετηθεί βότσαλα σε

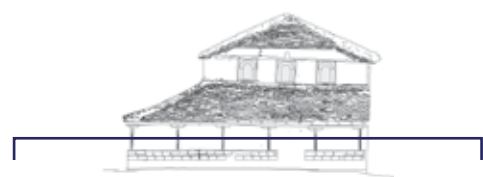
¹²⁵ Πολυβίου 2019, 157. Προφανώς αναφέρεται στην περίοδο πριν την ανακατασκευή του βόρειου τοίχου.

Σχ. 15 | Κάτοψη στάθμης +1.30μ. (ΑΠ.02). Ορθοφωτογραφία.

	φ ά σ η 1 7 3 3		σχεδιαστική χάραξη αρμών
	φ ά σ η ~ 1 9 7 0		σχεδιαστική χάραξη αρμών
	τ ο μ ή		εμφανής λιθοδομή με τσιμεντοκονίαμα
	τομή σκυροδέματος		απώλεια οικοδομικού υλικού
	τομή ξύλου		τμήμα που δε μετρήθηκε
			περιοχή που δε διερευνήθηκε

Εικ.89 | Λεπτομέρειες του παλαιού δαπέδου. 08/2023.

Εικ.90| Το δάπεδο στη Δ πλευρά του κυρίως ναού. Πάνω: 1973-76, μέση: 08/2023, κάτω: ρωγμή στους αρμούς, 08/2024.

διάταξη ψαροκόκαλου. Πλάκες και βότσαλα σχηματίζουν το σύμβολο πεντάλφα. Γενικώς το ομφάλιο είχε ιδιαίτερη σημασία στη βυζαντινή ναοδομία, ενώ στη μεταβυζαντινή είχε κυρίως διακοσμητικό ρόλο. Συναντάται στους ναούς του Πηλίου κατά κόρον¹²⁶. Το δε σύμβολο της πεντάλφας είναι από τα συνηθισμένα θέματα σε ομφάλια της περιοχής¹²⁷. Στο τμήμα του παλαιού δαπέδου υπάρχουν ορισμένα κομμάτια μαρμάρινων πλακών λευκού χρώματος, τα οποία ίσως ανήκαν σε ακόμα παλαιότερη φάση του δαπέδου.

Το υπόλοιπο δάπεδο, που χρονολογείται το 1989, είναι στρωμένο με πλάκες ακανόνιστου σχήματος και μεγάλους αρμούς τσιμέντου.

Από φωτογραφίες του Πολυβίου, φαίνεται το δάπεδο στο δυτικό τμήμα του ναού, τη δεκαετία του 1970 (εικ.90 πάνω). Ήταν κατασκευασμένο από πλάκες ακανόνιστου σχήματος, χωρίς μεγάλους αρμούς.

126 Πολυβίου 2019, 138.

127 Πολυβίου 2019, 141. Γενικά η πεντάλφα ήταν ένα συνηθισμένο θέμα στον διάκοσμο των ναών (όχι μόνο του Πηλίου), όπως και η εξάλφα, οχτάλφα κλπ. Είχαν σαφή μαγικό και αποτροπαϊκό χαρακτήρα. Πολυβίου 2019, 227.

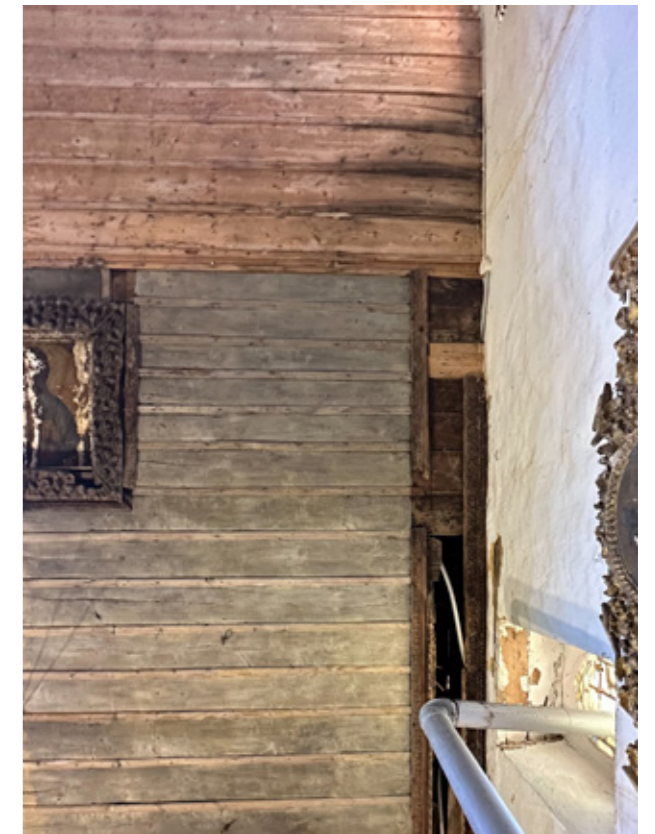
Οροφή Ναού

Η περίπτωση της οροφής του Καθολικού θεωρείται σπάνια. Καταρχάς, είναι επίπεδη στο μεγαλύτερο μέρος του ναού, εκτός από την περιοχή όπου βρίσκεται ο σταυρός του τέμπλου. Προκειμένου να χωρέσει το ύψος του σταυρού, σημειακά στην οροφή διαμορφώνεται ψευδοθόλος¹²⁸. Ακόμα, σύμφωνα με τον Πολυβίου, τα σανιδωτά ταβάνια αποτελούν «ένα φαινόμενο σχεδόν ολότελα άγνωστο στο Πήλιο», σε αντίθεση με άλλες περιοχές της Ελλάδας¹²⁹.

Συγκεκριμένα, στην οροφή διακρίνονται τέσσερα διαφορετικά μέρη. Πρώτον, η οροφή του ιερού που είναι επίπεδη. Περιμετρικά σανίδες σχηματίζουν το πλαίσιο στο οποίο εγγράφονται οι υπόλοιπες σανίδες της οροφής. Έχουν βαφτεί με χρώμα γαλαζοπράσινο. Έχουν τοποθετηθεί κάθετα στην ανατολική όψη. Έπειτα, το τμήμα της οροφής πάνω από το τέμπλο διαμορφώνεται ως ψευδοθόλος από σανίδες, προκειμένου να χωρέσει το ύψος του σταυρού. Στη συνέχεια, το τμήμα της οροφής μέχρι περίπου το μέσον της απόστασης Π215-Π216 αποτελείται από σανίδες χρωματισμένες με χρώμα γαλάζιο. Στο συγκεκριμένο τμήμα σώζεται μέρος

128 Κατασκευή από μπαγδατί. Βλ. Πολυβίου 2019, 192. Είναι γενικά συνηθισμένο η οροφή να τροποποιείται σημειακά για να χωρέσει το ύψος του τέμπλου. Συχνά, πρόκειται για ψευδοτρούλους από μπαγδατί. Βλ. Αγία Παρασκευή Ζαγοράς, Αγία Μαρίνα Κισσού κλπ.

129 Πολυβίου 2019, 112.

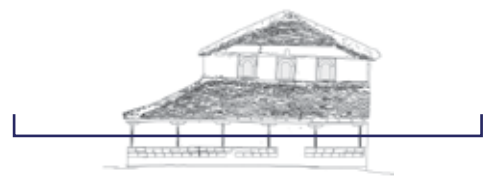
Εικ.91| Η οροφή του ναού. Πάνω: δυτική πλευρά, κέντρο: ψευδοθόλος τέμπλου, κάτω: ιερό. 08/2023.

Σχ. 16 | Άνοψη στάθμης +1.30μ. (ΑΠ.06). Ορθοφωτογραφία.

0 0.50 2.50μ

- φάση 1 7 3 3 σχεδιαστική χάραξη αρμών
- φάση ~ 1 9 7 0 σχεδιαστική χάραξη αρμών
- τομή εμφανής λιθοδομή με τσιμεντοκονίαμα
- τομή σκυροδέματος απώλεια οικοδομικού υλικού
- τομή ξύλου τμήμα που δε μετρήθηκε
- περιοχή που δε διερευνήθηκε

ξύλογλυπτου πλαισίου με φυτικό διάκοσμο που θα πλαισίωνε την οροφή από τέσσερις πλευρές. Ακόμα, στο κέντρο του πλάτους της οροφής (στον άξονα συμμετρίας του ναού δηλαδή), υπάρχει εικόνα του Παντοκράτορα. Έχει ξυλόγλυπτο πλαίσιο. Ίσως η εικόνα του να λειτουργούσε ως θυρίδα επίσκεψης στη στέγη. Τέλος, το τμήμα μέχρι τη δυτική όψη η οροφή δεν έχει διάκοσμο και οι σανίδες δεν είναι χρωματισμένες. Τα δύο τελευταία μέρη έχουν σανίδες τοποθετημένες παράλληλα στη δυτική όψη (εικ.91-92).

Εικ.92 | Λεπτομέρειες οροφής. 08/2024.

Εικ.93 | Το καθολικό ΒΔ γωνία. Λήψη με drone, Β. Μαμαλούκος, 12/2019.

Εικ.94 | Το καθολικό από νότο. Λήψη με drone, Β. Μαμαλούκος, 12/2019.

Στέγη Ναού

Η στέγη του Καθολικού είναι δίρριχτη με κάλυψη από σχιστόπλακα. Η κλίση υπολογίστηκε από το φωτογραμμετρικό μοντέλο σε 27°. Στις μικρές όψεις, αντί να δημιουργείται το αέτωμα που προκύπτει από τις δίρριχτες στέγες, έχει αποτμήσεις.

Οι αποτμήσεις είναι σύνηθες στοιχείο της μεταβυζαντινής αρχιτεκτονικής σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα, όμως δεν είναι σαφής ο λόγος της επιλογής¹³⁰. Παραμένει άγνωστο αν υποδείχθηκε από κατασκευαστικούς ή μορφολογικούς σκοπούς. Επικρατέστερη είναι η άποψη πως η έδραση της στέγης

είναι καλύτερη κατ' αυτόν τον τρόπο αφού φαίνεται πως μειώνεται ο κίνδυνος αρπαγής της από τον αέρα¹³¹.

Στέγη Περίστωου

Η στέγη του περίστωου είναι απλή μονόριχτη καθιστή, με κάλυψη από σχιστόπλακες.

¹³¹ Μουτσόπουλος 1973, 78. Όμως, καθώς συχνά η απότμηση είναι μικρή και δεν δικαιολογείται κατασκευαστικά πιθανολογείται πως μια αρχικώς κατασκευαστική επιταγή, επικράτησε για μορφολογικούς σκοπούς. Βλ. Μαντοπούλου - Παναγιωτοπούλου και Σαββοπούλου - Κατσίκη 1993, 28 σημ.43.

¹³⁰ Μπούρας 2013, 141.

Εικ.95 | Το καθολικό ΝΔ άποψη. 08/2024.

Εικ.96 | Ανατολική όψη, βόρεια κόγχη. Τοιχογραφία. 08/2023.

Εικ.97 | Η Αγία Τράπεζα. 08/2023.

Εικ.98 | Εσωτερικά της βόρειας στοάς. Αποκολλημένες τοιχογραφίες. 08/2023.

Διάκοσμος και Εξοπλισμός του ναού

Στο εσωτερικό του ναού υπήρχαν στασίδια στους τοίχους¹³². Σήμερα σώζονται παλαιά στασίδια στο νότιο και το δυτικό τοίχο, ενώ φαίνονται τα παλαιά στασίδια του βόρειου τοίχου στην εικόνα 86. Ακόμα, υπήρχε δεσποτικός θρόνος¹³³, που σήμερα δε σώζεται αλλά, πιθανώς, κάποια από τα ξύλινα μέρη που βρίσκονται αποθηκευμένα στο ιερό να προέρχονται από αυτή την κατασκευή. Ακόμα, κατά την είσοδο στο ναό, στη βόρεια όψη βρισκόταν η εικόνα των Ταξιαρχών «τοποθετημένη εντός ιδίου εικονοστασίου»¹³⁴. Λογικά αυτή η αναφορά είναι για το προσκυνητάρι που σήμερα βρίσκεται στον νότιο τοίχο του ναού, και είναι σύγχρονο και όμοιο με το τέμπλο. Η εικόνα σήμερα βρίσκεται στο ναό της Αγίας Παρασκευής Ζαγοράς. Η ίδια χρονολογείται το 1824 και φέρει επιγραφή:

«+Δηα συνδρωμης καε δαπανης Χρ/νων τρηκερων 1824».

Ο ναός είχε πλούσιο διάκοσμο, πολυελαίους, ορειχάλκινους κηροστάτες κλπ.¹³⁵, εκ των οποίων σήμερα δε σώζεται τίποτα. Λέγεται πως έχει πέσει πολλάκις θύμα ληστρικών επιδρομών.

Στο ιερό σώζεται η Αγία Τράπεζα, χτιστή (εικ.97). Επίσης, σήμερα στο ιερό βρίσκονται πλαστικά κουτιά με ανθρώπινα οστά, μερικές εικόνες άνευ αξίας, ξύλινα τμήματα της οροφής ή του δεσποτικού θρόνου και δύο ξύλινα κιβώτια.

Δεν είναι γνωστό αν ο κυρίως ναός ήταν τοιχογραφημένος, ούτε υπάρχουν σχετικές ενδείξεις. Ωστόσο, σώζεται μέρος τοιχογραφίας στον παλιό τοίχο της βόρειας κόγχης του ιερού. Συμπεραίνεται πως, θα υπήρχε τουλάχιστον και η άλλη μισή, ενώ πιο λογικό είναι να ήταν τοιχογραφημένα και άλλα τμήματα τουλάχιστον της ανατολικής όψης. Στη βόρεια στοά βρίσκονται αποθηκευμένα σε καφάσια μέρη των τοιχογραφιών που αποκολλήθηκαν, λογικά κατά τις εργασίες ανακατασκευής της δεκαετίας του 1970.

Ακόμα, μέχρι τουλάχιστον το 2019 δύο καμπάνες ήταν κρεμασμένες σε δοκάρια στους πεσσούς της βόρειας πτέρυγας των κελιών. Σήμερα οι καμπάνες απόκεινται μέσα στο ναό.

132 Κωνσταντινίδης 1960.

133 Κωνσταντινίδης 1960, 136.

134 Κωνσταντινίδης 1960, 136.

135 Κωνσταντινίδης 1960, 136.

Εικ.99 | Το τέμπλο. 08/2023.

Εικ.100 | Λεπτομέρειες τέμπλου. 08/2023.

Εικ.101 | Το τέμπλο, πίσω στήριξη. 08/2023.

Τέμπλο

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το τέμπλο κατασκευάστηκε το 1734. Είναι επιχρυσωμένο σε όλη την επιφάνειά του, ενώ σε σημεία έχει χρησιμοποιηθεί χρώμα πράσινο και κόκκινο. Φέρει πλούσιο διάκοσμο, παραστάσεις αγγέλων, δικέφαλους αετούς, πτερωτούς λέοντες, τέρατα, ελάφια, τοξότες, μυθικά πλάσματα. Ο Κωνσταντινίδης αναφέρει τις πιο αξιόλογες εικόνες που έφερε το τέμπλο¹³⁶, εκ των οποίων σήμερα δεν υπάρχει καμία.

Κατά τον Κίτσο Μακρή, το τέμπλο των Ταξιάρχων προηγείται τόσο από άποψη τεχνικής όσο και για τη θεματολογία του από τα σύγχρονά του, αλλά ακόμα και από μεταγενέστερα¹³⁷. Χαρακτηρίζεται από το ψηλό ανάγλυφο και τις τολμηρές προβολές. Ακόμα και το τέμπλο της Αγίας Κυριακής Ζαγοράς για το οποίο εργάστηκαν οι ίδιοι μάστορες, είναι πιο συντηρητικό, αφού δεν έχει ολόγλυφη διακόσμηση αλλά ποδιές με ζωγραφιστά βάζα¹³⁸.

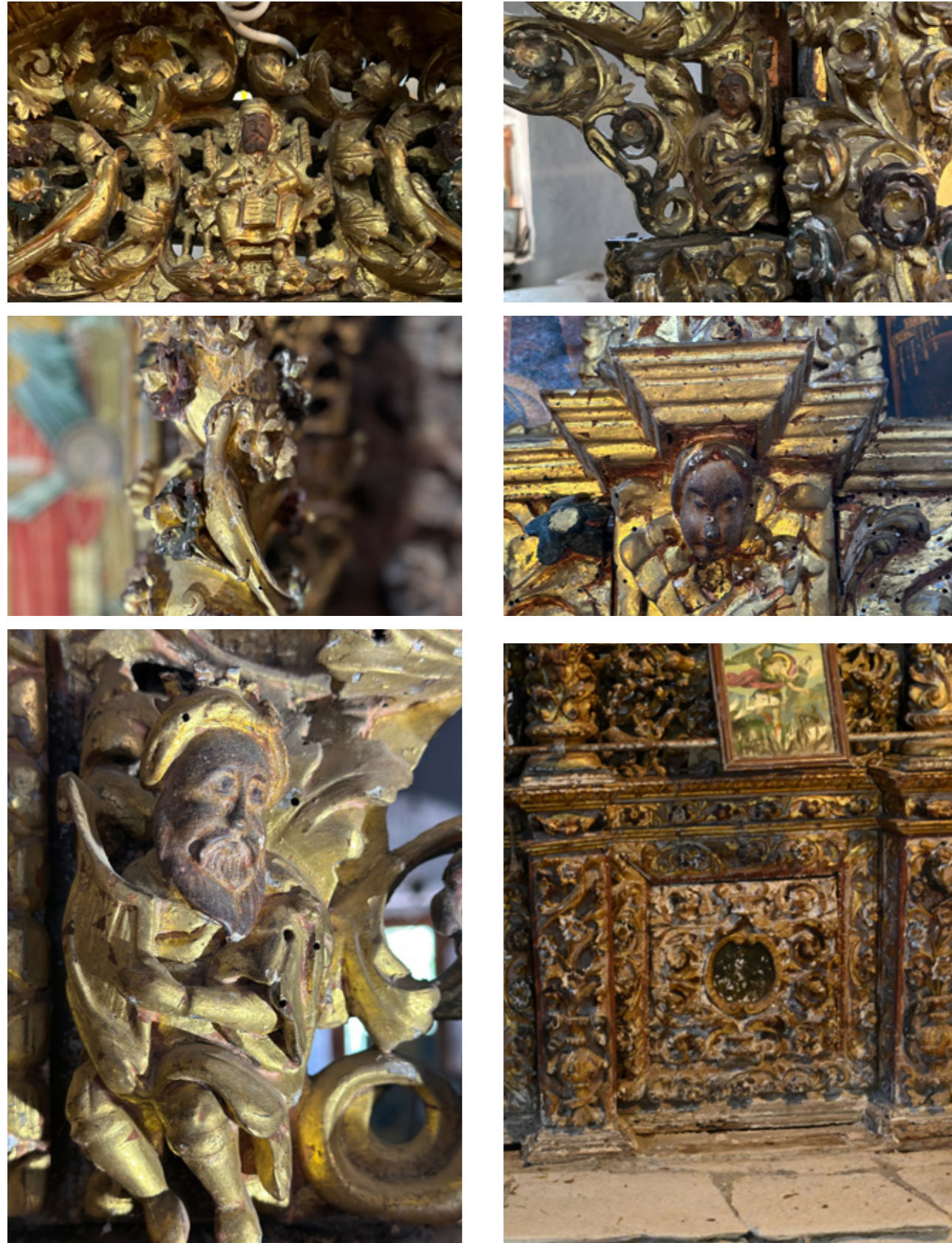
136 Κωνσταντινίδης 1960, 139.

137 Μακρής 1976, 94.

138 Μακρής 1976, 94.

Εικ.102 | Το προσκυνητάρι, όμοιο με το τέμπλο. 08/2023.

Εικ.103 | Λεπτομέρειες τέμπλου. 08/2023.

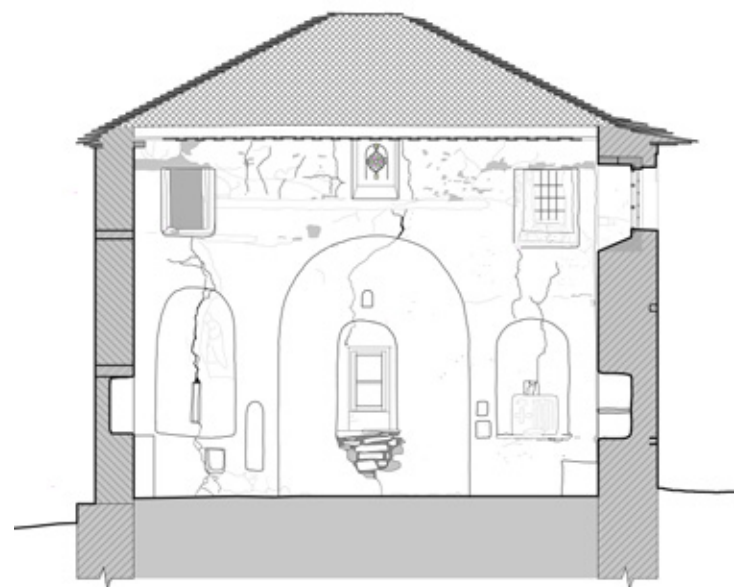

Σχ. 17 | Τομή Δ-Δ. (ΑΠ.17)

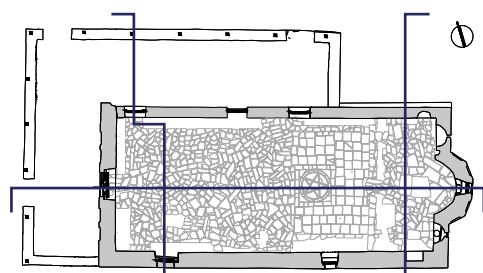
Σχ. 19 | Τομή Z-Z. (ΑΠ.19)

Σχ. 18 | Τομή Θ-Θ. (ΑΠ.21)

0 0.50 2.50μ

- φάση 1733 σχεδιαστική χάραξη αρμών
- φάση ~ 1970 σχεδιαστική χάραξη αρμών
- τ ο μ ή εμφανής λιθοδομή με τσιμεντοκονίαμα
- τομή σκυροδέματος απώλεια οικοδομικού υλικού
- τ ο μ ή ξ ύ λ ο υ τμήμα που δε μετρήθηκε
- περιοχή που δε διερευνήθηκε

Συμπεράσματα για την αρχιτεκτονική ανάλυση

Όσον αφορά την αρχιτεκτονική ανάλυση του Καθολικού, συμπεραίνεται πως σήμερα ο ναός σώζει αρκετά ακέραια τα μορφολογικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά του.

Ως ένας από τους παλαιότερους ναούς του Πηλίου της β' φάσης της μεταβυζαντινής ναοδομίας, αποτελεί τεκμήριο των δυνατοτήτων της εποχής. Πρόκειται για ένα κτίσμα αρκετά απλό, που όμως έχει κόγχη που εξέχει της όψης, και πολύ επιμελημένα ανοίγματα-κουφώματα.

Μεμονωμένα αξιόλογα αρχιτεκτονικά στοιχεία επιβεβαιώνουν τη σημασία του ναού. Το δάπεδο στο ανατολικό τμήμα του κυρίως ναού, είναι αρκετά επιμελημένο και χαρακτηριστικό της εποχής του. Ο γλυπτός διάκοσμος που βρίσκεται εντοιχισμένος στην δυτική όψη, επίσης αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της μεταβυζαντινής ναοδομίας του Πηλίου. Οι τρεις φεγγίτες (Π213-Π215) θεωρείται πως προέρχονται από την αρχική φάση του ναού και σώζουν μέχρι και σήμερα εξαιρετική λεπτομέρεια. Οι θύρες Θ101 και Θ104 επίσης, μάλλον κατασκευάστηκαν τον 18^ο αιώνα και είναι αξιόλογα δείγματα της εποχής τους.

Η σύνθεση των όψεων δεν είναι ισορροπημένη, καθώς, όπως ήδη αναφέρθηκε, η δυτική όψη δεν είναι συμμετρική λόγω της έλλειψης περιστώου στη νότια πλευρά. Ωστόσο, θεωρείται πως την εποχή που το μοναστήρι συνολικά σωζόταν πλήρες, η εγγύτητα της νότιας όψης με τη νότια πτέρυγα θα αποκαθιστούσε την εντύπωση της ασυμμετρίας.

Η σημαντικότερη παρέμβαση που έγινε στο κέλυφος του 18^{ου} αιώνα ήταν η ανακατασκευή του βόρειου τοίχου. Αρχιτεκτονικά, η παρέμβαση είναι διακριτή, καθώς διατηρούνται κάποιοι μάρτυρες του παλαιού τοίχου (ΒΔ γωνία ίχνος στην όψη και ΒΑ ίχνος στο δάπεδο), και, σε αντίθεση με τον υπόλοιπο ναό, επιλέχθηκε να μην επιχρισθεί. Με την κατεδάφιση του παρεκκλησιού και κυρίως της στέγης του, ακυρώθηκε η γραμμικότητα της όψης, και μετατοπίστηκε το κέντρο βάρους της σύνθεσης προς τα δυτικά (αφού η στέγη του περιστώου κανονικά καλύπτει όλη την όψη). Ακόμα και η κατασκευή ανοιγμάτων με οριζόντιο πρέκι αλλοίωσε το σύνολο των τοξωτών ανοιγμάτων.

Στο σύνολο των όψεων του ναού, ασύμβατη επέμβαση θεωρείται η χρήση τσιμεντόλιθων στη βάση του περιστώου. Τόσο από άποψη σύνθεσης υλικού, όσο και χρωματικά, η βάση του ναού ξεχωρίζει.

Εικ.104 | Λεπτομέρειες λιθοδομής Ν όψης. 08/2023.

Εικ.105 | Λεπτομέρειες λιθοδομής Ν όψης. 08/2023.

4.2. Κατασκευαστική ανάλυση

Τοίχοι

Το Καθολικό της μονής Ταξιαρχών είναι κατασκευασμένο από φέρουσα τοιχοποιία πάχους ως επί το πλείστον 75εκ. Ο ανατολικός τοίχος έχει πάχος 70εκ, ενώ ο βόρειος τοίχος (ανακατασκευή) έχει πάχος 50εκ. Η λιθοδομή είναι τριστρωτή και οι λίθοι ημιλάξευτοι. Η συγκολλητική ύλη των λίθων στους δυτικό, νότιο και ανατολικό τοίχο είναι πηλοκονίαμα.

Κατά κανόνα, στις κόγχες του ιερού των ναών του Πηλίου η λάξευση των λίθων είναι καλύτερη συγκριτικά με τα άλλα μέρη του ναού¹³⁹. Ωστόσο, καθώς τα περισσότερα τμήματα του ναού είναι σοβατισμένα, δεν είναι γνωστό αν αυτό ισχύει και στο Καθολικό των Ταξιαρχών. Πάντως, οι λίθοι που φαίνονται στη βάση της κόγχης του ιερού εξωτερικά είναι επίσης ημιλάξευτοι.

Εξωτερικά, η τοιχοποιία ήταν επιχρισμένη με ασβεστοκονίαμα σε όλο το ύψος των τοίχων. Παρότι ο αρχικός βόρειος τοίχος δε σώζεται, τεκμηριώνεται από παλιές φωτογραφίες πως ήταν επιχρισμένος. Ακόμα, από τη χρωματική διαφορά φαίνεται πως έχει εφαρμοστεί τσιμεντοκονίαμα στη

139 Πολυβίου 2019, 94.

νότια και την ανατολική όψη εξωτερικά. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την νότια όψη, τσιμεντοεπίχρισμα διακρίνεται καθ' όλο το μήκος της όψης από τη στάθμη του γείσου της στέγης ως τις ποδιές των ανοιγμάτων της πάνω στάθμης (ενδεικτικά στάθμες +3.30μ έως +4.51μ). Στη δε ανατολική όψη, διακρίνεται στην τοιχοποιία του 1773 στο τμήμα μεταξύ του γείσου της στέγης και της στάθμης της ποδιάς των παραθύρων, αλλά και καθ' όλο το ύψος της τοιχοποιίας βόρεια της κόγχης του ιερού (βλ. σχέδια παθολογίας).

Εσωτερικά, οι τοίχοι ήταν επίσης επιχρισμένοι σε όλο το ύψος τους¹⁴⁰. Στα τμήματα της τοιχοποιίας που χρονολογούνται στο 1733 έχει εφαρμοστεί ασβεστοκονίαμα, ενώ στο τμήμα του 20^{ου} αιώνα τσιμεντοκονίαμα.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στον ανακατασκευασμένο βόρειο τοίχο εφαρμόστηκε διαφορετική κατασκευαστική λογική, σύγχρονη με την εποχή του έργου (περ.1970), δηλαδή λιθοδομή με σενάζ από σκυρόδεμα. Έχει εμφανή λιθοδομή από ημιλάξευτους λίθους (θεωρείται πως επαναχρησιμοποιήθηκαν οι λίθοι του προϋφιστάμενου τοίχου). Τα σενάζ από σκυρόδεμα είναι σε τρεις στάθμες: στη στάθμη του πρεκίου των θυρών (περίπου

140 όπως συνηθίζεται. Βλ. Πολυβίου 2019, 95.

Εικ.106 | Λεπτομέρειες λιθοδομής Α όψης. 08/2023.

Εικ.107 | Λεπτομέρειες λιθοδομής Ν όψης. 08/2023.

Εικ.108 | Λεπτομέρεια ΒΑ γωνίας, 08/2023.

Εικ.109 | Λεπτομέρεια Α όψης κόγχης ιερού, 08/2023.

+1.91μ), στη στάθμη της ποδιάς και πρεκιού των φεγγιτών (στάθμες +3.66μ και +4.60μ αντίστοιχα), και έχουν πάχος 11εκ. Επίσης, τσιμέντο φαίνεται να υπάρχει στη στάθμη του δαπέδου στις θύρες 102, 103. Δεν είναι γνωστό το βάθος του, όμως ανατολικά του περίστωου όπου είναι εμφανής η λιθοδομή σε χαμηλότερη στάθμη δεν υπάρχει σενάζ, αλλά απλό τσιμεντοκονίαμα δόμησης. Ίσως στις θύρες να χρησιμοποιήθηκε για ευθυγράμμιση με το εσωτερικό δάπεδο. Το συνδετικό κονίαμα των λίθων είναι τσιμεντικό.

Ο βόρειος τοίχος κατασκευάστηκε 25 εκατοστά πιο λεπτός του προϋφιστάμενου, διατηρώντας την εσωτερική παρειά. Εξωτερικά, έχει διατηρηθεί το σόκορρο του δυτικού τοίχου και είναι ευδιάκριτη διαφορά νέας-παλιάς κατασκευής. Το τμήμα του ανατολικού τοίχου που ανακατασκευάστηκε σε συνέχεια του βόρειου ακολούθησε το πάχος των 70 εκατοστών. Ωστόσο, εξωτερικά η διαφορά είναι ευδιάκριτη, καθώς η νέα τοιχοποιία έμεινε ανεπίχριστη, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες όψεις.

Τέλος, στην ανατολική όψη, η κόγχη του ιερού είναι κατασκευασμένη από θολοδομία, της οποίας η δομή δεν είναι εμφανής. Ομοίως, η κάλυψη της κόγχης γίνεται από σχιστόπλακες, χωρίς όμως να είναι εμφανές ή γνωστό το υπόστρωμά τους.

Ξυλοδεσιές

Ως είθισται στο συγκεκριμένο τρόπο κατασκευής, οι λιθοδομές του 1733 είναι ενισχυμένες με σύστημα ξύλινων διαζωμάτων (ξυλοδεσιές). Ο ρόλος τους είναι κρίσιμος για την κατασκευή, καθώς διαμορφώνουν το κιβωτίοσχημο της κατασκευής και συμμετέχουν στην αντισεισμική συμπεριφορά στις εκτός επιπέδου φορτίσεις, περιορίζοντας τις ρωγμές¹⁴¹.

Στο Καθολικό οι ξυλοδεσιές εντοπίζονται σε σημεία που έχουν πέσει τα επιχρίσματα. Συγκεκριμένα:

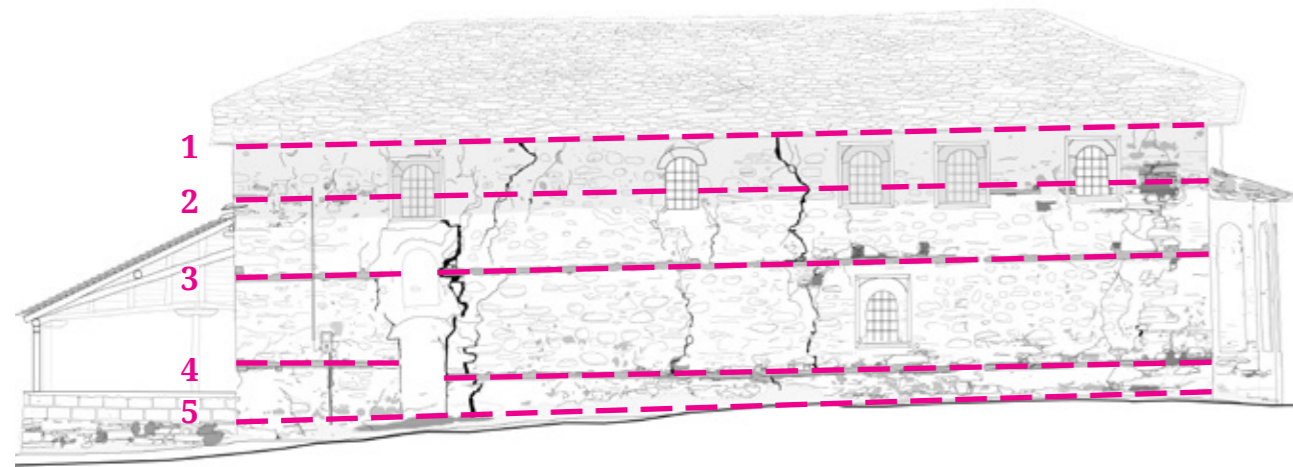
Στη νότια όψη εξωτερικά έχουν εντοπιστεί ξυλοδεσιές σε δύο στάθμες: στη μέση της Θ104 (περίπου +0.64) και μεταξύ των παραθύρων του κάτω επιπέδου και των φεγγιτών (στάθμη περίπου +2.37μ). Επίσης, φαίνεται να υπάρχει ενιαία ξυλοδεσιά (διακρίνεται και κλάπα), μεταξύ των Π212 και Π213, πάνω από το ύψος του πρεκιού τους (περίπου +3.72μ).

Εσωτερικά της ίδιας όψης, διακρίνονται οι τρεις που ήδη αναφέρθηκαν. Ακόμα, διακρίνεται ξυλοδεσιά στη στάθμη του δαπέδου. Ενώ φαίνεται πως όλοι οι φεγγίτες έχουν ξύλο στη στάθμη της ποδιάς και του πρεκιού, είναι αμφίβολο αν πρόκειται για

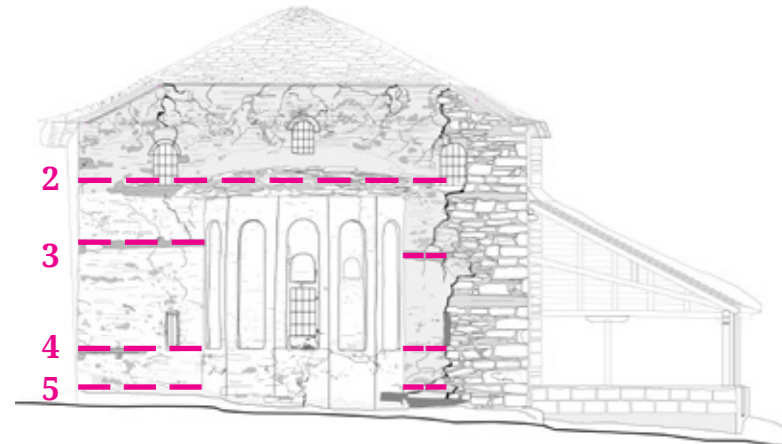
141 Πολυβίου 2019, 94.

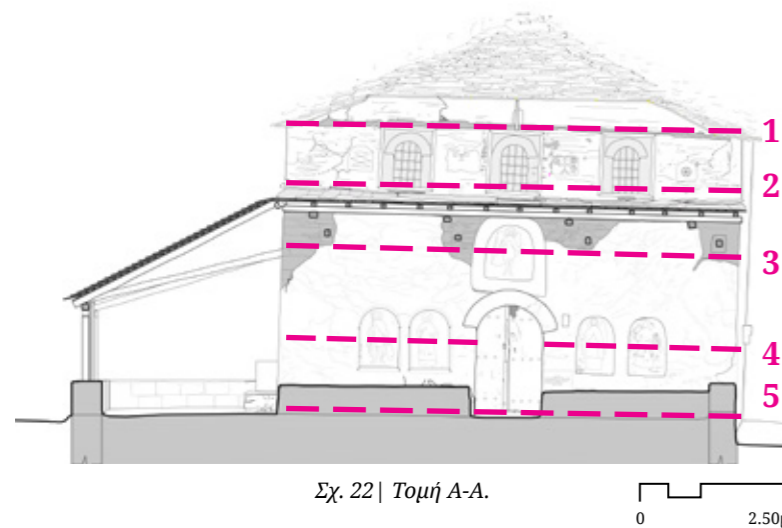
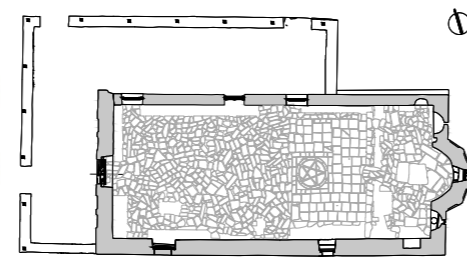
Εικ.110 | Συνδέσεις ξυλοδεσιών Ν όψης, εξωτερικά, 08/2023.

Σχ. 20 | Νότια όψη.

Σχ. 21 | Ανατολική όψη.

Σχ. 22 | Τομή A-A.

- φάση 1733
- φάση ~ 1970
- τ ο μ ή
- τομή σκυροδέματος
- τ ο μ ή ξύλου
- σχεδιαστική χάραξη αρμών
- σχεδιαστική χάραξη αρμών
- εμφανής λιθοδομή με τσιμεντοκονίαμα
- απώλεια οικοδομικού υλικού
- τμήμα που δε μετρήθηκε
- περιοχή που δε διερευνήθηκε

Εικ.111 | Διάγραμμα επιπέδων ξύλινων συνδέσεων τοιχοποιίας.

ξυλοδεσιά που διατρέχει όλη την όψη. Δίπλα στο Π216 και την Θ104 όπου έχει αποκολληθεί το επίχρισμα, φαίνεται πως η ποδιά και το πρέκι του φεγγίτη έχουν περιορισμένο μήκος.

Στην ανατολική όψη εξωτερικά διακρίνονται οι ξύλινοι σύνδεσμοι που αντιστοιχούν σε αυτούς που εντοπίστηκαν στη νότια όψη εξωτερικά, εκτός από την στέψη της στέγης, η οποία αν και δε φαίνεται, πιθανολογείται πως υπάρχει πίσω από το επίχρισμα. Ομοίως, οι ίδιες διακρίνονται και εσωτερικά. Επιπλέον, υπάρχει ξύλο στις ποδιές και τα πρέκια των φεγγιτών.

Στη δυτική όψη, ξυλοδεσιά διακρίνεται στη στάθμη έδρασης της στέγης (+4.70μ). Εσωτερικά διακρίνεται ξυλοδεσιά στη στάθμη του δαπέδου, στο μέσον της Θ104 (+0.96μ). Επιπλέον φαίνεται να υπάρχει ξύλο στις στάθμες ποδιάς και πρεκιού των φεγγιτών.

Η βόρεια όψη δεν έχει ξυλοδέσμους, αλλά σενάζ από σκυρόδεμα.

Κατά συνέπεια, υπάρχουν επιβεβαιωμένες τέσσερις στάθμες ξυλοδεσιών σε κάθε όψη. Με την αποξήλωση των επιχρισμάτων σε ενδεχόμενες εργασίες αποκατάστασης θα διευκρινιζόταν και η σχέση των ξυλοδεσιών με τους φεγγίτες,

Εικ.112 | Ξυλοδεσιές στάθμες 2,3,4, Ν όψη. 08/2023.

Εικ.113 | Ξυλοδεσιά στάθμης 5, Ν όψη. 08/2023.

Εικ.114| Ξυλοδεσιά στάθμης 1, Δ όψη. 08/2023.

Εικ.115| Ξυλοδεσιά στάθμης 3, Δ όψη. 08/2023.

Εικ.116| Ξυλοδεσιά στάθμης 4, 5, Δ όψη. 08/2023.

αν υπάρχουν επιπλέον στάθμες που δεν διακρίνονται κλπ.

Οι διατομές είναι περίπου 11x11 εκατοστά (η έντονη σήψη του υλικού έχει αλλοιώσει τις διαστάσεις των ξύλων). Θεωρείται πως είναι αρκετά μεγάλες οι διαστάσεις τους.

Ακόμα, αξίζει να σημειωθεί πως στις ξυλοδεσιές της νότιας όψης εξωτερικά, στο τμήμα που αντιστοιχεί στην κατασκευή του 1733 οι συνδέσεις των ξύλων είναι λοξότμητες τεθλασμένες (σχήμα που ομοιάζει με κεραυνό), ώστε να έχουν σωστή εφελκυστική δράση¹⁴². Σώζονται ακόμα κάποιες κλάπες αλλά και καρφιά προβιομηχανικής περιόδου που ενίσχυαν τις συνδέσεις. Ακόμα και στη ΝΔ γωνία όμως, τα ξύλα συνδέονται με εντορμιά.

Εντύπωση προκαλεί πως εκατέρωθεν της Θ104 η ξυλοδεσιά είναι κατασκευασμένη σε διαφορετική στάθμη, ωστόσο, η ξύλινη κατασκευή του ανοίγματος δικαιολογεί την ενιαία συμπεριφορά.

142 Βλ. Κίζης 2007, 157-58.

Θεμέλια

Δεν είναι γνωστός ο τρόπος θεμελίωσης του ναού. Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας δεν ήταν δυνατή η εκτέλεση διερευνητικών τομών. Θεωρείται πιθανό να έχει εφαρμοστεί ο συνηθέστερος τρόπος θεμελίωσης κτηρίων με ισόπαχη τοιχοποιία, δηλαδή λιθοδομή ίσου πάχους με την τοιχοποιία της ανωδομής έως κάποιο βάθος. Ενδεχομένως να έχει εφαρμοστεί και διαπλάτυνση των θεμελίων προς το εσωτερικό.

Εικ.117| Ξυλοδεσιά στάθμης 2, Α όψη.

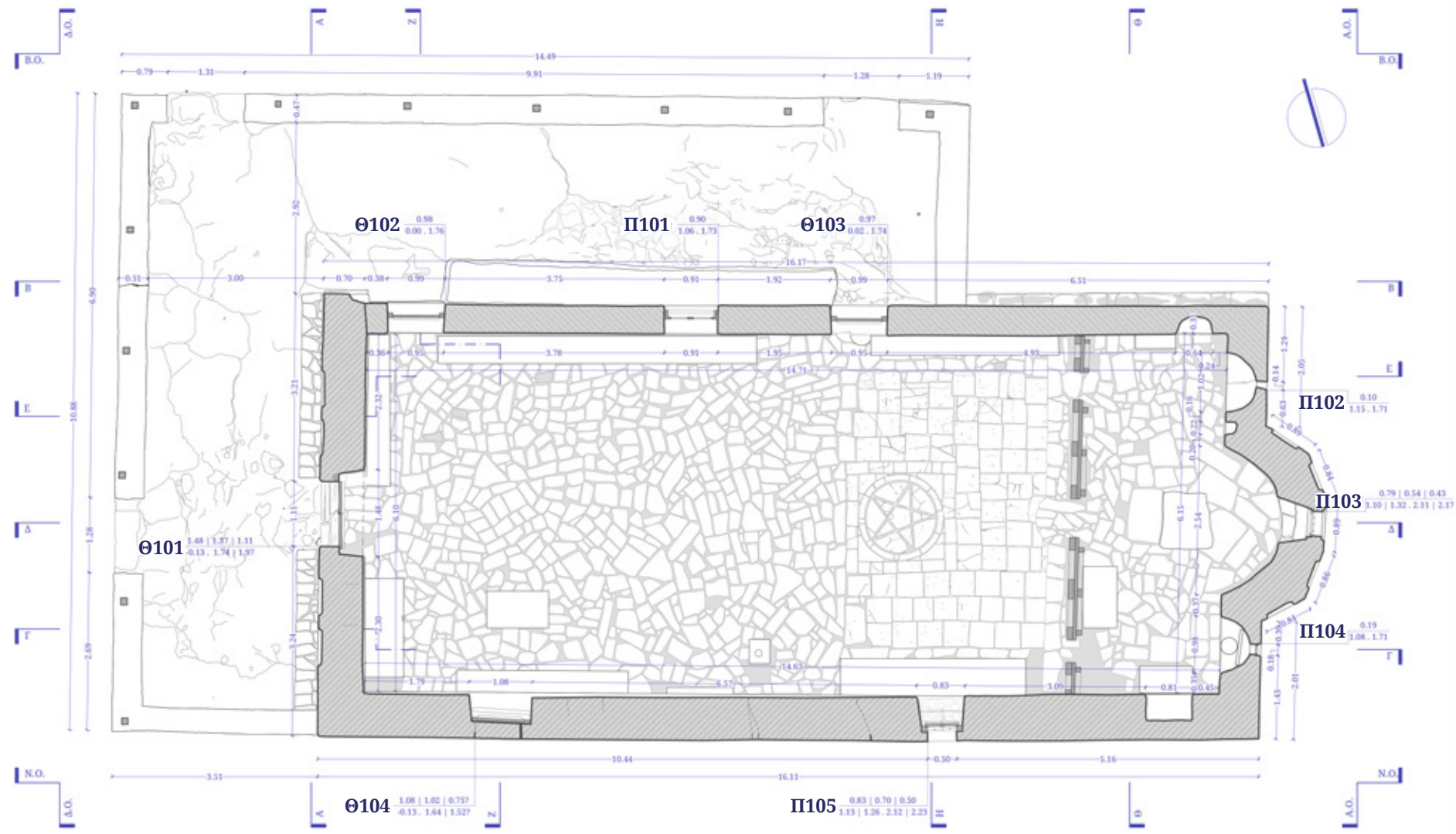
Εικ.118| Ξυλοδεσιά στάθμης 3,4, Α όψη. 05/2023.

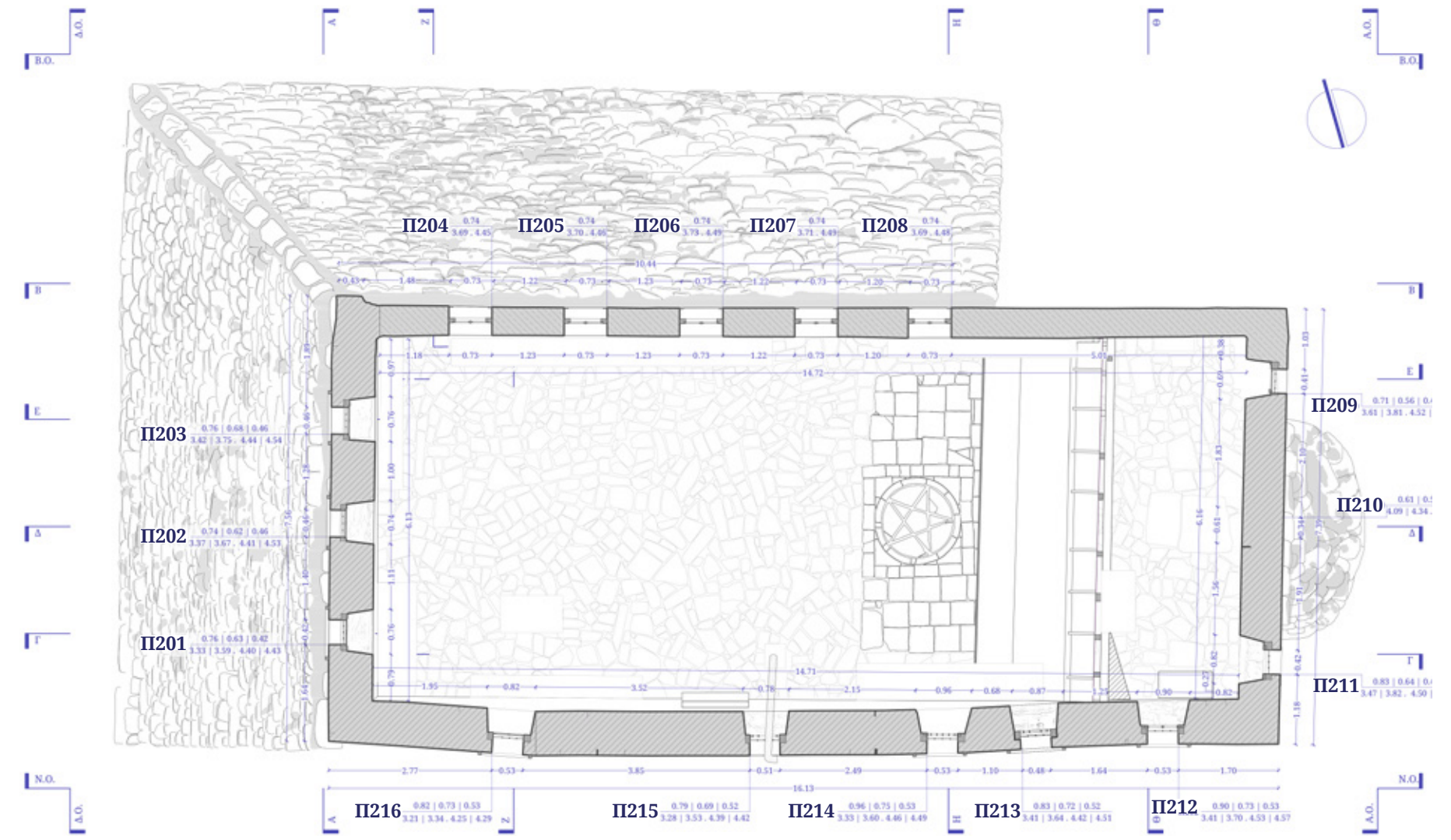
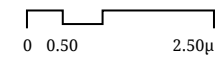
Εικ.120| Ξυλοδεσιά στάθμης 2, Α όψη. 02/2024.

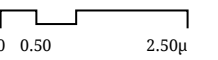
Εικ.119| Ξυλοδεσιά στάθμης 5, Α όψη. 08/2023.

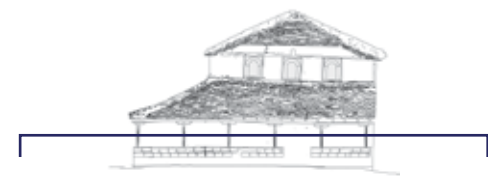
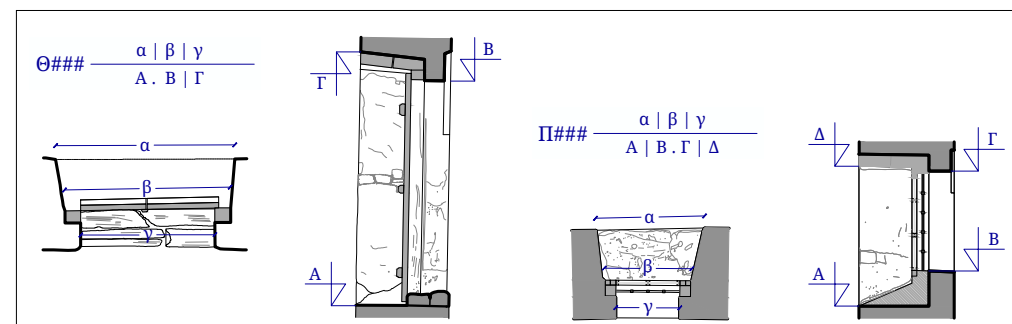
Σχ. 23 | Κάτοψη στάθμης +1.30. Διαστασιολόγηση. (ΑΠ.03).

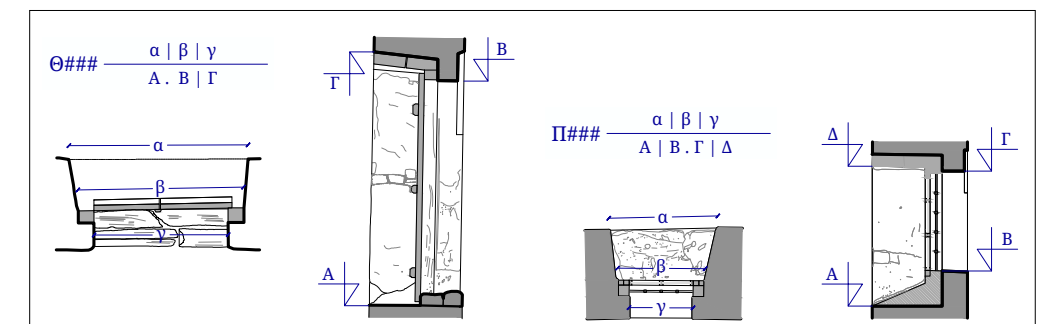
Σχ. 24 | Κάτοψη στάθμης +4.00. Διαστασιολόγηση. (ΑΠ.05).

Υ Π Ο Μ Ν Η Μ Α

Υ Π Ο Μ Ν Η Μ Α

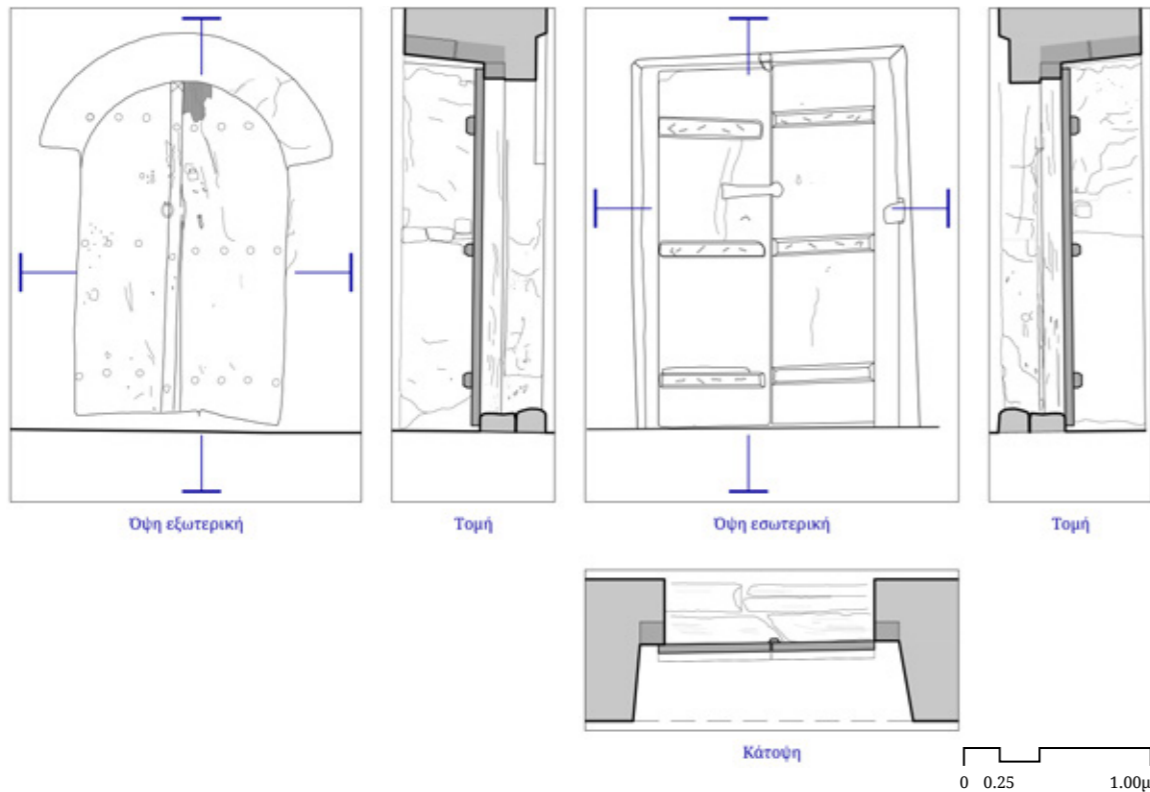

Εικ.121| 101 εξωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.122| 101 εσωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.123| 101 σχεδιαστική αποτύπωση.

-Ανοίγματα-Κουφώματα

Θύρες

Στο Καθολικό υπάρχουν τέσσερις θύρες (εκ των οποίων η μία έχει καταργηθεί εξωτερικά).

Η 101 είναι η κύρια θύρα εισόδου του ναού, στη δυτική όψη. Εξωτερικά έχει λίθινο τοξωτό πλαίσιο που προστατεύει το ξύλινο πλαίσιο από τις καιρικές συνθήκες¹⁴³. Είναι δίφυλλη ανοιγόμενη, με φύλλα 60x190 και 55x190 εκατοστά. Κάθε φύλλο έχει τρεις τραβέρσες εσωτερικά (4.5x6.0 εκατοστά) και πλατυκέφαλα σφυρήλατα καρφιά στις αντίστοιχες σειρές εξωτερικά. Οι τραβέρσες εσωτερικά είναι λοξότμητες προκειμένου να μπορεί η θύρα να ανοίγει τελείως¹⁴⁴. Η θύρα ασφαλίσει με τους τρεις συνήθεις τρόπους της εποχής, στο Πήλιο και αλλού¹⁴⁵: με σφυρήλατη κλειδαριά, με αμπάρα εσωτερικά και με ξύλινη κλάπα αναρτημένη στο πρέκι εσωτερικά. Εσωτερικά σώζεται και μεταλλικό έλασμα το οποίο είναι μεταγενέστερη προσθήκη και μάλλον επίσης συνοδευόταν

143 Παρότι η συγκεκριμένη ήταν πάντα προστατευμένη από τη στέγη του περιστώου, ενδεχομένως η επιλογή του λίθινου πλαισίου να υπαγορεύεται και αισθητικά αλλά και για την προστασία από παραβίαση.

144 Βλ. Πολυβίου 2019, 114 και Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού 1975, 354 σχ.10, όπου υπάρχει και το σχέδιο στηρίξεως του φύλλου όμοιας περίπτωσης (10Α).

145 Βλ. Κίζης 2007, 265-69· Πολυβίου 2019, 114 σημ.437, όπου αναλύονται κατασκευαστικά οι καρφωτές θύρες του Πηλίου.

από λουκέτο. Μεταγενέστερα προστέθηκαν εξωτερικά κρίκοι στα δύο φύλλα για την ασφάλιση της θύρας με σύρμα και λουκέτο. Η 104 είναι όμοια της 101, όμως έχει ένα φύλλο. Θεωρείται πως πρόκειται για τα αυθεντικά κουφώματα του 1733.

Οι 102 και 103, στο βόρειο τοίχο είναι νέες πόρτες και τοποθετήθηκαν με την ανακατασκευή της όψης. Είναι καρφωτές, έχουν άνοιγμα 1.00x1.72μ έκαστη. Αποτελούνται από 6 καρφωτές τάβλες πλάτους 11 έως 14 εκατοστά και τρεις τραβέρσες εσωτερικά 5.5x4.0 εκατοστά. Το πλαίσιό τους είναι 9x8εκατοστά με φυλλοδόχο εκτομή 1 εκατοστού.

Εικ.124| 101 λεπτομέρειες. 08/2023.

Παράθυρα

Παράθυρα κάτω επιπέδου

Στο κάτω επίπεδο υπάρχουν πέντε παράθυρα. Όλα είναι τοποθετημένα στη μέση του πάχους του τοίχου. Εκτός από τα Π102 και Π104, τα υπόλοιπα έχουν σιδεριά πακτωμένη στο πρέκι, την ποδιά και τους λαμπάδες του κάθε ανοίγματος.

Το Π101 βρίσκεται στον βόρειο τοίχο, καινούριο. Έχει άνοιγμα 91x67 (ΥxΠ) εκατοστά και είναι δίφυλλο ανοιγόμενο.

Το Π102 κούφωμα δεν υπάρχει. Το άνοιγμα είναι 10x55εκατοστά.

Το Π103 στην κεντρική κόγχη του ιερού έχει άνοιγμα 46x80εκατοστά. Το άνοιγμα εξωτερικά έχει λίθινο πλαίσιο, ενώ εσωτερικά το ανώφλι είναι κατασκευασμένο θολωτά (η «αχιβάδα»¹⁴⁶). Το κούφωμα είναι σταθερό και χωρίζεται σε δύο μέρη, μέσω ενός πηχίσκου όπου στηρίζονται τα δύο υαλοστάσια. Δε θεωρείται παλιό κούφωμα ή ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής αξίας.

Το Π104 έχει άνοιγμα 18x57εκατοστά. Εσωτερικά, τα όριά του με την τοιχοποιία είναι παραγεμισμένα με μόνωση και είναι

αδύνατον να εξαχθούν συμπεράσματα. Εξωτερικά φαίνεται πως αποτελείται από ένα τετράζυλο πλαίσιο και ένα ξύλινο φύλλο, το οποίο, λογικά, ήταν ανοιγόμενο.

Το Π105 αποτελείται από το τετράζυλο πλαίσιο, το υαλοστάσιο και το σκούρο, εσωτερικά. Έχει άνοιγμα 70x85εκατοστά στο μέσον του ανοίγματος. Οι λαμπάδες και το πρέκι έχουν ελαφριά κλίση προς το εξωτερικό, προκειμένου να διαχέεται το φως προς το εσωτερικό. Ακόμα, πλαίσιο διαμορφώνεται από τη λιθοδομή στο πρέκι και τους λαμπάδες, για μεγαλύτερη προστασία των ξύλινων πλαισίων του κουφώματος από τις καιρικές συνθήκες. Εξωτερικά, το λίθινο πλαίσιο είναι τοξωτό. Το άνοιγμα εσωτερικά έχει ξύλινη βάση η οποία διαμορφώνει την ποδιά σε δύο στάθμες, σαν αναβαθμός 7εκατοστών.

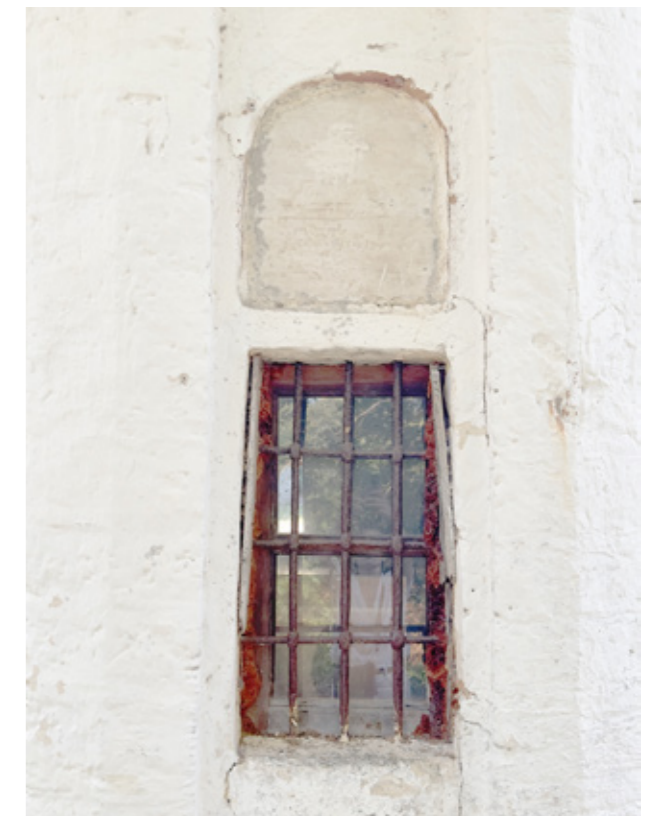
Το σκούρο αποτελείται από δύο ανοιγόμενα φύλλα διαστάσεων 30x93εκατοστά έκαστο. Το κάθε ένα έχει δύο οριζόντιες τραβέρσες. Το σκούρο είναι αναρτημένο από το πλαίσιο του παραθύρου με δύο κρίκους σε κάθε πλευρά. Το παράθυρο είναι δίφυλλο ανοιγόμενο. Κάθε φύλλο έχει δύο πηχίσκους που ορίζουν τρία υαλοστάσια, μονά. Τα δύο φύλλα ανοίγουν με μεντεσέ τύπου πορταδέλλα. Δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί αν πρόκειται για το αρχικό κούφωμα του 1733 ή για κάποια

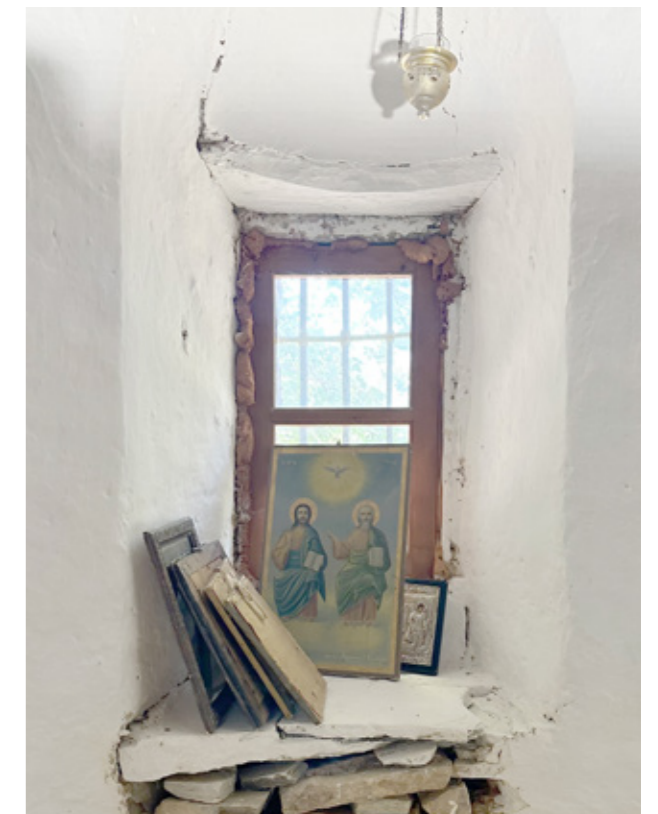
Εικ.125 | Π102 (αριστερά), Π103 (δεξιά). 08/2023.

Εικ.126 | Π104 εσωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.127 | Π104, εξωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.128 | Π104, εσωτερική όψη. 08/2023.

146 Κίζης 2007, 168.

Εικ.129 | Π105, εσωτερική όψη. 08/2023.

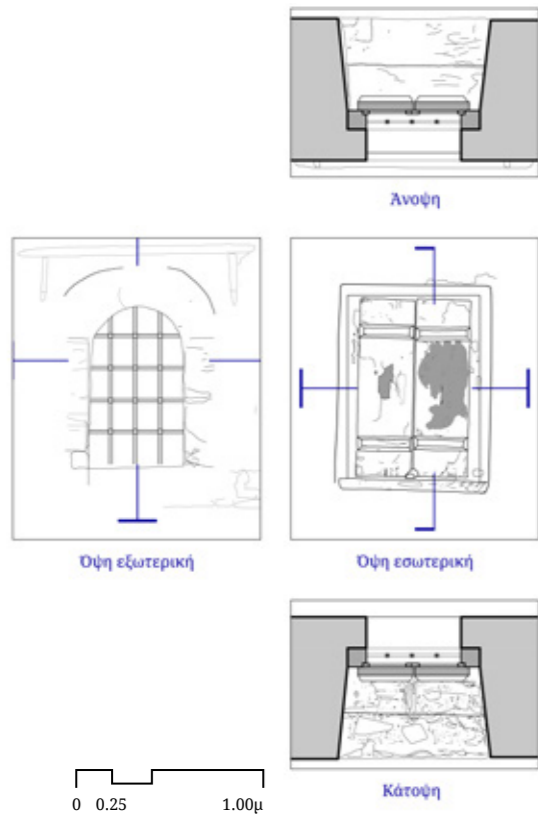
μετέπειτα αντικατάσταση, όμως είναι σαφώς παλαιότερο του 20^{ου} αιώνα.

Παράθυρα πάνω επιπέδου (Φεγγίτες)

Τα παράθυρα του πάνω επιπέδου ομαδοποιούνται σε διαφορετικούς τύπους που αναλύονται στη συνέχεια. Όλα τα παράθυρα του πάνω επιπέδου, εκτός από αυτά της βόρειας όψης (Π204-Π208), διαμορφώνουν εξωτερικό λίθινο πλαίσιο. Συγκεκριμένα, διαμορφώνεται εξωτερικά τοξωτό πλαίσιο ώστε να προφυλάσσονται τα ξύλινα μέρη του κουφώματος από τις καιρικές συνθήκες. Τα ίδια ανοίγματα έχουν εξωτερικά κάγκελα.

Οι φεγγίτες της δυτικής όψης (Π201-Π203) και ο δυτικός (Π216) της νότιας όψης.

Πρόκειται για όμοια κουφώματα. Οι λαμπάδες της τοιχοποιίας και το ξύλινο πρέκι έχουν ελαφριά κλίση προς το εσωτερικό, προκειμένου να διαχέεται το φως. Το πρέκι διαμορφώνεται από τρεις σανίδες πάχους 10 εκατοστών. Η ποδιά έχει έντονη κλίση, και διαμορφώνεται μάλλον από γύψο. Η διαφορά από την κάτω στάθμη του κουφώματος μέχρι την ποδιά στο εσωτερικό του τοίχου είναι της τάξης των 23-27 εκατοστών. Το πλαίσιο των

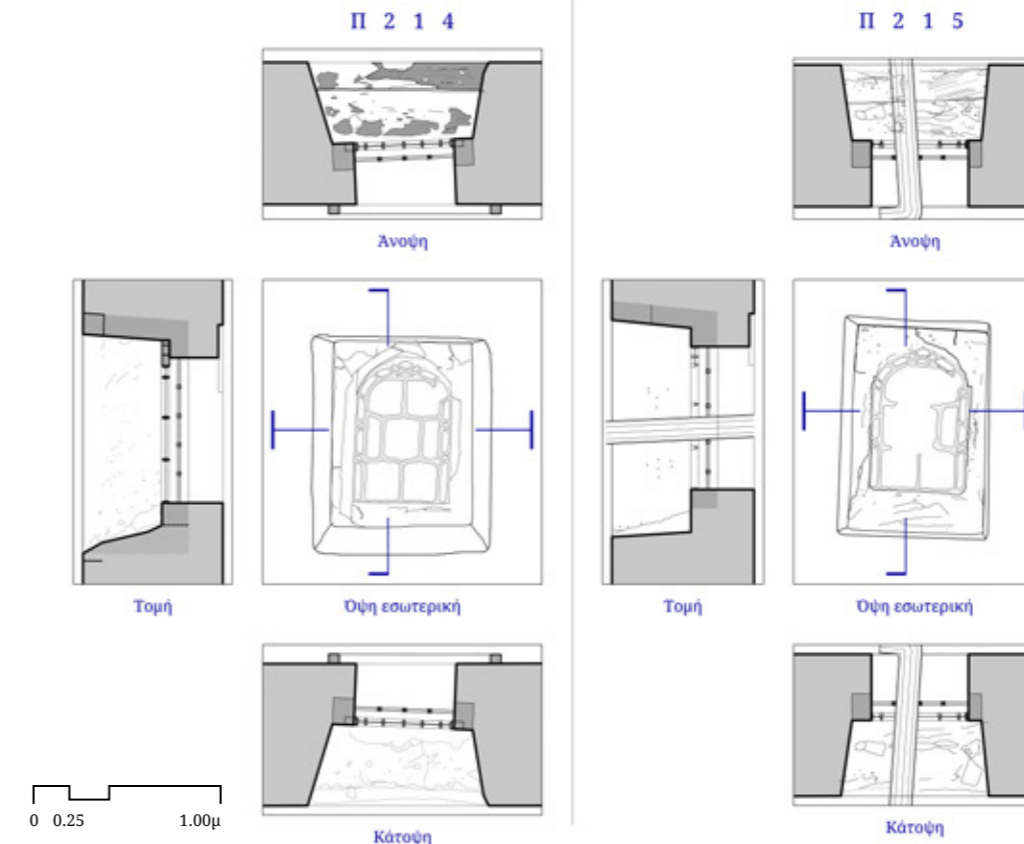
Σχ. 25 | Π105, σχεδιαστική αποτύπωση.

Εικ.130 | Π214, εσωτερική όψη. 02/2024.

Εικ.131 | Π214, λεπτομέρειες. 08/2023.

Σχ. 26 | Π214 (αριστερά), Π215 (δεξιά), σχεδιαστική αποτύπωση.

Εικ.132 | Π215, εσωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.133 | Π215, εξωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.134 | Π210, εσωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.135 | Π212, εσωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.136 | Π204, εξωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.137 | Π209, εσωτερική όψη. 08/2023.

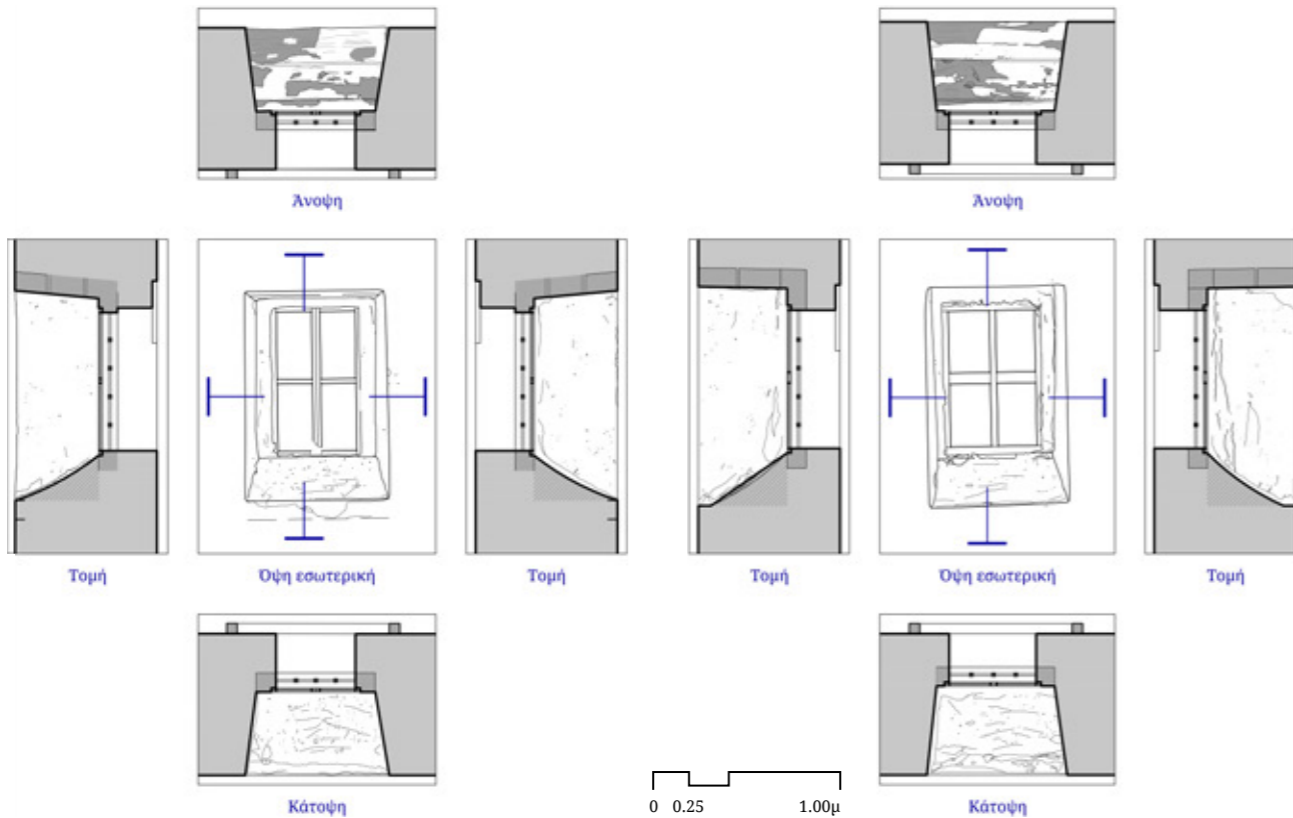
Εικ.138 | Π211, εσωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.139 | Π104, εσωτερική όψη. 08/2023.

Εικ.140 | Π201, εσωτερική όψη. 08/2023.

Σχ. 27 | Π201 (αριστερά) και Π202 (δεξιά), σχεδιαστική αποτύπωση.

κουφωμάτων έχει διατομή 10x10εκατοστά. Τα κουφώματα είναι σταθερά και έχουν ένα οριζόντιο και έναν κάθετο πηχίσκο που χωρίζουν τα υαλοστάσια σε τέσσερα μέρη. Μόνον το Π201 είναι δίφυλλο με έναν οριζόντιο πηχίσκο. Θεωρείται πως πρόκειται για τα κουφώματα που κατασκευάστηκαν όταν έγινε η επέκταση του ναού το 1856. (Τα συγκεκριμένα κουφώματα λόγω της θέσης τους μετρήθηκαν μόνο εσωτερικά και όχι εξωτερικά. Τα στοιχεία για τις εξωτερικές όψεις προέκυψαν από φωτογραφίες και το φωτογραμμετρικό μοντέλο). Σημιακά, στα λίθινα πλαίσια εξωτερικά φαίνονται μερικά κεραμικά, τα οποία πιθανώς προστέθηκαν σε κάποια επισκευή, απροσδιόριστη.

Οι παλαιοί φεγγίτες της νότιας όψης (Π213-Π214-215).

Όπως και στην προηγούμενη κατηγορία, στο λίθινο πλαίσιο εσωτερικά υπάρχει τετράξυλο πλαίσιο (10x10εκ). Επί αυτού τοποθετείται το σταθερό κούφωμα. Είναι διαμορφωμένο από ξύλινες σανίδες οι οποίες σχηματίζουν το οξυκόρυφο σχήμα. Αυτές είναι καρφωμένες στο ξύλινο πλαίσιο. Ο γύψινος σκελετός χωρίζει το υαλοστάσιο σε κοιλόκυρτα σχήματα. Κάποια από τα γυαλάκια είναι χρωματισμένα σε χρώματα κίτρινο και μπλε. Πρόκειται σίγουρα για κουφώματα από την αρχική φάση του ναού.

Η πολυπλοκότητα και η λεπτομέρεια της κατασκευής τους τα καθιστά ιδιαίτερης αξίας.

Τα νέα κουφώματα της βόρειας όψης (Π204-208).

Είναι όμοια με το Π101. Έχουν τετράξυλο πλαίσιο περίπου 10x8εκατοστά, άνοιγμα περίπου 73x80εκατοστά. Είναι δίφυλλα ανοιγόμενα και έχουν έναν οριζόντιο πηχίσκο σε κάθε φύλλο. Σαφώς κατασκευάστηκαν την εποχή ανακατασκευής του βόρειου τοίχου. (Τα συγκεκριμένα παράθυρα, λόγω της θέσης τους, δεν κατέστη δυνατόν να μετρηθούν. Οι διαστάσεις τους έχουν προκύψει από το φωτογραμμετρικό μοντέλο).

Το Π210 και το Π212 αποτελούν απλοποιημένες μορφές των Π213-Π215. Το Π209 και το Π211 είναι σε κακή κατάσταση διατήρησης και δεν μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα.

Δάπεδο Ναού

Το παλαιό τμήμα του δαπέδου (στα ανατολικά του κυρίως ναού, μπροστά από το τέμπλο) είναι κατασκευασμένο από λαξευμένες λιθόπλακες, σε σχήμα ορθοκανονικό, σχεδόν τετράγωνο (περίπου 40x40εκατοστά). Είναι τοποθετημένες με τρόπο ώστε οι αρμοί να είναι της τάξης του 1 εκατοστού. Δεν είναι γνωστό το υπόστρωμα των πλακών, όμως συνήθως γινόταν χωρίς ασβεστοκονίαμα, είτε επί του εδάφους είτε σε υπόστρωμα πηλοκονιάματος¹⁴⁷.

Το υπόλοιπο δάπεδο είναι κατασκευασμένο από πλάκες Πηλίου σε ακανόνιστο σχήμα. Έχουν μεγάλους αρμούς, και η σύνδεση γίνεται με τσιμεντοκονίαμα. Στην τελευταία επίσκεψη στον ναό, τον Αύγουστο του 2024, εντοπίστηκε ρωγμή μεταξύ αρμών του δαπέδου κοντά στη δυτική όψη, από όπου διακρίνεται υπόστρωμα χύματος (εικ.90).

Εικ.141 | Οι πλάκες του δαπέδου στη δυτική πλευρά του ναού. 08/2023.

Εικ.142 | Το υπόστρωμα του νέου δαπέδου, μέσα από ρωγμή. 08/2024.

147 Κίζης 2007, 224· Πολυβίου 2019, 110.

Οροφή

Η οροφή του ναού είναι ξύλινη και καλύπτει όλη την έκταση του ναού. Όπως έχει αναλυθεί, χωρίζεται σε τέσσερα μέρη:

-Το τμήμα που καλύπτει το ιερό, μήκους 2.49μ. Είναι κατασκευασμένο από σανίδες πλάτους περίπου 13εκατοστών και μήκους ικανού ώστε μία σανίδα να καλύπτει το άνοιγμα. Οι σανίδες του πλαισίου στο ανατολικό και δυτικό όριο της οροφής, έχουν προς το ιερό φάλτσα απότμηση. Οι σανίδες πλήρωσης ανά δύο εδράζονται στις σανίδες πλαισίου (ίσως και να αναρτώνται από τα δοκάρια της στέγης, αλλά αυτό δεν είναι γνωστό), ενώ οι υπόλοιπες αναρτώνται από αυτές. (βλ. εικ.147 όπου φαίνεται το αποτύπωμα της μίας σανίδας στην άλλη).

-Τον ψευδοθόλο από μπαγδατί μήκους 3.79μ. Ξύλινες σανίδες πλάτους 23 εκατοστών και με διαβάθμιση στο ύψος είναι τοποθετημένες σε κλίση κάθετα προς το επίπεδο της οροφής. Είναι καρφωμένα στα δοκάρια της στέγης εκατέρωθεν του τέμπλου. Στο κέντρο υπάρχουν σανίδες τοποθετημένες κατά τη διεύθυνση της γενέτειρας του τόξου. Από κενό που προκαλεί έλλειψη σανίδας, φαίνονται τα πηχάκια από τα οποία στηρίζονται οι σανίδες του θόλου. Έχουν ορθογωνική διατομή και είναι τοποθετημένα ανά περίπου 50 εκατοστά.

Εικ.143 | Η οροφή του ιερού. 08/2023.

Εικ.144 | Τα πηγάκια στήριξης της οροφής. 02/2024.

-Το επίπεδο τμήμα μήκους 4.43μ. Είναι κατασκευασμένο από σανίδες πλάτους 20-30εκατοστών. Οι αρμοί καλύπτονται με πηχίσκους πλάτους 5εκατοστών. Λόγω της απώλειας τμημάτων ξυλόγλυπτου διακόσμου αποκαλύπτονται σημειακά τα καδρόνια ανάρτησης της οροφής. Είναι τοποθετημένα ανά 35 εκατοστά και έχουν πλάτος 5εκατοστά. Αναρτώνται από τα ζευκτά της στέγης¹⁴⁸.

-Το τμήμα μπροστά στη δυτική όψη, μήκους 4.03μ. Είναι κατασκευασμένο από σανίδες πλάτους 25εκατοστών. Το άνοιγμα του ναού γεφυρώνεται από δύο σανίδες, μήκους περίπου 3.90μ και 2.20μ. Οι αρμοί καλύπτονται με πηχίσκους πλάτους 5εκατοστών.

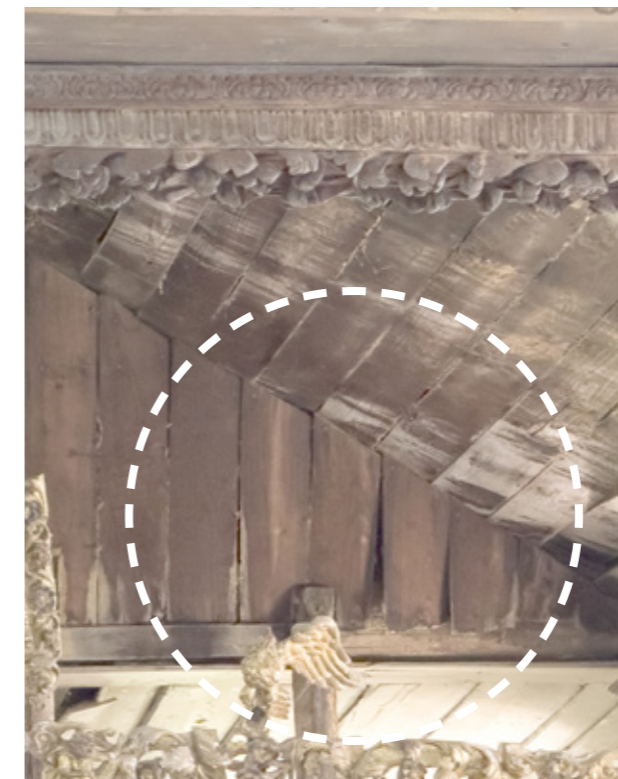
Όσον αφορά την εποχή κατασκευής της οροφής, τα στοιχεία δεν είναι επαρκή για εξαγωγή βέβαιων συμπερασμάτων. Εύκολα διακρίνεται πως η επίπεδη οροφή του κυρίως ναού κατασκευάστηκε σε δύο φάσεις, αφού τα ξύλα έχουν χρωματική διαφορά, και το ξυλόγλυπτο πλαίσιο εντοπίζεται μόνο στο κεντρικό τμήμα. Ωστόσο, το τμήμα της επίπεδης οροφής του κυρίως ναού θεωρείται πως ήταν το αρχικό του ναού, αλλά πως κατασκευάστηκε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ίσως το 1856 που αναφέρεται στις επιγραφές. Το τμήμα της οροφής στη δυτική όψη ίσως να είναι επισκευή που μπορεί να έγινε οποιαδήποτε στιγμή μετά το

148 Για τα πηλιορείτικα ταβάνια βλ. Κίζης 2007, 243.

1856, ίσως και μετά την αναφερόμενη από τον Κωνσταντινίδη πυρκαγιά, το 1874¹⁴⁹. Παρότι η ύπαρξη φωτιάς δεν τεκμηριώνεται στις όψεις του ναού, η σχετική αναφορά και η επιστολή μάλλον μαρτυρούν ιστορικό γεγονός, ίσως εκφρασμένο σε υπερβολικό βαθμό. Είναι σίγουρο πως η πυρκαγιά δεν επηρέασε το ανατολικό τμήμα του ναού, αφού το τέμπλο σώζεται μέχρι τις μέρες μας. Κατά συνέπεια, μπορούμε να υποθέσουμε πως επηρέασε το δυτικό τμήμα του ναού.

Αντιθέτως, η οροφή του τέμπλου (ο ψευδοθόλος) και η οροφή του ιερού πιθανώς είναι παλαιότερες, ίσως οι αρχικές.

149 Κωνσταντινίδης 1960, 161.

Εικ.146 | Διακρίνεται η σύνδεση των σανίδων του ψευδοθόλου με το δοκάρι της στέγης. 02/2024.

Εικ.145 | Τα πηγάκια στήριξης του ψευδοθόλου. 02/2024.

Εικ.147 | Οροφή ιερού, διακρίνεται η σύνδεση των σανίδων. 08/2023.

Εικ.148| Φωτογραφία εσωτερικά της στέγης προς Δ. 02/2024.

Στέγη

Κατά τις εργασίες αποτύπωσης δεν κατέστη δυνατή η είσοδος στη στέγη για αναλυτικές μετρήσεις. Ευτυχώς, με τη βοήθεια μονόποδου στήριξης κινητού για απομακρυσμένη φωτογράφιση, βγήκε φωτογραφία του εσωτερικού της στέγης από κενό που υπάρχει στις σανίδες στην ΒΑ γωνία του κυρίως ναού. Έτσι, είναι γνωστή η διάταξη των ξύλων της στέγης στο διάστημα μεταξύ του ψευδοθόλου και της δυτικής όψης. Εννοείται ότι οι διαστάσεις στα σχέδια είναι σχετικές και ανάλογες όμοιων κατασκευών βάσει βιβλιογραφίας.

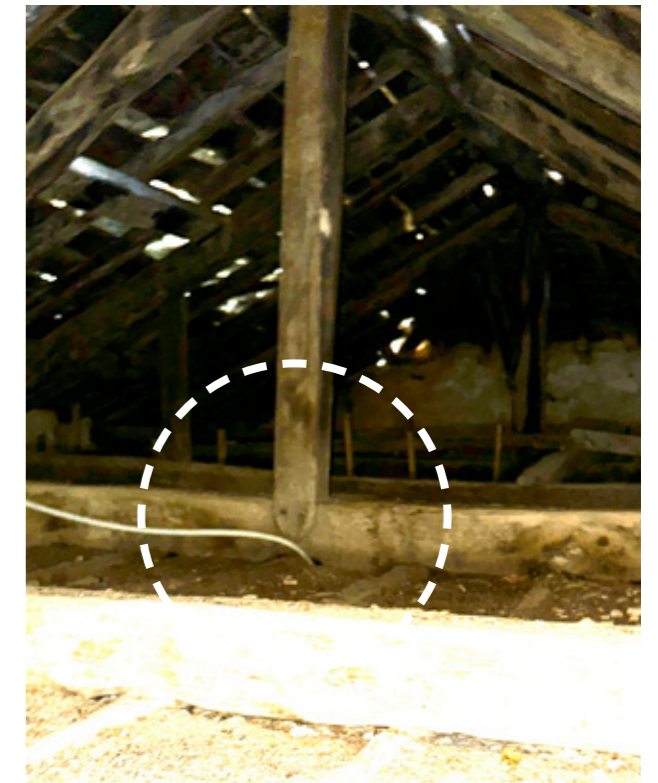
Η στέγη είναι καθιστή, το «διπλό, καθιστό τσατί», δηλαδή στέγη με σχάρα δοκίδων, τεγίδων και επιτεγίδων, που έχει πολλά ενδιάμεσα σημεία στήριξης και «κάθεται» σε αυτά¹⁵⁰. Πρόκειται για την τυπική στέγη τύπου Δοκού – Επί – Στύλου, υπερστατικής λειτουργίας, συνηθισμένη στη σεισμογενή περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Η κατασκευή της είναι η εξής:

Τα οριζόντια δοκάρια της στέγης (οι λεγόμενες «περαστές») έχουν συνήθως διατομές 180x180 χιλ¹⁵¹. Στη δυτική σύνδεση της οροφής με τον ψευδοθόλο, λείπουν τμήματα της οροφής και διακρίνεται το

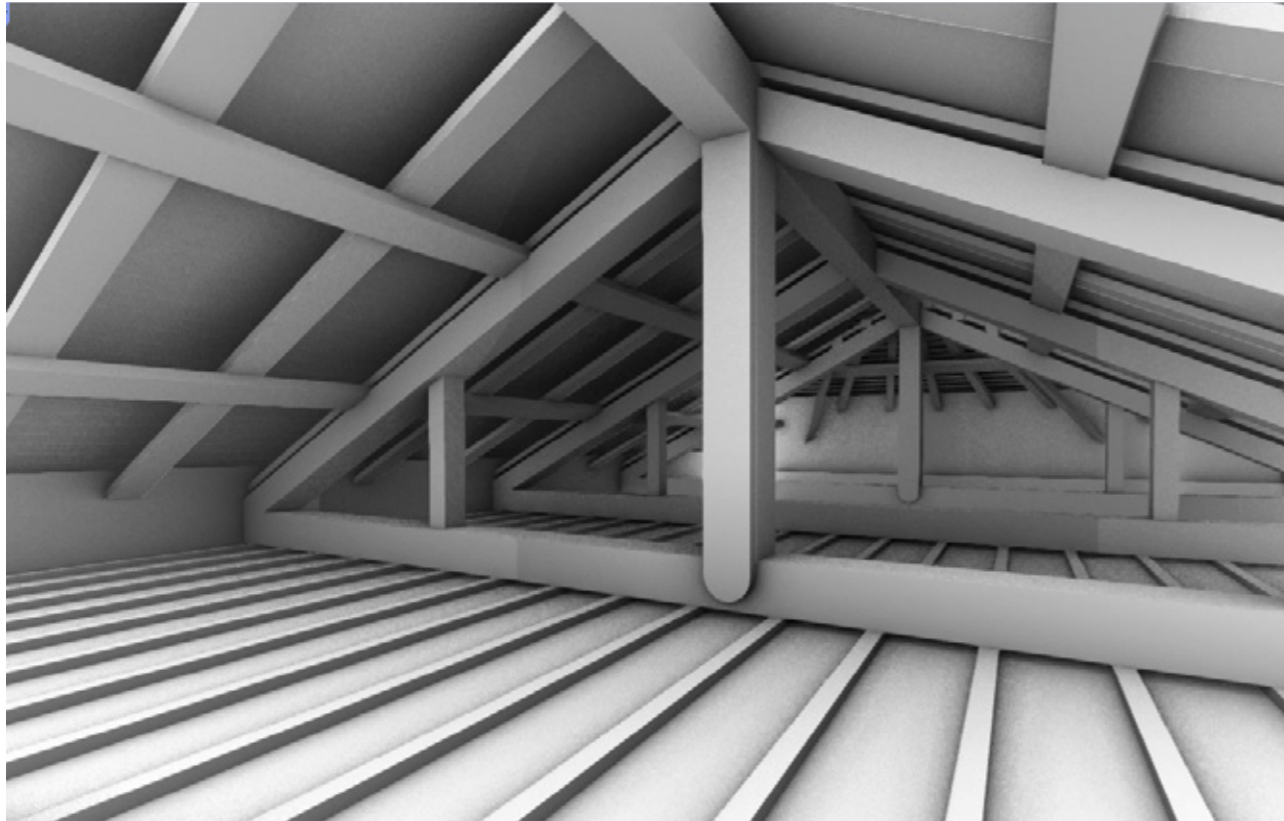
150 Κίζης 2007, 211.
151 Κίζης 2007, 212.

Εικ.149| Φωτογραφία εσωτερικά της στέγης προς Ν.

Εικ.150| Φωτογραφία εσωτερικά της στέγης. Διακρίνεται ο ορθοστάτης. 02/2024.

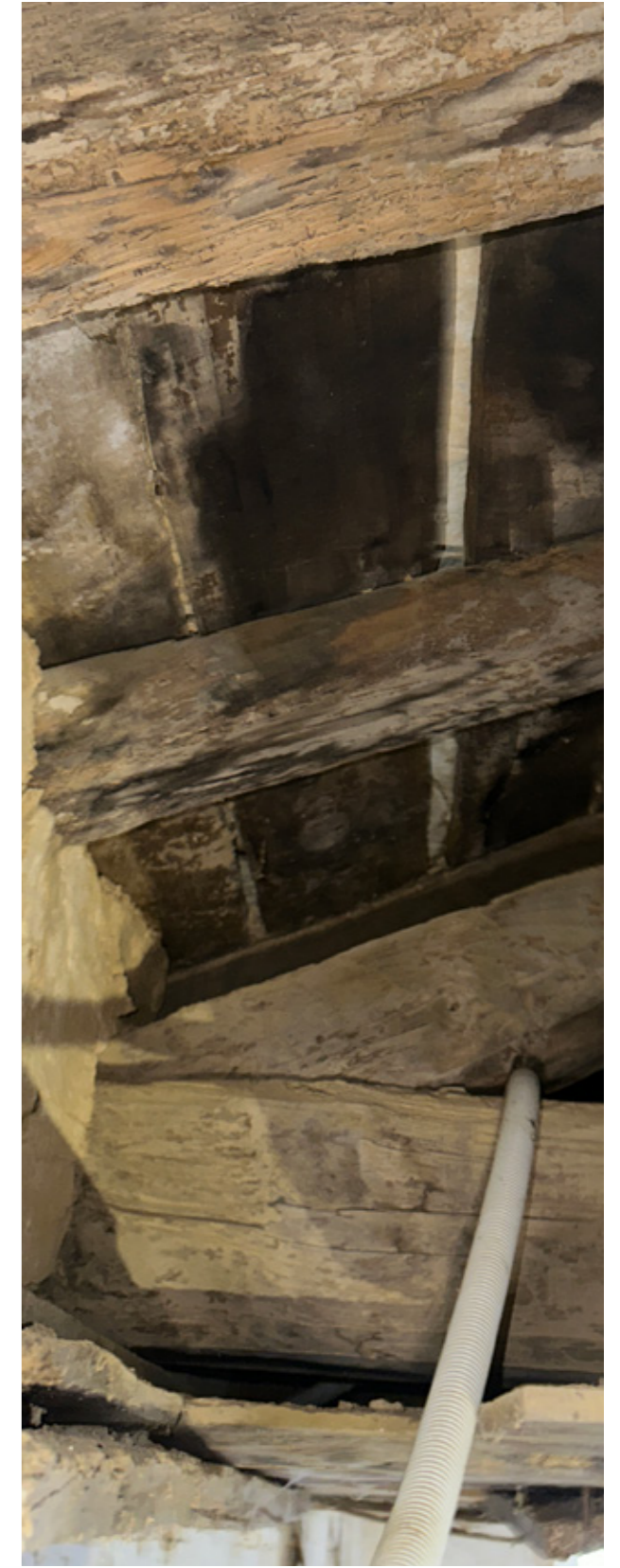
Σχ. 28 | Μοντέλο της υφιστάμενης κατάστασης της στέγης του ναού. Λήψεις της δομής της στέγης από το δυτικό δοκάρι του ψευδοθόλου προς τη δυτική όψη.

δοκάρι πλάτους πράγματι 180χιλ. Βάσει της φωτογραφίας του εσωτερικού της στέγης από το ίδιο σημείο, φαίνεται πως υπάρχουν 5 αντίστοιχα δοκάρια μέχρι τη δυτική όψη, άρα η απόστασή τους πρέπει να είναι περίπου 2 μέτρα¹⁵². Πάνω στα δοκάρια, στη μέση του ανοίγματος εδράζονται οι «μπαμπάδες», οι κεντρικοί ορθοστάτες (στη φωτογραφία της στέγης, φαίνονται τρεις ορθοστάτες και πέντε δοκάρια). Στη φωτογραφία, διακρίνεται καθιστός μπαμπάς με εντορμία και μάλλον δύο καρφιά αξονικά. Τα καρφιά είναι προβιομηχανικής περιόδου και αυτό πιθανώς σημαίνει πως πρόκειται για σύνδεση του 19^{ου} αιώνα.

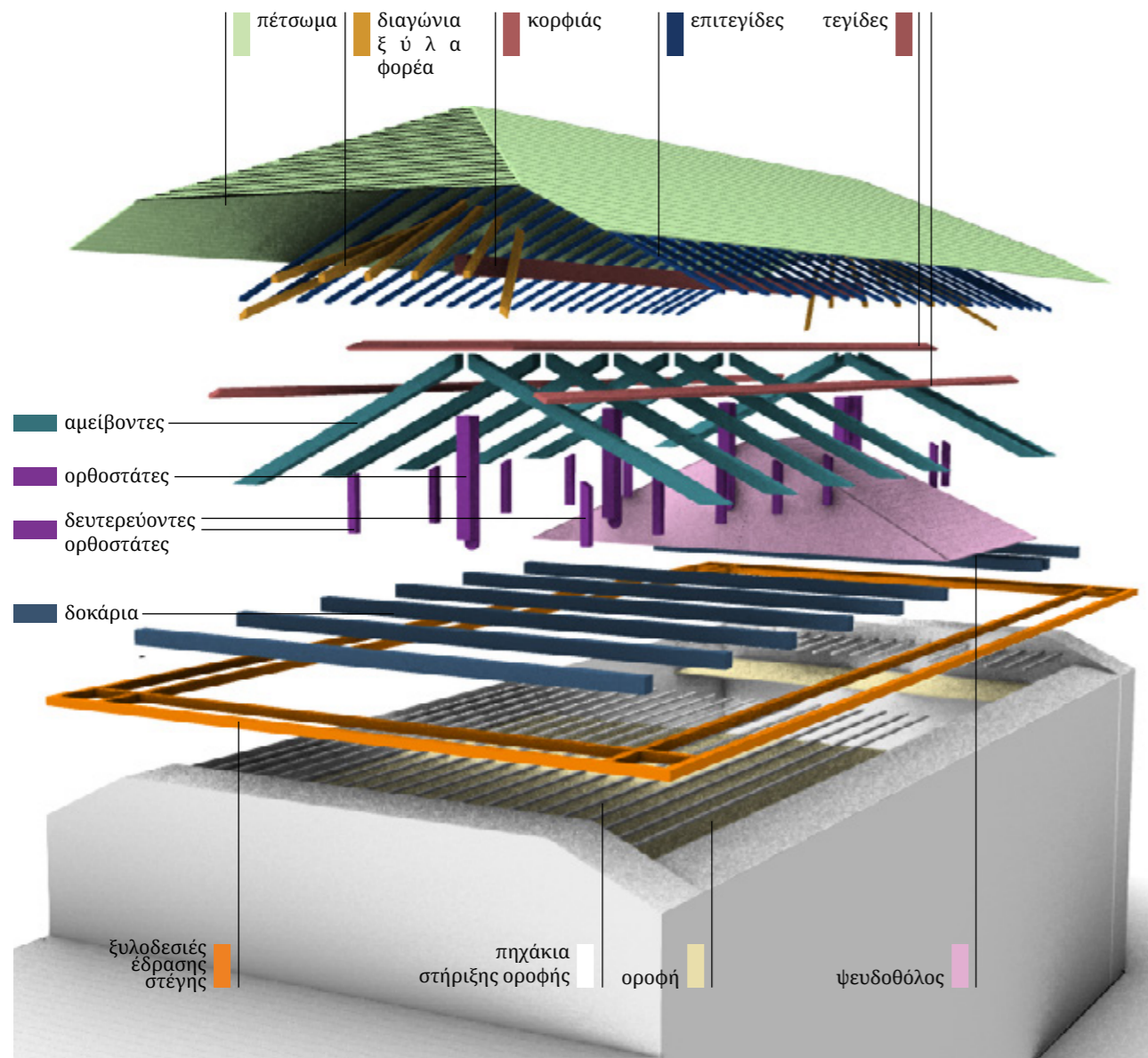
Οι αμείβοντες είναι τα διαγώνια ξύλα που εδράζονται στις περαστές και μαζί με τους ορθοστάτες συγκρατούν τον κορφιά. Ακόμα, μικρότεροι ορθοστάτες εδράζονται στα δοκάρια και συγκρατούν τους αμείβοντες, περίπου στο μέσον του μήκους των τελευταίων. Κάθετα στους αμείβοντες εδράζονται με τη φαρδύτερη πλευρά τους (μάλλον καρφωτά) οι τεγίδες, και κάθετα επί αυτών οι επιτεγίδες.

Στη φωτογραφία φαίνονται οι περαστές, οι αμείβοντες, οι τεγίδες και οι επιτεγίδες να πακτώνονται στο νότιο τοίχο.

152 Σύμφωνα με τον Κίζη, η συνήθης απόσταση των δοκαριών είναι 1,20-1,50μ. Βέβαια, η παρατήρηση αυτή αφορά σπίτια που έχουν στέγες τετράριχτες. Βλ. Κίζης 2007, 212.

Εικ.151 | Λεπτομέρεια της σύνδεσης του οριζόντιου με το διαγώνιο ξύλο του φορέα της στέγης. 02/2024.

Σχ. 29 | Τρισδιάστατο διάγραμμα της στέγης του ναού.

Στο δυτικό άκρο, προκειμένου τα ξύλα να παραλάβουν την απότμηση της στέγης, η δομή, σύμφωνα με τη φωτογραφία, είναι η εξής: Δύο διαγώνια ξύλα είναι πακτωμένα στη δυτική όψη και στο άλλο τους άκρο στηρίζονται στους δύο τελευταίους προς τα δυτικά αμείβοντες. Σε αυτά, στηρίζονται τεγίδες και επιτεγίδες, με την ίδια λογική.

Επί των επιτεγίδων βρίσκεται το πέτσωμα, σανίδες τοποθετημένες έτσι ώστε να μένουν λεπτοί αρμοί για την εισχώρηση του κονιάματος επίστρωσης¹⁵³ και «να δημιουργείται αγκύρωση για την επίτευξη στερεότερης πρόσφυσης»¹⁵⁴. Η λάσπη, που μάλλον στη συνέχεια αντικαταστάθηκε από ασβεστοκονίαμα¹⁵⁵, χρησίμευε και θερμομονωτικά, αλλά και ως φράξιμο των κενών για τον αέρα, τη βροχή, χιόνι κλπ¹⁵⁶. Πάνω στο πέτσωμα γίνεται η τελική κάλυψη με σχιστόπλακες¹⁵⁷. Εξ όψεως, φαίνεται πως οι πλάκες είναι ανισομεγέθεις. Η επίστρωση συνήθως γινόταν με χρήση συνδετικού κονιάματος. Στη στέγη των Ταξιαρχών, από φωτογραφία drone του 2019 φαίνεται πως στον κορφιά έχει χρησιμοποιηθεί τσιμέντο ως συνδετικό κονίαμα πλακών.

Εικ.152 | Λεπτομέρεια του εσωτερικού της στέγης. Πάκτωση ξύλων στο νότιο τοίχο. 02/2024.

153 «για να πιάνει η λάσπη» Κίζης 2007, 219.

154 Πολυβίου 2019, 109.

155 Πολυβίου 2019, 109.

156 Κίζης 2007, 219.

157 Σχιστόπλακα χρησιμοποιείται κατά κόρον στους ναούς του Πηλίου και στα σπίτια, βλ. Κίζης 2007, 219.

Εικ.153| Το δυσερμηνευτο δοκάρι. 02/2024.

Από σχιστόπλακα είναι κατασκευασμένο και το δίστρωτο γείσο που περιβάλλει τον ναό στις τέσσερις πλευρές. Δίστρωτο γείσο έχει και η κόγχη του ιερού στην ανατολική όψη. Ο τρόπος κατασκευής των λίθινων γείσων πάνω από τους τοίχους γίνεται με εκφορά σχιστοπλακών με εξοχή κάθε βαθμίδας 20 εκατοστά¹⁵⁸.

Δεν είναι γνωστό εάν κατά την ανακατασκευή της βόρειας όψης η στέγη αντικαταστάθηκε ή υποστρώθηκε και διατηρήθηκε. Δυσερμηνευτο είναι ένα δοκάρι που σώζεται στη βόρεια πλευρά του ιερού. Ενώ φαίνεται το ίδιο να ξεκινάει μέσα από την οροφή στην ΒΑ γωνία του τέλους του ψευδοθόλου προς τα ανατολικά, δεν εξηγείται: στην βόρεια πλευρά του ιερού φαίνεται να βρίσκεται κάτω από το δοκάρι της στέγης, κάτι που κατασκευαστικά δεν μπορεί να εξηγηθεί. Εικάζεται πως κάτι ιδιαίτερο συμβαίνει στην σύνδεση της στέγης με τον ανακατασκευασμένο βόρειο τοίχο. Δυστυχώς, με τις σημερινές συνθήκες το τμήμα αυτό δεν είναι δυνατόν να φανεί σε φωτογραφία. Σε κάθε περίπτωση, καθώς στην οροφή του ιερού λείπει το βόρειο πλαίσιο και το συγκεκριμένο δοκάρι είναι πιο χαμηλά από τη στάθμη της οροφής,

¹⁵⁸ Κατά τον Κίζη, αυτό σημαίνει πως τα δοκάρια της στέγης εδράζονται και καρφώνονται στην εσωτερική ξυλοδεσιά του τοίχου, προκειμένου να χωρέσει η έδραση των πλακών και του αντίβαρου τους. Το αντίβαρο είναι αργολιθοδομή που φτάνει μέχρι το πέτωμα της στέγης. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τα γείσα βλ. Κίζης 2007, 216.

συμπεραίνεται πως πρόκειται για προσθήκη, πιθανώς της φάσης ανακατασκευής του βόρειου τοίχου.

Η πολυπλοκότητα της οροφής, τόσο των επίπεδων τμημάτων, όσο και του ψευδοθόλου σε συνδυασμό με την δομή της στέγης, μάλλον οδηγούν στο συμπέρασμα πως η στέγη υποστρώθηκε, και έγιναν σημειακά οι απαιτούμενες επισκευές.

Εικ.155| Το γείσο της στέγης του ναού. ΝΑ γωνία. 02/2024.

Εικ.154| Η στέγη του ιερού. 02/2024.

Περίστωο

Το δάπεδο του περίστωου είναι από χυτό υλικό, τσιμέντο. Από σημεία που έχει σπάσει, διακρίνεται η παλιά δαπεδόστρωση που αποτελούνταν από λίθινες πλάκες.

Στέγη Περίστωου

Η στέγη του περίστωου διαμορφώνεται από ξύλινα δοκάρια που πακτώνονται στο δυτικό και βόρειο τοίχο ανά περίπου 60 εκατοστά. Το ελεύθερο άκρο των ξύλων εδράζεται στο οριζόντιο δοκάρι, το οποίο φέρεται μέσω των «μαξιλαριών» ή «σαγμάτων» από υποστυλώματα τετραγωνικής διατομής περίπου 10x10εκατοστών. Η στέγη είναι ενισχυμένη από επιπλέον ξύλα που πακτώνονται στη δυτική όψη ανά 2μέτρα, ενώ στο βόρειο τοίχο η απόστασή τους ποικίλλει (1.60-3.30-2.45-1.75μ από βορειοδυτικά προς νοτιοδυτικά)¹⁵⁹. Στα δοκάρια απευθείας είναι καρφωμένες οι σανίδες του πετσώματος 10x2εκατοστών και επί αυτών οι σχιστόπλακες εν ξηρώ. Στη ΒΔ γωνία της στέγης φαίνεται πως έχει χρησιμοποιηθεί τσιμεντοκονίαμα για ενίσχυση της γωνίας. Από φωτογραφία του Μίλτου Πολυβίου των αρχών του 1970 (εικ.159) φαίνεται πως

Εικ.156 | Περίστωο ΒΔ γωνία. 08/2023.

Εικ.158 | Βόρεια όψη: η στήριξη των ξύλων της στέγης του περίστωου.

Εικ.157 | Υποστυλώματα περίστωου.

¹⁵⁹ Θεωρείται αρκετά μεγάλη.

Εικ.159| Η ΒΔ γωνία του περίστωου. Πάνω & Κάτω αριστερά 1973-76, κάτω δεξιά δεξιά 02/2024. Διακρίνεται η διαφορά στο στηθαίο του περίστωου και τα τσιμέντα στη στέγη.

το τσιμεντοκονίαμα δεν υπήρχε εξαρχής. Άρα θα προστέθηκε εκ των υστέρων λόγω αδυναμίας σταθεροποίησης των πλακών της στέγης.

Ακόμα, εσωτερικά του ναού στη ΒΔ γωνία, προεξέχουν του τοίχου δύο ξύλα, που φαίνεται πως ανήκαν στην παλαιά στέγη του περίστωου.

Τα υποστυλώματα είναι τοποθετημένα ανά 2 μέτρα περίπου (στη δυτική όψη είναι 6 ενώ στην βόρεια είναι 7 -το γωνιακό μετρήθηκε δύο φορές). Οι στύλοι εδράζονται σε πεζούλι πλάτους περίπου 50 εκατοστών, για την καλύτερη έδραση των υποστυλωμάτων και την προστασία τους από την υγρασία του εδάφους. Το πεζούλι είναι κατασκευασμένο από τσιμεντόλιθους, οι οποίοι εδράζονται σε λιθοδομή (πιθανώς το προ της ανακατασκευής πεζούλι).

Θεωρείται πως το περίστωο και η στέγη του κατασκευάστηκαν στη θέση του παλαιότερου την εποχή ανακατασκευής του βόρειου τοίχου. Ωστόσο, σε φωτογραφία του Πολυβίου των αρχών του 1970 (εικ.159) φαίνεται καθαρά πως το στηθαίο είναι κατασκευασμένο από λιθοδομή, και την ανώτερη στάθμη διατρέχει σενάζ από τσιμέντο. Οι τσιμεντόλιθοι υπήρχαν σίγουρα το 2002, όπως φαίνεται στην εικ.225. Παραμένει, λοιπόν άγνωστη η χρονολογία αντικατάστασης της λιθοδομής

από τους σημερινούς τσιμεντόλιθους. Είναι επίσης άγνωστο εάν η στέγη του περίστωου αντικαταστάθηκε εξ ολοκλήρου ή εάν υποστυλώθηκε.

Στη δυτική όψη σώζονται μερικές από τις πλάκες της παλιάς στέγης (εικ.160), και έτσι είναι γνωστή η στάθμη της πριν την ανακατασκευή. Ωστόσο, στη νέα κατασκευή, τόσο στη βόρεια όσο και στη δυτική πλευρά, στο ψηλότερο σημείο της στέγης, εν επαφή με την όψη του ναού, έχει εφαρμοστεί τσιμεντοκονίαμα. Η χρησιμότητά του είναι εμφανής: η πλήρωση των κενών και η προφύλαξη της στοάς από εισροή υδάτων.

Εικ.160| Δ όψη, διακρίνεται το τσιμέντο στη στέγη, και οι παλιές πλάκες. 02/2024.

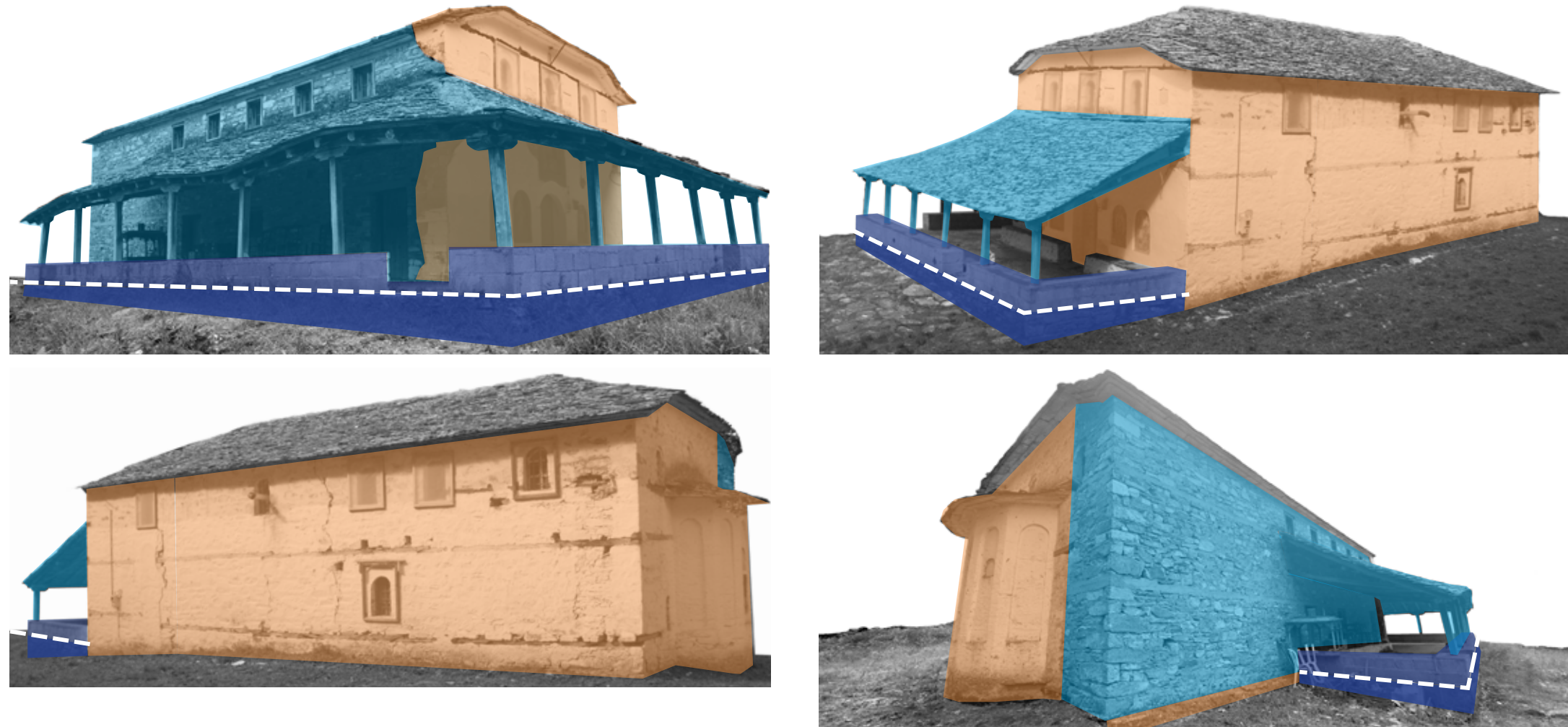
Συμπεράσματα για την κατασκευαστική ανάλυση

Κατασκευαστικά, το Καθολικό της μονής φαίνεται να ακολουθεί τις συνήθειες για την εποχή πρακτικές. Στη συνέχεια σχολιάζονται μερικά σημεία που έκαναν εντύπωση.

Μάλλον κατασκευαστικά τολμηρό υπήρξε το τμήμα της οροφής που διαμορφώθηκε ως ψευδοθόλος. Ενώ από το δυτικό άκρο του ψευδοθόλου μέχρι τη δυτική όψη οι περαστές της στέγης φαίνεται να βρίσκονται σε απόσταση 2μέτρων, λόγω του ψευδοθόλου η απόσταση γίνεται 4μ. Εν ολίγοις, παραλείπεται ένα δοκάρι, χάριν του ύψους του τέμπλου.

Κατά τις εργασίες αποξήλωσης των επιχρισμάτων σε πιθανό έργο αποκατάστασης θα διερευνηθεί εάν υπάρχει ενιαίος ξυλόδεσμος στη στάθμη της ποδιάς των φεγγιτών. Η απουσία τέτοιου ξυλοδέσμου θα αποτελούσε κατασκευαστική αδυναμία. Παρότι υπάρχουν ξυλόδεσμοι οι οποίοι διακόπτονται από τα ανοίγματα και σε περίπτωση σεισμού λειτουργούν ενιαία με το πλαίσιο των κουφωμάτων που είναι δεμένα σε αυτούς, προτιμότερο είναι να υπάρχει ενιαία ξυλοδεσιά στη στάθμη της ποδιάς.

Τέλος, η ανακατασκευή του βόρειου τοίχου με διαφορετική κατασκευαστική λογική είναι εξ' ορισμού λάθος. Ο νέος τοίχος έχει διαφορετικά μηχανικά χαρακτηριστικά και αναμένεται να συμπεριφερθεί διαφορετικά από τον υφιστάμενο σε περίπτωση σεισμού, εισάγοντας ασυμμετρία στην κατασκευή. Το πρόβλημα ενισχύεται από την απουσία σύνδεσης μεταξύ του ανακατασκευασμένου τοίχου με τον παλιό. Έτσι αναιρείται η θετική επιρροή των ξυλοδεσιών στην παραλαβή οριζόντιων φορτίων και καταργείται η λογική της συμπεριφοράς των τοιχοποιιών ως ενιαίο σύστημα («κιβώτιο»). Ως εκ τούτου, στα δύο σημεία επαφής στην ανατολική όψη και τη ΒΔ γωνία, διακρίνεται ο αρμός φάσης (ρωγμή).

	1 7 3 3		?>1874
	1 8 5 6		?>1970
	~1970		1 9 8 9

Σχ. 30 | Διάγραμμα κατασκευαστικών φάσεων των όψεων του ναού.

Κατασκευαστικές Φάσεις

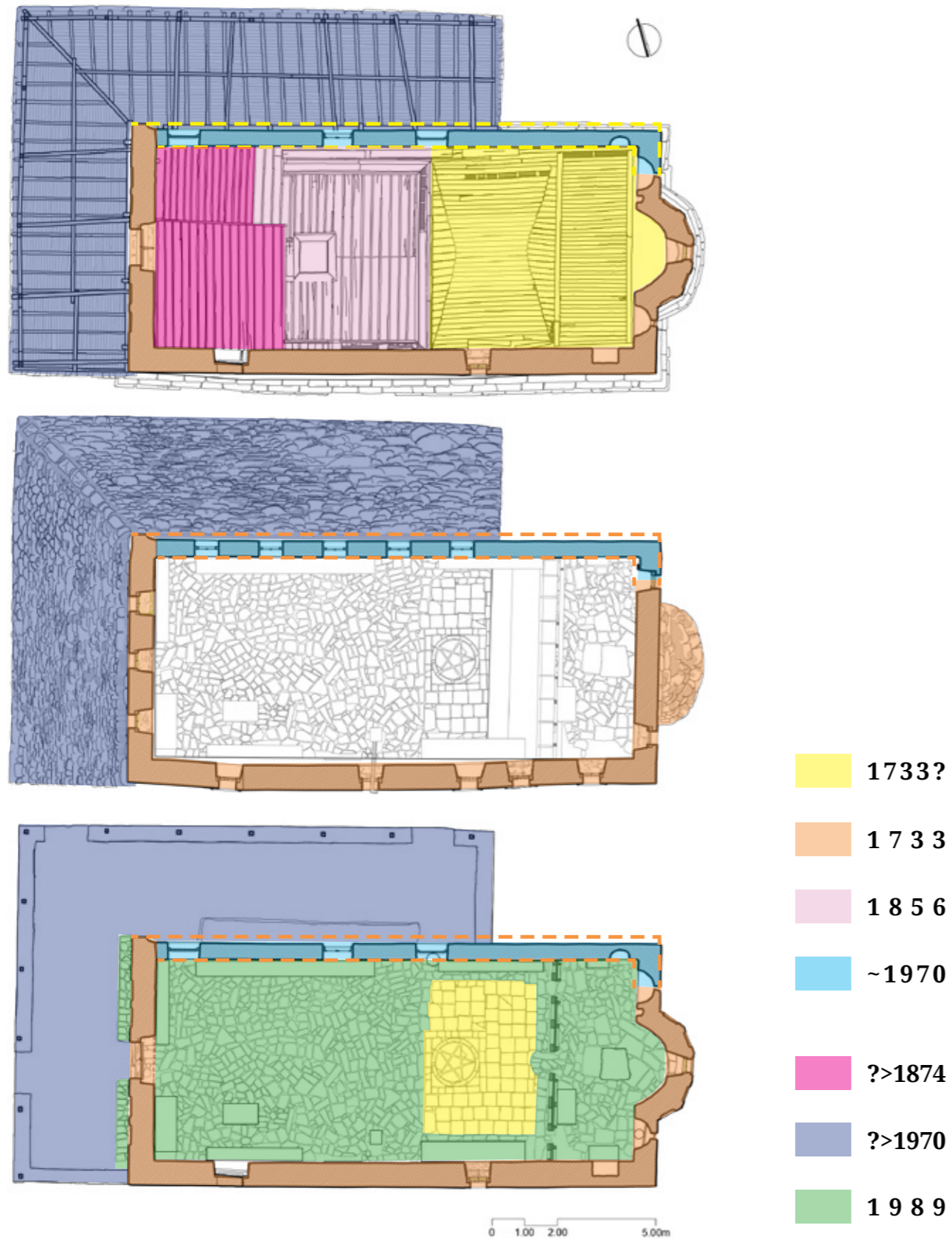
Όπως έχει ήδη αναφερθεί, μέχρι πρότινος αναγνωρίζονταν στον ναό τρεις κατασκευαστικές φάσεις.

-1733: Πρόκειται για την αρχική κατασκευή. Σήμερα σώζεται τμήμα της νότιας όψης (από την νοτιοανατολική γωνία έως την ανατολική πλευρά της Θ104), και τμήμα της ανατολικής όψης (από την νοτιοανατολική γωνία έως την νότια πλευρά του Π102).

-1856: Λόγω της πλάκας που βρίσκεται εντοιχισμένη στη Δυτική όψη του ναού, θεωρήθηκε πως η χρονολογία αφορά σε επέκταση του αρχικού ναού προς τα δυτικά. Ωστόσο, η συγκεκριμένη θεωρία δεν επιβεβαιώνεται από επιτόπιες παρατηρήσεις του κελύφους. Κατασκευαστικά, όλα τα μέρη του ναού εκτός της βόρειας όψης είναι όμοια. Τα ανοίγματα έχουν την ίδια κατασκευαστική λογική, οι ξυλοδεσιές που είναι εμφανείς στη Ν όψη είναι όμοιες, και δεν παρατηρείται διαφορά στη λιθοδομή. Συνεπώς, η φερόμενη «επέκταση» δεν επιβεβαιώνεται από τις επιτόπιες παρατηρήσεις. Άρα, ο δυτικός και ο νότιος τοίχος φαίνεται πως κατασκευάστηκαν στην αρχική φάση του ναού, το 1733. Ενδεχομένως, η επιγραφή να αναφέρεται σε έργα επισκευής ή ανακαίνισης μέρους του ναού. Όπως ήδη αναλύθηκε, το επίπεδο τμήμα της οροφής του κυρίως ναού

θεωρείται πως κατασκευάστηκε τον 19^ο αιώνα. Η εμφανής ασυνέχεια με το τμήμα της οροφής προς τη δυτική όψη, θα μπορούσε να δικαιολογηθεί από την πυρκαγιά που αναφέρει ο Κωνσταντινίδης ότι έλαβε χώρα το 1876.

-20^{ος} αιώνας: ανακατασκευάστηκε η βόρεια και τμήμα της ανατολικής όψης (από τη βόρεια πλευρά του Π102). Ακολούθως κατασκευάστηκε εκ νέου το περίστωο, στη θέση του παλαιού.

Σχ. 31 | Διάγραμμα κατασκευαστικών φάσεων των οριζόντιων στοιχείων του ναού.

Εικ.161 | Η ένωση του βόρειου τοίχου που ανακατασκευάστηκε τη δεκαετία του 1970 με την ανατολική (αριστερά) και τη δυτική όψη (δεξιά). 08/2023.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: ΣΧΕΔΙΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗΣ ΝΑΟΥ

ΑΠ.01	ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ
ΑΠ.02	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +1.30μ
ΑΠ.03	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +1.30 - ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ
ΑΠ.04	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +4.00μ
ΑΠ.05	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +4.00μ - ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ
ΑΠ.06	ΑΝΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +1.30μ
ΑΠ.07	ΑΝΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +1.30 - ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ
ΑΠ.08	ΑΝΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +4.00μ - ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ
ΑΠ.09	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΕΓΗΣ
ΑΠ.10	ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ
ΑΠ.11	ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ
ΑΠ.12	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ
ΑΠ.13	ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ
ΑΠ.14	ΤΟΜΗ Α-Α
ΑΠ.15	ΤΟΜΗ Β-Β
ΑΠ.16	ΤΟΜΗ Γ-Γ
ΑΠ.17	ΤΟΜΗ Δ-Δ
ΑΠ.18	ΤΟΜΗ Ε-Ε
ΑΠ.19	ΤΟΜΗ Ζ-Ζ
ΑΠ.20	ΤΟΜΗ Η-Η
ΑΠ.21	ΤΟΜΗ Θ-Θ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΝΑΟΥ: ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΩΝ	
ΑΠ.Α.01	ΘΥΡΑ 101
ΑΠ.Α.02	ΘΥΡΕΣ 102.Θ103
ΑΠ.Α.03	ΘΥΡΑ 104
ΑΠ.Α.04	ΠΑΡΑΘΥΡΟ 101
ΑΠ.Α.05	ΠΑΡΑΘΥΡΑ 103.104
ΑΠ.Α.06	ΠΑΡΑΘΥΡΟ 105
ΑΠ.Α.07	ΠΑΡΑΘΥΡΑ 201.202.203
ΑΠ.Α.08	ΠΑΡΑΘΥΡΑ 211.212
ΑΠ.Α.09	ΠΑΡΑΘΥΡΑ 213.214.2155
ΑΠ.Α.10	ΠΑΡΑΘΥΡΟ 216

YEAR	MONTH	DAY	HOUR	MIN	SEC	LAT	LON	DEP	Ms	Mw
1957	3	8	12	21	18.7	39,34	22,66	30	6,8	6,6
1957	3	8	12	14	18.7	39,34	22,68	18	6,5	6,3
1980	7	9	2	11	57.3	39,29	22,91	47	6,4	6,2
1955	4	19	16	47	23.8	39,31	23,06	15	6,2	6
1930	2	23	18	19	20.7	39,86	22,75	70	6,1	5,9
1930	3	31	12	33	51.4	39,7	23,34	10	6,1	5,9
1957	3	8	23	35	17.3	39,41	22,76	41	6	5,9
1980	7	9	2	35	51.6	39,23	22,59	31	6,1	5,9
1955	4	21	7	18	18.0	39,3	23	5	5,8	5,7
1905	1	20	2	32	30.0	39,7	22,9	5	5,6	5,5
1911	10	22	22	32	00.0	39,5	23	15	5,6	5,5
1985	4	30	18	14	12.9	39,26	22,81	97	5,6	5,5
1980	7	10	19	39	02.8	39,32	22,93	22	5,5	5,4
1957	5	21	13	24	25.2	39,42	22,81	37	5,4	5,3
1980	7	9	2	10	20.4	39,26	22,93	35	5,4	5,3
1980	8	11	9	15	59.7	39,26	22,72	27	5,4	5,3
1941	5	14	8	36	29.4	39,74	22,64	35	5,3	5,2
1952	10	13	16	42	32.7	39,18	23,4	15	5,2	5,2
1956	11	2	16	4	36.1	39,35	23,11	5	5,2	5,2
1957	11	27	3	8	12.1	39,37	22,65	42	5,3	5,2
1980	7	9	6	1	47.7	39,31	22,87	23	5,3	5,2
1956	5	18	22	8	36.7	39,03	22,63	52	5,1	5,1
1957	3	11	9	31	14.0	39,5	22,8	28	5,1	5,1
1957	3	28	22	26	07.4	39,34	22,68	30	5,1	5,1
1980	7	6	5	34	42.9	39,25	22,89	23	5,1	5,1
1980	7	29	20	41	31.2	39,31	23,01	34	5,1	5,1
1984	12	15	9	1	20.2	39,84	22,76	8	5,1	5,1
1954	12	2	18	29	47.0	39,4	22,6	6	5	5
1957	3	8	20	38	01.6	39,34	22,85	23	5	5
1957	11	26	8	15	33.3	39,44	22,71	57	5	5
1957	11	26	11	50	12.0	39,37	22,64	47	5	5
1970	2	22	12	20	45.7	39,18	23,39	34	5	5
1970	6	13	11	25	25.6	39,32	23,16	0	5	5

Εικ.162| Στον πίνακα τοποθετούνται τα σεισμικά γεγονότα μεγέθους πάνω από 5ρίχτερ που έχουν καταγραφεί στην ευρύτερη περιοχή από το 1900 μέχρι σήμερα. Σημειώνεται ο «καταστροφικός σεισμός του Βόλου το 1955». Τα δεδομένα ελήφθησαν από την ιστοσελίδα του γεωδυναμικού ινστιτούτου.

4.3. Ανάλυση παθολογίας

Γενικές παρατηρήσεις

Τα σημαντικότερα προβλήματα του ναού φαίνεται να είναι οι διαμπερείς ρωγμές της νότιας και της ανατολικής όψης. Η υφιστάμενη κατάσταση της στέγης και η εισροή υδάτων έχει ήδη προκαλέσει προβλήματα. Παρατηρούνται έντονα φαινόμενα υγρασίας.

Γενικώς, οι κύριοι παράγοντες της παθολογίας του ναού είναι ανθρώπινες επεμβάσεις, η εγκατάλειψη, φυσικές καταστροφές, και το φυσικό έδαφος.

Ακόμα, η ανακατασκευή του βόρειου τοίχου, παρότι δεν είναι γνωστοί οι λόγοι για τους οποίους έγινε, φαίνεται πως δεν λειτούργησε ως έπρεπε. Δεν αγκυρώθηκε, δηλαδή, η νέα κατασκευή με την παλαιά, και έτσι στα σημεία επαφής τους διακρίνονται ρωγμές φάσης.

Ο νότιος τοίχος έχει αρκετές διαμπερείς ρωγμές και σοβαρή απόκλιση από την κατακόρυφο. Ο ανατολικός τοίχος έχει μάλλον τρεις διαμπερείς κατακόρυφες ρωγμές.

Οι φυσικές καταστροφές που έχουν συμβεί στην περιοχή τα τελευταία χρόνια είναι σεισμοί και πλημμύρες. Στον πίνακα

(εικ.162) παρουσιάζονται οι σεισμοί στην ευρύτερη περιοχή του Πηλίου, από το 1900 και έπειτα, μεγέθους πάνω από 5 ρίχτερ. Γενικώς, ο «καταστροφικός» σεισμός του Βόλου έγινε το 1955. Το Καθολικό, το 1955 θα πρέπει να χαρακτηριζόταν ήδη από μειωμένη αντίσταση, που οφειλόταν σε προηγούμενους φθοροποιούς παράγοντες.

Όσον αφορά πλημμύρες, λέγεται πως μεγάλη πλημμύρα είχε συμβεί το 1913, εφάμιλλη της οποίας ήταν η κακοκαιρία Daniel που έπληξε την περιοχή το Σεπτέμβριο του 2023.

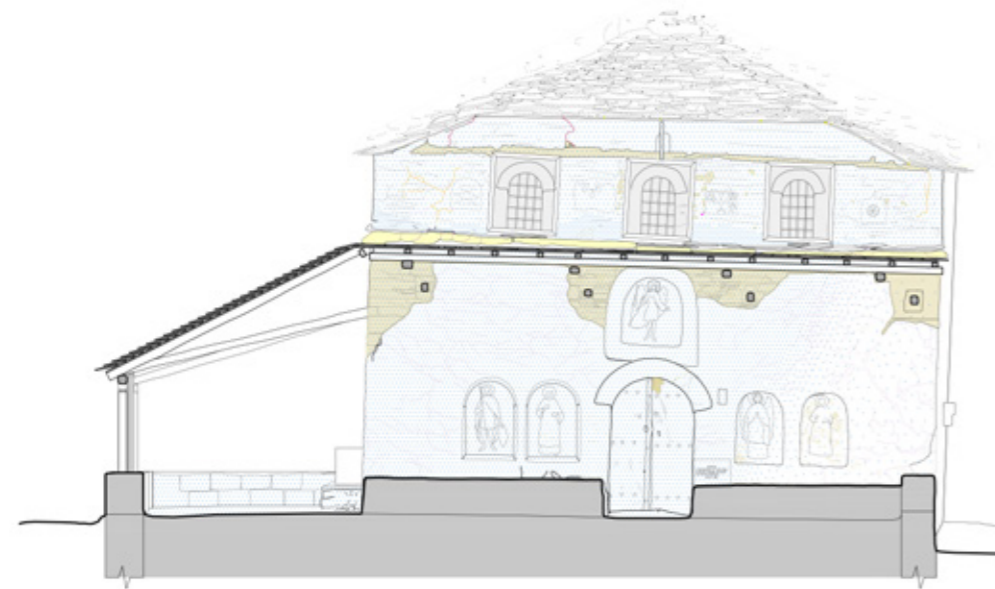
Δε γνωρίζουμε τί ζημιές μπορεί να προκάλεσαν τα παραπάνω φαινόμενα στο μνημείο (εκτός από αυτό που συνέβη κατά τη διάρκεια της μελέτης).

Η εγκατάλειψη που φαίνεται να ξεκίνησε τουλάχιστον στα μέσα του προηγούμενου αιώνα έχει δυσχεράνει την κατάσταση καθώς δεν υπάρχει συνεχής παρακολούθηση και επισκευές οι οποίες δυνητικά μπορούν να προλάβουν προβλήματα.

Παρότι στα πλαίσια της παρούσας εργασίας δεν ήταν δυνατή η γεωτεχνική μελέτη του εδάφους για εξαγωγή βέβαιων συμπερασμάτων, είναι γνωστό πως το Πήλιο αντιμετωπίζει προβλήματα καθιζήσεων. Σε ενδεχόμενο έργο αποκατάστασης κρίνεται απαραίτητη η ανάλογη μελέτη, για την κατάλληλη διαχείριση του.

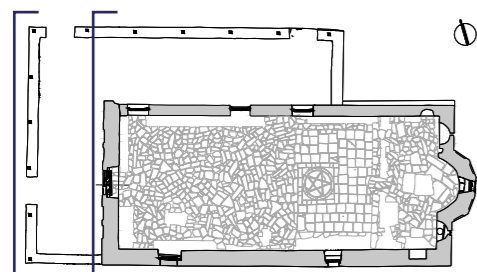

Σχ. 32 | Δυτική όψη. Παθολογία (ΠΑΘ.05)

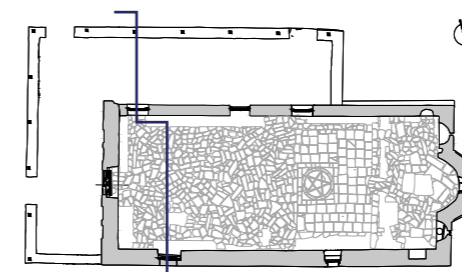
Σχ. 33 | Τομή Α-Α. Παθολογία (ΠΑΘ.09)

0 0.50 2.50μ

Σχ. 34 | Τομή Ζ-Ζ. Παθολογία (ΠΑΘ.14)

0 0.50 2.50μ

— ρωγμή 5-7 εκ.	βιολογικοί παράγοντες
— ρωγμή 3-5 εκ.	υγρασία
— ρωγμή 1-3 εκ.	απώλεια επιχρίσματος
— ρωγμή < 1 εκ.	απώλεια οικοδομικού υλικού
— πιθανή ρωγμή	τσιμεντοκονίαμα
— ρωγμή επιχρίσματος	τοιχοποιία με ασύμβατα υλικά

Κυρίως Ναός

Για την καλύτερη κατανόηση των προβλημάτων του ναού, αξίζει να αναλυθεί η παθολογία ανά όψη.

Δυτική Όψη

Εξωτερικά η δυτική όψη εμφανίζει μερικές ρωγμές στο πάνω μέρος του τοίχου. Σημειακά, τόσο πάνω από τη στέγη όσο και κάτω από τη στέγη του περιστώου εντοπίζεται απώλεια επιχρίσματος.

Είναι φανερό πως σε κάποια φάση από τη στέγη του περιστώου εισέρρεε νερό στη δυτική όψη, και κατά συνέπεια στα ψηλά σημεία της λιθοδομής κάτω από τη στέγη εμφανίζεται απώλεια μεγάλων τμημάτων του επιχρίσματος. Για την αποφυγή της εισροής νερού και των συνακόλουθων προβλημάτων, χρησιμοποιήθηκε κονίαμα ενισχυμένο με τσιμέντο για πλήρωση κενών στο σημείο που έρχονται σε επαφή οι σχιστόπλακες της στέγης του περιστώου με τη δυτική όψη. Σε φωτογραφία του Πολυβίου (εικ.159) φαίνεται η νέα στέγη του περιστώου χωρίς τα τσιμέντα. Συνεπώς η επέμβαση έγινε εκ των υστέρων. Στην υγρασία οφείλονται και οι πολλές ρωγμές του επιχρίσματος.

Βιολογικοί παράγοντες εντοπίζονται στη βάση του τοίχου, κυρίως στη λιθοδομή του πεζουλιού του περιστώου.

Εικ.163 | Ρωγμές, Δ όψη. 08/2023.

Εικ.164 | Ρωγμές επιχρίσματος, Δ όψη. 08/2023.

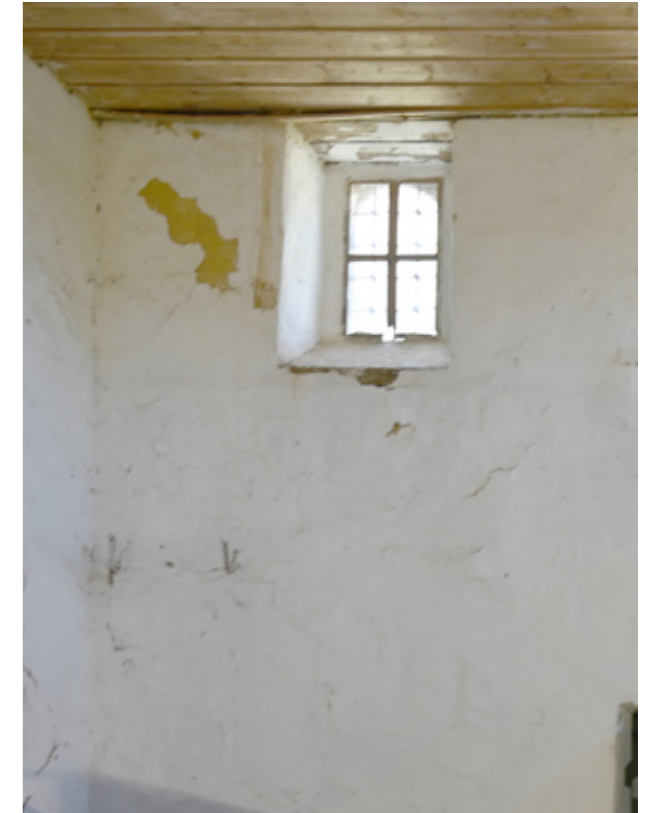
Εικ.165 | Απώλεια επιχρίσματος, Δ όψη. 08/2023.

Εσωτερικά, μετρήθηκε πως στη ΒΔ γωνία η δυτική όψη έχει απόκλιση από την κατακόρυφο 6 εκατοστά, ενώ στην ΝΔ γωνία έχει απόκλιση 8 εκατοστά (και στις δύο περιπτώσεις εννοείται απόκλιση προς τα έξω).

Ακόμα, εμφανίζονται μερικές ρωγμές μικρού ανοίγματος κυρίως προς τη ΒΔ γωνία. Πρόκειται για ρωγμές που μάλλον οφείλονται στην ακαμψία της γωνίας, σε σχέση με τον υπόλοιπο τοίχο.

Κατακράτηση υγρασίας παρατηρείται στο άνω μέρος της τοιχοποιίας μέχρι την ποδιά των φεγγιτών (εικ.171). Σε όλες τις όψεις σε αυτό το ύψος η υγρασία εντοπίζεται ως κατερχόμενη, συχνά με λεκέδες κίτρινου χρώματος. Στο κάτω μέρος της όψης, υγρασία εντοπίζεται μέχρι τη στάθμη +1.00μ. Η τελευταία ενδεχομένως να σχετίζεται με το πεζούλι που εφάπτεται της όψης εξωτερικά.

Τέλος, σημειακά εντοπίζεται απώλεια επιχρισμάτων, κυρίως στα ψηλά μέρη της όψης.

Εικ.166 | Απώλεια και ρωγμές επιχρίσματος, Δ όψη. 08/2023.

Εικ.167 | Απόκλιση από την κάθετο ΒΔ γωνία. 08/2023.

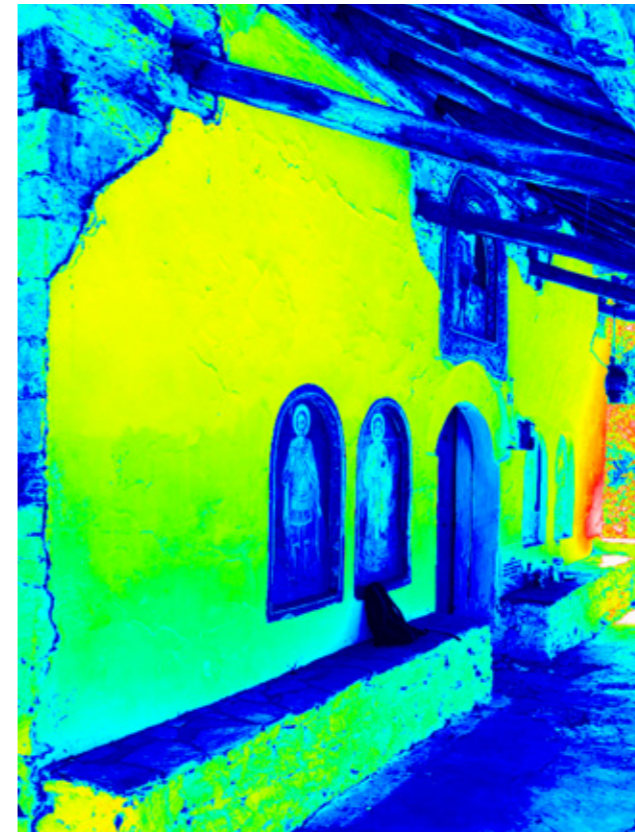
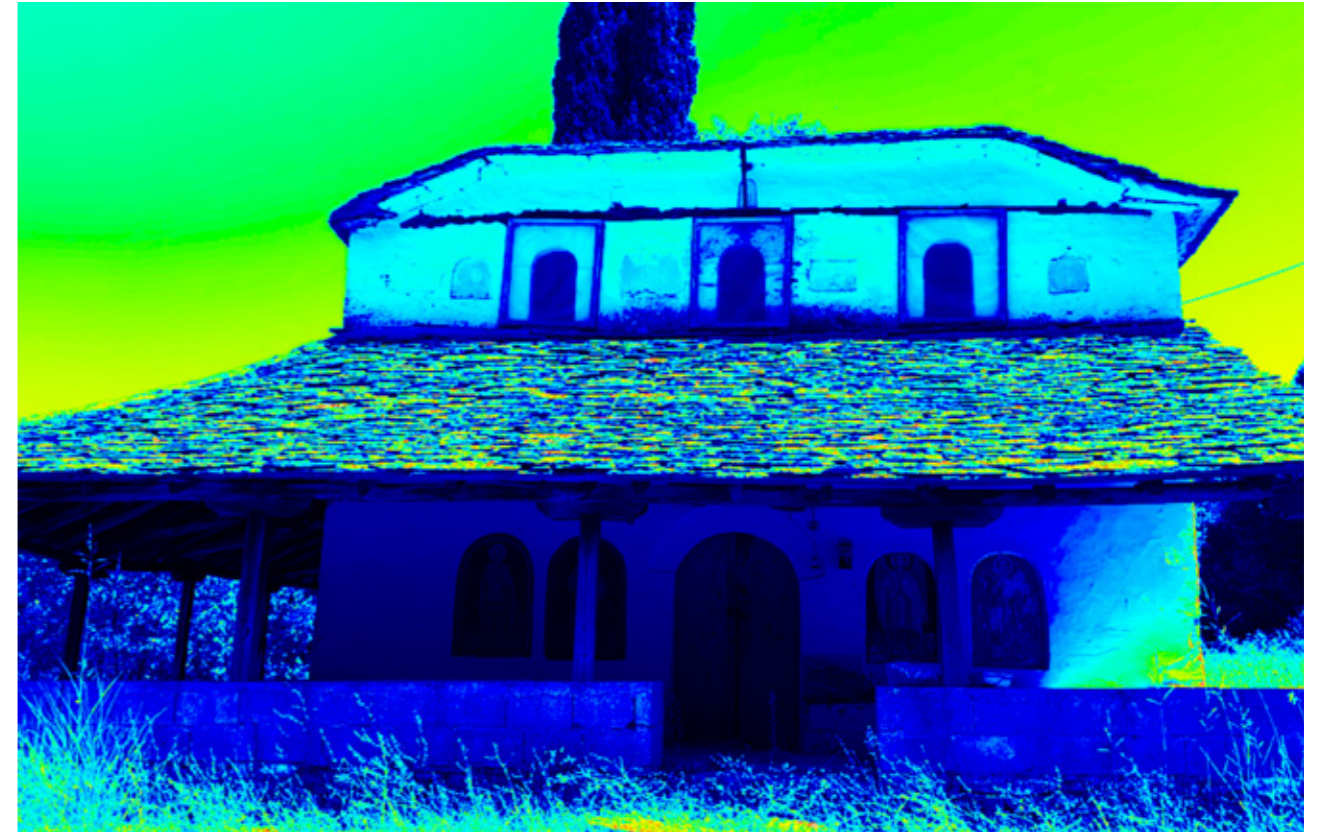
Εικ.168| Βλάστηση στις πλάκες της στέγης, τσιμέντο στις γωνιακές πλάκες και στην κορυφή της στέγης. 02/2024.

Εικ.169| Βιολογικοί παράγοντες στο στηθαίο του περιστωίου. 02/2024.

Εικ.170| Βλάστηση στις πλάκες της στέγης, τσιμέντο κορυφή της στέγης και λεκέδες υγρασίας. 02/2024.

Εικ.171| Αποτύπωση υγρασίας μέσω θερμοφωτογραφιών. 08/2024.

Νότια Όψη

Η νότια όψη του σημερινού ναού είναι η μεγαλύτερη παλιά ελεύθερη πλευρά¹⁶⁰, η πιο εκτεθειμένη και κατά συνέπεια η πιο ευάλωτη. Εμφανίζει εξωτερικά 5 ρωγμές οι οποίες αντιστοιχούν σε εσωτερικές, συνεπώς είναι διαμπερείς. Ακόμα, ο τοίχος εξωτερικά έχει απόκλιση από την κατακόρυφο 20 εκατοστά προς τα έξω. Η παραμόρφωση είναι εμφανής ακόμα και με γυμνό μάτι. Μετρήθηκε με το νήμα της στάθμης.

Η μεγαλύτερη ρωγμή βρίσκεται στη δυτική πλευρά της νότιας όψης, στην ανατολική πλευρά της (κλεισμένης εξωτερικά) Θ104. Πρόκειται για ρωγμή που φτάνει τα 5εκατοστά άνοιγμα. Η ίδια ρωγμή τέμνει την τοιχοποιία από το γείσο της στέγης μέχρι το έδαφος. Πολύ κοντά σε αυτήν υπάρχει δεύτερη ρωγμή η οποία προς το έδαφος έχει άνοιγμα 7εκατοστά και είναι επίσης εμφανής σε όλο το ύψος της τοιχοποιίας. (Η εν λόγω ρωγμή φαίνεται ξεκάθαρα και σε φωτογραφία της δεκαετίας του 1970 από το αρχείο του Μίλτου Πολυβίου – εικ.173).

Σημαντική είναι η ρωγμή που διατρέχει κατακόρυφως την όψη μεταξύ των Π214 και Π215. Έχει άνοιγμα μέχρι 3 εκατοστά.

Στην ΝΑ πλευρά της όψης παρατηρούνται πολλές ρωγμές πάχους έως 1εκατοστό αλλά και τοπική αταξία λιθοδομής, όπως και απώλεια οικοδομικού υλικού.

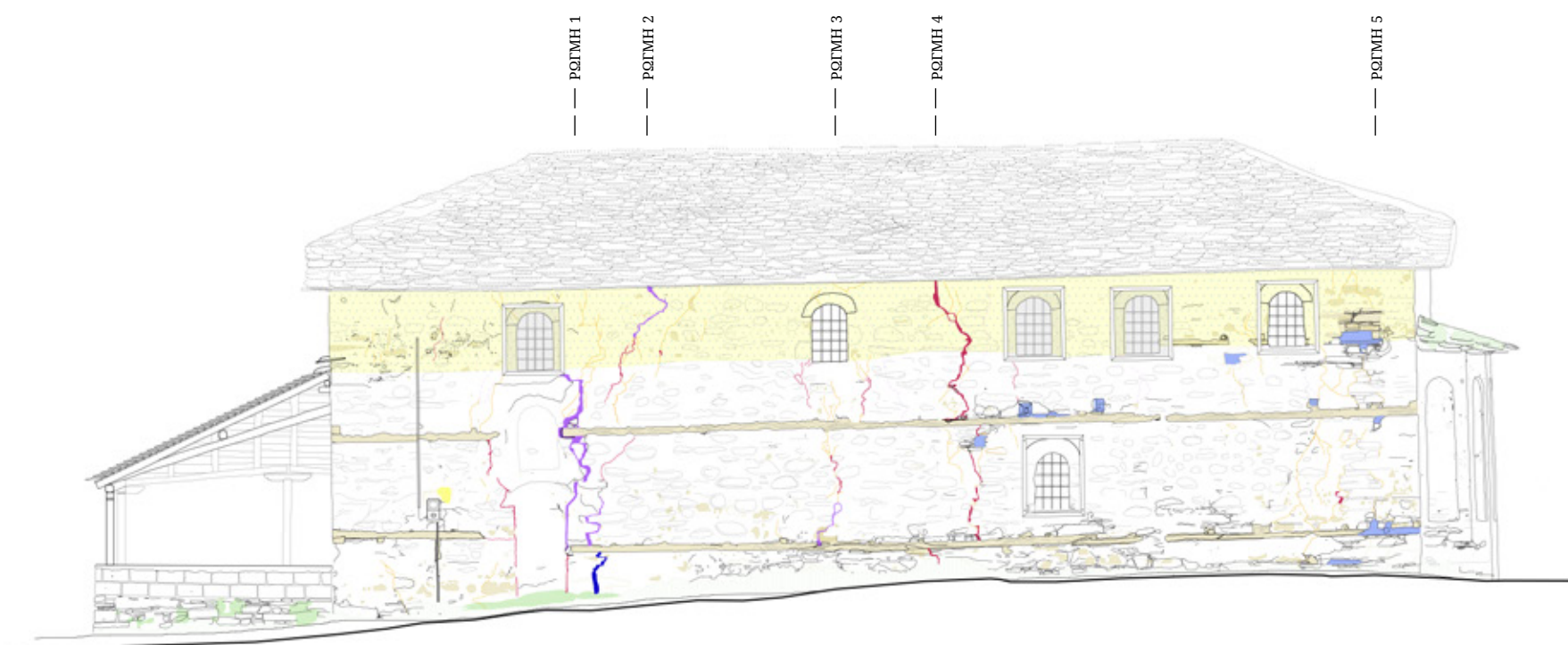
Διαγωνίου τύπου ρωγμές επισημαίνονται σε ανοίγματα της όψης και οφείλονται σε εντός επιπέδου αστοχίες πιθανώς από σεισμική καταπόνηση.

Ακόμα, στη νότια όψη εξωτερικά παρατηρείται σε πολλά σημεία απώλεια επιχρίσματος. Στη δεύτερη και την τρίτη ξυλοδεσιά το επίχρισμα λείπει σχεδόν σε όλο το μήκος τους, ενώ υπάρχουν ενδείξεις πως ήταν επιχρισμένες και αυτές.

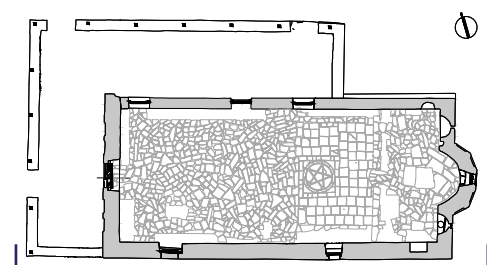
Επιπλέον, στις ξυλοδεσιές εμφανίζεται έντονη σήψη. Κατά τόπους λείπει το ξύλο εξ ολοκλήρου, ενώ είναι φανερό πως τα τμήματα των ξυλοδεσιών δεν είναι πια δεμένα μεταξύ τους. Τα μεταλλικά καρφιά που σώζονται στις ξυλοδεσιές είναι εμφανώς οξειδωμένα.

Ακόμα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, στη νότια όψη εξωτερικά υπάρχει τσιμεντιτικό επίχρισμα μεταξύ του γείσου της στέγης και της ποδιάς των φεγγιτών. Η επιλογή του ασύμβατου υλικού διαμορφώνει όψη με χρωματική διαφορά.

Βιολογικοί παράγοντες εντοπίζονται στη βάση του τοίχου, κυρίως στη λιθοδομή του πεζουλιού του περιστώου.

Σχ. 35 | Νότια όψη - Παθολογία. (ΠΑΘ.06)

- ρωγμή 5 - 7 εκ.
- ρωγμή 3 - 5 εκ.
- ρωγμή 1 - 3 εκ.
- ρωγμή < 1 εκ.
- πιθανή ρωγμή
- ρωγμή επιχρίσματος
- βιολογικοί παράγοντες
- υγρασία
- απώλεια επιχρίσματος
- απώλεια οικοδομικού υλικού
- τσιμεντοκονίαμα
- τοιχοποιία με ασύμβατα υλικά

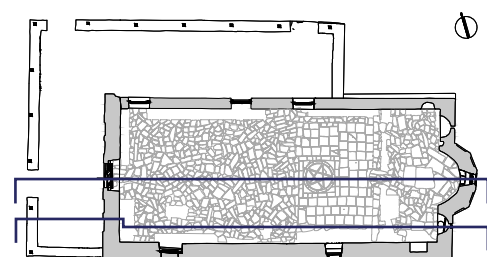
160 Αφού η βόρεια όψη είναι νέα κατασκευή διαφορετικής λογικής.

Σχ. 36 | Τομή Γ-Γ - Παθολογία. (ΠΑΘ.11)

Σχ. 37 | Τομή Δ-Δ - Παθολογία. (ΠΑΘ.12)

- ρωγμή 5 - 7 εκ.
- ρωγμή 3 - 5 εκ.
- ρωγμή 1 - 3 εκ.
- ρωγμή < 1 εκ.
- πιθανή ρωγμή
- ρωγμή επιχρίματος
- βιολογικοί παράγοντες
- υγρασία
- απώλεια επιχρίματος
- απώλεια οικοδομικού υλικού
- τσιμεντοκονίαμα
- τοιχοποιία με ασύμβατα υλικά

Τέλος, η υγρασία στη νότια όψη εντοπίζεται τόσο κατερχόμενη, κάτω από το γείσο της στέγης, όσο και ανερχόμενη από το έδαφος και αναπηδήσεις του βρόχινου νερού.

Εσωτερικά, η νότια όψη παρουσιάζει επίσης έντονη παθολογία. Καταρχάς, στη ΝΔ γωνία, η απόκλιση από την κατακόρυφο, όπως μετρήθηκε με το αλφάδι λείζερ τον Αύγουστο του 2023, είναι 12 εκατοστά.

Όπως έχει αναφερθεί, οι εξωτερικές ρωγμές διακρίνονται και εσωτερικά, με κυριότερη τη ρωγμή ανατολικά της Θ104. Η εν λόγω ρωγμή, τον Αύγουστο του 2024 παρατηρήθηκε πρώτη φορά πως έχει ανοίξει τόσο ώστε διαπερνά το εξωτερικό φως στο εσωτερικό. Εσωτερικά, το καλοκαίρι του 2023 είχε μετρημένο μέγιστο άνοιγμα 5 εκατοστά (τον Αύγουστο του 2024 είχε 5.5εκ.).

Έντονη παθολογία παρουσιάζεται και στην ανατολική πλευρά της νότιας όψης. Λεπτές ρωγμές της τάξεως του ενός εκατοστού εντοπίζονται στην ΝΑ γωνία, ενώ ρωγμή εύρους 1,5 εκατοστού υπάρχει περίπου στο μέσον του ύψους. Τέλος, ρωγμή προς το έδαφος φαίνεται να ξεκινάει από την κάτω πλευρά της εσοχής που υπάρχει στην ΝΑ γωνία. Η ίδια εσοχή θεωρείται πως έχει παίξει ρόλο στην παθολογία γύρω της.

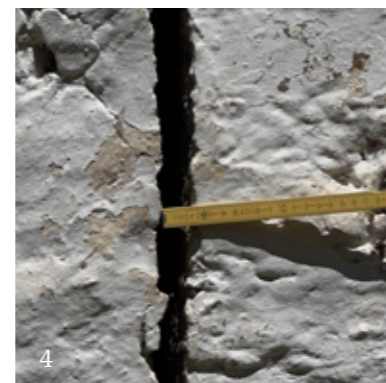
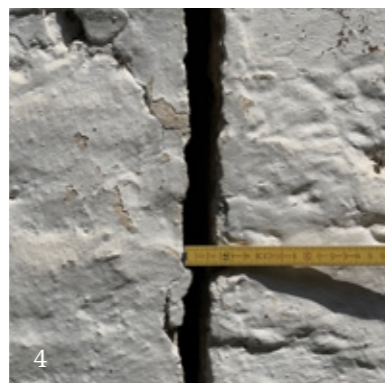
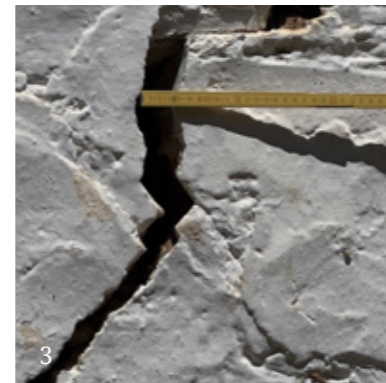
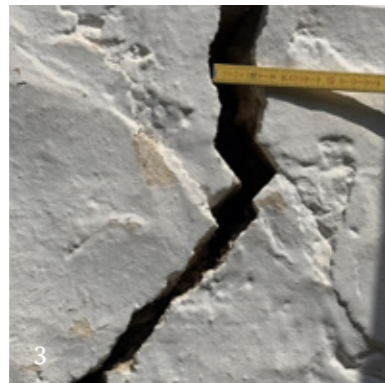
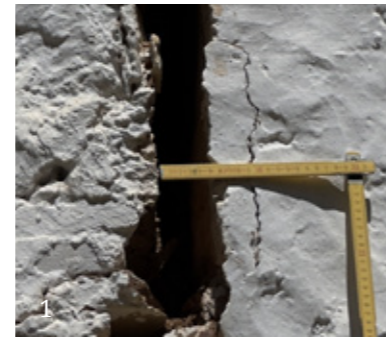
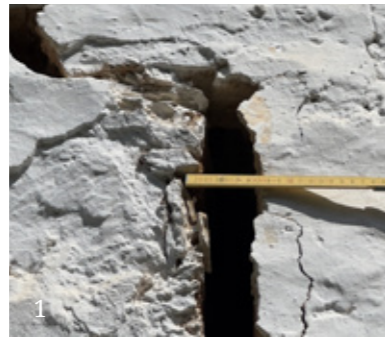
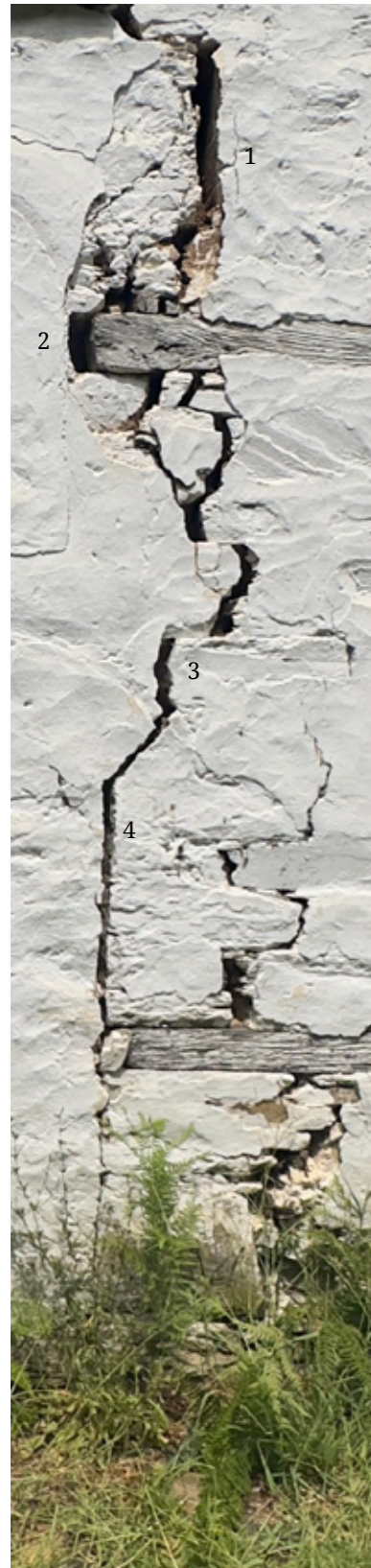
Έχει βάθος 45 εκατοστά, και ως εκ τούτου λειτουργεί σαν άνοιγμα στην τοιχοποιία. Επιπλέον βρίσκεται αρκετά κοντά στη ΝΑ γωνία και κατά συνέπεια αποδυναμώνει ένα εξ' ορισμού κρίσιμο σημείο της κατασκευής.

Επιπλέον, παρατηρούνται πολλές ρωγμές στο σοβά σε όλο το μήκος της όψης. Την κατάσταση διατήρησης των επιχρισμάτων έχουν επιβαρύνει και ανθρωπογενείς παρεμβάσεις. Εσωτερικά και εξωτερικά η εγκατάσταση δικτύου ηλεκτροδότησης στα δυτικά της νότιας όψης έφερε μερική απώλεια επιχρισμάτων αλλά και ασύμβατα υλικά (τσιμέντο).

Ακόμα, στη νότια όψη, τον Αύγουστο του 2023 παρατηρούνταν σημειακή απώλεια επιχρίματος, που είχε προκληθεί από τη διάνοιξη της τοιχοποιίας. Ωστόσο, τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, μετά τις πλημμύρες του Σεπτεμβρίου, παρατηρήθηκε σημαντικό «ξέπλυμα» του επιχρίματος, κυρίως ανατολικά της Θ104. Με το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την αυξημένη υγρασία στο δάπεδο, επιβεβαιώθηκε η υποψία πως η στέγη έχει ανοίξει και στο ναό εισρέουν νερά. Το κόνιαμα που έχει παραμείνει είναι αποσαθρωμένο.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2023

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2024

Εικ.172 | Ρωγμή 1, Ν όψη.

Η υγρασία στο εσωτερικό εντοπίζεται ομοίως με το εξωτερικό της όψης: στο πάνω μέρος της τοιχοποιίας, ως κατερχόμενη υγρασία, αλλά και στη βάση του τοίχου, ως ανερχόμενη υγρασία εδάφους.

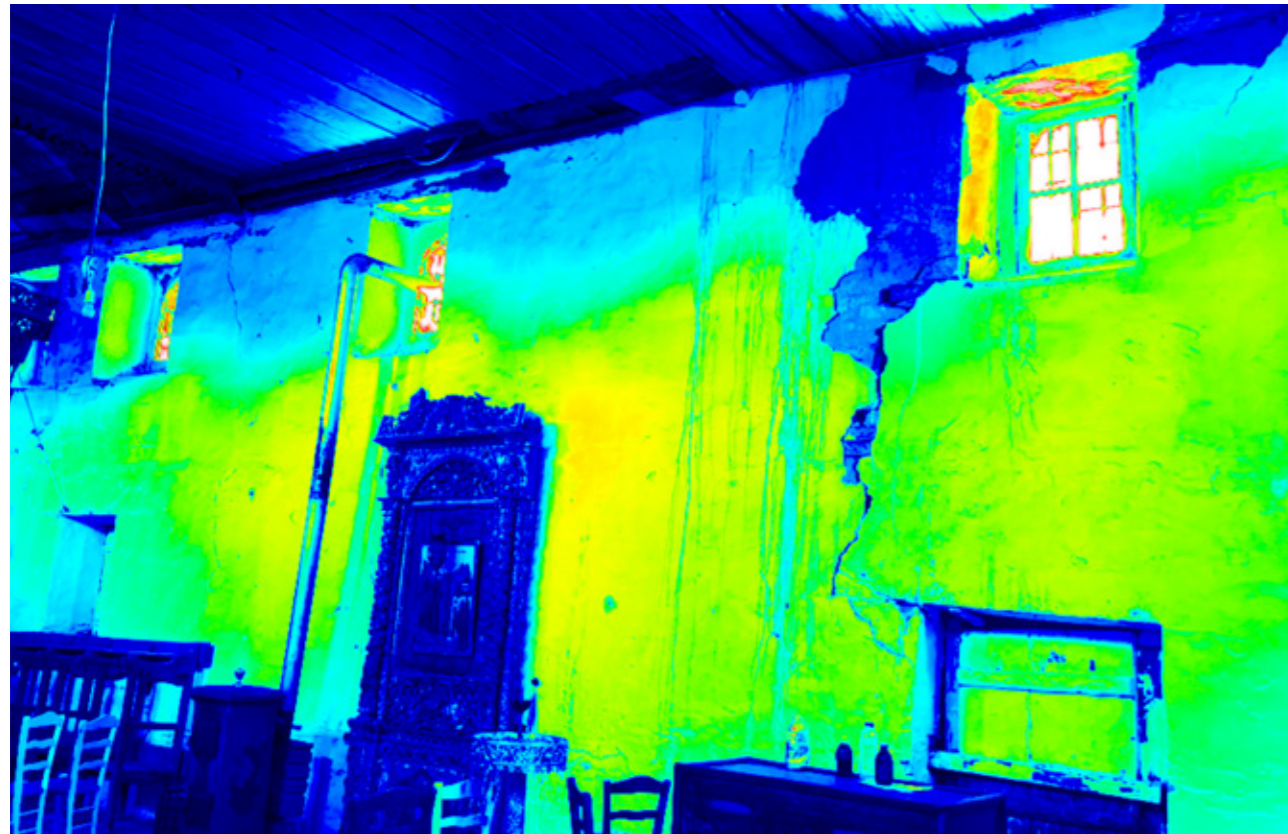
υπήρχε στέγαστρο που να την προφυλάσσει, είναι πολύ πιθανό να είχαν δημιουργηθεί προβλήματα υγρασίας, και έτσι να αποφασίστηκε η κατάργησή της¹⁶¹.

Είναι γνωστό πως στους ναούς του Πηλίου υπήρχε διαμορφωμένο περίστω σε όποια πλευρά υπήρχε θύρα εισόδου στον ναό. Όπως αναλύθηκε στο κεφάλαιο 5.1, στο Καθολικό μελέτης δεν υπάρχει περίστω στη νότια πλευρά λόγω έλλειψης χώρου. Ωστόσο, υπήρχε η Θ104, η οποία στη συνέχεια καταργήθηκε. Εφόσον δεν

¹⁶¹ Καθώς γενικώς στη μοναστηριακή αρχιτεκτονική (όπως πχ. στη μονή Μεγίστης Λαύρας Αγίου Όρους) εντοπίζονται παραδείγματα όπου οι θύρες των ναών έχουν κάποια απευθείας σύνδεση με τα κελιά, δε μπορεί να αποκλειστεί αυτό το ενδεχόμενο. Ωστόσο, θεωρείται πως αν ίσχυε, κάτι σχετικό θα ανέφερε ο Κωνσταντινίδης.

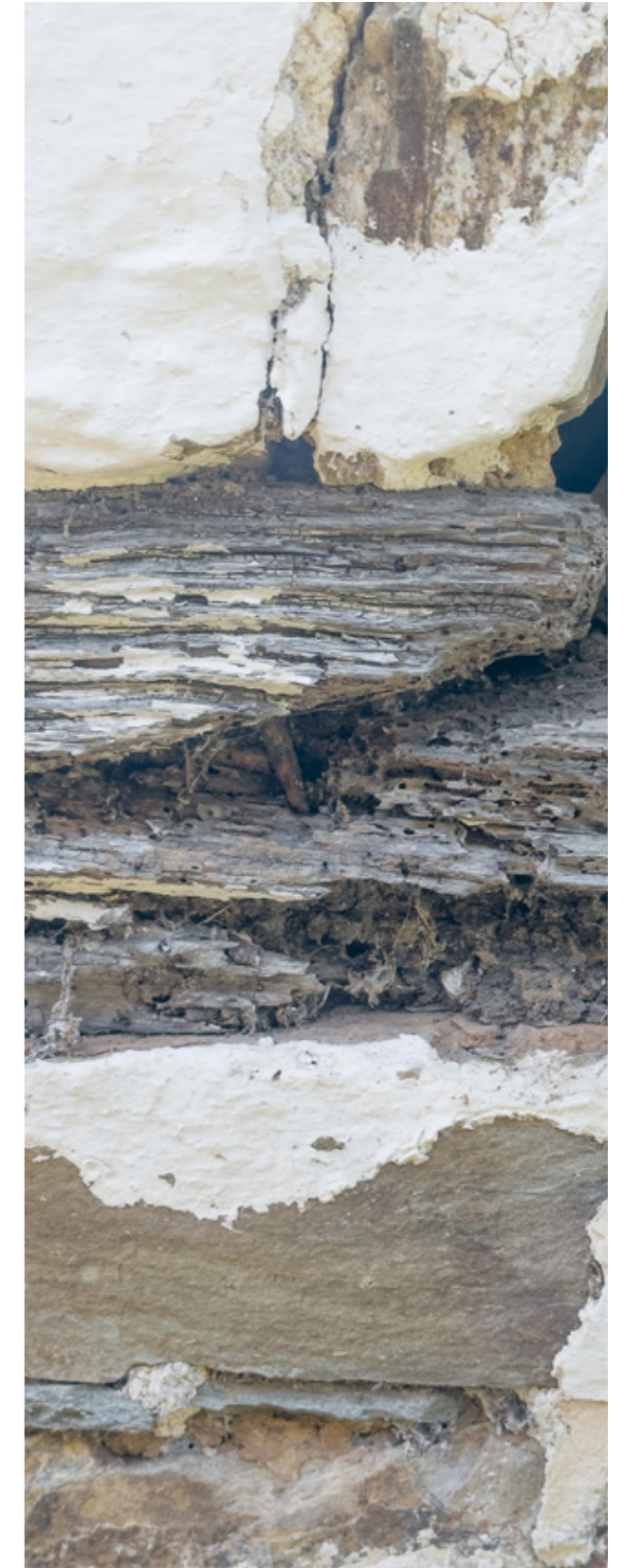
Εικ.173 | Φωτογραφία όπου φαίνεται πως η ρωγμή 4 υπήρχε ήδη τη δεκαετία του 1970.

Εικ.174| Αποτύπωση υγρασίας μέσω θερμοφωτογραφίας. 08/2024.

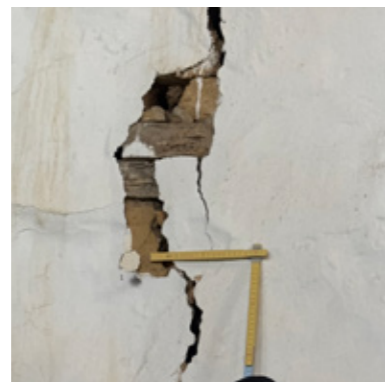

Εικ.175| Απόκλιση από την κάθετο με το νήμα της στάθμης, Δ όψη. 08/2023.

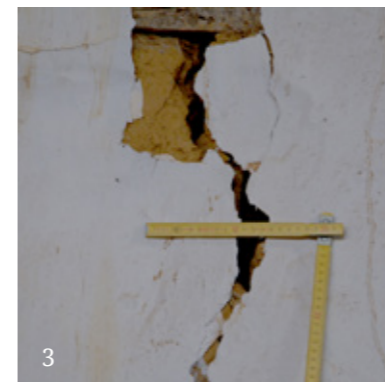
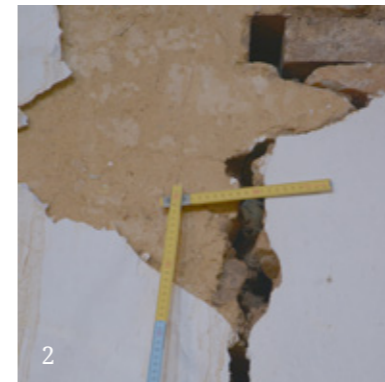
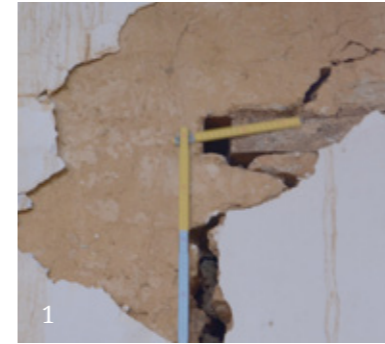
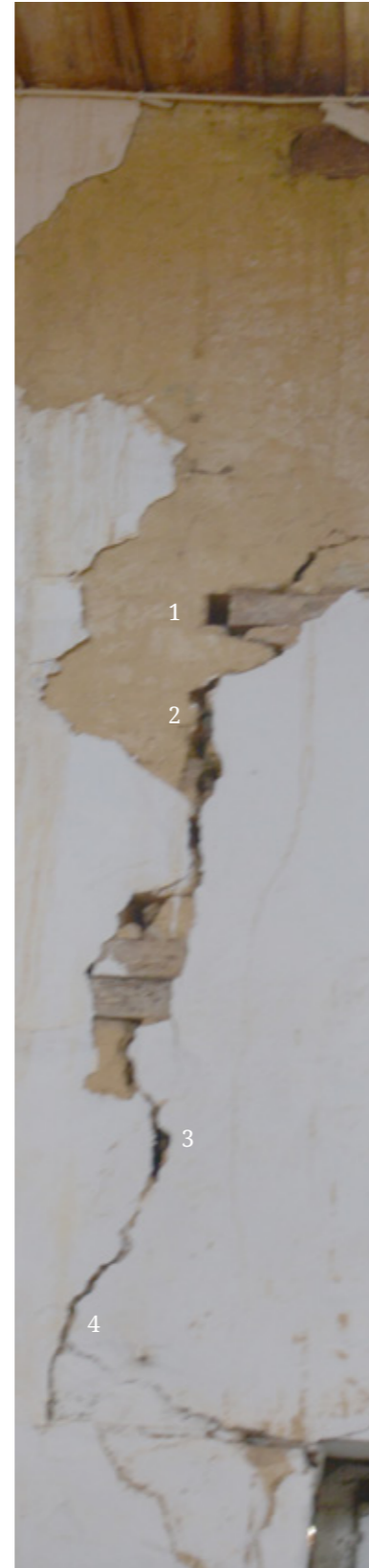

Εικ.176| Παθολογία ξύλου και οξείδωση μετάλλου. 08/2023.

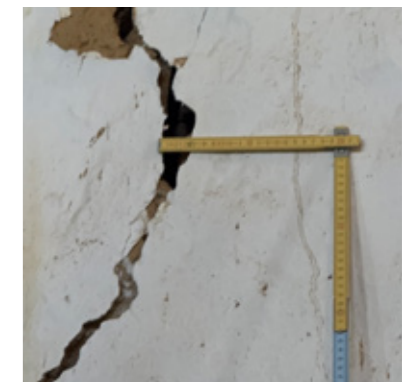
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2023

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2024

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2024

Εκκ.177 | Ρωγμή 1, Ν όψη.

Εικ.178| Ρωγμή 4, Ν όψη.

Εικ.179| Ρωγμή 4, Ν όψη. 08/2024.

Εικ.180 | Ρωγμή 5, Ν όψη. 02/2024.

Εικ.181 | Ρωγμή 5, Ν όψη. 02/2024.

Εικ.182 | Απώλεια επιχρίσματος. 02/2024.

Εικ.183 | Τσιμεντοεπίχρισμα, Π212. 02/2024.

Εικ.184 | Ρωγμή 5, ΝΑ γωνία εσωτερικά. 02/2024.

Εικ.185 | Ρωγμές και παθολογία ξύλου ΝΑ γωνία. 02/2024.

Εικ.186 | Τρύπα αγνώστου λειτουργίας, Ν όψη. 02/2024.

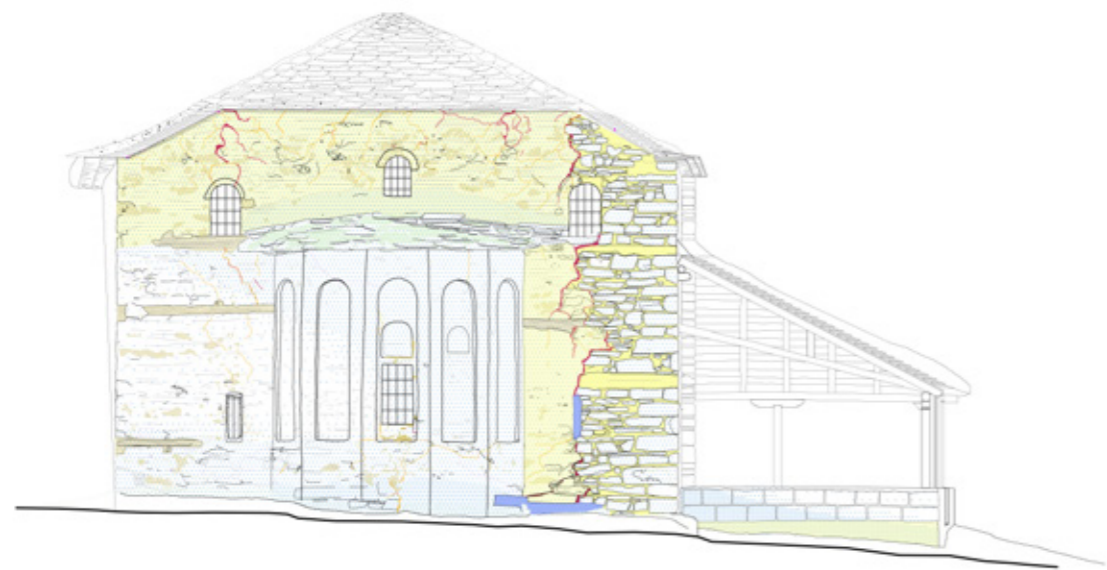
Εικ.187 | Τρύπα αγνώστου λειτουργίας, Ν όψη. 02/2024.

Εικ.188 | Τρύπα αγνώστου λειτουργίας, Ν όψη. 02/2024.

Εικ.189 | Τρύπα αγνώστου λειτουργίας, Ν όψη. 02/2024.

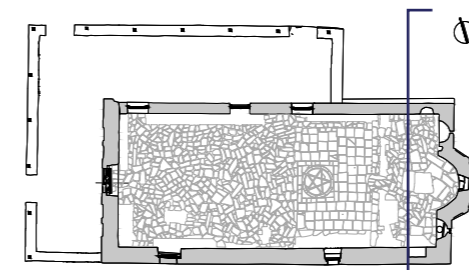
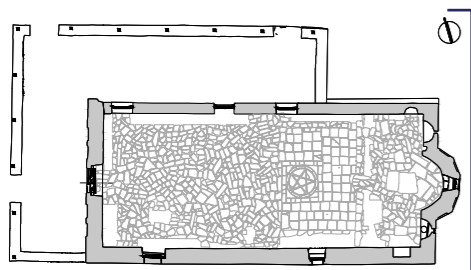
Σχ. 38 | Ανατολική όψη - Παθολογία. (ΠΑΘ.07)

0 0.50 2.50μ

Σχ. 39 | Τομή Θ-Θ - Παθολογία. (ΠΑΘ.16)

0 0.50 2.50μ

- ρωγμή 5 - 7 εκ.
- ρωγμή 3 - 5 εκ.
- ρωγμή 1 - 3 εκ.
- ρωγμή < 1 εκ.
- πιθανή ρωγμή
- ρωγμή επιχρίματος
- βιολογικοί παράγοντες
- υγρασία
- απώλεια επιχρίματος
- απώλεια οικοδομικού υλικού
- τσιμεντοκονίαμα
- τοιχοποιία με ασύμβατα υλικά

Εικ.190| Φωτογραφία Α όψης όπου φαίνεται πως η ρωγμή στο Π211 υπήρχε ήδη τη δεκαετία του 1970.

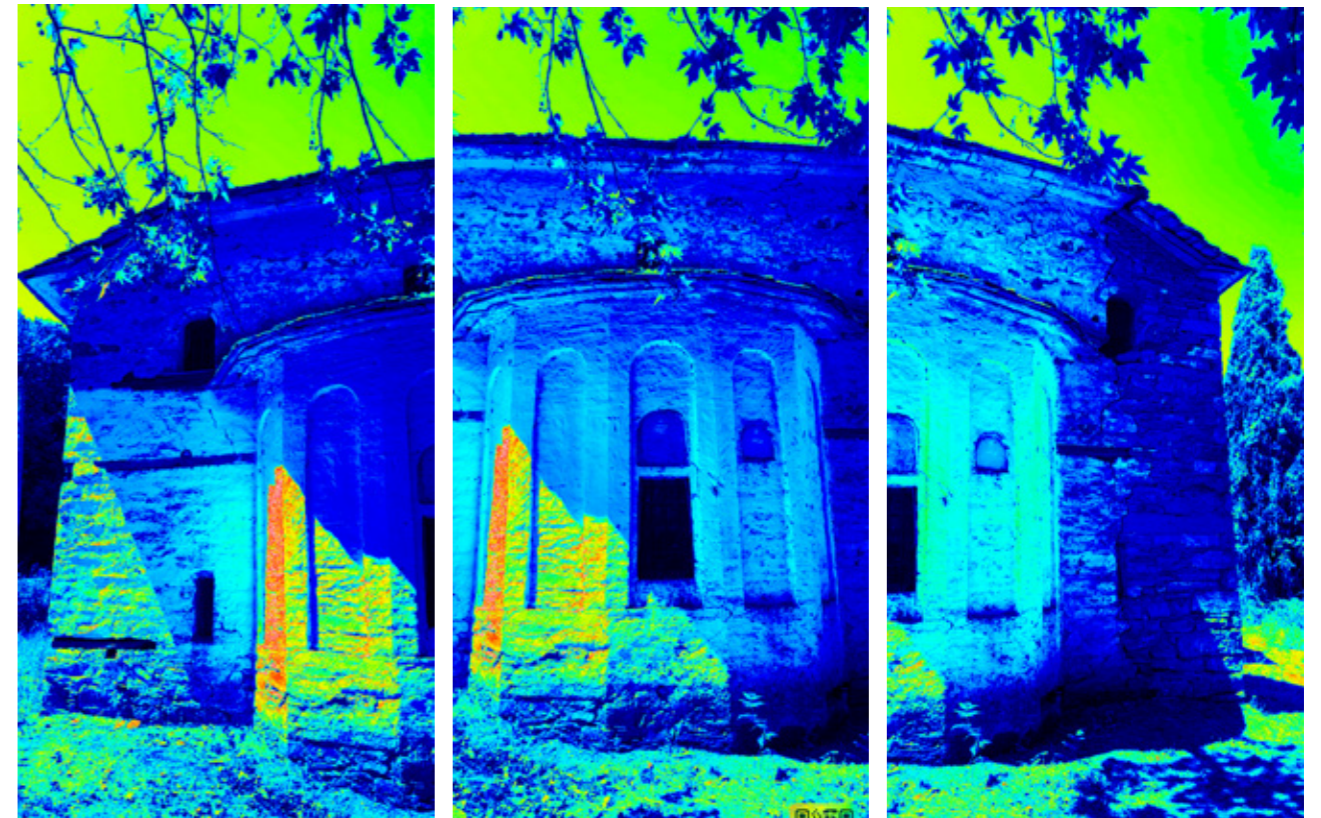
Ανατολική Όψη

Η ανατολική όψη εμφανίζει δύο διαμπερείς ρωγμές στα άκρα της, και μία ρωγμή κεντρικά, η οποία όμως είναι εμφανής μόνο εσωτερικά.

Συγκεκριμένα, στο νότιο άκρο της ανατολικής όψης, μία ρωγμή ξεκινάει από το γείσο της στέγης, στο σημείο όπου το οριζόντιο γείσο του κέντρου της όψης αποκτά την κλίση προς τη νότια όψη. Η ίδια ρωγμή, με μέγιστο άνοιγμα 3εκτοστά, διχοτομείται πάνω από το Π211. Κάτω από το ίδιο παράθυρο συνεχίζει με άνοιγμα 1,5 εκατοστό, που οποία φτάνει μέχρι το Π104.

Αντιδιαμετρικά αυτής της ρωγμής με άξονα το κέντρο της όψης υπάρχει ανάλογη ρωγμή που περνάει από το γείσο της στέγης, το Π209, το Π102 και φτάνει μέχρι τη βάση της τοιχοποιίας όπου παρουσιάζεται απώλεια οικοδομικού υλικού (λείπει πέτρα μεγάλων διαστάσεων η οποία το καλοκαίρι του 2023 κείτονταν κοντά στην ανατολική όψη). Έχει άνοιγμα μέχρι 3.5εκατοστά¹⁶². Η συγκεκριμένη ρωγμή αποτελεί το όριο της τοιχοποιίας του 1733 και του ανακατασκευασμένου κατά τον 20^ο

¹⁶² Καθώς το Π102 δεν σώζεται κούφωμα και είναι απλά άνοιγμα στην τοιχοποιία θα μπορούσε να θεωρηθεί μέρος της ρωγμής. Ωστόσο, στη σχεδιαστική αποτύπωση επιλέχθηκε να χαρακτηριστεί ως «απώλεια οικοδομικού υλικού».

Εικ.191| Αποτύπωση υγρασίας μέσω θερμοφωτογραφίας. 08/2024.

Εικ.192 | Ρωγμή στη σύνδεση παλαιού- "νέου" τοίχου. 08/2023.

Εικ.193 | Ρωγμή στη σύνδεση παλαιού- "νέου" τοίχου. 08/2023.

Εικ.194| Ρωγμή πάνω από το Π211. 08/2023.

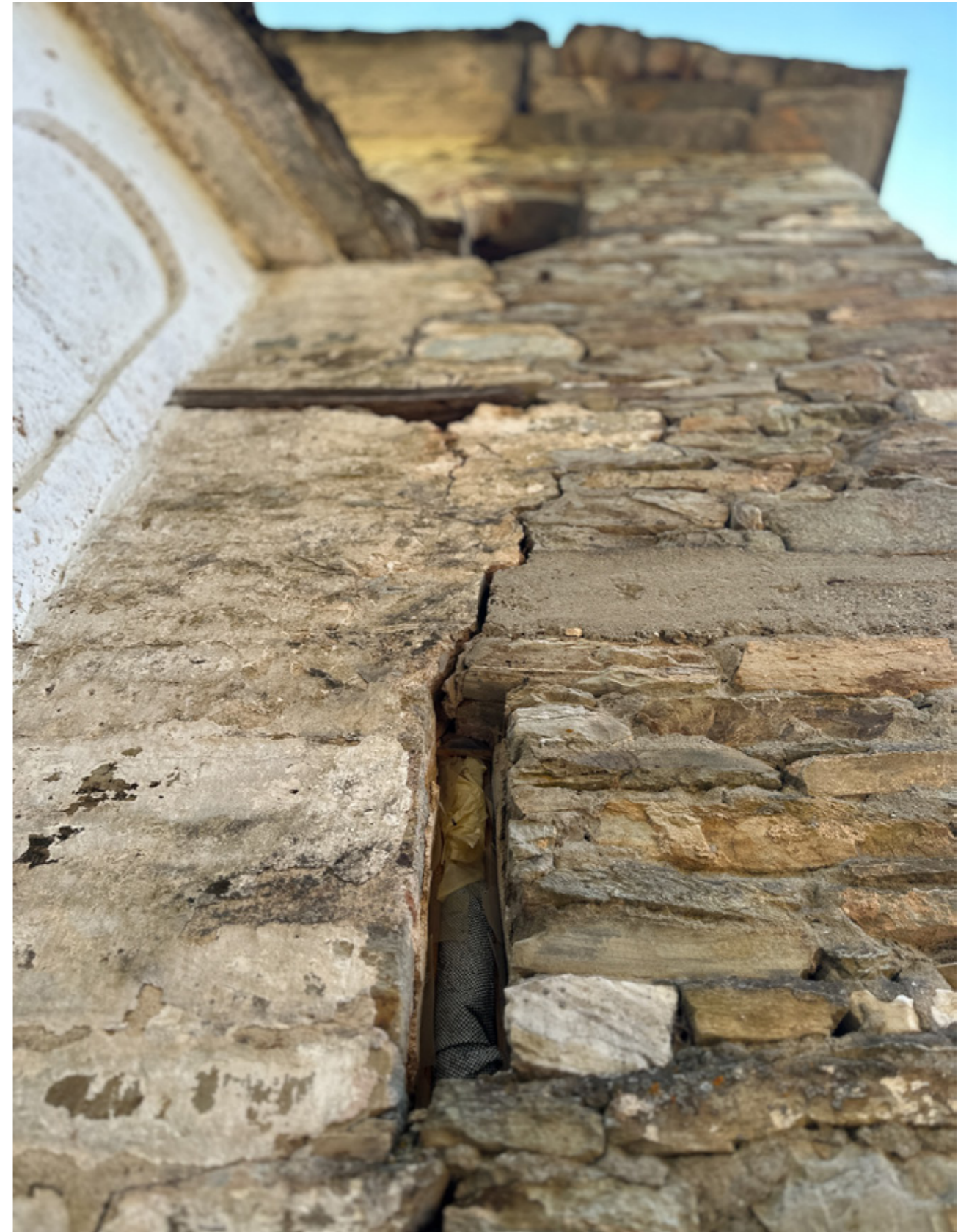
Εικ.195| Το κενό στη βάση της τοιχοποιίας (πάνω) και η πέτρα που θεωρείται πως λείπει (κάτω). 08/2023.

αιώνα τοίχου. Εύκολα συμπεραίνεται πως ο νέος τοίχος δεν είχε «δεθεί» με την παλαιά λιθοδομή, αλλά απλά κατασκευάστηκε εν επαφή.

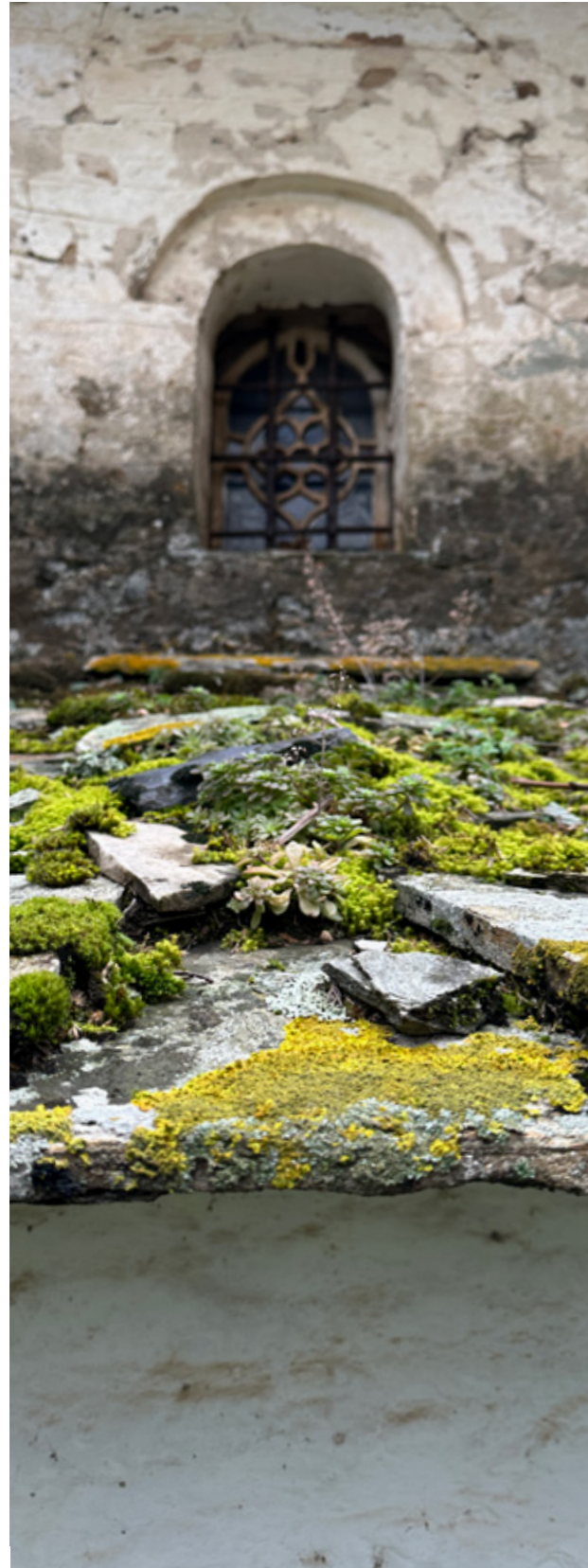
Θεωρείται πως η ανάγκη για την ανακατασκευή αυτή, προέκυψε από την παθολογία που εμφανίζεται στα νότια της ίδιας όψης: ο βόρειος τοίχος θα εμφάνιζε απόκλιση από την κατακόρυφο και θα είχε εμφανιστεί (τουλάχιστον) ρωγμή πάνω από το Π209.

Εικ.196| Πιθανή ρωγμή στην κόγχη του ιερού, κάτω από το γείσο της στέγης του. 08/2023.

Εικ.197| Ρωγμή στη σύνδεση παλαιού- “νέου” τοίχου. 08/2023.

Εικ.198 | Παθολογία στις πλάκες της στέγης της κόγχης του ιερού, και στην όψη. Διαφορετικές μορφές υγρασίας. 02/2024.

Επιπλέον, εξωτερικά διακρίνεται ρωγμή στην κόγχη του ιερού, κάτω από το Π103. Εσωτερικά, κάτω από Π103 υπάρχει απώλεια επιχρίσματος και φαίνεται η λιθοδομή, η οποία είναι αποδιοργανωμένη και σε μεγάλο βαθμό λείπει το κονιάμα δόμησης. Εσωτερικά, φαίνεται η ίδια ρωγμή να ξεκινάει από το φεγγίτη (Π210) και να διατρέχει το θόλο κάθετα. Παρότι εξωτερικά δεν υπάρχουν ενδείξεις, είναι πιθανό η ρωγμή να είναι διαμπερής και εξωτερικά να κρύβεται πίσω από το σοβά. Με αφαίρεση του επιχρίσματος εξωτερικά, μπορεί να επιβεβαιωθεί αν η ρωγμή διατρέχει όλο το ύψος της κόγχης.

Μικρότερες ρωγμές με άνοιγμα έως 1 εκατοστό εντοπίζονται ψηλά, πάνω από την κόγχη του ιερού, κοντά στο γείσο της στέγης.

Επιπλέον, στις ξυλοδεσιές εμφανίζεται έντονη σήψη. Κατά τόπους λείπει το ξύλο εξ ολοκλήρου, ενώ είναι φανερό πως τα τμήματα των ξυλοδεσιών δεν είναι πια δεμένα μεταξύ τους.

Η ανατολική όψη εξωτερικά εμφανίζει σημειακά απώλεια επιχρίσματος. Όπως και σε άλλα μέρη του ναού, απώλεια επιχρίσματος εμφανίζεται και στα τμήματα που αντιστοιχούν σε ξυλοδεσιές λόγω παθολογίας του ξύλου.

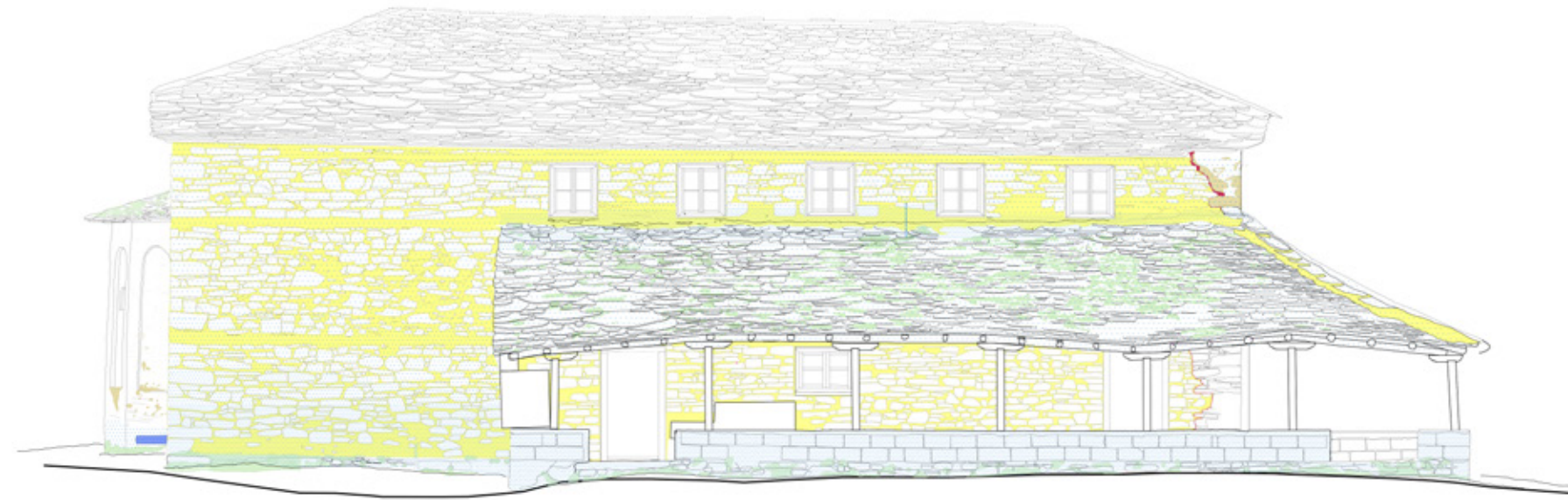
Υγρασία εντοπίζεται στο πάνω μέρος της όψης, ως κατερχόμενη. Πάνω από τη στέγη της κόγχης, επίσης εμφανίζεται υγρασία από αναπήδηση νερού. Στο κάτω μέρος του τοίχου εμφανίζεται ανερχόμενη υγρασία εδάφους.

Το επίχρισμα τσιμέντου που έχει εφαρμοστεί σε μέρη της όψης αν μη τί άλλο προκαλεί χρωματικές διαφορές.

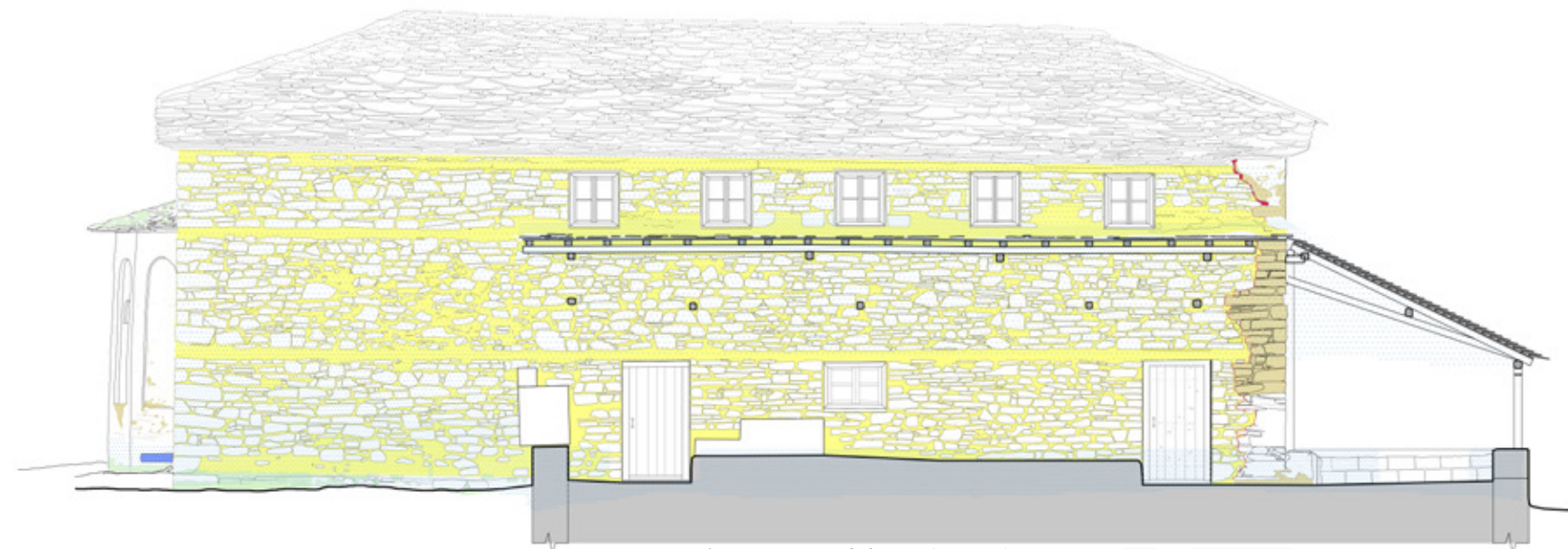
Τέλος, βιολογικοί παράγοντες εντοπίζονται στη στέγη του ιερού αλλά και στη βάση της όψης.

Εικ.199 | Ρωγμή στο κέντρο του θόλου της κόγχης του ιερού. 08/2023.

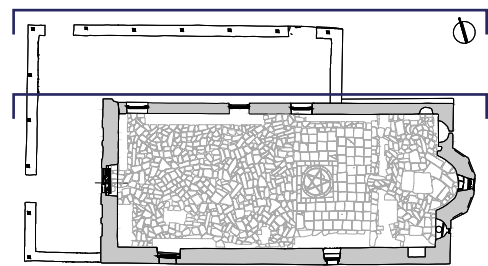

Σχ. 40 | Βόρεια όψη - Παθολογία. (ΠΑΘ.08)

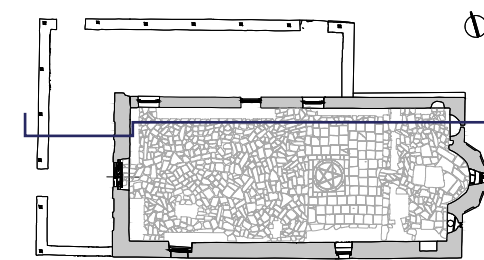
Σχ. 41 | Τομή Β-Β - Παθολογία. (ΠΑΘ.10)

0 0.50 2.50μ

Σχ. 42 | Τομή Ε-Ε - Παθολογία. (ΠΑΘ.13)

0 0.50 2.50μ

- ρωγμή 5 - 7 εκ.
- ρωγμή 3 - 5 εκ.
- ρωγμή 1 - 3 εκ.
- ρωγμή < 1 εκ.
- πιθανή ρωγμή
- ρωγμή επιχρίσματος
- βιολογικοί παράγοντες
- υγρασία
- απώλεια επιχρίσματος
- απώλεια οικοδομικού υλικού
- τσιμεντοκονίαμα
- τοιχοποιία με ασύμβατα υλικά

Βόρεια Όψη

Η βόρεια όψη, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αποτελεί κατασκευή του τέλους του 20^{ου} αιώνα. Η παθολογία που παρουσιάζει είναι ήσσονος σημασίας συγκριτικά με τις τρεις όψεις του 18ου αι.

Ρωγμή διακρίνεται μία, στην ανατολική πλευρά της όψης. Επίσης, ρωγμή διακρίνεται και στο σημείο που συνδέεται ο τοίχος με τη δυτική όψη, με άνοιγμα έως 3 εκατοστά στο πάνω μέρος της λιθοδομής.

Η τοιχοποιία έχει αρμολόγημα από τσιμέντο. Σημειακά μάλιστα, φαίνεται υπερβολική έγχυση τσιμέντου στους αρμούς, κάτι που θα μπορούσε να είναι επισκευή μεταγενέστερη της κατασκευής.

Έντονο φαινόμενο υγρασίας παρατηρείται κάτω από τους φεγγίτες της όψης. Συγκεκριμένα πρόκειται για υγρασία που προκύπτει από ανάκλαση του βρόχινου νερού από τη στέγη του περίστωου. Η ένταση του φαινομένου ενισχύεται από το βόρειο προσανατολισμό με συνέπεια αποθέσεις σκούρου χρώματος.

Η βόρεια όψη εσωτερικά δεν παρουσιάζει έντονα φαινόμενα παθολογίας. Συγκεκριμένα, φαίνεται πως το επίχρισμα που έχει χρησιμοποιηθεί είναι τσιμεντοκονίαμα, και αυτό σε συνδυασμό με τον προσανατολισμό ευθύνεται για την

Εικ.200| Διακρίνεται η ρωγμή. 08/2023.

υγρασία που διακρίνεται σε όλο το ύψος του τοίχου. Η θερμοφωτογραφία δείχνει πως ολόκληρη η επιφάνεια της όψης είναι υγροσκοπική και υγρόφιλη. Οφείλεται στον ανεπαρκή φωτισμό και αερισμό της λόγω προσανατολισμού. Ακόμα, στην αυξημένη υγρασία οφείλονται οι πολλές ρωγμές επιχρίσματος.

Εικ.201| Διακρίνεται η ρωγμή ανάμεσα στον παλιό και τον "νέο" τοίχο. 08/2023.

Εικ.202| Βόρεια όψη εσωτερικό. Διακρίνονται ρωγμές στο επίχρισμα και υγρασία. 08/2023.

Εικ.203| Διακρίνεται η ρωγμή ανάμεσα στον παλιό και τον "νέο" τοίχο. 08/2023.

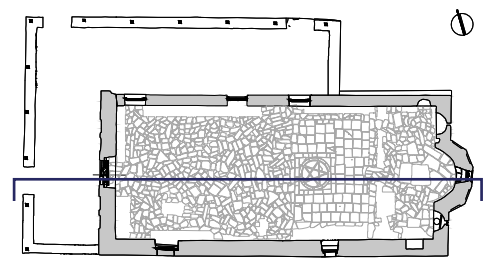
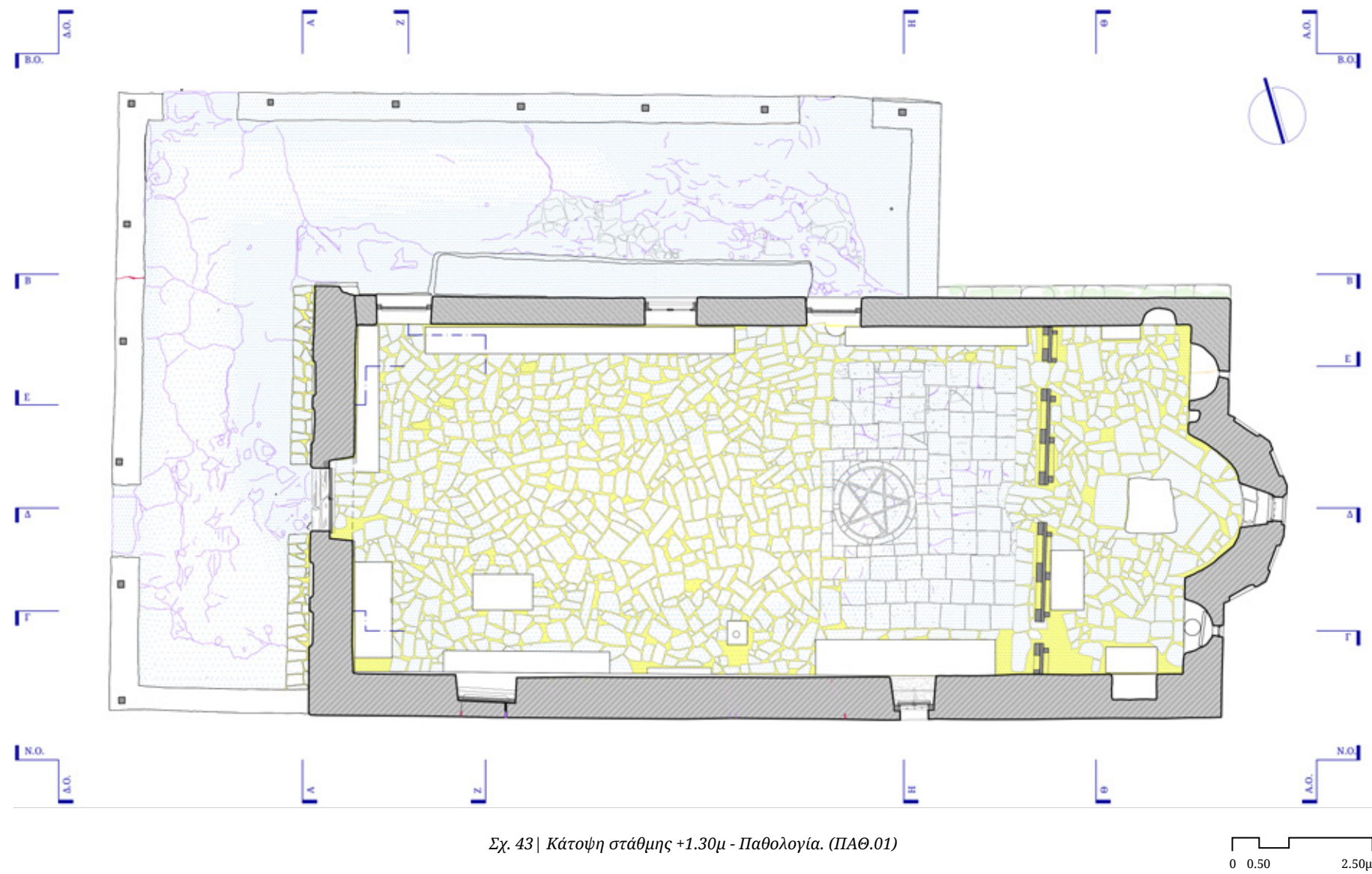
Εικ.204| Η αστοχία της στέγης του περίστωου. 08/2023.

Εικ.205 | Παθολογία στις πλάκες της στέγης της κόγχης του ιερού, και στην όψη. Διαφορετικές μορφές υγρασίας. 02/2024.

Εικ.206 | Αποτύπωση υγρασίας μέσω θερμοφωτογραφίας. 08/2024.

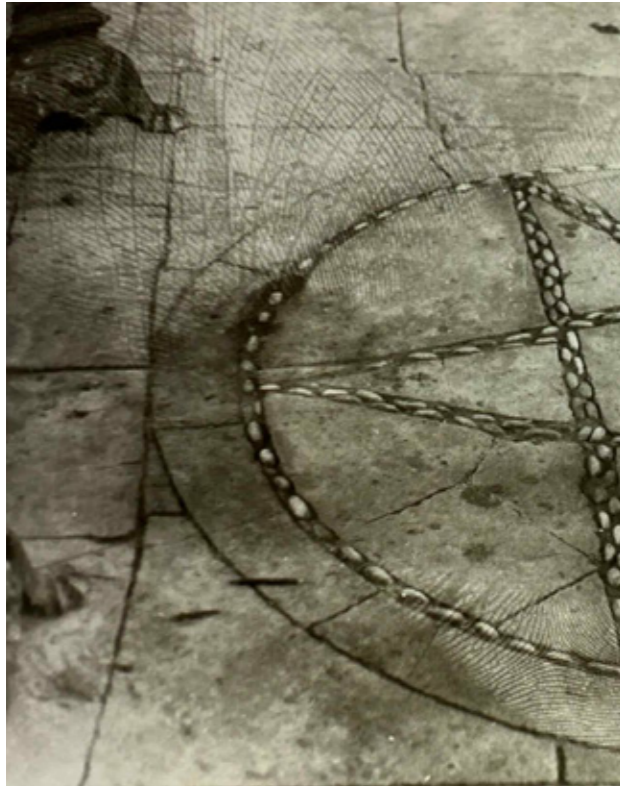
- ρωγμή 5 - 7 εκ.
- ρωγμή 3 - 5 εκ.
- ρωγμή 1 - 3 εκ.
- ρωγμή < 1 εκ.
- πιθανή ρωγμή
- ρωγμή επιχρίματος
- βιολογικοί παράγοντες
- υγρασία
- απώλεια επιχρίματος
- απώλεια υλικού
- τσιμεντοκονίαμα
- τοιχοποιία με ασύμβατα υλικά

Δάπεδο Ναού

Στο δάπεδο του ναού, ορισμένες πλάκες του παλαιού τμήματος είναι σπασμένες. Επιπλέον, φαίνεται πως υγρασία υπάρχει τόσο στο παλιό όσο και στο νέο δάπεδο. Πρόκειται για υγρασία εδάφους, καθώς πιθανολογείται πως οι πλάκες έχουν τοποθετηθεί σε πατημένο χώμα, ή απευθείας στο έδαφος, αλλά και για υγρασία από το βρόχινο νερό που εισέρχεται από τη στέγη.

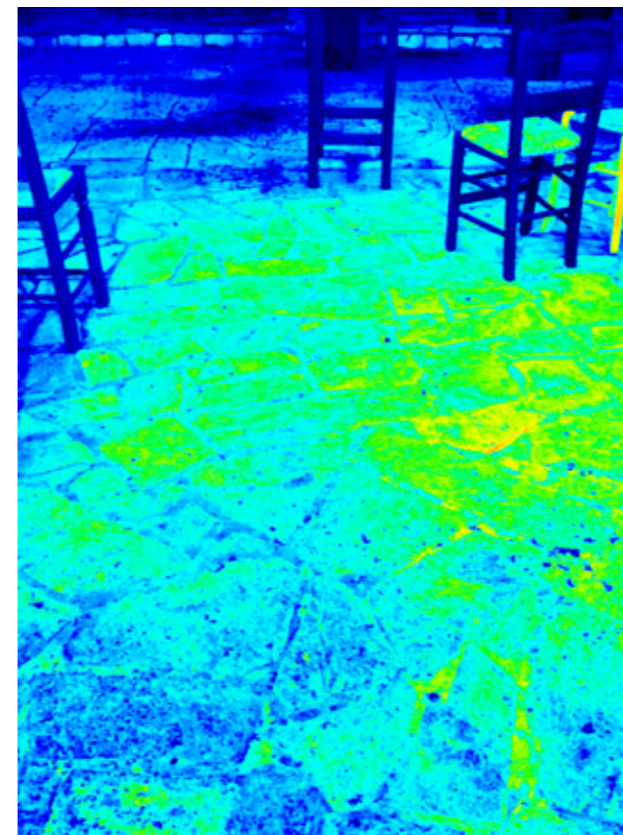
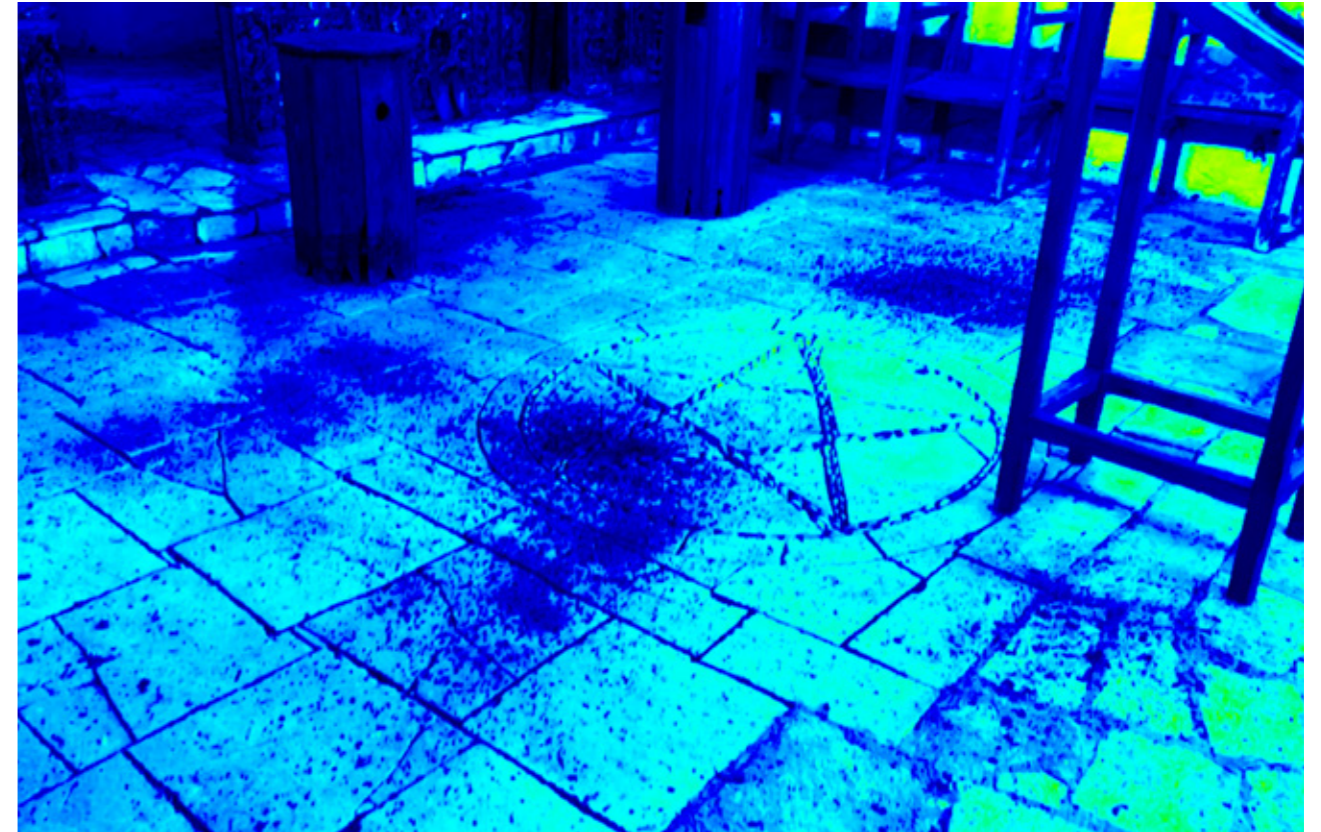
Εικ.207| Ρωγμή στο δάπεδο, κοντά στη δυτική όψη, βορείως της Θ101. Παρατηρήθηκε πρώτη φορά τον Αύγουστο 2024, σίγουρα δεν υπήρχε τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους. Πάνω: λεπτομέρεια της σχισμής όπου φαίνεται πως το υπόστρωμα είναι μάλλον χώμα, κάτω: γενική φωτογραφία της ρωγμής. 08/2024.

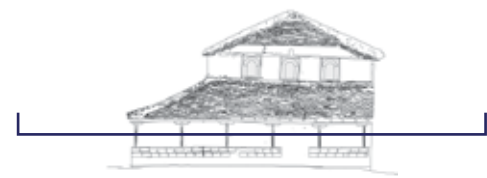
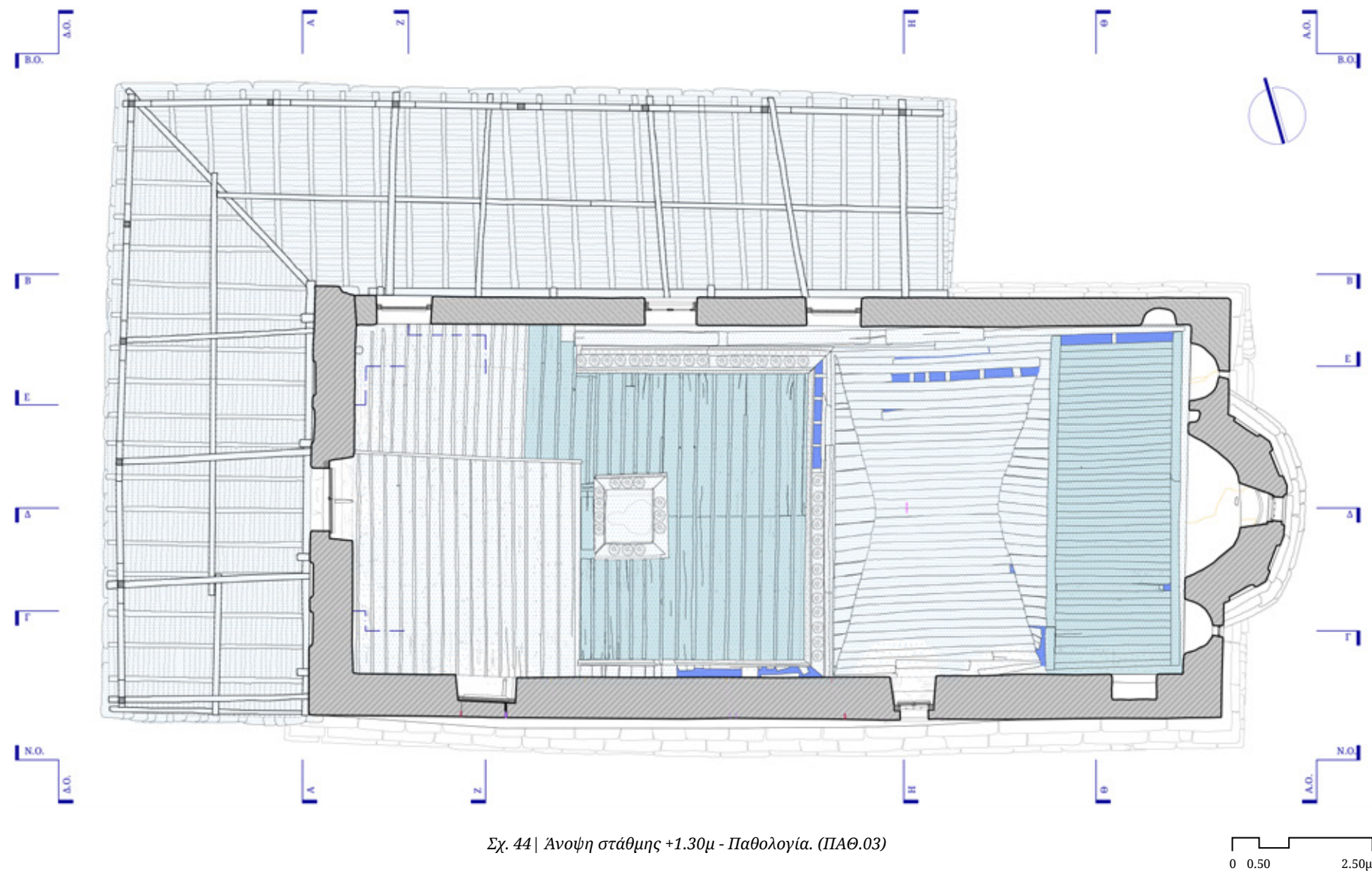
Εικ.208| Το ομφάλιο (πάνω) και η βορειοανατολική γωνία του, από το αρχείο του Μίλτου Πολυβίου. Φαίνεται πως οι πλάκες είχαν σπασίματα από τη δεκαετία του 1970.

Εικ.209| Αριστερά: λεκέδες από βιολογικούς παρ'αγοντες. Δεξιά: ρωγμές στις πλάκες. 08/2024.

Εικ.210| Αποτύπωση υγρασίας μέσω θερμοφωτογραφίας. 08/2024.

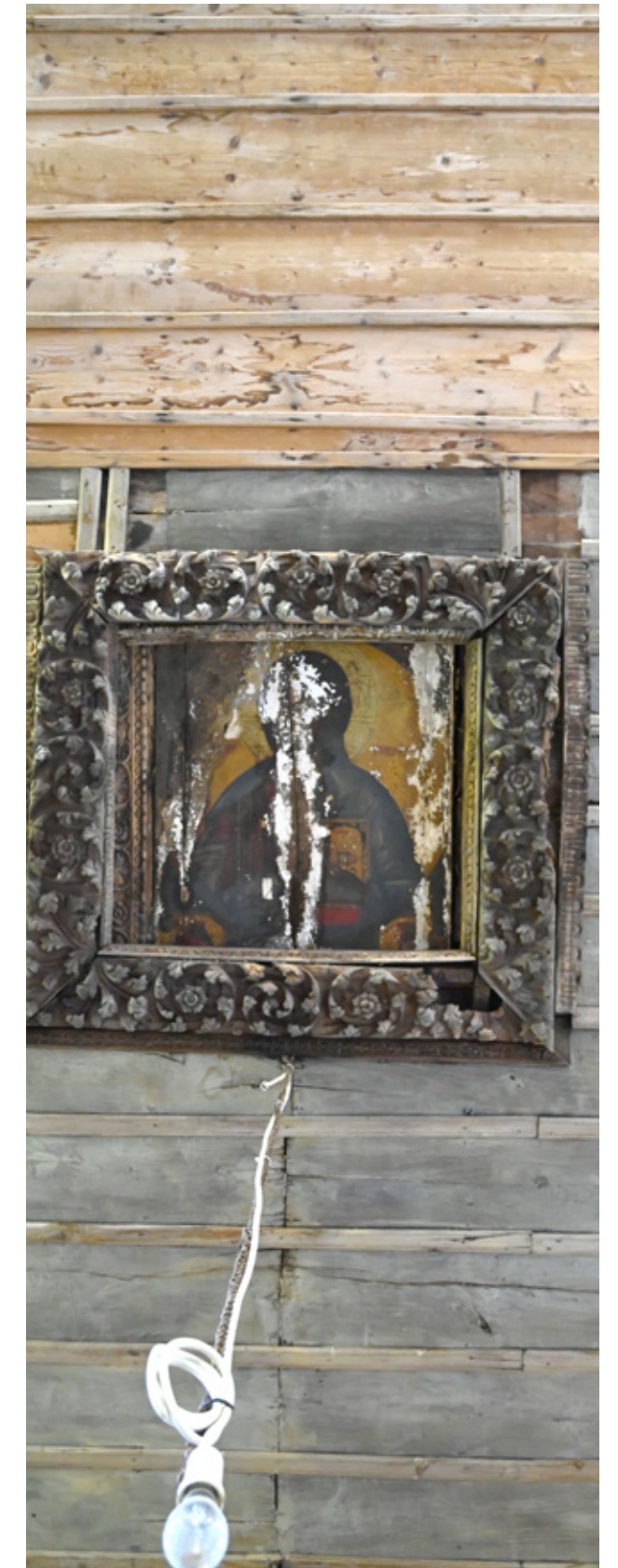

- ρωγμή 5 - 7 εκ.
- ρωγμή 3 - 5 εκ.
- ρωγμή 1 - 3 εκ.
- ρωγμή < 1 εκ.
- πιθανή ρωγμή
- ρωγμή επιχρίματος
- βιολογικοί παράγοντες
- υγρασία
- απώλεια επιχρίματος
- απώλεια οικοδομικού
- τσιμεντοκονίαμα
- τοιχοποιία με ασύμβατα υλικά

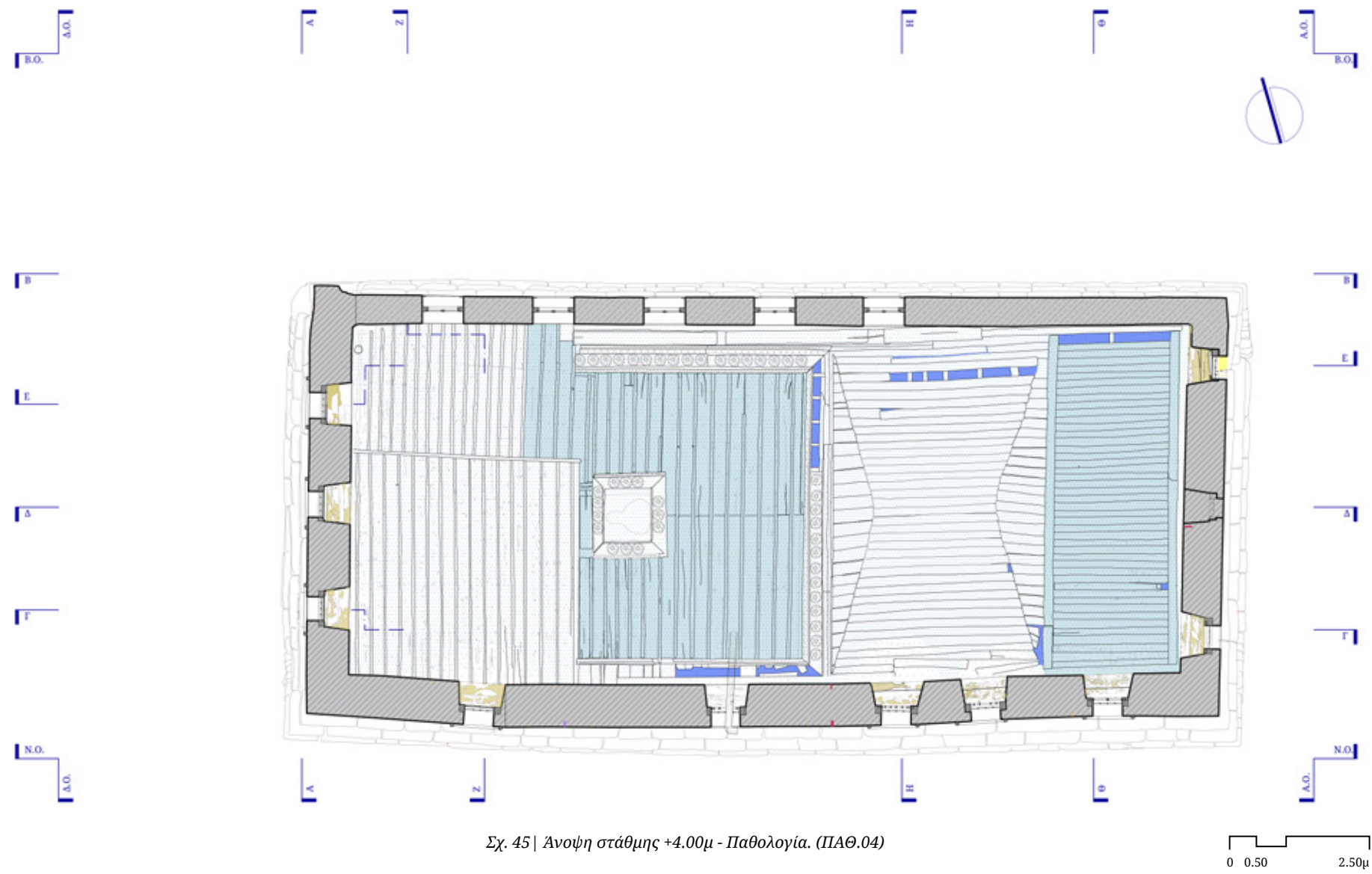
Οροφή Ναού

Η οροφή του ναού καθώς είναι εξ' ολοκλήρου ξύλινη, εμφανίζει παθολογία που σχετίζεται με το υλικό. Τα ξύλα παρουσιάζουν σημάδια σήψης λόγω υγρασίας, ωστόσο δεν παρατηρείται έντονο φαινόμενο.

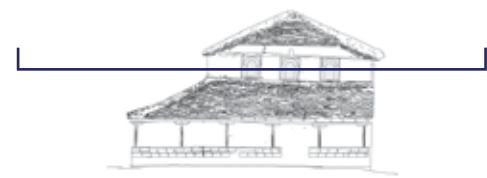
Η οροφή εμφανίζει σημειακά απώλεια υλικού. Συγκεκριμένα, προς τη νότια όψη φαίνεται κάποιες σανίδες να είναι κομμένες και να μη φτάνουν μέχρι τον τοίχο. Κάποια τμήματα του διακόσμου λείπουν επίσης. Λείπει μία σανίδα στο νότιο τμήμα του ψευδοθόλου. Ακόμα, φαίνεται να λείπουν κάποια τμήματα στη βόρεια πλευρά της οροφής του ιερού, γεγονός που θα σχετίζεται με την ανακατασκευή του βόρειου τοίχου. Τέλος, σημειακά παρατηρούνται σανίδες να έχουν μερικώς αποκολληθεί. Είναι πιθανό, επίσης, έντομα να έχουν προσβάλει και τα ξύλα της οροφής, όπως παρατηρήθηκε σε άλλα ξύλινα μέρη της κατασκευής.

Εικ.211 | Ρωγμές σανίδων και εμφανής υγρασία

Σχ. 45 | Άνοψη στάθμης +4.00μ - Παθολογία. (ΠΑΘ.04)

- ρωγμή 5 - 7 εκ.
- ρωγμή 3 - 5 εκ.
- ρωγμή 1 - 3 εκ.
- ρωγμή < 1 εκ.
- πιθανή ρωγμή
- ρωγμή επιχρίματος
- βιολογικοί παράγοντες
- υγρασία
- απώλεια επιχρίματος
- απώλεια υλικού
- τσιμεντοκονίαμα
- τοιχοποιία με ασύμβατα υλικά

Εικ.212 | Σανίδες κομμένες. 08/2023.

Εικ.213 | Ανατολική όψη, αποκολλημένη σανίδα. 08/2023.

Εικ.214 | Απώλεια σανίδας και παθολογία υλικού λόγω υγρασίας. 08/2023.

Εικ.215 | Ψευδοθόλος προς Ν. Απώλεια και, αποκολληση σανίδας, παθολογία υλικού λόγω υγρασίας. 08/2023.

Εικ.217| Η στέγη ΝΔ εξωτερικά. Δεν διακρίνεται κενό ή αποδιοργάνωση στις σχιστόπλακες. 08/2024.

Εικ.216| Διακρίνεται τσιμέντο ανάμεσα στις πλάκες. 08/2023.

Στέγη Ναού

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η πρόσβαση στη στέγη του ναού δεν ήταν εφικτή και έτσι οι παρατηρήσεις εξήχθησαν από φωτογραφίες. Στο τμήμα της στέγης που απεικονίζεται, τα ξύλα φαίνεται να είναι σε καλή κατάσταση, δομικά σταθερά, χωρίς ιδιαίτερες βλάβες. Εξάιρεση αποτελεί το τμήμα της στέγης προς τη ΝΔ γωνία, όπου φαίνεται καθαρά πως υπάρχει μερική κατάρρευση. Ξύλα του πετσώματος έχουν σπάσει ή τουλάχιστον αποδιοργανωθεί.

Εξωτερικά, η στέγη φαίνεται να έχει τμηματικά βιολογικούς παράγοντες στις σχιστόπλακες. Επιπλέον, όπως φαίνεται από drone φωτογραφία του 2019, ο κορφιάς και άλλα τμήματα της στέγης έχουν συμπληρώσεις από τσιμέντο.

Εικ.218| Εσωτερικό της στέγης προς ΝΔ. Διακρίνονται οι βλάβες στο πέτσωμα. 02/2024.

Περίστω

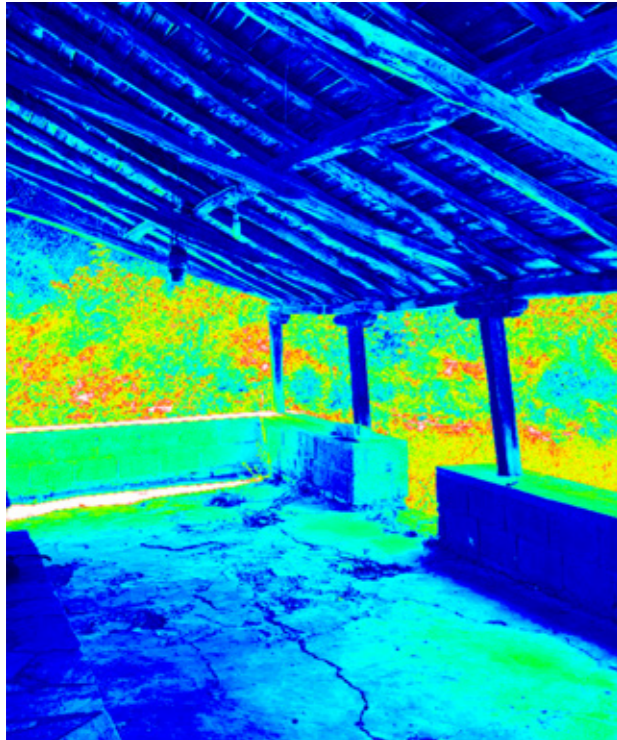
Ρωγμή εντοπίζεται στην πάνω επιφάνεια του στηθαίου του περιστώ, στη δυτική όψη, με άνοιγμα 5εκατοστά.

Η στέγη του περιστώ εμφανίζει την ανάλογη υγρασία στις σχιστόπλακες, αλλά και βιολογικούς παράγοντες ανάμεσα στις πλάκες. Ωστόσο, το πιο έντονο πρόβλημα εντοπίζεται στη στήριξη της στέγης της βόρειας στοάς. Τα υποστυλώματα έχουν χάσει πόντους από το ύψος τους, και κατά συνέπεια το δοκάρι της στέγης κάνει βέλος κάμψης¹⁶³. Θεωρείται πως η αιτία αυτού είναι το κατασκευαστικό σφάλμα της πάκτωσης του ξύλινου υποστυλώματος σε τρύπα στο σκυρόδεμα. Έτσι συσσωρεύεται στη βάση του υποστυλώματος υγρασία κατά συνέπεια βλάβες στα ξύλα. Ακόμα, ενδέχεται το φαινόμενο να ενισχύθηκε και από υποδιαστασιολόγηση του φορέα της στέγης την εποχή κατασκευής της, και από επιλογή κακής ποιότητας ξυλείας.

Ακόμα, τα ξύλα εμφανίζουν υγρασία και τρύπες από ξυλοβόρα έντομα (δεν είναι όμως γνωστό αν είναι ενεργές).

Τέλος, στη λίθινη βάση του στηθαίου από τσιμεντόλιθους παρατηρείται υγρασία η οποία επιβεβαιώνεται και από την ανάπτυξη της βλάστησης.

¹⁶³ Είναι γνωστό πως όταν η στέγη κατασκευάστηκε το ύψος των στύλων ήταν σωστό, καθώς φαίνεται το περίστω σε φωτογραφία του αρχείου του Πολυβίου.

Εικ.219| Υγρασία στο δάπεδο της στοάς, δυτικά. Η συγκέντρωση προς την όψη και το κάθισμα δικαιολογείται και από την κλίση του δαπέδου. Αποτύπωση μέσω θερμοφωτογραφίας, 08/2024.

Εικ.220| Παθολογία δαπέδου περιστώ. Ρωγμές, βλάστηση, υγρασία. 08/2024.

Καθώς οι σχιστόπλακες της στέγης της στοάς είναι τοποθετημένες εν ξηρώ στο πέτσωμα, επόμενο είναι τα ξύλα της στέγης να εμφανίζουν προβλήματα λόγω υγρασίας. Ωστόσο, δεν εμφανίζεται προχωρημένη σήψη. Σε ορισμένα ξύλα εμφανίζονται τρύπες από ξυλοβόρα έντομα.

Το τσιμέντο που στρώθηκε ως δάπεδο του περιστώ πάνω σε παλαιότερες πλάκες, έχει σε πολλά σημεία σπάσει και εμφανίζεται η παλαιά διάστρωση με πλάκες. Όπως συμπεριίνεται και από την ύπαρξη βιολογικών παραγόντων, το δάπεδο του περιστώ έχει υγρασία. Αυτό οφείλεται τόσο στην υγρασία του εδάφους, όσο και στην υγρασία από βρόχινο νερό και χιόνι που στάζει στο περίστω από τη στέγη αλλά και τα ανοίγματα.

Εικ.221| Παθολογία ξύλινων τμημάτων του περιστώ. 08/2023.

Εικ.222| Ρωγμή στο στηθαίο του περιστώ. 08/2023.

Τέμπλο

Η παθολογία του τέμπλου είναι σαφώς αντικείμενο άλλης ειδικότητας, ωστόσο κάποιες βλάβες είναι εμφανείς. Επιγραμματικά, αναφέρονται οι εξής:

Παρατηρείται έντονη παρουσία αιθάλης και σκόνης. Σε κάποια σημεία παρατηρείται απώλεια ξύλινων-ξυλόγλυπτων τμημάτων. Έχει προσβληθεί από ξυλοβόρα έντομα. Παρατηρούνται τρύπες, οι οποίες όμως δεν είναι γνωστό αν είναι ενεργές.

Εικ.223| Παθολογία τέμπλου. 08/2023.

Συμπεράσματα Παθολογίας

Όπως είναι πλέον σαφές, η κατάσταση του Καθολικού είναι κρίσιμη.

Το μεγάλο μήκος και ύψος των τοίχων, χωρίς ενδιάμεσους κάθετους να τους συγκρατούν, αποτελεί εγγενή αδυναμία της κατασκευής, όπως και τα πολλά ανοίγματα σε ψηλές στάθμες. Το γεγονός πως δεν υπάρχει ισχυρό διάφραγμα, ούτε διάζωμα στη στέψη για να περιορίζει την κίνηση, ακυρώνει τη λειτουργία του ως κιβωτίου.

Αυτό που εντυπωσιάζει περισσότερο είναι η επιλογή ολικής ανακατασκευής του βόρειου τοίχου. Παρότι δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να εξιστορεί τί συνέβη, είναι σαφές πως πρέπει να είχε εξαιρετικά σοβαρές βλάβες. Καθώς λέγεται ότι ανακατασκευάστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 δεν είναι γνωστό κάποια άλλη μεγάλη φυσική καταστροφή να έλαβε χώρα προηγουμένως, μπορούμε να εικάσουμε ότι στον τοίχο αυτόν είχαν προκληθεί σοβαρές ρωγμές από τον σεισμό του 1955.

Έχει ήδη αναφερθεί πως τόσο στη νότια όσο και στην ανατολική όψη υπάρχουν πολλές κατακόρυφες διαμπερείς ρωγμές με συνέπεια η τοιχοποιία να έχει επιμεριστεί σε αυτόνομα και ανεξάρτητα σύνολα. Οι κάθετες ρωγμές οφείλονται σε εκτός

επιπέδου κάμψη, και θεωρείται πως άνοιξαν από σεισμό, σε συνδυασμό με προβλήματα εδάφους. Οι διαγώνιες ρωγμές διατμητικού χαρακτήρα που εντοπίζονται κυρίως σε φεγγίτες της νότιας και ανατολικής όψης, οφείλονται σε εντός επιπέδου κινήσεις.

Η απόκλιση από την κατακόρυφο στη ΝΔ γωνία οφείλεται στην ακαμψία της γωνίας, στην ανεπαρκή σύνδεσή της με την υπόλοιπη τοιχοποιία, αλλά και στις σεισμικές δονήσεις. Στη ΝΑ γωνία, ισχύουν όλοι οι προαναφερθέντες παράγοντες σε συνδυασμό με τη μεγάλη βάθους εσοχή στη νότια όψη, πολύ κοντά στη γωνία. Η απόκλιση από την κατακόρυφο της νότιας όψης ανατολικά της Θ104, οφείλεται σε συνδυασμό εκτός επιπέδου κάμψης και κατασκευαστικού σφάλματος.

Η χρήση του ξύλου εμφανίζεται γενικευμένη σε αυτού του τύπου τα δομικά συστήματα, αφού δίνει ελαστικότητα, δένει την τοιχοποιία για να λειτουργεί σαν κιβώτιο και διακόπτει τη διάδοση των ρωγμών κλπ. Ωστόσο, σαν υλικό είναι ευπαθές και για την σωστή τους λειτουργία του στο σύνολο του κτηρίου απαιτείται διαρκής συντήρηση και τυχόν αναγκαίες αντικαταστάσεις. Στο Καθολικό, έντονα προβλήματα εντοπίζονται στις ξυλοδεσιές που είναι εμφανείς στην ανατολική και τη νότια όψη. Παρατηρείται πως οι συνδέσεις τους έχουν χαλαρώσει και

πλέον δε λειτουργούν σαν σχάρα. Εκτός της φθοράς του υλικού, στο παραπάνω συνέβαλε, φυσικά, και η ανακατασκευή του βόρειου τοίχου σε διαφορετική κατασκευαστική λογική. Εφ' όσον στη νέα τοιχοποιία δεν χρησιμοποιήθηκαν ξύλινα διαζώματα αλλά τσιμέντο, ακυρώθηκε η λειτουργία των ξυλοδεσιών στο κτήριο συνολικά.

Η επιβεβαιωμένη εισροή υδάτων από τη στέγη οφείλεται κυρίως στην εγκατάλειψη αλλά και στην προχειρότητα των επισκευών. Η στέγη έχει «ανοίξει» παρότι φαίνεται πως έχουν γίνει επισκευές από τσιμέντο. Συμπεραίνεται πως τα προβλήματα έχουν εντοπιστεί όμως δεν έχουν αντιμετωπιστεί με τον σωστό τρόπο.

Το γεγονός πως η ξυλεία της στέγης είναι εκτεθειμένη σε βρόχινο νερό είναι άκρως επικίνδυνο. Αν δεν ληφθούν άμεσα μέτρα κάλυψης της στέγης, σταδιακά τα ξύλα θα απορροφούν υγρασία που θα οδηγήσει σε μείωση της στατικής τους ικανότητας, μέχρι την τοπική της κατάρρευση. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το νερό ρέει και ανάμεσα στους αρμούς της διαμπερούς ρωγμής της νότιας όψης, ξεπλένοντας το κονίαμα. Συνεπώς, με την πάροδο του χρόνου, θα αρχίσουν τοπικές καταρρεύσεις και της λιθοδομής.

Η γενική υγρασία του περιβάλλοντος

και η πλημμύρα του 2023, συνέβαλαν στη σημειακή αποκόλληση επιχρισμάτων εσωτερικά και εξωτερικά. Εντοπίζονται κονιάματα δόμησης να έχουν αποπλυθεί, συμβάλλοντας στη μειωμένη αντοχή του κτίσματος.

Οι ανθρώπινες παρεμβάσεις παρότι έγιναν στοχεύοντας στη λειτουργική και δομική βελτίωση του κτηρίου, φαίνεται πως δεν έλαβαν υπόψιν την κατασκευαστική λογική του υφιστάμενου κτηρίου, με αποτέλεσμα να αποβούν άστοχες. Εντούτοις, είναι σαφές πως κάποιες από αυτές παρέτειναν τον χρόνο ζωής του ναού.

Τέλος, η εγκατάλειψη του μοναστηριού τον τελευταίο αιώνα έχει συμβάλει δραστικά στις βλάβες που εντοπίζονται στο Καθολικό, το οποίο κρίνεται συνολικά άκρως επικίνδυνο.

Φυσικά είναι κρίσιμο, σε περίπτωση αποκατάστασης του ναού, όλα τα παραπάνω να επιβεβαιωθούν αφού γίνουν οι απαραίτητες αποξηλώσεις και διερευνηθούν περιοχές που δεν κατέστη δυνατό να διερευνηθούν κατά τη διάρκεια της εργασίας (κυρίως η στέγη).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ: ΣΧΕΔΙΑ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

ΠΑΘ.01	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +1.30μ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.02	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +4.00μ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.03	ΑΝΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +1.30μ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.04	ΑΝΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +4.00μ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.05	ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.06	ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.07	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.08	ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.09	ΤΟΜΗ Α-Α - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.10	ΤΟΜΗ Β-Β - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.11	ΤΟΜΗ Γ-Γ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.12	ΤΟΜΗ Δ-Δ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.13	ΤΟΜΗ Ε-Ε - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.14	ΤΟΜΗ Ζ-Ζ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.15	ΤΟΜΗ Η-Η - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ
ΠΑΘ.16	ΤΟΜΗ Θ-Θ - ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ

4.4. Πρόταση στερέωσης-αποκατάστασης του ναού

Στα προηγούμενα κεφάλαια αναλύθηκε η σημασία της μονής Ταξιαρχών για την τοπική κοινωνία. Όσον αφορά το Καθολικό της μονής, αναλύθηκε τόσο η αρχιτεκτονική και ιστορική του σημασία στο σύνολο της μεταβυζαντινής ναοδομίας, αλλά και η κρισιμότητα της κατάστασής του. Είναι πλέον σαφές πως για την διατήρηση του μνημείου και ό,τι αυτό σημαίνει για τη συλλογική μνήμη είναι απαραίτητη η πρόταση μέτρων στερέωσης και η άμεση εφαρμογή τους.

Προκαταρκτικές εργασίες

Καταρχάς, θα πρέπει με την έναρξη των εργασιών να εγκατασταθούν ικριώματα εντός και εκτός του ναού, αλλά και να ληφθούν προσωρινά μέτρα υποστύλωσής του.

Προκειμένου να διαγνωστεί η κατάσταση του μνημείου στα τμήματα που δεν είναι εμφανή, πρώτο στάδιο της επέμβασης θα πρέπει να είναι μια σειρά προκαταρκτικών εργασιών. Συγκεκριμένα, πρόκειται για αποξηλώσεις επιχρισμάτων για έλεγχο της κατάστασης της τοιχοποιίας και διερεύνηση για τυχόν παλαιές τοιχογραφίες, έλεγχος των θεμελίων και

της στέγης, και διερευνητικές τομές για να φανεί το υπόστρωμα του δαπέδου του ναού. Ακόμα, διερευνητικές τομές θα πρέπει να γίνουν και γύρω από το ναό, ιδίως στη βόρεια πλευρά, για να εντοπιστούν τυχόν κατάλοιπα παλαιών φάσεων.

Επόμενο στάδιο είναι η σύνταξη δομικής και στατικής μελέτης, η οποία θα ορίσει τις επεμβάσεις σχετικά με το φορέα. Όπως ήδη αναφέρθηκε, απαραίτητη κρίνεται και η σύνταξη γεωτεχνικής μελέτης.

Με την ολοκλήρωση των παραπάνω εργασιών θα επιτευχθεί η πλήρης κατανόηση του μνημείου. Καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας πιθανώς θα αποδειχθεί αναγκαία μία ευελιξία όσων θα επιληφθούν για ενδεχόμενη αναθεώρηση των αποφάσεων.

Με βάση τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από την ιστορική, αρχιτεκτονική, κατασκευαστική ανάλυση και τη μελέτη της παθολογίας του ναού, προτείνονται επεμβάσεις που αναλύονται στη συνέχεια.

Βασικές αρχές σχεδιασμού

Ο στόχος της πρότασης στερέωσης και αποκατάστασης του ναού είναι να σωθεί ένα από τα παλαιότερα εκκλησιαστικά κτήρια της περιοχής και να αποδοθεί στην τοπική κοινωνία.

Οι βασικές αρχές της πρότασης είναι η προστασία του κτίσματος από περεταίρω βλάβες και φθορές και η διόρθωση εγγενών ή επίκτητων ζημιολογικών χαρακτηριστικών. Η πρόταση διέπεται από σεβασμό στην αρχική υπόσταση και στα αυθεντικά αρχιτεκτονικά στοιχεία του μεταβυζαντινού ναού, αλλά και από σύγχρονη αντίληψη για την προστασία και τη συντήρηση των μνημείων.

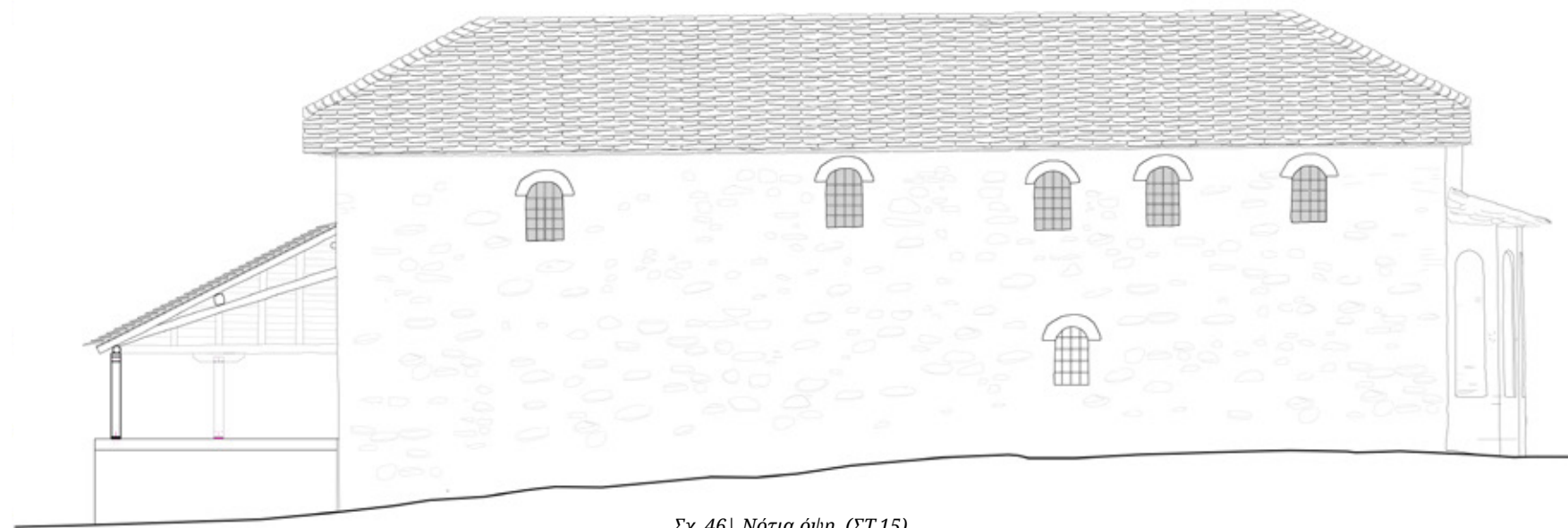
Οι επεμβάσεις συντήρησης και στερέωσης επιδιώκουν την άρση των αιτιών που διαχρονικά προκάλεσαν βλάβες και καταπονήσεις στο ναό. Η εξυγίανση και επισκευή των φθαρμένων δομικών και μορφολογικών στοιχείων και η βελτίωση της στατικής ικανότητάς του κρίνονται απαραίτητες εργασίες για την παράταση της ζωής του.

Κατά την κατάστρωση της μελέτης στερέωσης και αποκατάστασης του εν λόγω κτηρίου, δόθηκε έμφαση στην ανάγνωση και αναγνώριση των ιστορικών φάσεων που διαμόρφωσαν το σημερινό ναό. Στόχος είναι η ανάδειξη και η διατήρηση των αρχιτεκτονικών στοιχείων (τυπολογικά, μορφολογικά, κατασκευαστικά) που το χαρακτηρίζουν και τα οποία συνάδουν με την πληροεπίκτητη ναοδομία της εποχής. Τα υλικά που προτείνονται για αυτό ακολουθούν τους κανόνες συμβατότητας

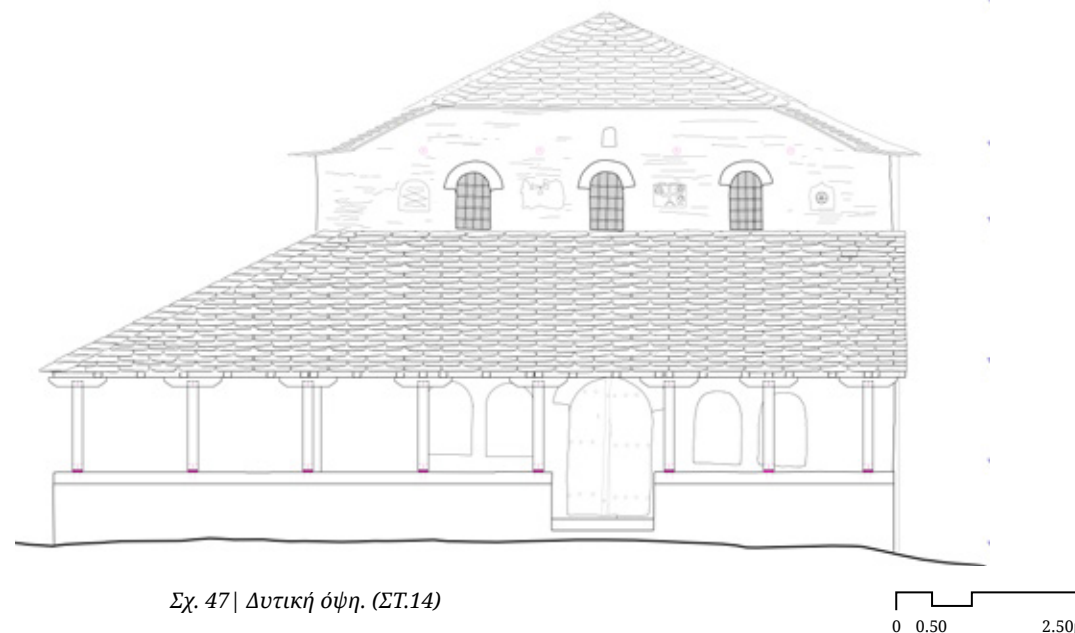
και αναστρεψιμότητας. Οποιαδήποτε νέα επέμβαση προτείνεται διακριτή και διακριτική.

Μεταλλικές συνδέσεις

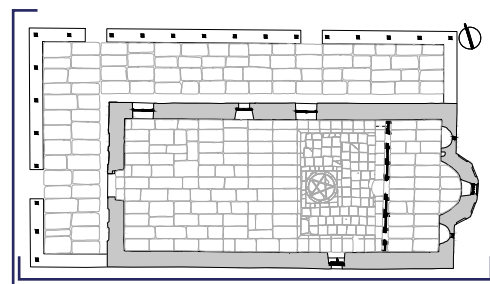
Γενικώς, επιλέγεται να διατηρηθεί κατά το δυνατόν η λογική της αρχικής κατασκευής. Οι ξύλινοι φορείς ενισχύονται από μεταλλικά στοιχεία για επίτευξη καλύτερων αντοχών. Στις όψεις του ναού τα μεταλλικά στοιχεία είναι όσο το δυνατόν κρυφά. Προκειμένου να μην μειωθεί η πυραντίσταση της κατασκευής, τα μεταλλικά στοιχεία λειτουργούν ενισχυτικά, ενώ οι «παραδοσιακές» συνδέσεις παραμένουν.

Σχ. 46 | Νότια όψη. (ΣΤ.15)

Σχ. 47 | Δυτική όψη. (ΣΤ.14)

Σχ. 48 | Πλάνο. (ΣΤ.13)

Κατακόρυφα φέροντα στοιχεία

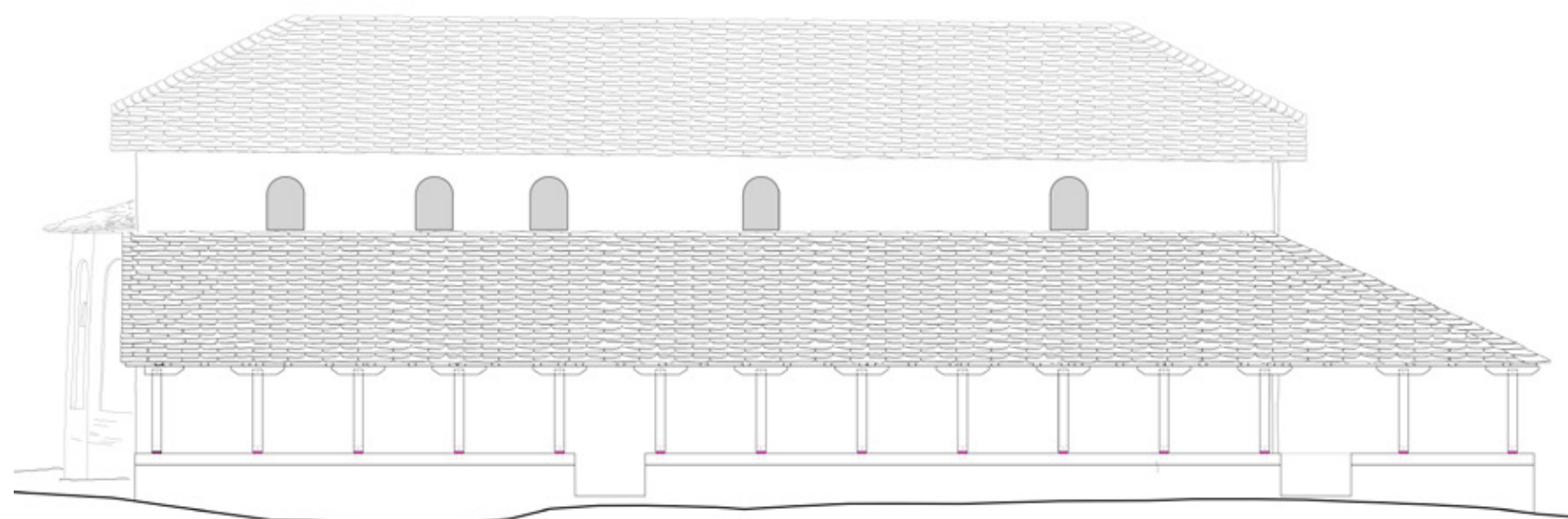
Θεμέλια

Κατά τη διάρκεια των μελετών που προηγήθηκαν, δεν διερευνήθηκε η θεμελίωση του ναού. Απαραίτητη είναι η διενέργεια διερευνητικών τομών για τον έλεγχο επάρκειας της θεμελίωσης. Οι ακριβείς επεμβάσεις θα μπορούν να αποφασιστούν μετά τη σύνταξη της απαραίτητης στατικής και γεωτεχνικής μελέτης.

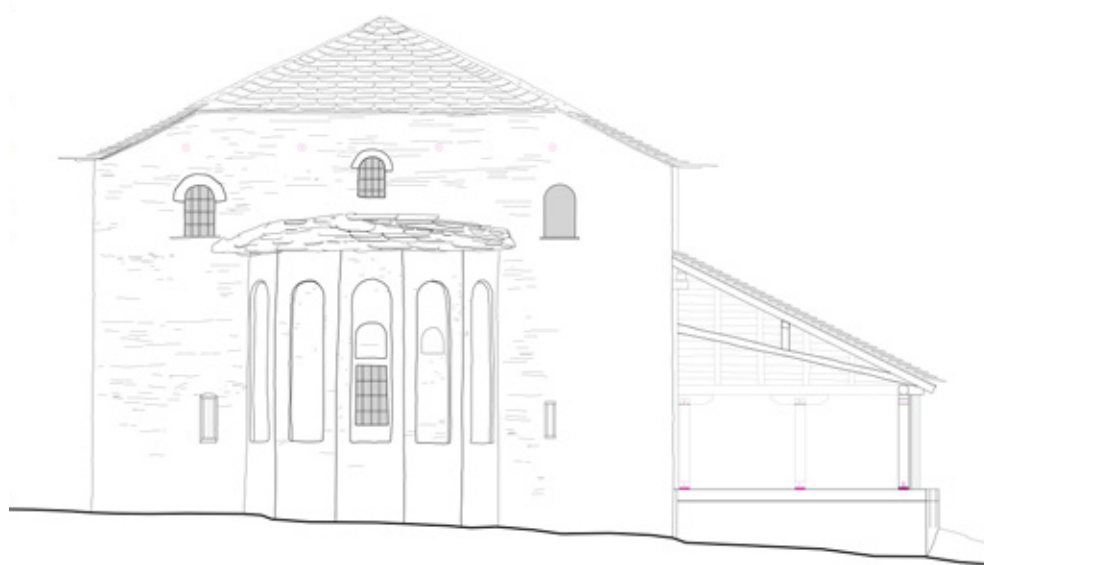
Ενδεικτικά, στην πρόταση στερέωσης προβλέπεται η πλαγιοθεμελίωση του ναού, δηλαδή η κατασκευή θεμελίων από σκυρόδεμα που διατρέχουν την εξωτερική τοιχοποιία του ναού εσωτερικά και εξωτερικά, προκειμένου να επιτευχθεί ισχυρή περίδεση της βάσης του ναού. Ακόμα, λόγω του μεγάλου μήκους του ναού, προτείνονται και εγκάρσια θεμέλια. Οι θέσεις των τελευταίων επιλέχθηκαν ώστε να μην διαταράσσουν το παλιό δάπεδο του ναού, αλλά ούτε το τέμπλο. Σε περίπτωση που από τις μελέτες δεν προκύψει πως δεν απαιτείται η συγκεκριμένη μέθοδος, θα εφαρμοστούν μόνο ενέματα και βαθιά αρμολογήματα.

Καθώς έχει παρατηρηθεί ανιούσα υγρασία στην τοιχοποιία, προτείνεται η κατασκευή αποστραγγιστικής τάφρου (drainage). Η μέθοδος είναι η

εξής: Δημιουργείται σκάμμα περίπου 50 εκατοστών και βάθους μέχρι την τελική στάθμη θεμελίωσης. Η λιθοδομή επαλείφεται στεγανωτικά με ενισχυμένο πατητό επίχρισμα υδραυλικής άβεστου, σε δύο χέρια (το πρώτο αραιωμένο και το δεύτερο παχύρευστο). Έπειτα, τοποθετείται αποστραγγιστική - προστατευτική μεμβράνη. Στη συνέχεια διαστρώνεται στην τελική στάθμη της τάφρου άοπλο σκυρόδεμα, και επί αυτού διαστρώνεται γεωϋφασμα. Σε στάθμη ψηλότερα από τη στάθμη θεμελίωσης τοποθετείται σύστημα αποστράγγισης από διάτρητους σωλήνες PVC ή τσιμεντοσωλήνες διαμέτρου 16 εκ. Οι ρύσεις των στραγγιστηρίων συγκλίνουν. Η ελεύθερη εξωτερική απορροή διαμορφώνεται βορειοανατολικά, λόγω του φυσικού αναγλύφου. Στη συνέχεια, στην τάφρο τοποθετούνται τρεις στρώσεις πλήρωσης από διαβαθμισμένο υλικό (πχ. κροκάλα ή σκύρα, χαλίκι και άμμος). Η επίχωση καλύπτεται με το γεωϋφασμα, επάνω στο οποίο τοποθετείται χώμα.

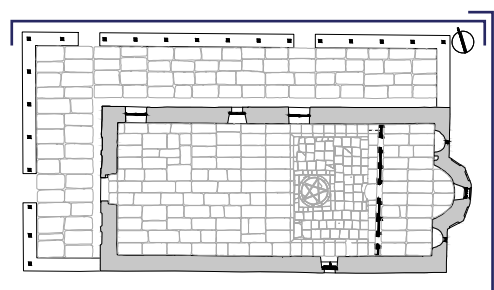

Σχ. 48 | Βόρεια όψη. (ΣΤ.17)

Σχ. 49 | Ανατολική όψη. (ΣΤ.16)

0 0.50 2.50μ

Τοιχοποιία

Όπως αναλύθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, η τοιχοποιία του ναού είναι σε πολλά σημεία κομμένη από διαμπερείς ρωγμές.

Καταρχάς, στο σημείο όπου ο ναός εμφανίζει τη σημαντικότερη βλάβη, στη νότια όψη ανατολικά της Θ104, εξετάστηκαν τα ενδεχόμενα της ανακατασκευής ή της στερέωσης των αποκλίσεων με υδραυλικό γύρο. Καθώς η τοιχοποιία θεωρείται αυθεντική του 1733, θα ήταν σκόπιμο να μην ανακατασκευαστεί. Εξάλλου, επειδή οι αποκλίσεις είναι μεγάλες, για να μπορέσει να δεθεί επαρκώς ο νέος τοίχος με τον παλιό θα πρέπει να ανακατασκευαστεί σχεδόν όλη η νότια όψη. Κατά συνέπεια, επιλέχθηκε η επέμβαση με γύρο, ώστε να επανέλθουν, κατά το δυνατόν, στην κατακόρυφο οι τρεις όψεις του ναού που εμφανίζουν αποκλίσεις (δυτική, νότια, ανατολική).

Στη συνέχεια, για την αντιμετώπιση των ρωγμών του ναού (κυρίως στη νότια και την ανατολική όψη), θα εφαρμοστεί λιθοσυρραφή. Πρόκειται για μέθοδο απολύτως φυσική, η οποία στην ουσία «συμπληρώνει» το κενό της ρωγμής. Μετά από προσεκτική αφαίρεση τμήματος της λιθοδομής γύρω από τη ρωγμή, πρόκειται να ξανασυναρμολογηθούν οι λίθοι που απομακρύνθηκαν, με αναγκαίες συμπληρώσεις.

Στις όψεις προτείνεται να αποξηλωθούν τα επιχρίσματα και να καθαριστούν προσεκτικά οι τοίχοι για να ελεγχθεί η κατάστασή τους. Ανάλογα με τα αποτελέσματα θα επιλεγεί αν θα γίνει μόνο αρμολόγηση ή αν θα χρειαστούν και ενέματα. Νέα αρμολόγηση απαιτεί βαθύ καθαρισμό του τοίχου, έπειτα πλήρωση των κενών με μικρούς λίθους-χαλίκια και παράλληλη εφαρμογή συνδετικού κονιάματος. Τα ενέματα είναι η διοχέτευση με πίεση ρευστού υλικού στο σώμα του τοίχου. Αυτό συμπληρώνει τυχόν κενά και ρωγμές. Αφού στερεωθεί, βελτιώνει τη συμπεριφορά της λιθοδομής. Εφαρμόζεται με σωληνάκια που τοποθετούνται σε κάρναβο σε όλο το ύψος και μήκος του τοίχου.

Όπως αναλύθηκε στο κεφάλαιο της παθολογίας, ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του ναού είναι πως δεν λειτουργεί πια ως κιβώτιο. Καθοριστικό ρόλο σε αυτό έπαιξε η ασυνέχεια των ξύλινων διαζωμάτων του ναού στο βόρειο τοίχο, ο οποίος έχει σενάζ από σκυρόδεμα. Προκειμένου να αποκατασταθεί η λειτουργία του κιβωτίου, και εφόσον ο τοίχος επιπλέον της διαφορετικής λογικής είναι και αισθητά μικρότερου πάχους, προτείνεται η ανακατασκευή του. Θα κατασκευαστεί στην ίδια θέση, αποκαθιστώντας το παλιό πάχος των 75 εκατοστών. Έτσι, θα αποκατασταθεί η συμπεριφορά του κιβωτίου, αλλά και τα

μορφολογικά στοιχεία της όψης.

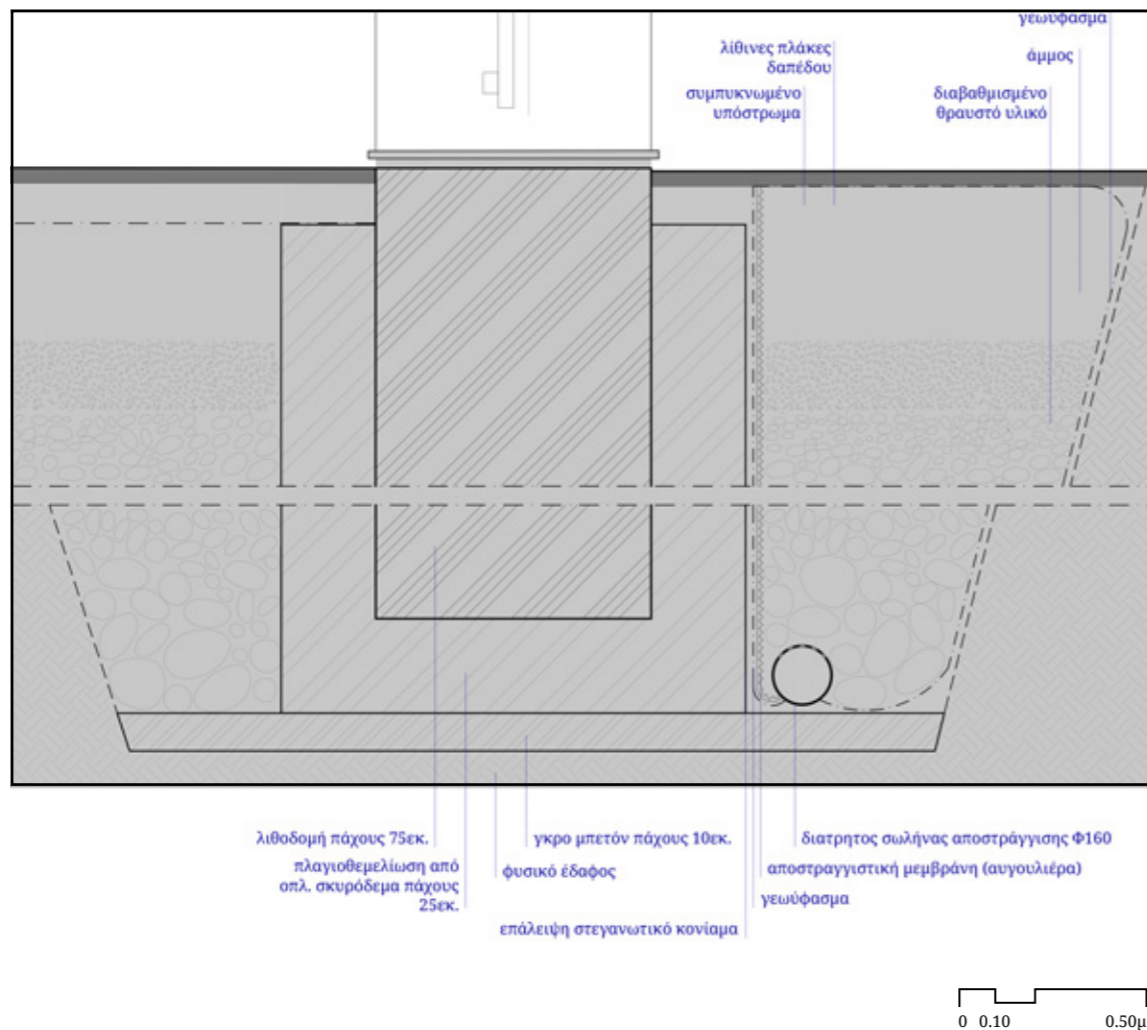
Καθώς δε σώζεται καμία φωτογραφία ή απεικόνιση της βόρειας όψης προ της ανακατασκευής, δεν είναι γνωστό πόσους φεγγίτες αυτή έφερε. Από το σχέδιο του Παπαϊωάννου (εικ.37) είναι γνωστό πως υπήρχαν δύο θύρες και ένα παράθυρο. Προτείνεται λοιπόν, η διάνοιξη φεγγιτών όμοιων με της νότιας όψης, σε ίσες αποστάσεις και διαστάσεις.

Επιπλέον, σημαντικό ρόλο στη στερέωση του ναού θα παίξει η διαχείριση των ξυλοδεσμών. Καθώς φαίνεται, οι ξυλοδεσιές βρίσκονται στο πρόσωπο της τοιχοποιίας, στην εσωτερική και την εξωτερική παρειά. Είναι, λοιπόν, εποπτεύσιμες και η αντικατάσταση θα μπορέσει να γίνει σχετικά εύκολα. Θα πρέπει οι ξυλοδεσιές που σώζονται να απομακρυνθούν και στη θέση τους να τοποθετηθούν νέα ξύλα. Θα επιλεγεί υγιές καλό ξύλο, σημερινό (πχ. Οξιός). Στην υφιστάμενη κατάσταση οι κλάπες είτε έχουν αποσαθρωθεί, είτε απουσιάζουν εντελώς. Ωστόσο, οι τρύπες στην τοιχοποιία φαίνονται σε πολλά σημεία. Ως εκ τούτου, θα τοποθετηθούν στη θέση των παλαιών κλαπών νέες. Ενδείκνυται τόσο τα επιμήκη ξύλα των ξυλοδεσμών όσο και οι κλάπες να συνδέονται με εντορμίες, ώστε να έχουν σωστή εφελκυστική λειτουργία.

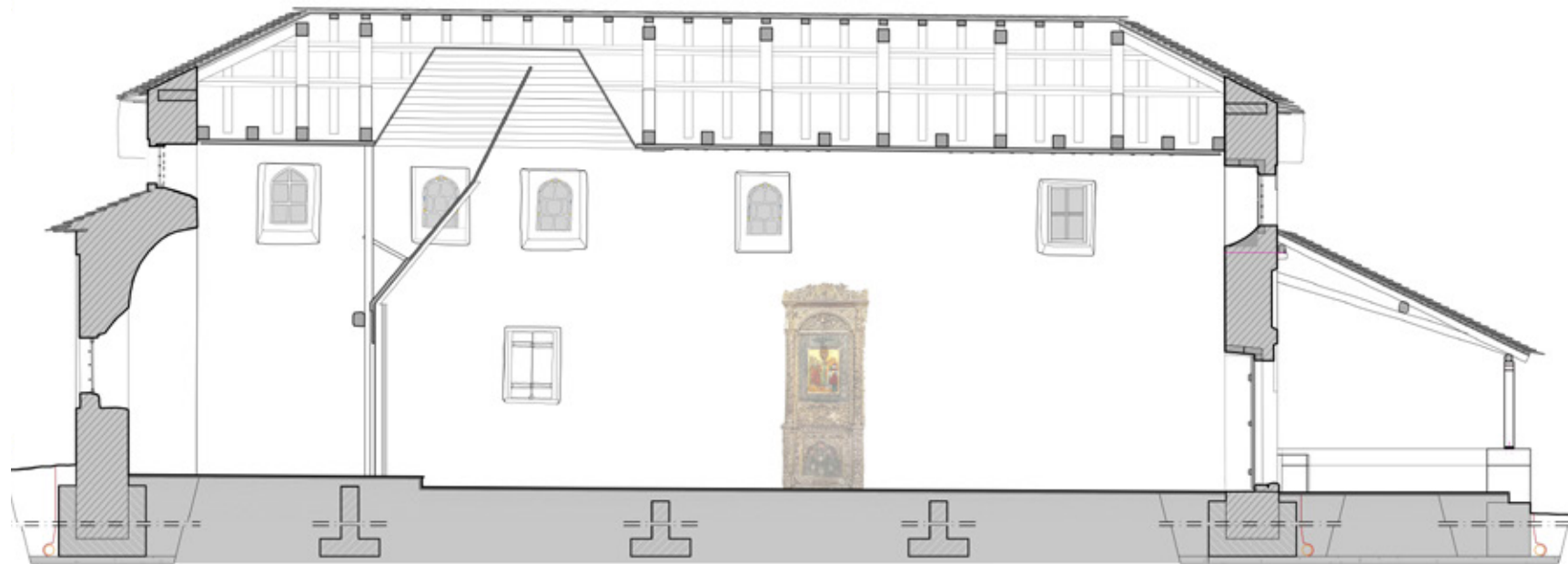
Επίσης απαραίτητη κρίνεται η περίδεση του ναού στη στάθμη της οροφής. Έχοντας ως στόχο τη διατήρηση του κιβωτίου του κελύφους, προτείνεται η κατασκευή σενάζ σκυροδέματος στη στάθμη έδρασης της στέγης. Συγκεκριμένα, προτείνεται να τοποθετηθεί σενάζ από σκυρόδεμα 600x150χιλ (οι τελικές διατομές θα προκύψουν μετά την ολοκλήρωση της δομοστατικής μελέτης). Το σενάζ θα ακολουθεί την άνω παρειά της τοιχοποιίας σε όλες τις όψεις. Εφόσον οι ξυλοδεσιές δεν είναι εμφανείς, το σενάζ σχεδιάστηκε στην εσωτερική παρειά του τοίχου. Στην εξωτερική παρειά, διατηρούνται 15 εκατοστά τοιχοποιίας για την πάκτωση των πλακών του γείσου.

Για την κατά το δυνατόν αποφυγή της υγρασίας, αλλά και για την διατήρηση των μορφολογικών κανόνων που υπαγορεύει η ναοδομία της περιοχής, οι όψεις προτείνεται να επιχριστούν.

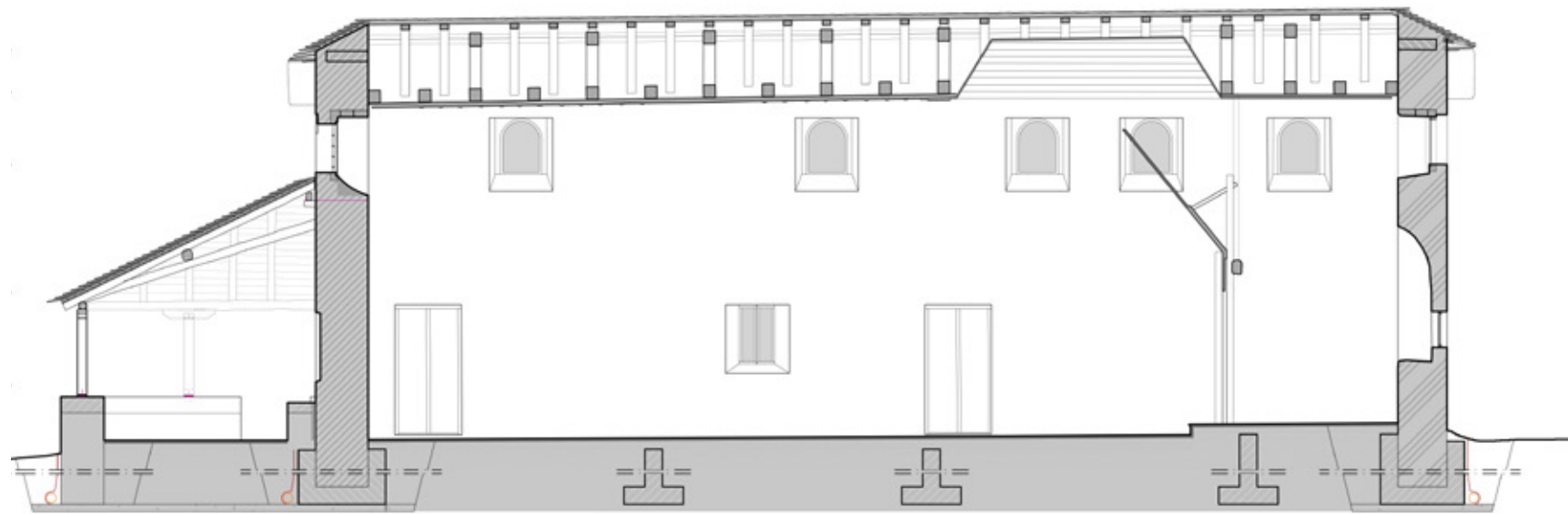
Όσον αφορά τα κονιάματα ο στόχος των ενισχύσεων είναι η βελτίωση της θλιπτικής αντοχής της τοιχοποιίας μέσω της αύξησης της θλιπτικής αντοχής τους. Η σύσταση θα αποφασιστεί αφού γίνει έλεγχος και τεκμηρίωση των υφιστάμενων υλικών δόμησης. Θα πρέπει να πληρούνται

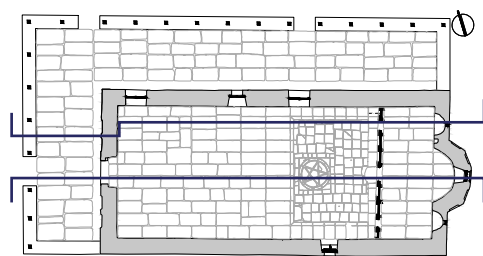
Εικ.224| Λεπτομέρεια πλαγιοθεμελίωσης - συστήματος αποστράγγισης.

Σχ. 50 | Τομή Δ-Δ. (ΣΤ.20)

Σχ. 51 | Τομή Ε-Ε. (ΣΤ.22)

οι προϋποθέσεις ενεσιμότητας, αντοχής και ανθεκτικότητας. Είναι απαραίτητο τα ενέματα να διατηρούν την ομοιογένειά τους κατά τη διάρκεια της διαδικασίας μέχρι το πέρας της πήξης. Πρέπει να δεισδύουν με ευκολία και να προσδίδουν στο αρχικό κονίαμα βελτιωμένα μηχανικά χαρακτηριστικά. Απαραίτητη κρίνεται η σύγκριση του υπάρχοντος και του προτεινόμενου κονιάματος, αναφορικά με την αντοχή, τη συμβατότητα αλλά και την αισθητική τους.

Οι εσωτερικές όψεις θα επιχριστούν με συμβατό ασβεστιτικό υλικό, αφού προηγηθεί στεγανοποίηση της τοιχοποιίας.

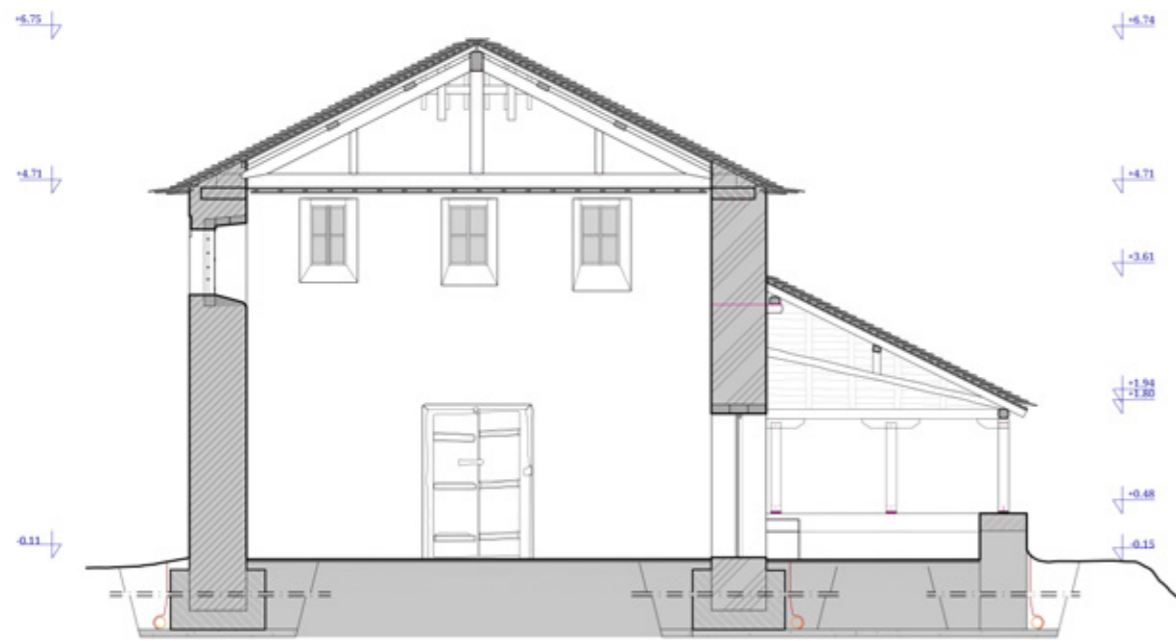
Ανοίγματα-κουφώματα

Γενικώς, τα παλαιά κουφώματα του ναού χρήζουν συντήρησης.

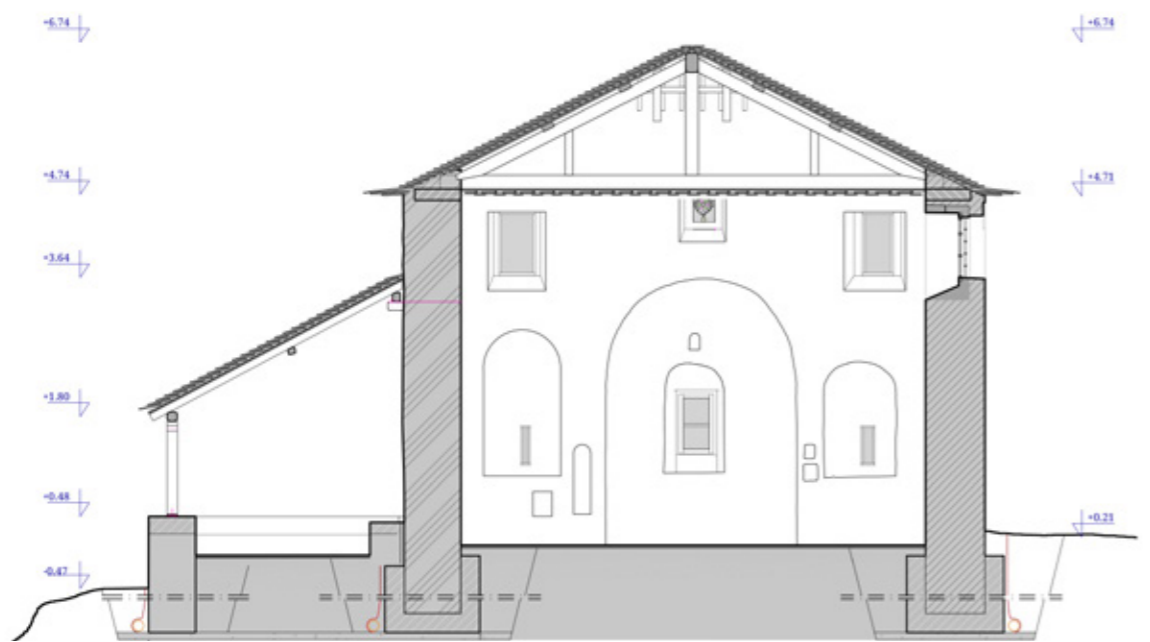
Όσον αφορά τις Θ101 και Θ104, αν διαπιστωθεί φθορά των ξύλινων στοιχείων από ξυλοφάγα έντομα, προτείνεται να στερεωθούν με αραιό διάλυμα ακρυλικής ρητίνης. Αυτό θα εφαρμοστεί με επάλειψη και ενέματα στις οπές από τα έντομα. Σε περίπτωση που εντοπιστούν τμήματα κατεστραμμένα, προτείνεται η αντικατάστασή τους με ξυλεία κατά το δυνατόν ίδιας ποιότητας. Στο τέλος θα βαφτούν στο γαλάζιο χρώμα που έχουν και σήμερα, αφού δεν φαίνεται να υπάρχει άλλη στρώση χρώματος. Ακόμα, πρέπει να διερευνηθεί η βελτίωση της περιστροφής των φύλλων της Θ101. Ωστόσο, καθώς βάσει της κατασκευαστικής ανάλυσης που προηγήθηκε κατανοήθηκε πως η διάνοιξη Θ104 αποτέλεσε κατασκευαστικό σφάλμα που ενίσχυσε την παθολογία του ναού, στην πρόταση στερέωσης το άνοιγμα καταργείται. Το κούφωμα αφού συντηρηθεί, θα εκτεθεί σε χώρο του συγκροτήματος.

Οι Θ102 και Θ103 ξανακατασκευάζονται, ως ραμποτέ και βάφονται στο ίδιο χρώμα με τις παλαιές θύρες.

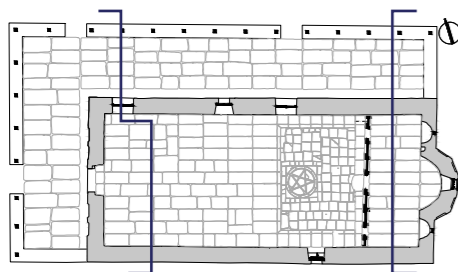
Τα παράθυρα και οι φεγγίτες της νότιας, ανατολικής και δυτικής όψης είναι

Σχ. 52 | Τομή Z-Z. (ΣΤ.23)

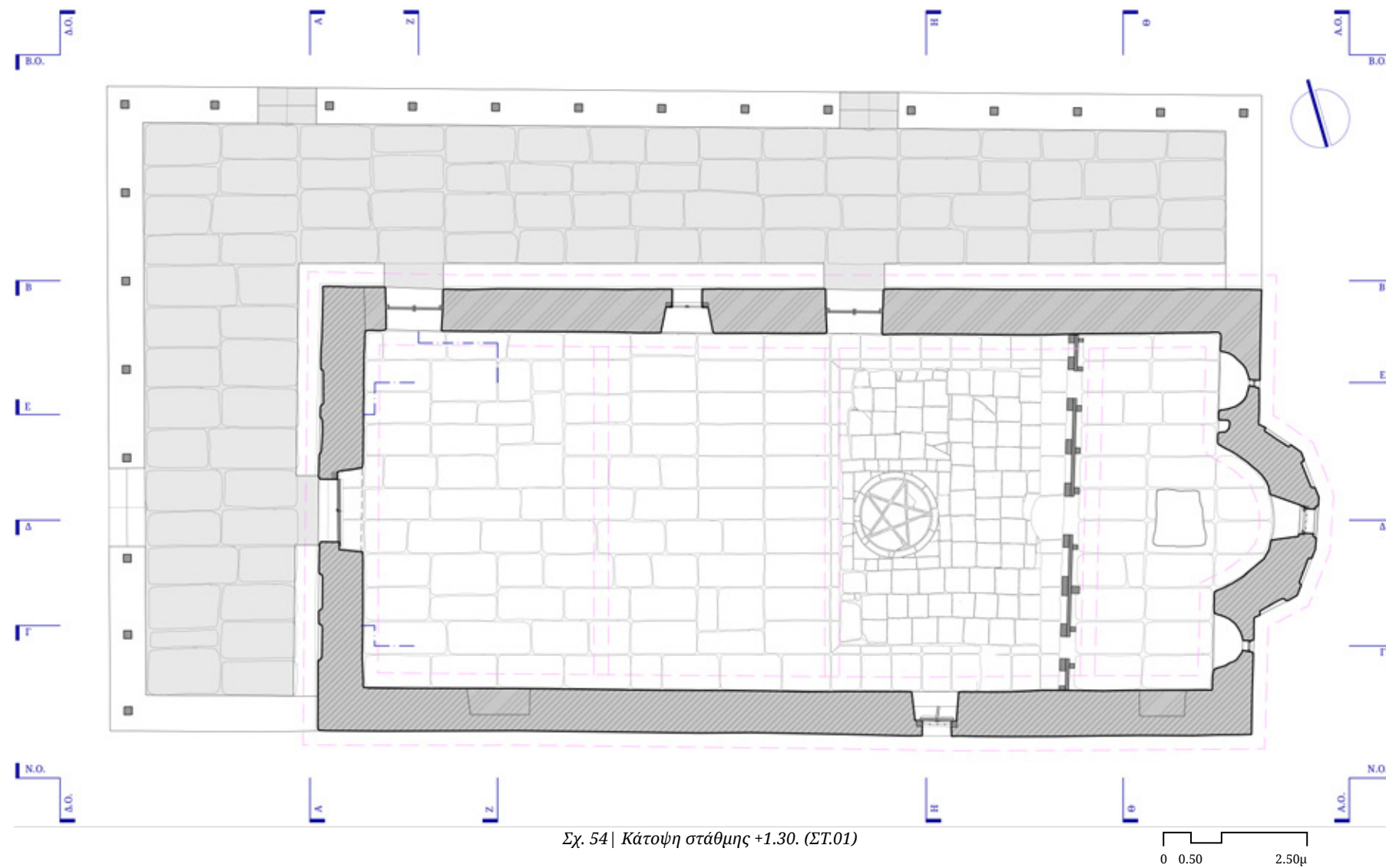
Σχ. 53 | Τομή Θ-Θ. (ΣΤ.25)

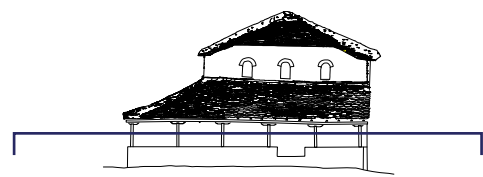
φανερό πως θα χρειαστούν συντήρηση των υφιστάμενων μερών και συμπληρώσεις κατεστραμμένων. Τυχόν αντικαταστάσεις θα γίνουν με ίδιας ποιότητας ξυλεία. Η δε συντήρηση των μεταλλικών κιγκλιδωμάτων περιλαμβάνει τη συντήρηση, βάψιμο και επανατοποθέτησήεπειτα από μολυβδοχόηση.

Ακόμα, θα χρειαστεί η κατασκευή εκ νέου των Π102, Π103, Π104, Π209, Π211 που είτε λείπουν είτε είναι σε κακή κατάσταση. Επίσης, θα κατασκευαστούν εκ νέου οι φεγγίτες της βόρειας όψης. Η συνθετική λογική των νέων κουφωμάτων βασίζεται αφενός στην κάλυψη της ανάγκης πλήρωσης του ανοίγματος, αφετέρου στην διάκρισή τους από τα παλαιά κουφώματα. Ως εκ τούτου επιλέγονται για τα παράθυρα της κάτω στάθμης μονόφυλλα ανοιγόμενα, ενώ οι φεγγίτες είναι σταθεροί. Συνειδητά επιλέγεται να μην κατασκευαστούν καΐτια χωρισμού των υαλοστασίων, όπως συμβαίνει στα υφιστάμενα κουφώματα, προκειμένου η παρέμβαση να ξεχωρίζει. Έτσι, στις εξωτερικές όψεις δεν φαίνονται καν τα πλαίσια των κουφωμάτων, παρά μόνον τα υαλοστάσια.

Κατά τη διάρκεια της κατασκευής θα διερευνηθεί αν είναι απαραίτητη η τοποθέτηση δεύτερου κουφώματος στους παλαιούς φεγγίτες της νότιας όψης, για προστασία τους από τις καιρικές συνθήκες.

Σχ. 54 | Κάτοψη στάθμης +1.30. (ΣΤ.01)

Οριζόντια φέροντα στοιχεία

Δάπεδο ναού

Το υφιστάμενο δάπεδο του ναού που χρονολογείται στο 1989 προτείνεται να απομακρυνθεί. Αφού εξεταστεί το υπόστρωμα του σημερινού δαπέδου και γίνει η εξυγίανσή του, προτείνεται η κατασκευή νέου δαπέδου.

Οι στόχοι του νέου δαπέδου είναι πολύπλευροι. Αφενός, πρέπει να προστατευτούν τυχόν κατάλοιπα παλαιών φάσεων που μπορεί να σώζονται κάτω από το σημερινό δάπεδο. Έπειτα, πρέπει μορφολογικά να συνάδει με το υφιστάμενο παλιό δάπεδο στην ανατολική πλευρά του κυρίως ναού, αλλά να μην το ανταγωνίζεται.

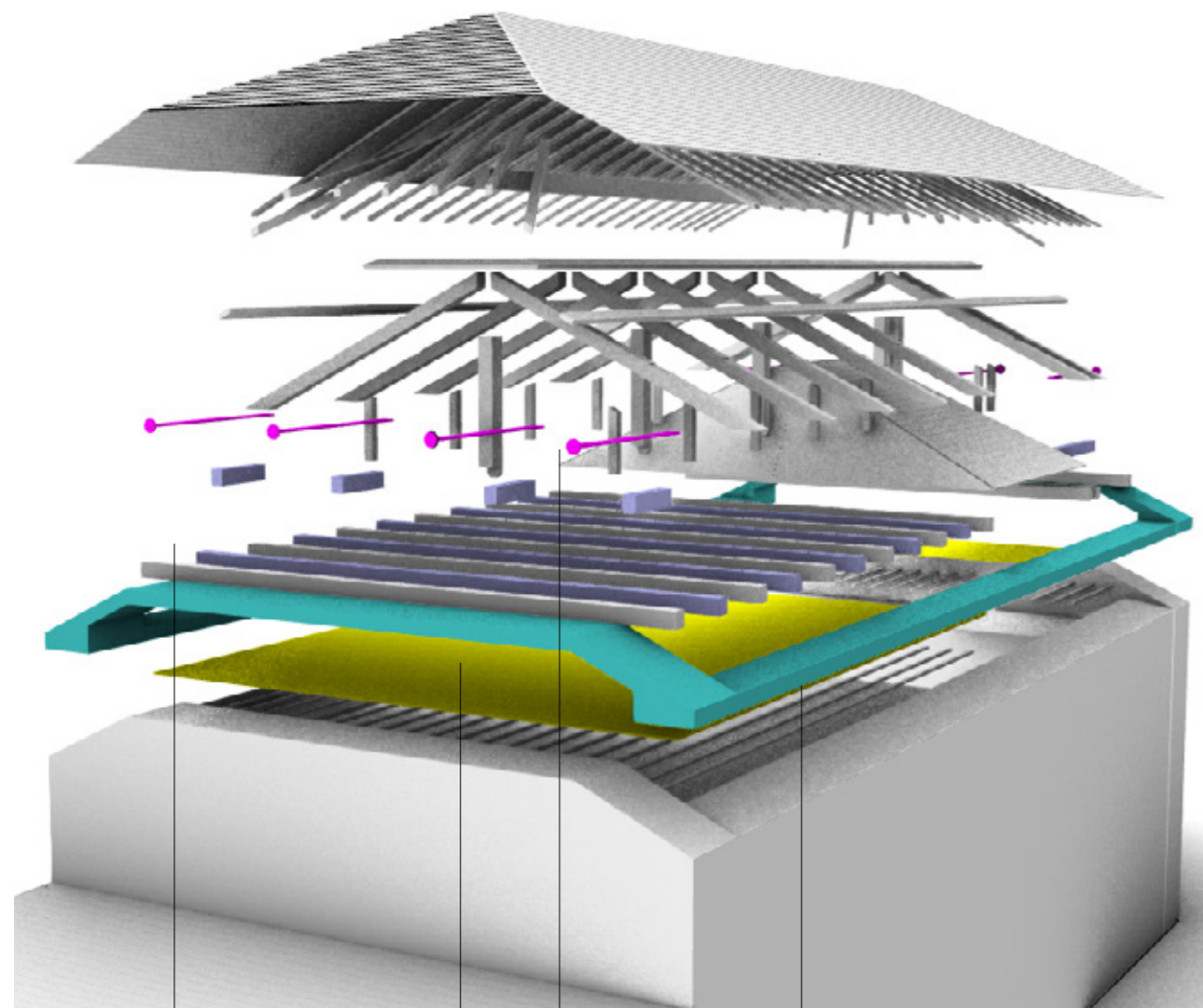
Προτείνεται, λοιπόν, η κατασκευή δαπέδου από ορθοκανονικές λιθόπλακες και μικρούς αρμούς. Οι πλάκες έχουν σχεδιαστεί σε ορθοκανονικό κάρναβο που τονίζει το διαμήκη άξονα του ναού. Για υπόστρωμα προτείνεται συμπυκνωμένο υλικό με τελική στρώση άμμου.

Στέγη

Η στέγη αποτελεί το λιγότερο γνωστό τμήμα της υφιστάμενης κατασκευής και ως εκ τούτου, πολλά θα εξαρτηθούν από το πρώτο στάδιο των διερευνητικών εργασιών. Θα πρέπει να διερευνηθεί αν διακρίνονται κατασκευαστικές φάσεις, και αν αυτές συνάδουν με τα συμπεράσματα της παρούσας μελέτης.

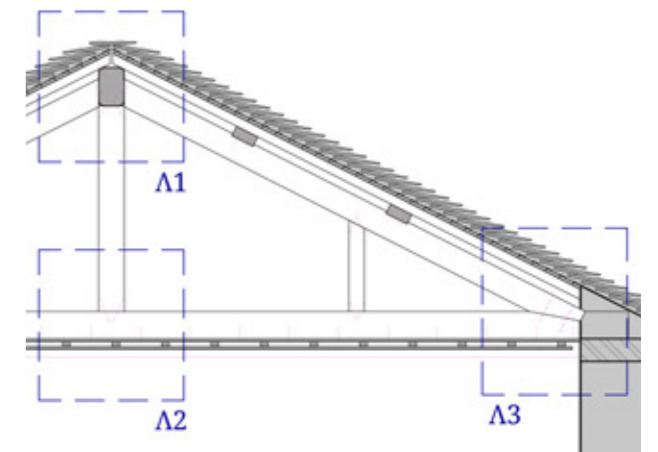
Καθώς έχει αναφερθεί, η στέγη, ή τουλάχιστον μέρη της, φαίνεται να χρονολογούνται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Κατά τη διάρκεια των εργασιών θα αποφασιστεί αν πρέπει να γίνει ολική ανακατασκευή της ή αν χρειάζεται απλά τοπικές επισκευές. Κρίσιμος για την απόφαση θα είναι ο έλεγχος των συνδέσεων των περαστών της στέγης με τις κεκλιμένες δοκούς. Αν οι συνδέσεις είναι ανεπαρκείς, αυτές θα ενισχυθούν με σφήνες, βίδες και μεταλλικές συνδέσεις όπου είναι απαραίτητο. Η ομάδα των μηχανικών και των τεχνιτών οφείλει να διατηρήσει κατά χώραν όσο το δυνατόν περισσότερα μέρη της αυθεντικής στέγης. Σε περίπτωση που χρειαστεί, ο φορέας μπορεί να συμπληρωθεί με νέο, προκειμένου να στηρίξει τον παλιό.

Στην πρόταση αποκατάστασης, προστέθηκε ένας ελκυστήρας επιπλέον, ανάμεσα σε δύο παλαιούς, κάνοντας το σύνολο των ελκυστήρων από τον ψευδοθόλο ως την δυτική όψη 11 αντί για 6. Για τη

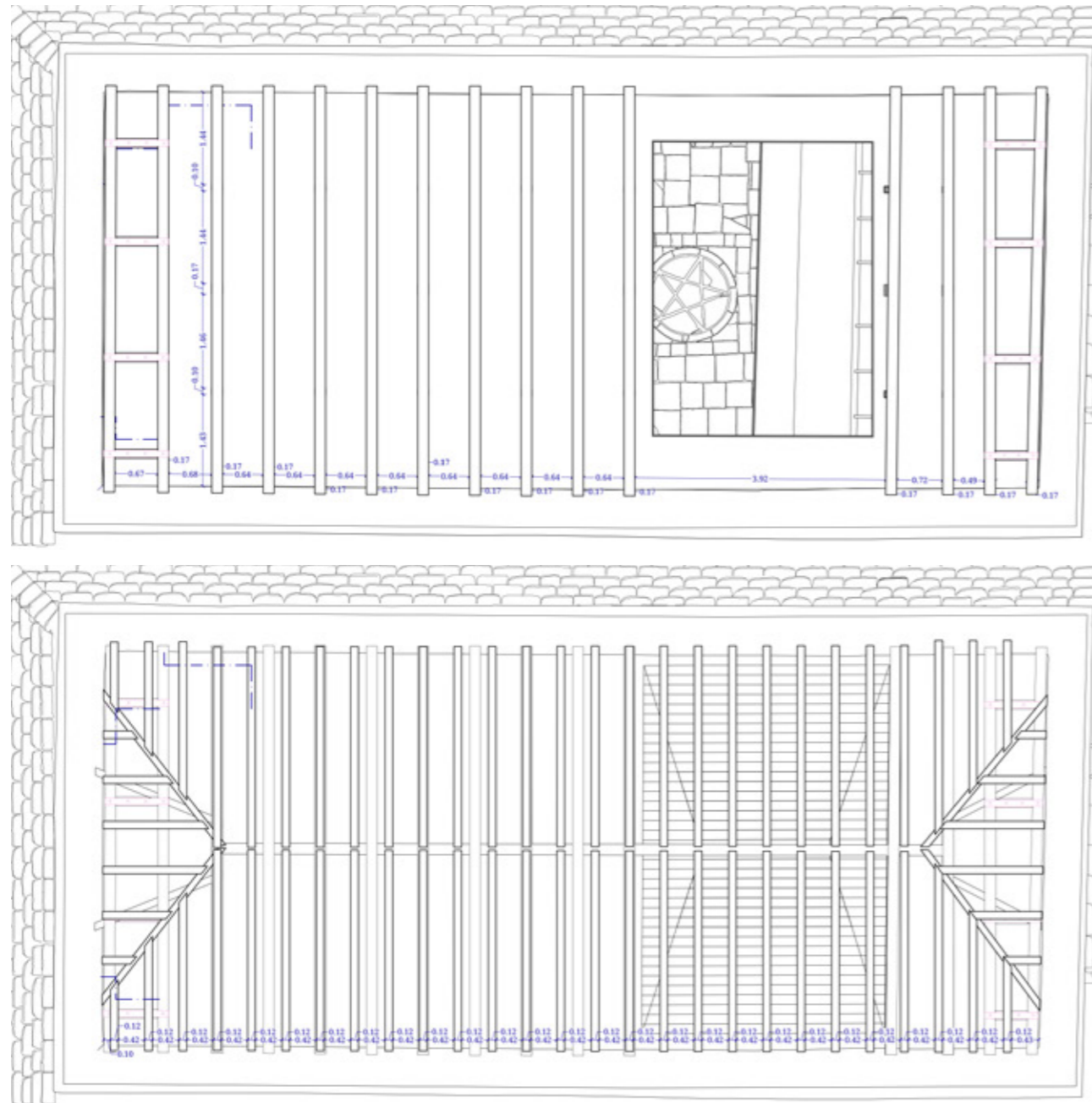

ξύλινα δοκάρια | κόντρα πλακέ για διαφραγματοποίηση | ελκυστήρες | μπετονένιο σεναζ

Σχ. 55 | Τρισδιάστατο διάγραμμα των ενισχύσεων του φορέα της στέγης του ναού.

Σχ. 56 | Λεπτομέρεια στέγης. (ΣΤ.Λ.02).

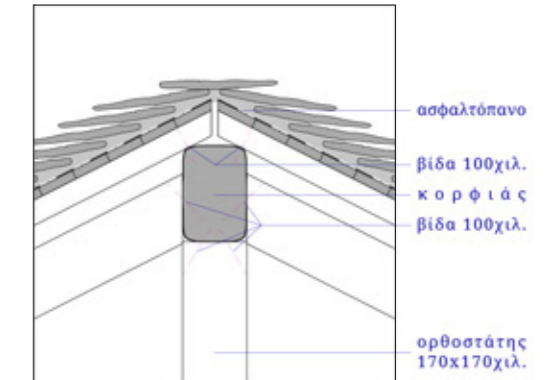
Σχ. 57 | Πάνω: κάτοψη οριζόντιων στοιχείων στέγης (ΣΤ.09), Κάτω: κάτοψη τεγίδων (ΣΤ.11).

σταθεροποίηση της ανατολικής και της δυτικής όψης, προτείνεται αγκύρωσή τους, στη στάθμη έδρασης της στέγης με μεταλλική λάμα που βιδώνεται στα δύο πρώτα δοκάρια της στέγης.

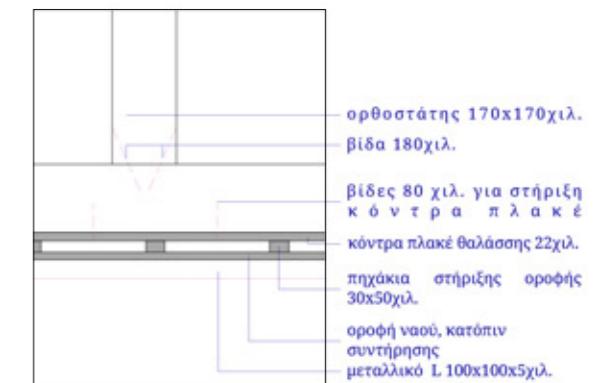
Τα νέα ξύλινα μέρη της στέγης θα εμποτιστούν σε και μυκητοκτόνο και οικολογικό βερνίκι.

Μετά τις διαδοχικές στρώσεις τεγίδων-επιτεγίδων, θα καρφωθεί το ξύλινο πέτσωμα που αποτελείται από σανίδες ραμποτέ (25-30 χιλ.). Επιπλέον, πάνω από το πέτσωμα θα τοποθετηθεί μεμβράνη υγρομόνωσης. Έπειτα, η κάλυψη της στέγης θα γίνει με σχιστόπλακες, επαναχρησιμοποιώντας το υλικό που θα έχει καθαιρεθεί.

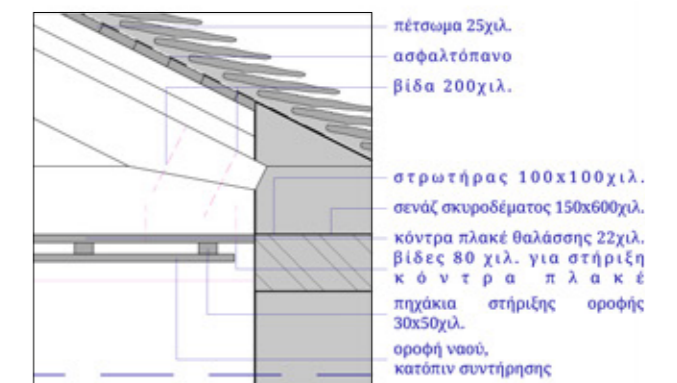
Το λίθινο γείσο της στέγης θα διατηρηθεί. Κατά περίπτωση, όπου υπάρχουν βλάβες ή κενά, θα γίνουν οι απαραίτητες επισκευές και συμπληρώσεις.

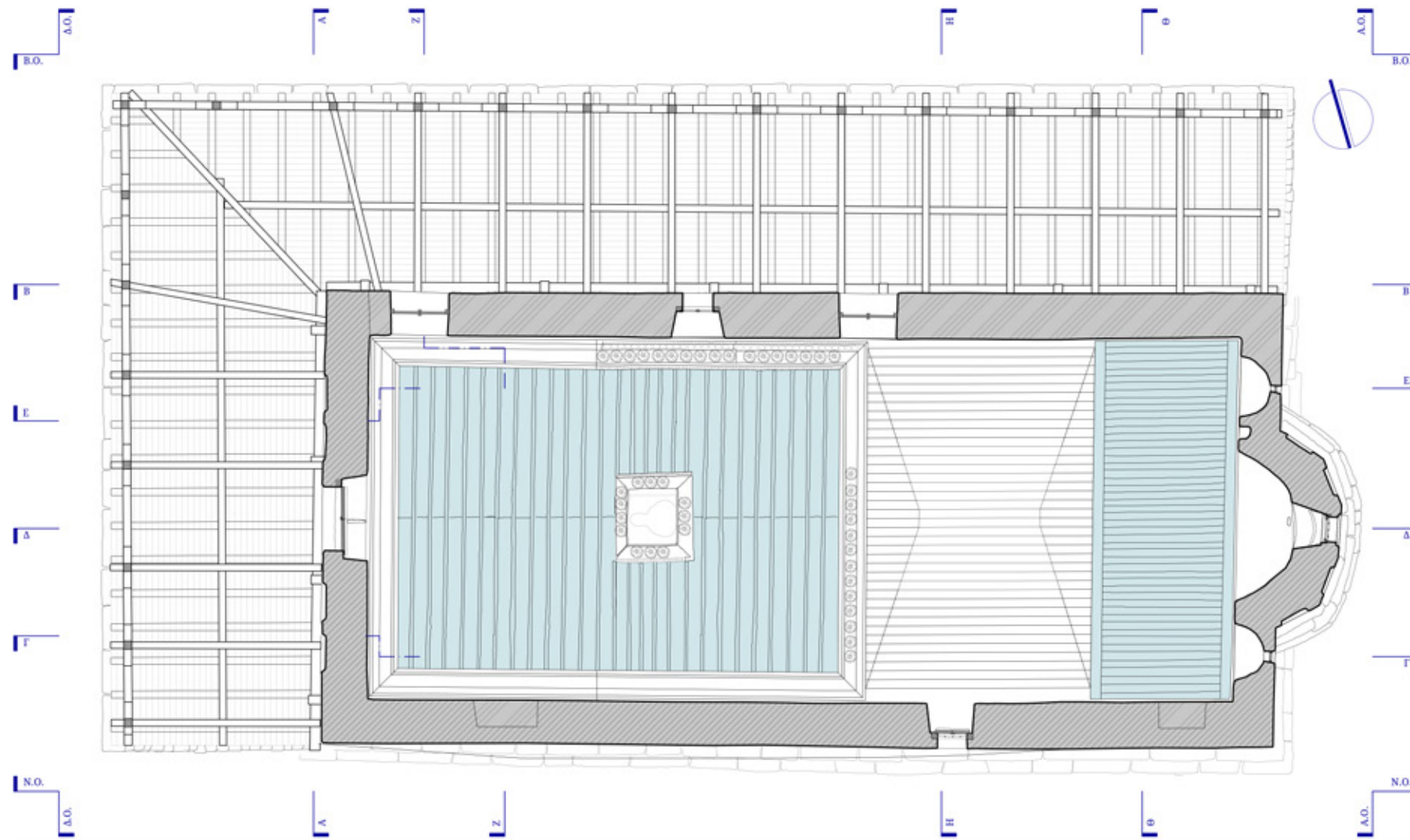
Σχ. 58 | Λεπτομέρεια στέγης Α1. (ΣΤ.Λ.02).

Σχ. 59 | Λεπτομέρεια στέγης Α2. (ΣΤ.Λ.02).

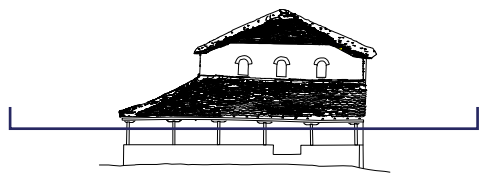

Σχ. 60 | Λεπτομέρεια στέγης Α3. (ΣΤ.Λ.02).

Σχ. 61 | Άνοψη στάθμης +1.30. (ΣΤ.05)

0 0.50 2.50μ

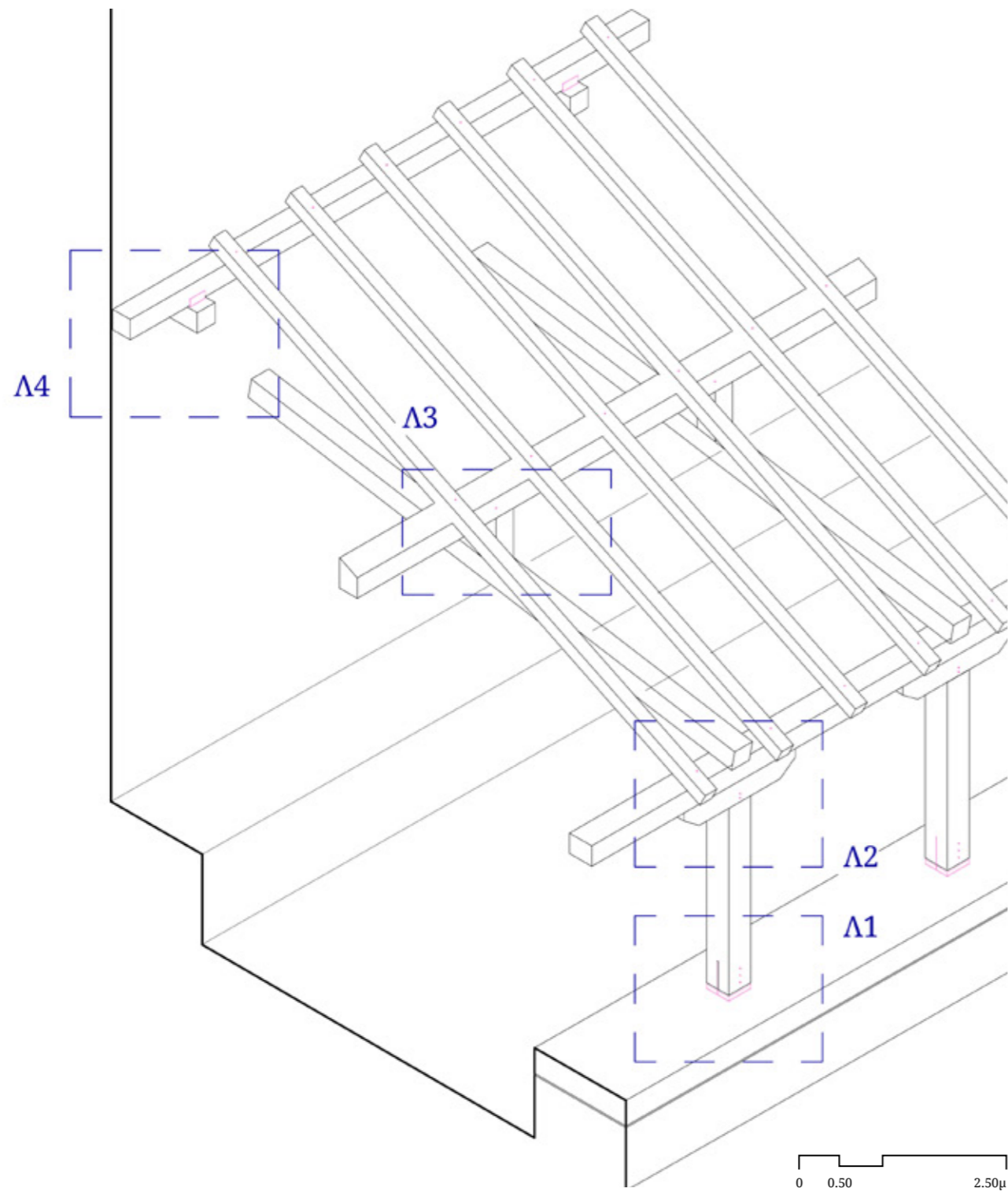

Οροφή

Η περίπλοκη οροφή του ναού χρήζει συντήρησης. Κρίνεται σκόπιμο η οροφή να απομακρυνθεί και να επανατοποθετηθεί. Κάτω από τις δοκούς της στέγης θα τοποθετηθούν φύλλα κόντρα πλακέ θαλάσσης πάχους 22χιλιοστών το οποίο θα ενισχύσει τη διαφραγματική λειτουργία του κιβωτίου. Σε αυτό θα καρφωθούν τα πηχάκια στήριξης της οροφής και στη συνέχεια οι σανίδες της.

Τα ξύλα της οροφής απέχουν 5 εκατοστά από τον τοίχο, σηματοδοτώντας τη νέα παρέμβαση με μία, τρόπον τινά, νέα «κορνίζα».

Προτείνεται τα ξύλα των επίπεδων τμημάτων της οροφής να βαφτούν στο γαλαζοπράσινο χρώμα που έχουν οι παλαιές σανίδες σήμερα.

Σχ. 62 | Αξονομετρικό στέγης περίστωου. (ΣΤ.Α.03).

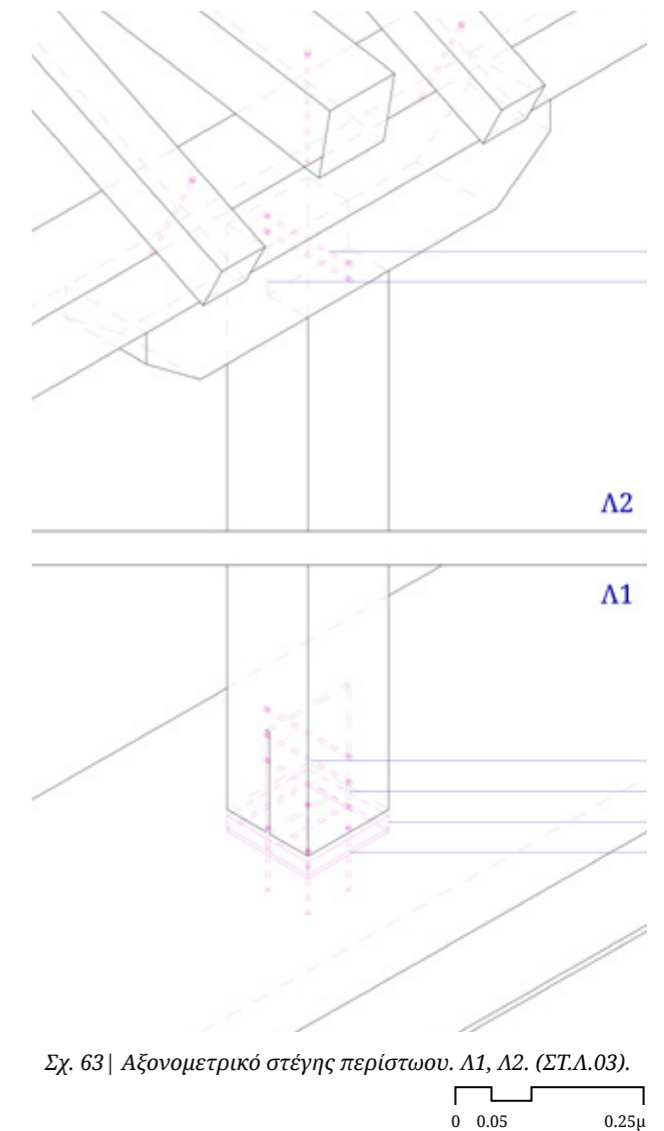
Περίστωο

Λόγω της εκτεταμένης παθολογίας που παρουσιάζει (βλ. παθολογία βόρειας όψης), του ασύμβατου υλικού (τσιμεντόλιθου) στη βάση, αλλά και για τη διευκόλυνση των εργασιών αποκατάστασης, επιλέγεται η καθαίρεση και ανακατασκευή του περίστωου.

Ακόμα, για την αποκατάσταση της μορφολογίας της όψης, επιλέγεται το περίστωο στη βόρεια πλευρά να επεκταθεί μέχρι την ανατολική όψη, όπως υπαγορεύεται από την τοπική αρχιτεκτονική, και όπως ίσχυε προ της ανακατασκευής. Καθώς η κατασκευή παρεκκλησιού δε θεωρείται απαραίτητη λειτουργικά, σε όλο το μήκος της η στοά θα είναι ημιπαιθριος χώρος (βλ. ναό Αγ. Ταξιάρχων Τσαγκαράδας).

Σε πρώτη φάση θα ανακατασκευαστούν τα λίθινα στηθαία με προτίμηση στην επανάχρηση υλικού. Στην άνω παρειά των στηθαίων προτείνεται να κατασκευαστεί μπετονένιο σενάζ πάχους 15εκ. για την καλύτερη αγκύρωση των υποστυλωμάτων.

Το δάπεδο του περίστωου επιλέγεται να είναι ίδιο με του ναού. Λιθόπλακες ορθοκανονικού σχήματος, τοποθετημένες με ελάχιστο αρμό επί διαβαθμισμένου υλικού. Εξάλλου, όπως φαίνεται στα σημεία που είναι σπασμένο το σημερινό δάπεδο, σε

Σχ. 63 | Αξονομετρικό στέγης περίστωου. Λ1, Λ2. (ΣΤ.Α.03).

παλαιότερη φάση ήταν επίσης στρωμένο με πλάκες.

Τα ξύλινα υποστυλώματα προτείνεται να έχουν διατομή 140x140χιλ. Η έδρασή τους στο στηθαίο γίνεται με έλασμα, ανθρακούχου χάλυβα με εν θερμώ επιψευδαργύρωση, σε σχήμα T¹⁶⁴. Η σύνδεσή με τα μαξιλάρια γίνεται αρθρωτά, με εντορμιά και ενισχύεται από μπουλόνια.

Αξιοποιώντας τις δοκοθήκες που υπάρχουν στη δυτική και τη βόρεια όψη, θα πακτωθούν σε αυτές ξύλινα δοκάρια, ενώ με το ελεύθερο άκρο τους θα πατούν στο οριζόντιο δοκάρι που φέρεται από τα υποστυλώματα. Για την καλύτερη στήριξη των δοκών στην τοιχοποιία, προτείνεται η διάτρηση της τοιχοποιίας με μεταλλική λάμα, επί της οποίας θα εδράζονται τα δοκάρια. Η έδρασή τους θα ενισχυθεί με βίδες. Η πάκτωση στην τοιχοποιία θα γίνει με εσωτερικό αγκύριο, μη εμφανές στις εσωτερικές όψεις. Πάνω στις ξύλινες δοκούς θα καρφωθεί το ξύλινο πέτσωμα αποτελούμενο από σανίδες ραμποτέ (25-30 χιλ.). Έπειτα, η κάλυψη της στέγης θα γίνει με σχιστόπλακες, επαναχρησιμοποιώντας το υλικό που καθαιρέθηκε. Όσον αφορά τη σύνδεση των διαγώνιων ξύλων της στέγης του περίστωου με την τοιχοποιία, γίνεται με μεταλλικό έλασμα και αγκύρωση στην

εσωτερική παρειά του τοίχου.

Τα νέα ξύλινα μέρη της στέγης θα εμποτιστούν σε μυκητοκτόνο και οικολογικό βερνίκι.

Τέμπλο

Όσον αφορά το τέμπλο του ναού, αν αυτό είναι δυνατόν, προτείνεται να μείνει in situ κατά τη διάρκεια των εργασιών και να συντηρηθεί επί τόπου.

Συγκεκριμένα, προτείνονται:

Απεντόμωση. Καθώς ο ναός βρίσκεται εκτός οικισμού, μπορεί να γίνει fumigation. Στερέωση των αποκολλημένων τμημάτων. Συμπλήρωση τυχόν σαθρών τμημάτων. Έλεγχος και αν είναι αναγκαίο ενίσχυση της στήριξης του τέμπλου. Ενέματα για πλήρωση κενών. Βερνίκωμα άχρωμο και αντιστρέψιμο για προστασία από φθοροποιούς παράγοντες.

Ηλεκτρομηχανολογικές εγκαταστάσεις

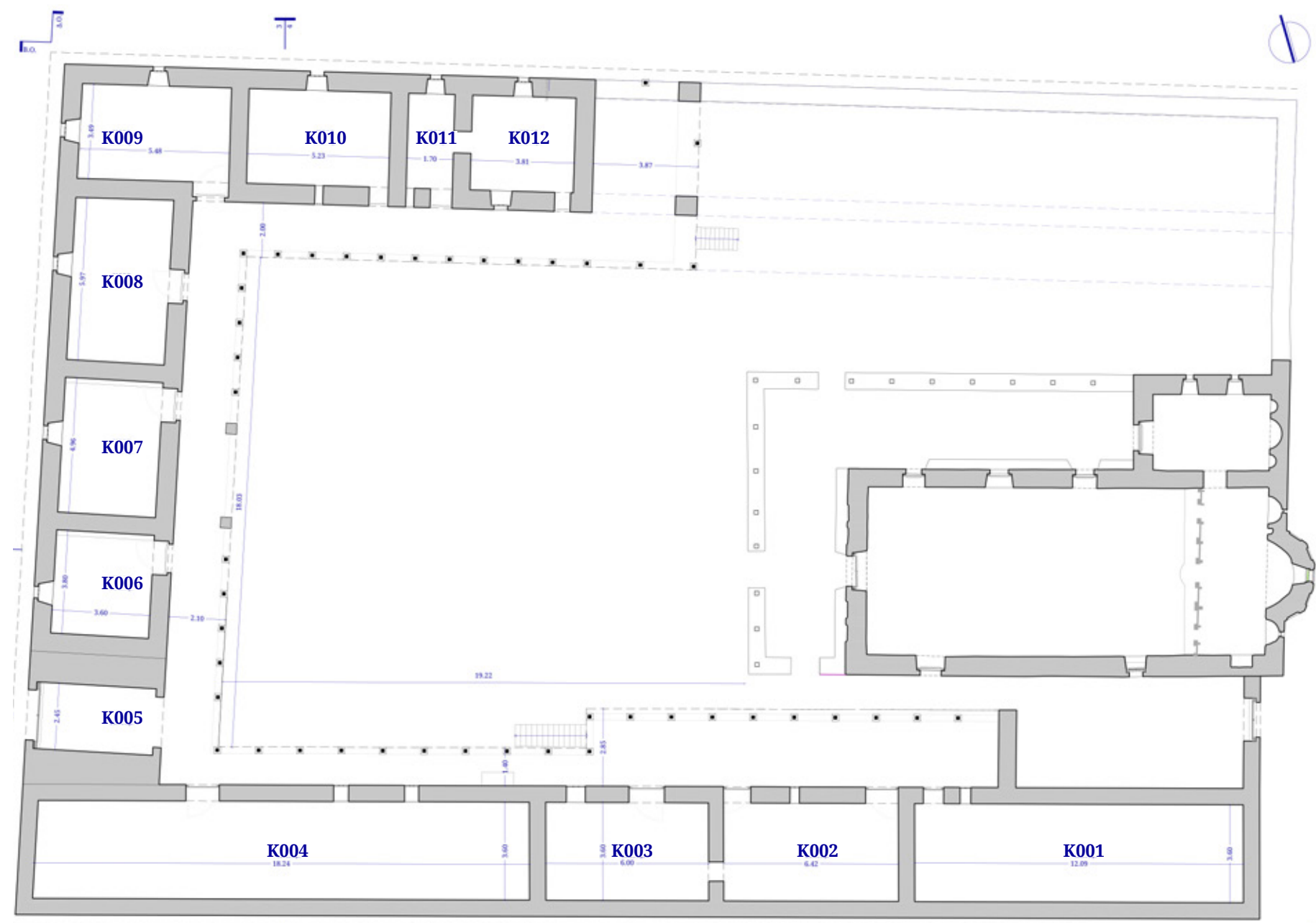
Όσον αφορά τις ηλεκτρομηχανολογικές εγκαταστάσεις, προτείνεται να γίνουν όσο πιο διακριτικά γίνεται. Εφόσον ο ναός διαθέτει οροφή, προτείνεται να χρησιμοποιηθεί για την καλωδίωση και λοιπές εγκαταστάσεις του ναού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ: ΣΧΕΔΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ-ΣΤΕΡΕΩΣΗΣ ΝΑΟΥ

ΣΤ.02	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +1.30Μ - ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ
ΣΤ.03	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +4.00Μ
ΣΤ.04	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +4.00Μ - ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ
ΣΤ.05	ΑΝΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +1.30
ΣΤ.06	ΑΝΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +1.30 - ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ
ΣΤ.07	ΑΝΟΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ +4.00Μ
ΣΤ.08	ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΙΖΟΝΤΙΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΣΤΕΓΗΣ
ΣΤ.09	ΚΑΤΟΨΗ ΚΕΚΛΙΜΕΝΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΣΤΕΓΗΣ
ΣΤ.10	ΚΑΤΟΨΗ ΤΕΓΓΙΩΝ ΣΤΕΓΗΣ
ΣΤ.11	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΕΓΗΣ
ΣΤ.12	ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ
ΣΤ.13	ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ
ΣΤ.14	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ
ΣΤ.15	ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ
ΣΤ.16	ΤΟΜΗ Α-Α
ΣΤ.17	ΤΟΜΗ Β-Β
ΣΤ.18	ΤΟΜΗ Γ-Γ
ΣΤ.19	ΤΟΜΗ Δ-Δ
ΣΤ.20	ΤΟΜΗ Ε-Ε
ΣΤ.21	ΤΟΜΗ Ζ-Ζ
ΣΤ.22	ΤΟΜΗ Η-Η
ΣΤ.23	ΤΟΜΗ Θ-Θ
ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ - ΣΤΕΡΕΩΣΗΣ ΝΑΟΥ: ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ ΣΤΕΡΕΩΣΗΣ	
ΣΤ.Α.01	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗΣ - DRAINAGE
ΣΤ.Α.02	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΣΤΕΓΗΣ
ΣΤ.Α.03	ΑΞΟΝΟΜΕΤΡΙΚΟ ΣΤΕΓΗΣ ΠΕΡΙΣΤΩΟΥ
ΣΤ.Α.04	ΣΤΕΓΗ ΠΕΡΙΣΤΩΟΥ - Λ1 Λ2
ΣΤ.Α.05	ΣΤΕΓΗ ΠΕΡΙΣΤΩΟΥ - Λ3 Λ4

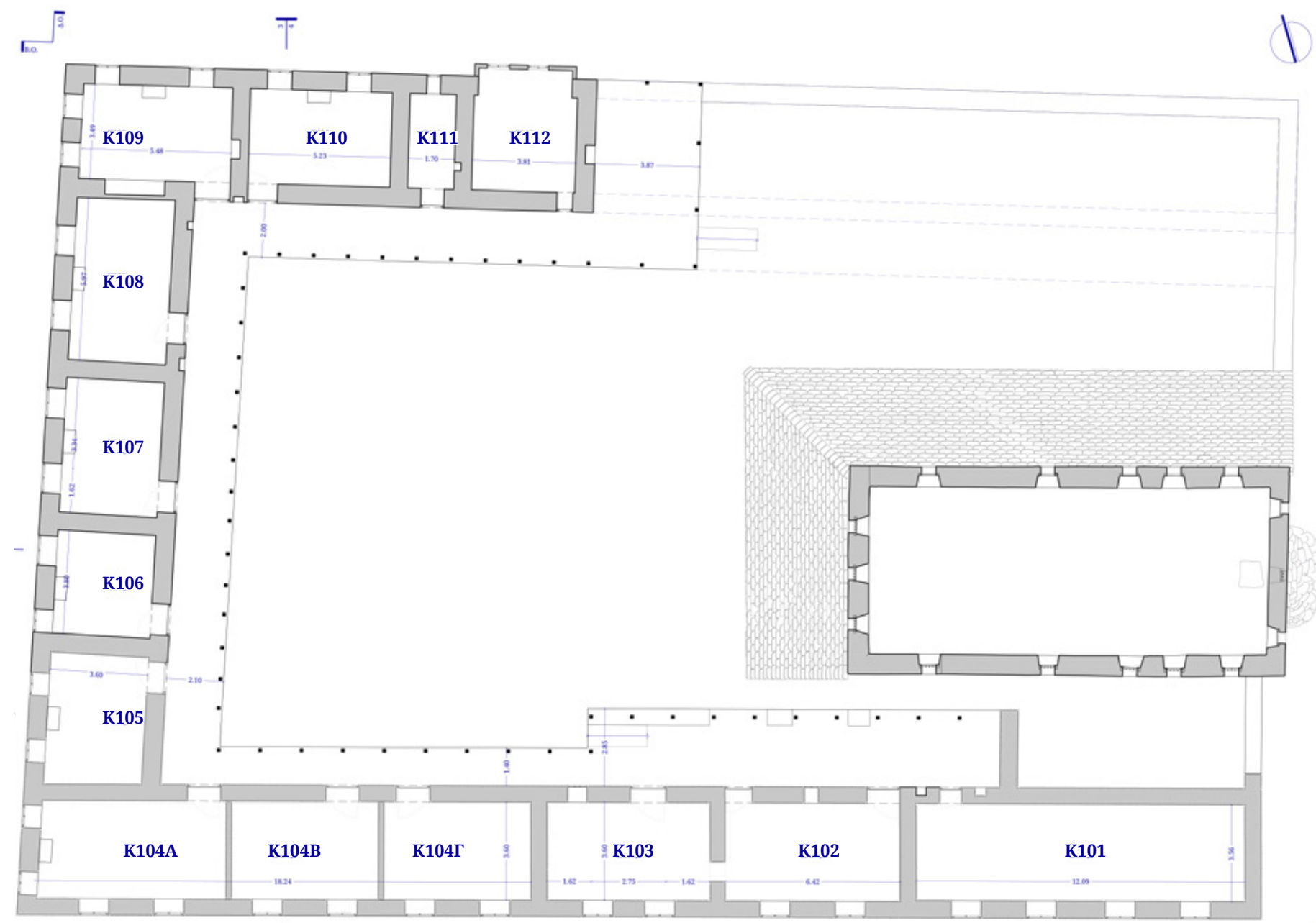
164 <https://issuu.com/rothoblaas/docs/elasmata-kai-syndesmoi-gia-xylo-2020-gr>, Σελ. 414-415.

5. ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ

Σχ. 64 | Πρόταση αναπαράστασης συγκροτήματος. Κάτοψη ισογείου (AN.01).

0 1.00 5.00μ

Σχ. 65 | Πρόταση αναπαράστασης συγκροτήματος. Κάτοψη ορόφου (AN.02).

0 1.00 5.00μ

Εικ.225 | Η εσωτερική όψη της βόρειας και της δυτικής πτέρυγας των κελιών. Πάνω: <1967, Κάτω: 2002.

Εικ.226 | Η εσωτερική όψη της βόρειας και της δυτικής πτέρυγας των κελιών. Πάνω: 2019 (Σ. Μαμαλούκος), κάτω: 08/2023.

Εικ.227 | Αντιπαραβολή φωτογραφιών από την ίδια θέση σε διαφορετικές χρονολογίες. Πάνω αριστερά: δημοσιεύτηκε το 1992, κάτω αριστερά: δημοσιεύτηκε το 2002, Κάτω δεξιά: 02/2024.

Εικ.228| Πάνω: νότια πτέρυγα, μέση: δυτική πτέρυγα, κάτω: βόρεια πτέρυγα. 08/2023.

5.1. Τα κελιά σήμερα

Σήμερα, η νότια πτέρυγα έχει καταστραφεί ολοσχερώς. Ως κατασκευή αναγνωρίζεται πολύ μικρό μέρος της τοιχοποιίας και ένας θόλος που σώζεται στα δυτικά, δίπλα στη σημερινή θέση της κρήνης.

Όσον αφορά τη δυτική πτέρυγα, σώζεται το μεγαλύτερο τμήμα της. Το μόνο τμήμα που δε σώζεται είναι η ΝΔ γωνία, νότια της εισόδου, του οποίου, επιπλέον, δεν υπάρχει γνωστή απεικόνιση. Πιθανώς κατεδαφίστηκε μαζί με τη νότια πτέρυγα για την διάνοιξη του δρόμου. Στη δυτική πτέρυγα, εξωτερικά του συγκροτήματος σώζεται σχεδόν όλο το ύψος του τοίχου, όμως τα ανώφλια των παραθύρων του ορόφου έχουν σχεδόν όλα καταρρεύσει. Εσωτερικά, παρουσιάζονται αρκετές καταρρεύσεις. Ενώ μέχρι το 2019 σωζόταν η τοιχοποιία σε όλο το ύψος της μέχρι τη στέγη, σήμερα η κατάσταση είναι πολύ χειρότερη. Στα Κ106 και Κ107 έχει πέσει η ανατολική όψη ολοσχερώς, ενώ στα υποκείμενα αυτών δωμάτια Κ006 και Κ007 έχει σπάσει το ξύλινο υπέρθυρο και έχει πέσει το ανώφλι των θυρών, και πλέον διακρίνονται μόνο τα λίθινα πλαίσια. Μέχρι τον πρώτο όροφο σώζεται ο τοίχος στη ΒΔ γωνία στους χώρους Κ008 και Κ009 και Κ108 και Κ109, τα ανώφλια του ορόφου, όμως, έχουν χαθεί.

Εικ.229| Ξύλα που κρέμονται από την τοιχοποιία. 08/2023.

Εικ.230 | Η εξωτερική όψη της δυτικής πτέρυγας. Διακρίνεται αγροτικός δρόμος που στη συνέχεια ως μονοπάτι οδηγεί στο Χορευτό. 02/2024.

Εικ.231 | Η ΒΔ γωνία του συγκροτήματος, εξωτερικά. 02/2024.

Εικ.232 | Η εξωτερική όψη της βόρειας πτέρυγας. Η ξύλινη κατασκευή (σαχνισί) κατέρρευσε τον χειμώνα 2023-2024. Φωτογραφία: Σ. Μαμαλούκος, 12/2019.

Στη βόρεια πτέρυγα, η κατάσταση έχει χειροτερέψει τα τελευταία χρόνια. Εξωτερικά, σώζει όλο το ύψος του τοίχου στα δυτικά δωμάτια. Στο Κ112 υπήρχε εξωτερικά επέκταση με ξύλινη κατασκευή (σαχνισί), η οποία κατέρρευσε τον περασμένο χειμώνα (2023-2024). Στην εσωτερική όψη της βόρειας πτέρυγας η τοιχοποιία του ορόφου έχει καταρρεύσει σχεδόν σε όλο το μήκος, σώζεται μόνο μικρό μέρος μεταξύ των Κ111 και Κ112. Προς τη ΒΔ γωνία, παρουσιάζεται έντονη βλάστηση, καθιστώντας τμήμα της όψης μη προσβάσιμο. Ακόμα, στο Κ111 είναι το μόνο τμήμα των κελιών συνολικά, όπου σώζεται η στέγη.

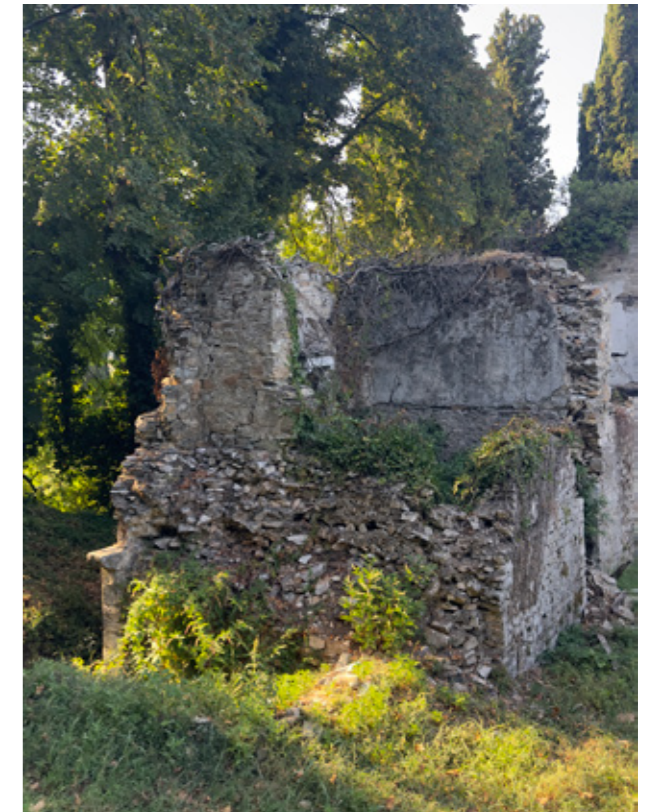
Στη βόρεια και δυτική πτέρυγα σώζονται τζάκια σε κάθε δωμάτιο του ορόφου. Επίσης, σώζονται κάποια από τα κουφώματα των εξωτερικών όψεων, και κάποια πλαίσια θυρών.

Γενικώς, η κατάσταση των κελιών της βόρειας και δυτικής πτέρυγας κρίνεται άκρως επικίνδυνη. Πλάκες από τη στέγη και ξύλα από το φορέα της, τα δάπεδα και τον περιμετρικό εξώστη (χαγιάτι), κάποια από τα οποία έχουν και καρφιά, κρέμονται με ελεύθερα άκρα.

Δεδομένων των συνθηκών, λοιπόν, επιχειρήθηκε η συνοπτική τους ανάλυση.

Εικ.233 | Το ίχνος της εισόδου της μονής. 08/2024.

Εικ.234 | Το ίχνος του θόλου στην είσοδο της μονής. 08/2023.

Εικ.235 | Η εξωτερική όψη της βόρειας πτέρυγας. Φωτογραφία με drone. Βασίλης Μαμαλούκος, 12/2019.

Εικ.236 | Η εξωτερική όψη της δυτικής πτέρυγας, όπου ήταν η είσοδος της μονής. 08/2023.

5.2. Αρχιτεκτονική ανάλυση

Τα κελιά της μονής Ταξιαρχών, διατάσσονταν σε σχήμα Π, καλύπτοντας μέρος της βόρειας, τη δυτική και τη νότια πλευρά του ναού. Το σχήμα του μοναστηριακού συγκροτήματος είναι σχετικά κανονικό και άρτιο. Το μήκος της δυτικής πτέρυγας εξωτερικά είναι περίπου 32μ, της νότιας πτέρυγας ήταν περίπου 45μ, και της βόρειας πτέρυγας περίπου 20μ. Το Καθολικό της μονής βρίσκεται ανάμεσα στη βόρεια και τη νότια πτέρυγα, αφήνοντας απόσταση από τη δυτική για τη διαμόρφωση της εσωτερικής αυλής. Μεταξύ της νότιας πτέρυγας και του ναού υπήρχε τοίχος που οριοθετούσε το συγκρότημα προς τα ανατολικά¹⁶⁵. Λογικά, το ίδιο ίσχυε και μεταξύ της βόρειας πτέρυγας και του ναού. Παρότι ο Κωνσταντινίδης¹⁶⁶ υποστηρίζει πως η βόρεια πτέρυγα κατέρρευσε νωρίς, δεν υπάρχουν στοιχεία που να υποδηλώνουν ποιο ήταν το μήκος της πτέρυγας. Πιθανώς έφτανε μέχρι την ανατολική όψη του ναού, ώστε να κλείνει το συγκρότημα.

Η είσοδος στο συγκρότημα γινόταν από άνοιγμα στη δυτική πτέρυγα. Η σύνδεση με τη Ζαγορά μέσω της γέφυρας στο μεγάλο ρέμα και το μονοπάτι προς Χορευτό

¹⁶⁵ Φαίνεται όμως και σε φωτογραφία του αρχείου του Μ. Πολυβίου και στο σχέδιο του Παπαϊωάννου (Παπαϊωάννου 2007, 80, εικ. 176).

¹⁶⁶ Κωνσταντινίδης 1960, 136.

Εικ.237 | Εξωτερική όψη, ΒΔ γωνία. 05/2023.

Εικ.238| Η δυτική είσοδος στο μοναστήρι. Πάνω: προ του 1967, κάτω: 02/2024. Δυστυχώς με τις επιχώσεις που έχουν γίνει δεν είναι δυνατή η λήψη της φωτογραφίας από την ίδια γωνία.

κατέληγαν σ' αυτήν, την δυτική, είσοδο του μοναστηριού. Δευτερεύουσα είσοδος (παραπόρτι) υπήρχε ανατολικά, μεταξύ του ναού και της νότιας πτέρυγας. Εξυπηρετούσε τις απλές καθημερινές δράσεις, τα ζώα¹⁶⁷ κλπ.

Συχνά στα μοναστήρια η είσοδος βρισκόταν μπροστά από την είσοδο του ναού, διαμορφώνοντας το μνημειακό άξονα. Στην περίπτωση των Ταξιαρχών, η κίνηση είναι ελαφρώς τεθλασμένη, και κατά τον Παπαϊωάννου¹⁶⁸ αυτό καθιστά την αυλή πιο αυτόνομο χώρο ζωής.

Όπως φαίνεται από την εικ.238, πάνω από το υπέρθυρο της εισόδου υπήρχε εντοιχισμένη πλάκα με την επιγραφή IV (κεφ. 4.2). Η πλάκα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, σήμερα είναι αποθηκευμένη στο ιερό του ναού. Είναι σχεδόν τετράγωνη, με διαστάσεις περίπου 50x60εκ. Χωρίζεται σε δύο οριζόντια μέρη. Το κάτω μέρος καταλαμβάνει η επιγραφή σε 10 σειρές. Στο πάνω μέρος κεντρικά είναι λαξευμένος σταυρός, εκατέρωθεν αυτού οι αρχάγγελοι Μιχαήλ και Γαβριήλ. Η πλάκα φέρει σχοινοειδές πλαίσιο και φυτικό διάκοσμο.

¹⁶⁷ Κωνσταντινίδης 1960, 136. Ωστόσο, κάτοικος της περιοχής ισχυρίστηκε πως υπήρχε είσοδος στην βόρεια πτέρυγα των κελίων και πως εκεί βρισκόταν αρχικά η κρήνη. Λόγω της γεωμορφολογίας του εδάφους, αλλά και του σχεδίου του Παπαϊωάννου θεωρείται πως αυτό δεν ισχύει.
¹⁶⁸ Παπαϊωάννου 2007, 79.

Εικ.239| Η παλιά μυλόπετρα στον περιβάλλοντα χώρο του ναού, 08/2023.

Εικ.240| Λιθανάγλυφο που ήταν εντοιχισμένο στον όροφο της ΒΔ γωνίας του περιβόλου.

Εικ.241| Η ανατολική όψη της βόρειας πτέρυγας των κελίων. Αριστερά: αρχείο ΧΑΝΘ, δεξιά: 02/2024. Σύμφωνα με τη ΧΑΝΘ οι φωτογραφίες είναι της περιόδου 1929-1938, ωστόσο αυτό είναι αμφισβητήσιμο.

Εικ.242 | Παράθυρα κελιών. 05/2023.

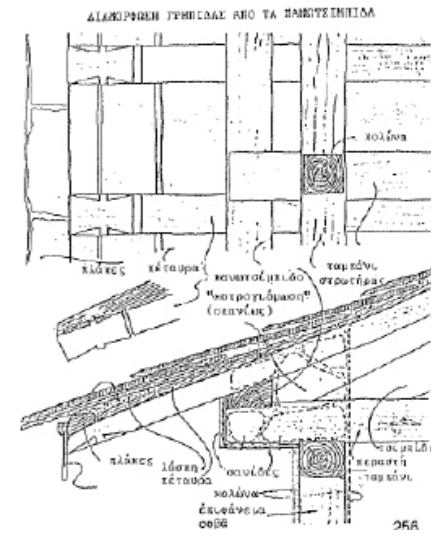
Εικ.243 | Πάνω: Τζάκι ορόφου, Κάτω: πλαίσιο θύρας. 08/2023.

Τα κελιά αναπτύσσονταν σε δύο επίπεδα, ισόγειο και πρώτο όροφο. Το ισόγειο καταλάμβαναν αποθήκες, ελαιοτριβείο, αλευρόμυλος¹⁶⁹, κλίβανος, μαγειρεία, στέγαση ζώων κλπ, ενώ στον όροφο ήταν τα κελιά των μοναχών, εστιατόριο, αίθουσα δεξιώσεων, και δωμάτια για τους επισκέπτες¹⁷⁰. Στον όροφο, προς την εξωτερική όψη, σε όλα τα δωμάτια υπήρχε τζάκι, και εκατέρωθεν αυτού δύο παράθυρα. Στα δωμάτια K011 και K111 υπήρχε ένα παράθυρο, και δεν είναι γνωστό αν υπήρχε τζάκι.

Τα παράθυρα είχαν όλα κλίση στους λαμπάδες και την ποδιά για διάχυση του φωτός στο εσωτερικό, και ξύλινο πρέκι.

Οι στέγες ήταν δίρριχτες. Στη νότια όψη ακόμα φαίνεται πως ο εγκάρσιος τοίχος μεταξύ K110 και K111 έφτανε μέχρι την κορυφή της στέγης. Αυτός είναι παλιός και συντηρητικός τρόπος κατασκευής, ο οποίος εξυπηρετούσε και ανάγκες πυρασφάλειας. Μεταξύ K109 και K108, υπάρχει εσοχή στον τοίχο, μήκους περ. 2.20μ, που περιορίζει τον πέτρινο τοίχο σε δύο εκατέρωθεν της εσοχής τοιχώματα. Σύμφωνα με τον Κίζη¹⁷¹, αυτή ήταν συνηθισμένη πρακτική κατά τον 19^ο αιώνα (τα δωμάτια αυτά κατασκευάστηκαν το 1795), το κενό καλυπτόταν με χοντρά

169 Το καλοκαίρι του 2023 βρισκόταν στον περιβάλλοντα χώρο μυλόπετρα από πράσινο λίθο.
170 Κωνσταντινίδης 1960, 135-36.
171 Κίζης 2007, 212.

Εικ.244 | Λεπτομέρεια κατασκευής στέγης.

Εικ.245 | Λεπτομέρεια στέγης, ΒΔ γωνία. 08/2023.

Εικ.246 | Βόρεια πτέρυγα, η τοιχοποιία φτάνει μέχρι την κορυφή της στέγης. 05/2023.

Εικ.247 | Η ένδειξη εσοχής μεταξύ K107 και K108. 08/2023.

δοκάρια εν επαφή, ώστε να καλύπτουν το πάχος του τοίχου, και σε αυτά στηριζόταν η στέγη και ο «μπαμπάς». Ανάλογο άνοιγμα υπήρχε και μεταξύ των K107 και K108.

Τα κελιά δεν πρέπει να έφεραν διάκοσμο. Το λιθανάγλυφο που υπήρχε εντοιχισμένο στην είσοδο του μοναστηριού έχει ήδη αναλυθεί. Στο αρχείο του Μίλτου Πολυβίου υπάρχει φωτογραφία πλάκας που ήταν εντοιχισμένη στον όροφο της ΒΔ γωνίας του περιβόλου (εικ.240). Στους έως σήμερα σωζόμενους τοίχους δεν φαίνεται ίχνος της θέσης που είχε η πλάκα.

Στη συγκεκριμένη άγνωστη πλάκα παρουσιάζεται ένα τρίλοβο άνοιγμα με (μάλλον) ιωνικά κιονόκρανα. Στο κεντρικό άνοιγμα υπάρχει χαραγμένος σταυρός και εκατέρωθεν αυτού κυπαρίσσια (πολύ συνηθισμένο θέμα στην λιθογλυπτική του Πηλίου), και στα δύο πλάγια ανοίγματα βάζο με λουλούδι. Το ένα, μάλιστα το κρατάει ανθρώπινη μορφή για να το προσφέρει στο σταυρό (με ό,τι αυτό συμβολίζει). Η πλάκα ολοκληρώνεται με πλαίσιο γεωμετρικού διακόσμου. Συγκρίνοντας την τελευταία πλάκα, με αυτή που βρισκόταν στην είσοδο της μονής, είναι φανερό πως δεν έγιναν από τον ίδιο γλύπτη. Ενδεχομένως η τελευταία να ήταν παλαιότερη. Αφού είναι γνωστή η χρονολογία αυτής (1795), μπορεί να υποθεθεί πως η δεύτερη χρονολογείται στον 19^ο αιώνα.

Εικ.248 | Βόρεια πτέρυγα, K009. Τυπική διάταξη κελιού. 08/2023.

Εικ.249 | Βόρεια πτέρυγα, K111. Ενδείξεις ύπαρξης οροφής. 08/2023.

Εικ.250 | Βόρεια πτέρυγα, K111. Τρίστρωτη τοιχοποιία, διπλή ξυλοδεσιά. 08/2023.

Εικ.251 | Βόρεια πτέρυγα, K110. Κατασκευή στέγης. 08/2023.

Εικ.252 | Φωτογραφία της δυτικής όψης, εξωτερικά. Τεκμηριώνεται πως οι όψεις ήταν επιχρισμένες.

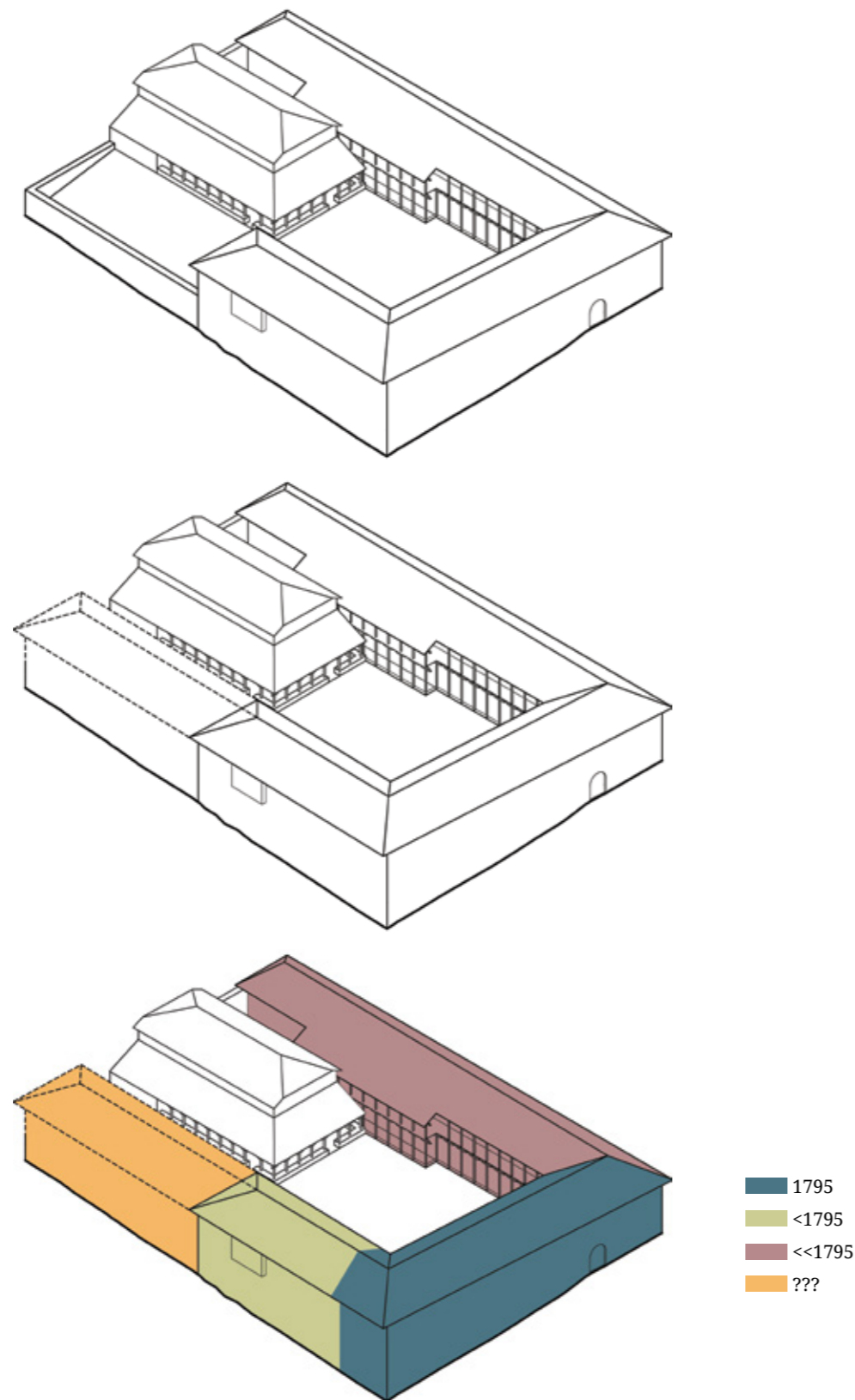
Εικ.253 | ΒΔ γωνία, εσωτερικά. Επιχρίσματα.

Εικ.254 | Εξωτερική όψη δυτικής πτέρυγας. <1967.

Εικ.255 | Νότια πτέρυγα, κατάλοιπα θολοδομίας. 02/2024.

Σχ. 66 | Διαγράμματα εξέλιξης του συγκροτήματος. Πάνω: Αξονομετρικό του συγκροτήματος στη φάση της πρότασης αναπαράστασης (αρχές 20^{ου} αιώνα). Μέση: Αξονομετρικό του συγκροτήματος όπως θεωρείται πως (θα) ήταν η πλήρης διάταξη. Κάτω: Οι κατασκευαστικές φάσεις των κελιών.

5.3. Κατασκευαστική ανάλυση – τεκμηρίωση φάσεων

Γενικά, τα κελιά της μονής ακολουθούν τους γνωστούς κανόνες των λιθόκτιστων κατασκευών. Η πέτρινη τοιχοποιία διακόπτεται από σειρές ξύλινων διαζωμάτων (ξυλοδεσιές). Τα δάπεδα είναι κατασκευασμένα από ξύλινα δοκάρια που πακτώνονται στον εξωτερικό και τον εσωτερικό τοίχο κάθε δωματίου και πάνω σε αυτά καρφώνονται οι σανίδες του πατώματος. Στο δωμάτιο που σώζεται η στέγη, φαίνονται πηγάκια που μαρτυρούν ύπαρξη οροφής.

Τα κονιάματα εμφανίζουν έντονη διαφορά στις δύο σωζόμενες πτέρυγες. Στη δυτική πτέρυγα, που όπως αναφέρθηκε κατασκευάστηκε το 1795, έχει χρησιμοποιηθεί ασβεστοκονίαμα. Στη νότια πτέρυγα, αντιθέτως, έχει χρησιμοποιηθεί πηλοκονίαμα. Προφανώς, δηλαδή, πρόκειται για διαφορετικές φάσεις κατασκευής.

Θολοδομία θεωρείται πως ήταν και η κάλυψη της εισόδου της μονής, στη δυτική πτέρυγα. Δυστυχώς δε σώζεται κάποια σχετική φωτογραφία. Στα σημερινά κατάλοιπα της δυτικής πτέρυγας, όμως, μετρητικά στοιχεία και επιτόπιες παρατηρήσεις, οδήγησαν σε αυτό το συμπέρασμα.

Ακόμα, ο θόλος που σώζεται δίπλα στη σημερινή θέση της βρύσης, υποδηλώνει πως η νότια πτέρυγα είχε θολοδομία στο ισόγειο, τουλάχιστον σε ένα τμήμα της. Το στοιχείο αυτό, αν μη τι άλλο, υποδεικνύει πως η νότια πτέρυγα είχε κατασκευαστεί σε διαφορετική φάση από τις άλλες. Μάλιστα, θεωρείται πως η φάση αυτή ήταν παλαιότερη, καθώς δεν συνηθιζόταν στις κατασκευές του 18^{ου} αιώνα.

Ακόμα, στην κάτοψη του Παπαϊωάννου φαίνεται πως η νότια πτέρυγα στο ισόγειο έχει μεγαλύτερους χώρους από τις άλλες πτέρυγες. Ενδεικτικά, γενικώς στο συγκρότημα το μήκος των δωματίων είναι περίπου 5 μέτρα, ενώ το K004 έχει μήκος 18μ. Αυτό εξηγείται από την διαφορετική κατασκευαστική λογική, καθώς η θολοδομία επιτρέπει μεγαλύτερο μήκος από τον ξύλινο φορέα. Ωστόσο, παρότι δε σώζεται σχετική ένδειξη, θεωρείται πως ο αντίστοιχος χώρος του ορόφου δεν ήταν ενιαίος. Θεωρείται σχετικά απίθανο η κατασκευή του ορόφου να ήταν επίσης θολοδομία, και άρα θεωρείται πιο πιθανό να μην ήταν ενιαίος χώρος.

Ο Χρυσοβέργης¹⁷² αναφέρει πως το 1762, στην αγρυπνία της γιορτής του μοναστηριού, χοροστάτησε ο πρώην πατριάρχης Καλλίνικος, ο οποίος είχε επιστρέψει στη Ζαγορά, τον τόπο καταγωγής

172 Χρυσοβέργης 1995, 127.

του¹⁷³. Ο ίδιος ανέφερε πως η φιλοξενία υπήρξε πλούσια και πως «εύχεται για την αποπεράτωσή του». Δεν είναι γνωστό σε τί αναφερόταν, ίσως στη δυτική πτέρυγα που ολοκληρώθηκε το 1795.

Συμπερασματικά, πιθανολογείται πως η παλαιότερη ήταν η νότια πτέρυγα (θολοδομία), έπειτα κατασκευάστηκε η βόρεια πτέρυγα (πηλοκονίαμα), και τέλος η δυτική (1795 βάσει επιγραφής).

Όπως φαίνεται σε φωτογραφίες, οι όψεις ήταν ασβεστωμένες. Στις φωτογραφίες από «τα σπίτια της Ζαγοράς», φαίνεται πως στη νότια πτέρυγα, η εσωτερική όψη του ισογείου είχε εμφανή λιθοδομή. Δεδομένης της κάλυψης από τη στέγη του περιμετρικού εξώστη, θα μπορούσαν οι εσωτερικές όψεις να είναι ανεπίχριστες. Ωστόσο, στη δυτική πτέρυγα, υπάρχουν κατάλοιπα από επίχρισμα στην εσωτερική όψη του ισογείου. Ομοίως, επιχρισμένες ήταν οι όψεις εσωτερικά των δωματίων.

Το χαγιάτι στην εσωτερική όψη της μονής, ήταν ξύλινο και στηριζόταν σε ξύλινα υποστυλώματα, μέσω μαξιλαριών. Η κατασκευαστική λογική ήταν απλή: ξύλινα

δοκάρια με το ένα τους άκρο πακτώνονταν στην εσωτερική λιθοδομή των πτερύγων, και με το άλλο εδράζονταν σε δοκάρια παράλληλο με την όψη, το οποίο φερόταν από ξύλινα υποστυλώματα μέσω των «μαξιλαριών». Τα ξύλινα υποστυλώματα προκειμένου να μην έρχονται σε άμεση επαφή με το έδαφος και την υγρασία, είχαν λίθινες βάσεις.

Προκαλεί εντύπωση η διαφορά στις στάθμες του ισογείου στη βόρεια πτέρυγα, σε σύγκριση με τη δυτική. Το επίπεδο του K012 φαίνεται πως ήταν υπερυψωμένο σε σχέση με το διαμορφωμένο έδαφος, και πως δημιουργούνταν και υπόγειος χώρος. Επίσης το K011 έχει πρέκι σε ύψος που να μην επιτρέπει την είσοδο από τη στάθμη της αυλής. Ενδεχομένως το διαμορφωμένο έδαφος τοπικά να ήταν σε χαμηλότερη στάθμη. Η σημερινή κατάσταση δεν επιτρέπει εξαγωγή βέβαιων συμπερασμάτων.

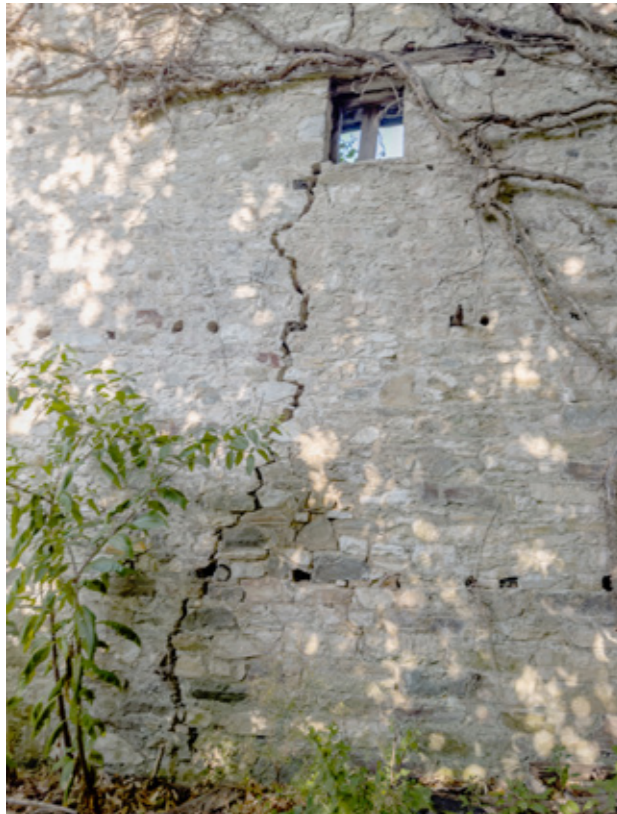
173 Για τον Καλλίνικο βλ. Σκουβαράς 1964, σποράδην· Παντελοδήμος 1974· Πολυβίου 2002, 167 και σημ. 22, 2019, 44-45, όπου και αντίστοιχη σχετική βιβλιογραφία· Κολέτσιου 2023, 61-62, και σποράδην.

5.4. Παθολογία

Σήμερα, στα κελιά εντοπίζεται εκτεταμένη παθολογία. Εκτός από τις καταρρεύσεις που ήδη αναφέρθηκαν, υπάρχουν επιπλέον στοιχεία που υποδηλώνουν πως η κατάσταση είναι μη αναστρέψιμη. Συγκεκριμένα, η νότια πτέρυγα σχεδόν δεν αναγνωρίζεται ως κτηριακός όγκος, ενώ η εσωτερική όψη της βόρειας και της δυτικής πτέρυγας χρόνο με τον χρόνο χάνονται. Η εξωτερική όψη, παρότι σχεδόν διατηρεί το ύψος της, παρουσιάζει μεγάλες, κατακόρυφες ρωγμές. Εμφανίζεται έντονη βλάστηση, με κισσούς και άλλα είδη να αναρριχώνται στη σχεδόν δεκάμετρη τοιχοποιία. Τα ελάχιστα σωζόμενα ξύλινα μέρη εμφανίζουν έντονη σήψη και παραμόρφωση διατομών. Εννοείται πως, δεδομένης της κατάστασης, καμία ξυλοδεσιά δε διατηρεί εφελκυστικές ιδιότητες. Παρατηρούνται αποκολλήσεις επιχρισμάτων. Η υγρασία, είτε κατερχόμενη, είτε ανερχόμενη επηρεάζει την τοιχοποιία.

Εικ.256| Δυτική πτέρυγα, εξωτερική όψη, ρωγμή. 05/2023.

Εικ.257| Δυτική πτέρυγα, εξωτερική όψη, ρωγμή. 08/2023.

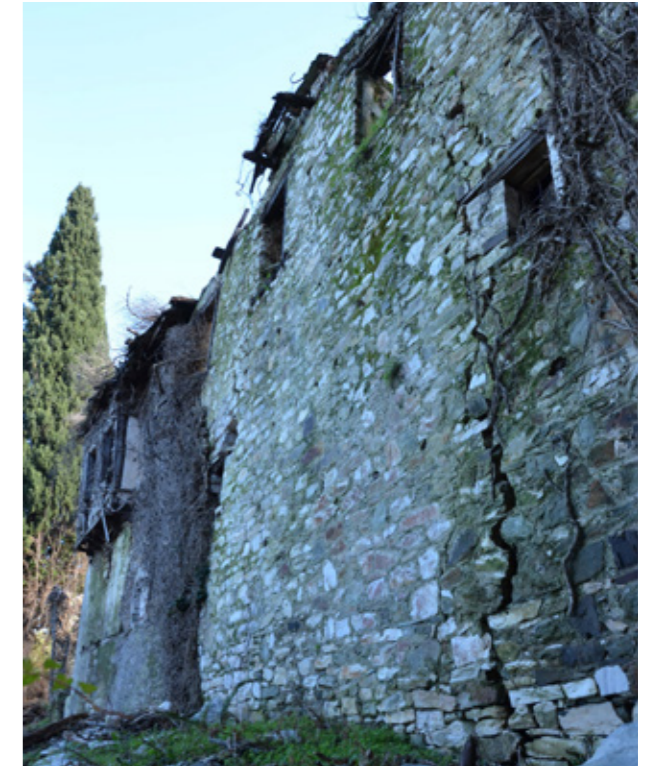
Οι παράγοντες που οδήγησαν στην παθολογία των κελιών είναι οι εξής:

-η εγκατάλειψη: Είναι σαφές πως αφότου το μοναστήρι εγκαταλείφθηκε, δεν υπήρχε η συνεχής παρακολούθηση της κατάστασης των κτισμάτων για την απαραίτητη συντήρηση.

-ανθρώπινες επεμβάσεις: Η κατεδάφιση της νότιας πτέρυγας και της ΝΔ γωνίας των πτερύγων, έπαιξαν κρίσιμο ρόλο στη συνολική εικόνα του συγκροτήματος, αφού από το αρχικό σχήμα Π πλέον έχει σχήμα L.

-φυσικές καταστροφές (σεισμοί, πλημύρες) και καιρικές συνθήκες: Κάποιες από τις ρωγμές υποδεικνύουν επίδραση σεισμού. Επίσης, οι συχνές βροχές της περιοχής έχουν επηρεάσει όλα τα μέρη της κατασκευής: την τοιχοποιία, τα κονιάματα, και φυσικά τα ξύλα.

-οι σημερινές προτεραιότητες: Το μοναστήρι ιδρύθηκε και κατασκευάστηκε τον 18^ο αιώνα για να καλύψει μία ανάγκη, η οποία φαίνεται πως σήμερα δεν υπάρχει.

Εικ.258| Βόρεια πτέρυγα, εξωτερική όψη, ρωγμή, αναρριχώμενα φυτά, κλπ. Φωτογραφία Σ. Μαμαλούκος, 12/2019.

Εικ.259| Βόρεια πτέρυγα, εσωτερική όψη, ρωγμή. 08/2023.

Εικ.260| Δυτική πτέρυγα, ρωγή πάνω από το πρέκι θύρας. 08/2023.

Εικ.261| ΒΔ γωνία, εσωτερική. Καταρρεύσεις δοκαριών χαγιατιού. 08/2023.

Εικ.262| Δυτική πτέρυγα, ρωγμές, αποδιοργάνωση λιθοδομής, κλπ. 08/2023.

Εικ.263| Κ109, ΒΔ γωνία. Καταρρεύσεις πατώματος, στέγης, κλπ. 05/2023.

Εικ.264| Οξείδωση μεταλλικού καρφιού. 08/2023.

Εικ.265| Οξείδωση μεταλλικού κρίκου θύρας. 08/2023.

Εικ.266| Απώλεια ξύλινων μερών φορέα. 08/2023.

Εικ.267 | Η βρύση του περιβόλου της μονής. 08/2023.

5.5. Λοιπά κτίσματα της μονής

Κρήνη

Στην μεσημβρινή πτέρυγα των κελιών (νότια) υπήρχε κρήνη με τρεχούμενο πόσιμο νερό. Σήμερα σώζεται, σε διαφορετική θέση. Έχει γλυπτό διάκοσμο, με φυτικά θέματα, κεντρικά έναν σταυρό και εξαπτέρυγο. Σύμφωνα με τον Κωνσταντινίδη, η κρήνη κατασκευάστηκε μπροστά από παλαιότερη, της οποίας υπήρχαν τότε ακόμα διακριτά τμήματα¹⁷⁴.

Επιπλέον, έχει δύο επιγραφές:

+ ΕΠΙ ΗΓΟΥΜΕΝΙΑΣ ΔΕ ΚΥΡΙΟΥ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ
ΔΙΑ ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΚΑΙ ΔΙ, ΕΠ[Ι]
ΣΤΑΣΙΑΣ /

+ ΚΥΡ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΕΚΛΗΣΙΑΣ [ΚΑΙ] ΜΑΣΤΟ[ΡΟ]ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Κάτω από τον σταυρό:

+ ΔΕΥΤΕ ΚΑΙ ΠΙΕΤΕ ΚΑΙΝΟΝ ΠΟΜ' ΑΠ' ΤΗΝ
ΝΕΑΝ ΒΡΥΣΙΝ ΟΠΟΥ ΚΑΘΩΣ ΜΕ ΒΛΕΠΕΤΕ
ΤΩΡΑ ΠΡΩΤΟΝ ΕΚΤΙΣΘΗΝ ΣΤΑ ΧΙΛΙΑ
ΟΚΤΑΚΟΣΙΑ ΕΠΤΑ ΑΠΟ ΚΥΡΙΟΥ.

¹⁷⁴ Κωνσταντινίδης 1960, 136.

Εκατέρωθεν του σταυρού:

Η Κ[ΕΦΑΛΗ] ΤΟΥ Α[ΔΑΜ]

Οι επιγραφές πληροφορούν πως η κρήνη κατασκευάστηκε το 1807 επί ηγουμένου Προκόπιου, ενώ την κατασκευή επέβλεψαν ο μοναχός Καλλίνικος και λοιποί πατέρες. Αναφέρεται ακόμα και ο Μαστοροαναστάσιος.

Εικ.268 | Η βρύση του περιβόλου της μονής. Επιγραφές. 08/2023.

Εικ.269 | Ο ναός του Αγίου Νικολάου από ανατολικά. 08/2023.

Εικ.270 | Αγ. Νικόλαος, ανατολική όψη, εσωτερικό. Σ. Μαμαλούκος, 06/2019.

Ο Άγιος Νικόλαος

Πρόκειται για το ταφικό παρεκκλήσι της μονής Ταξιαρχών. Βρίσκεται νοτιοανατολικά του συγκροτήματος, μέσα στο δάσος. Ακολουθεί τον τύπο του συνεπτυγμένου σταυροειδούς, με νάρθηκα. Στην ανατολική όψη δεν εξέχει η κόγχη του ιερού, ενώ εσωτερικά έχει τρεις κόγχες στο πάχος του τοίχου. Σύμφωνα με τον Κωνσταντινίδη έφερε ξυλόγλυπτο τέμπλο¹⁷⁵. Ο ναός ήταν τοιχογραφημένος.

Σαφής χρονολογία ανέγερσης δεν υπάρχει, καθώς ο Κωνσταντινίδης¹⁷⁶ αναφέρει πως υπήρχε επιγραφή, ήδη φθαρμένη. Ο τύπος υποδηλώνει πως ανήκει στην προ του 1700 μεταβυζαντινή ναοδομία, ωστόσο ο Πολυβίου τον κατατάσσει στην επόμενη περίοδο¹⁷⁷. Οι τοιχογραφίες που σώζονται μέχρι σήμερα, χρονολογούνται στα μέσα του 17^{ου} αιώνα¹⁷⁸.

Σήμερα σώζεται σε πολύ κακή κατάσταση. Η οροφή κατέρρευσε πριν το 1983¹⁷⁹. Το 2019 καλύφθηκε με πλαστική μεμβράνη για την αποφυγή των ομβρίων υδάτων, ωστόσο φαίνεται πως η κάλυψη είναι ανεπαρκής. Το καλοκαίρι του 2023 νερά λιμνάζοντα στη μεμβράνη έσταζαν μέσα

¹⁷⁵ Κωνσταντινίδης 1960, 153.

¹⁷⁶ Κωνσταντινίδης 1960, 153.

¹⁷⁷ Πολυβίου 2019, 73.

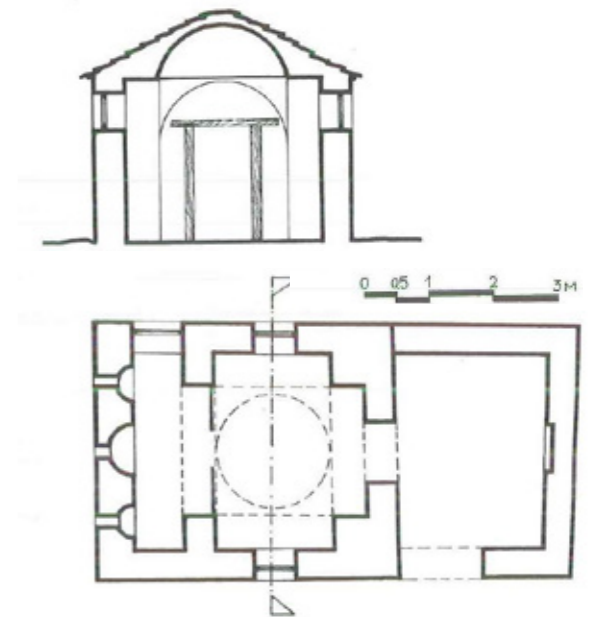
¹⁷⁸ Νάνου 2001, 167.

¹⁷⁹ Νάνου 2001, 166.

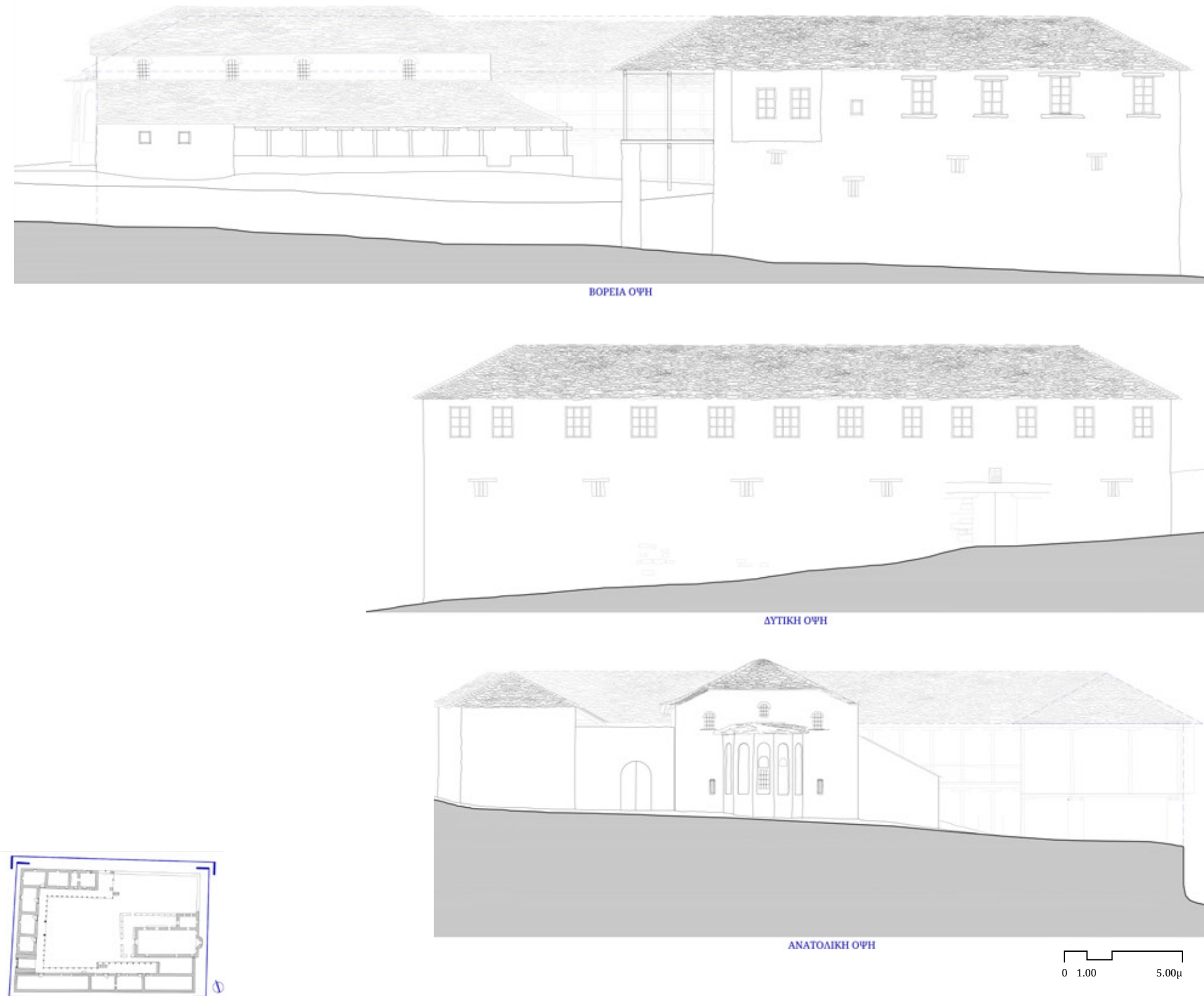
στο ναό. Επιπλέον, στο εσωτερικό του ναού κρέμονται πλάκες και ξύλα, καθιστώντας την επίσκεψη στο εσωτερικό άκρως επικίνδυνη

Εικ.271 | Το εσωτερικό του ναού, 10/2024.

Εικ.272 | Σχέδιο του ναού από τον Μ. Πολυβίου

Σχ. 67 | Εξωτερικές όψεις συγκροτήματος (AN.04).

5.6. Πρόταση αναπαράστασης του συγκροτήματος

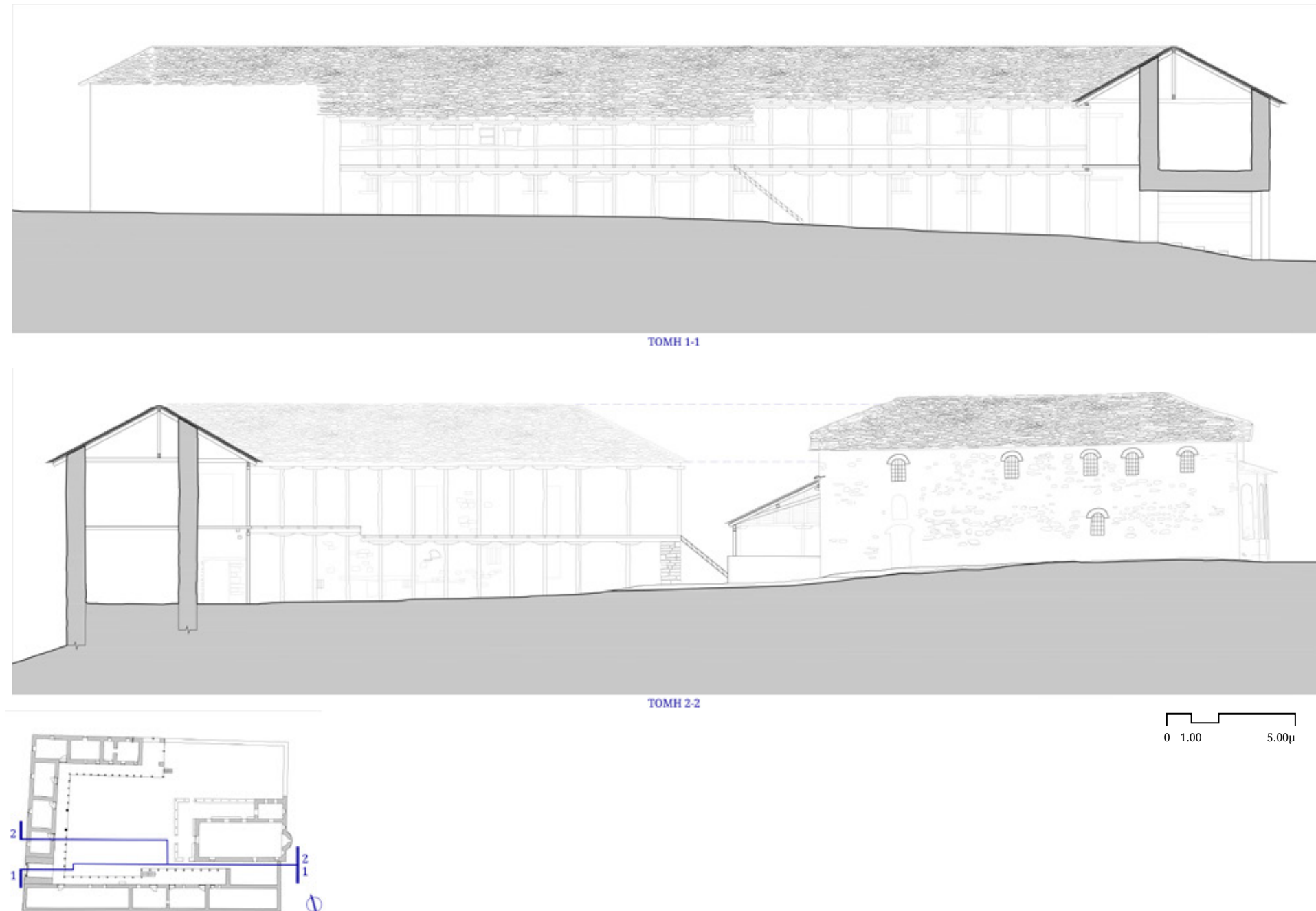
Η πρόταση αναπαράστασης του συγκροτήματος βασίστηκε σε στοιχεία που μέχρι σήμερα εντοπίζονται στον περιβάλλοντα χώρο, σε παλαιές φωτογραφίες διαφορετικών περιόδων και στο σχέδιο του Παπαϊωάννου. Όπως είναι ευνόητο, καθώς η πρώτη γνωστή πλήρης φωτογραφική αποτύπωση του συγκροτήματος έγινε το 2019, για τα διαφορετικά μέρη του συγκροτήματος σώζονται αποσπασματικά στοιχεία από διαφορετικές περιόδους. Πολύτιμες ήταν οι φωτογραφίες του 2019, καθώς αποτύπωσαν τμήματα των κελιών τα οποία σήμερα έχουν καταρρεύσει.

Όσον αφορά τη βόρεια και δυτική πτέρυγα, επιλέχθηκε να αναπαρασταθεί (κατά το δυνατόν), η χρονική στιγμή στην οποία βγήκαν οι φωτογραφίες της ΧΑΝΘ (εικ.241). Στο αρχείο της ΧΑΝΘ αναφέρεται πως αφορούν τη δεκαετία του 1930, κάτι που είναι αμφισβητήσιμο. Ανεξαρτήτως χρονολογίας, στη φωτογραφία της ανατολικής πλευράς της βόρειας πτέρυγας φαίνεται καθαρά πως η στέγη που καλύπτει τον κλειστό χώρο και το χαγιάτι είναι ενιαία. Σε όλες τις υπόλοιπες φωτογραφίες της βόρειας πτέρυγας φαίνεται πως η στέγη καλύπτει μόνο τον κύριο κτηριακό όγκο, και πως η στέγη αυτή, και η στέγη

της βορειοδυτικής και δυτικής πτέρυγας, έχουν ανισοσταθμία. Συμπεραίνεται πως η ανισοσταθμία ήταν αποτέλεσμα κάποιας επισκευής/ανακατασκευής. Έτσι, θεωρήθηκε πως οι υπόλοιπες φωτογραφίες είναι μεταγενέστερες, ακόμα και αν οι χρονολογίες δεν είναι με βεβαιότητα γνωστές. Έτσι, στην πρόταση αναπαράστασης η στέγη σχεδιάστηκε σε ενιαία στάθμη, με ενιαία με το χαγιάτι χάραξη, και σε ενιαία στάθμη όλων των πτερύγων. Εξάλλου, ο στόχος της αναπαράστασης δεν είναι να αποτυπώσει κάθε χρονική στιγμή, ή κάθε σωστική επέμβαση που έλαβε χώρα στους αιώνες ζωής των κτισμάτων, αλλά την εικόνα που είχε το πλήρες συγκρότημα.

Ακόμα, πολύτιμη στη διαδικασία υπήρξε η φωτογραφία που δημοσιεύτηκε στο ΑΔ το 1967 (εικ.225 πάνω), καθώς φαίνεται αρκετά καθαρά η εσωτερική όψη της δυτικής πτέρυγας και το χαγιάτι.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η λιγότερο τεκμηριωμένη πτέρυγα είναι η νότια. Ευτυχώς αποτυπώθηκε στην κάτοψη του Παπαϊωάννου, όπου αναπαρίσταται το κάτω επίπεδο. Ακόμα, πολύτιμο εργαλείο ήταν οι φωτογραφίες από το «σπίτια της Ζαγοράς». Στο ίδιο, υπάρχει υπό κλίμακα σχεδιασμένο μέρος της όψης, στο οποίο σώζονται τα μόνα μετρητικά στοιχεία σχετικά με τα ύψη της πτέρυγας.

Σχ. 68 | Εσωτερικές όψεις συγκροτήματος (AN.05).

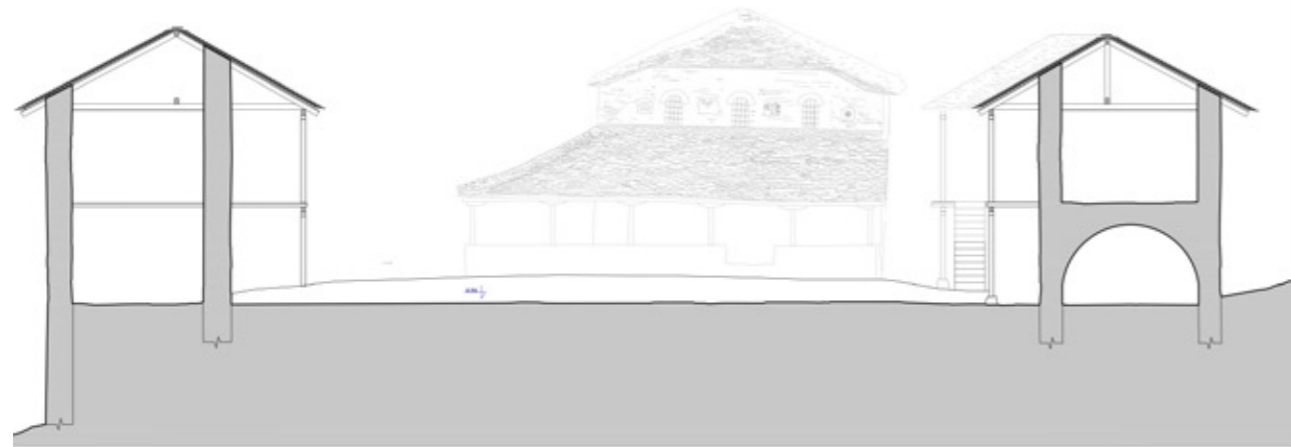
Απολύτως μη τεκμηριωμένη είναι η εξωτερική όψη της νότιας πτέρυγας. Επιπλέον, καθώς την κατεδάφισή της ακολούθησε η διάνοιξη του αγροτικού δρόμου, δεν είναι γνωστό πώς ήταν το φυσικό ανάγλυφο.

Ακόμα, εσωτερικά του συγκροτήματος δε σώζεται κανένα στοιχείο ή καμία εικόνα που να απεικονίζει τη ΝΔ γωνία. Στη φωτογραφία της εισόδου του συγκροτήματος που δημοσιεύτηκε στο ΑΔ το 1967 (εκ.225 πάνω), φαίνονται υποστυλώματα του χαγιατιού, και όπως φαίνεται και στην κάτοψη του Παπαϊωάννου, μάλλον το χαγιατί ακολουθούσε το σχήμα Π σε όλο το μήκος των κελιών. Όσον αφορά τον όροφο, θεωρείται πως υπήρχε δωμάτιο πάνω από την είσοδο.

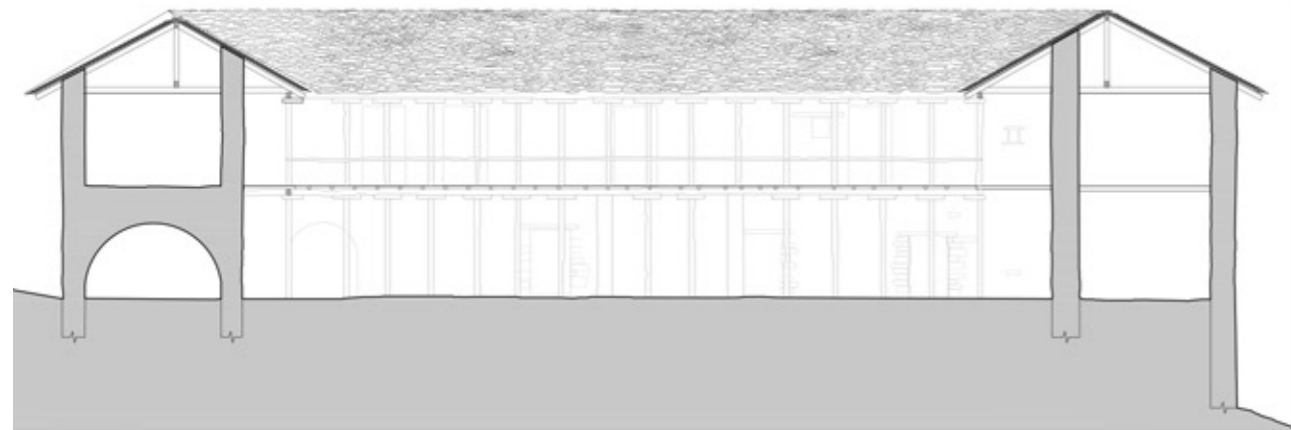
Στην πρόταση αναπαράστασης, ο ναός επίσης ακολουθεί στοιχεία από της φωτογραφίες της ΧΑΝΘ. Πρόκειται δηλαδή, για την φάση του ναού πριν τη ανακατασκευή του βόρειου τοίχου. Από το σχέδιο είναι γνωστή η κάτοψη της κάτω στάθμης του ναού. Στη χαμένη βόρεια όψη υπήρχαν δύο θύρες και ένα παράθυρο, τα οποία σε κάτοψη σχεδόν ταυτίζονται με τα σημερινά, και το παρεκκλήσι στο ανατολικό άκρο. Δυστυχώς όμως, δεν είναι γνωστό πόσοι φεγγίτες υπήρχαν. Στην αχρονολόγητη φωτογραφία που αποδίδεται στην Κυβέλη

Μακρή και απεικονίζεται το τέμπλο (εικ.86), φαίνεται ένας φεγγίτης στη βόρεια όψη. Εφόσον υπήρχε τουλάχιστον ένας φεγγίτης, στην εξωτερική όψη της βόρειας πτέρυγας σχεδιάστηκαν συνολικά 5 φεγγίτες, όπως ισχύει και στη νότια όψη.

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV: ΣΧΕΔΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗΣ
ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ**

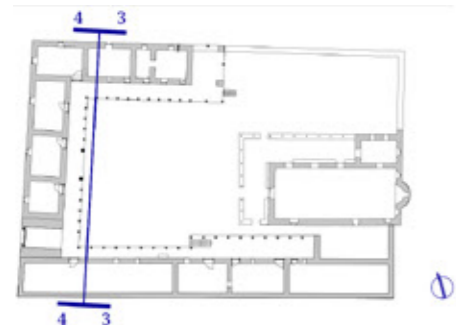

ΤΟΜΗ 3-3

ΤΟΜΗ 4-4

0 1.00 5.00μ

Σχ. 69 | Τομές συγκροτήματος (ΑΝ.06).

ΑΝ.01	ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ
ΑΝ.02	ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΟΦΟΥ
ΑΝ.03	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΕΓΗΣ
ΑΝ.04	ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ
ΑΝ.05	ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ
ΑΝ.06	ΤΟΜΕΣ

5.7. Πρόταση επανάχρησης του συγκροτήματος

Η επιλογή της ανακατασκευής.

Όσον αφορά το σύνολο του συγκροτήματος, προτείνεται η αποκατάσταση των πτερύγων σύμφωνα με την πρόταση αναπαράστασης. Παρότι στη θεωρία των αποκαταστάσεων έχει υποστηριχθεί πως η ανακατασκευή αντιτίθεται στην αυθεντικότητα των μνημείων, σκόπιμη είναι η κριτική θεώρηση του ζητήματος.

-Καταρχάς, όπως αναλύθηκε στο κεφάλαιο 3, το μοναστηριακό συγκρότημα, αποτελεί ένα σύνολο πτερύγων-αυλής-ναού, σε αυστηρή μεταξύ τους διάταξη. Όπως αναλύει ο Παπαϊωάννου¹⁸⁰, οι σχέσεις των μερών του μοναστηριού είναι ιεραρχικές και αλληλεξαρτώμενες. Σήμερα, καθώς εκτός του ναού τα υπόλοιπα κτήρια του συγκροτήματος είναι σχεδόν σε ερειπιώδη κατάσταση το σύνολο έχει χάσει τη συνοχή του.

-Η αυθεντικότητα έχει θεωρηθεί από τα σημαντικότερα κριτήρια για την αποκατάσταση μνημείων, ωστόσο είναι έννοια αμφιλεγόμενη. Καθώς το συγκρότημα

¹⁸⁰ Παπαϊωάννου 2007, 13,17.

είναι σε κατάσταση που εργασίες στερέωσης δεν αρκούν, η αυθεντικότητα της αποκατάστασης του έγκειται στην αποκατάσταση της συνολικής εικόνας.

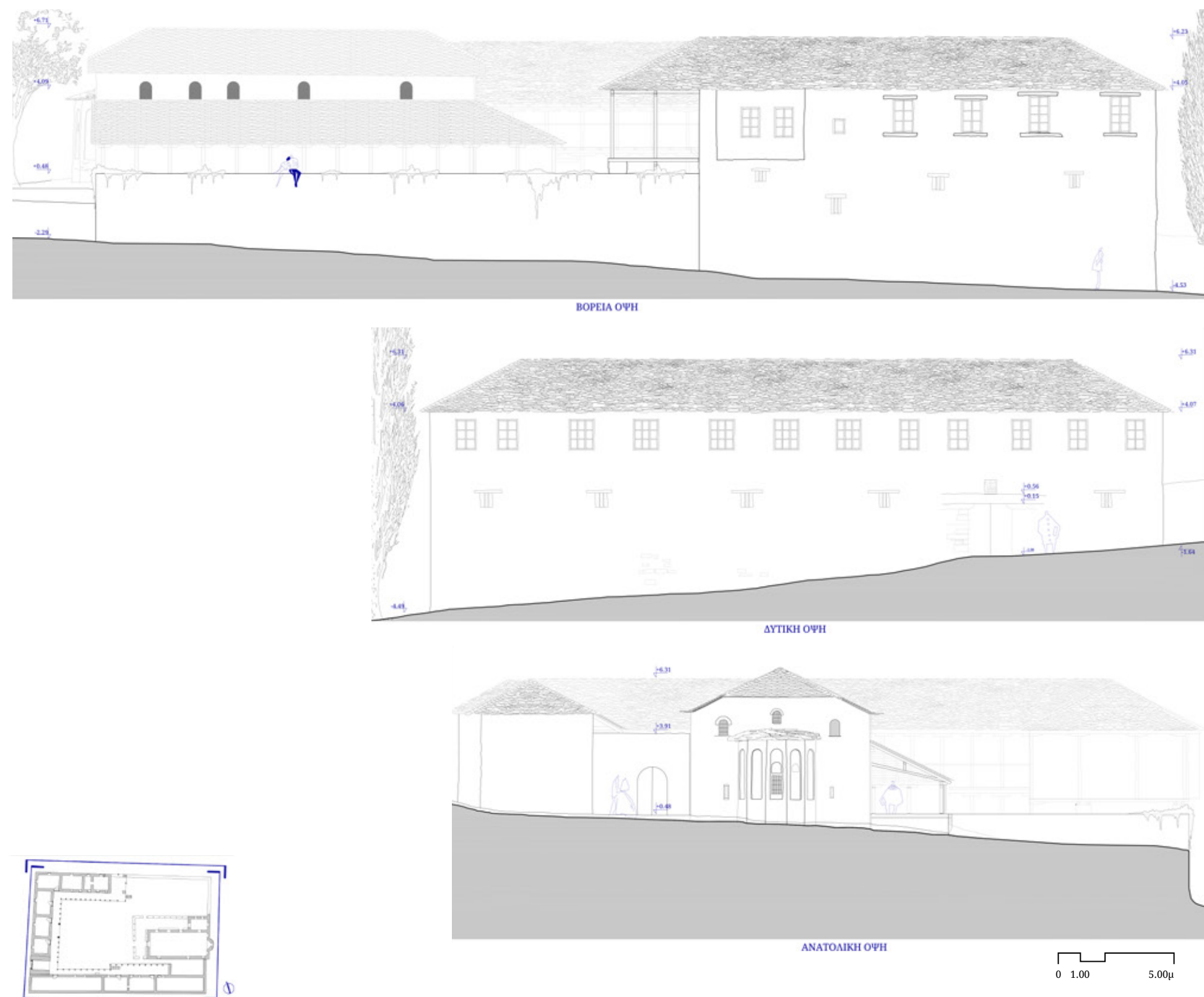
-Όπως τεκμηριώθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια, η βόρεια και η δυτική πτέρυγα σώζονταν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 σε κατάσταση σχετικά καλή. Ακόμα και το 2019 οπότε έγινε η φωτογραφική αποτύπωση, θεωρείται πως η κατάστασή τους ήταν επισκευάσιμη. Συνεπώς, η πλήρης εικόνα των πτερύγων επιβιώνει στη συλλογική μνήμη των κατοίκων της περιοχής, που το επισκέπτονταν τη μέρα της γιορτής του και όχι μόνο.

-Κατά το άρθρο 15 του Χάρτη της Βενετίας απαγορεύονται οι ανακατασκευές μνημείων. Ωστόσο, είναι σαφές πως το αμφιλεγόμενο αυτό άρθρο αυτό αναφέρεται στην ανάγκη αναγνώρισης και διατήρησης των φάσεων ενός μνημείου ως μερών της ιστορίας του. Στην περίπτωση των κελιών της μονής Ταξιαρχών η πρόταση αποκατάστασης – ανακατασκευής δεν αφορά απάλειψη παλαιών φάσεων του μνημείου. Αφορά την ανακατασκευή του συγκροτήματος, στα γνωστά ίχνη, με την επανάχρηση των ίδιων υλικών ή χρήση υλικών που υπάρχουν στην περιοχή σε αφθονία, και τη χρήση κατασκευαστικών τεχνικών που χρησιμοποιούνται στην περιοχή ακόμα και σήμερα.

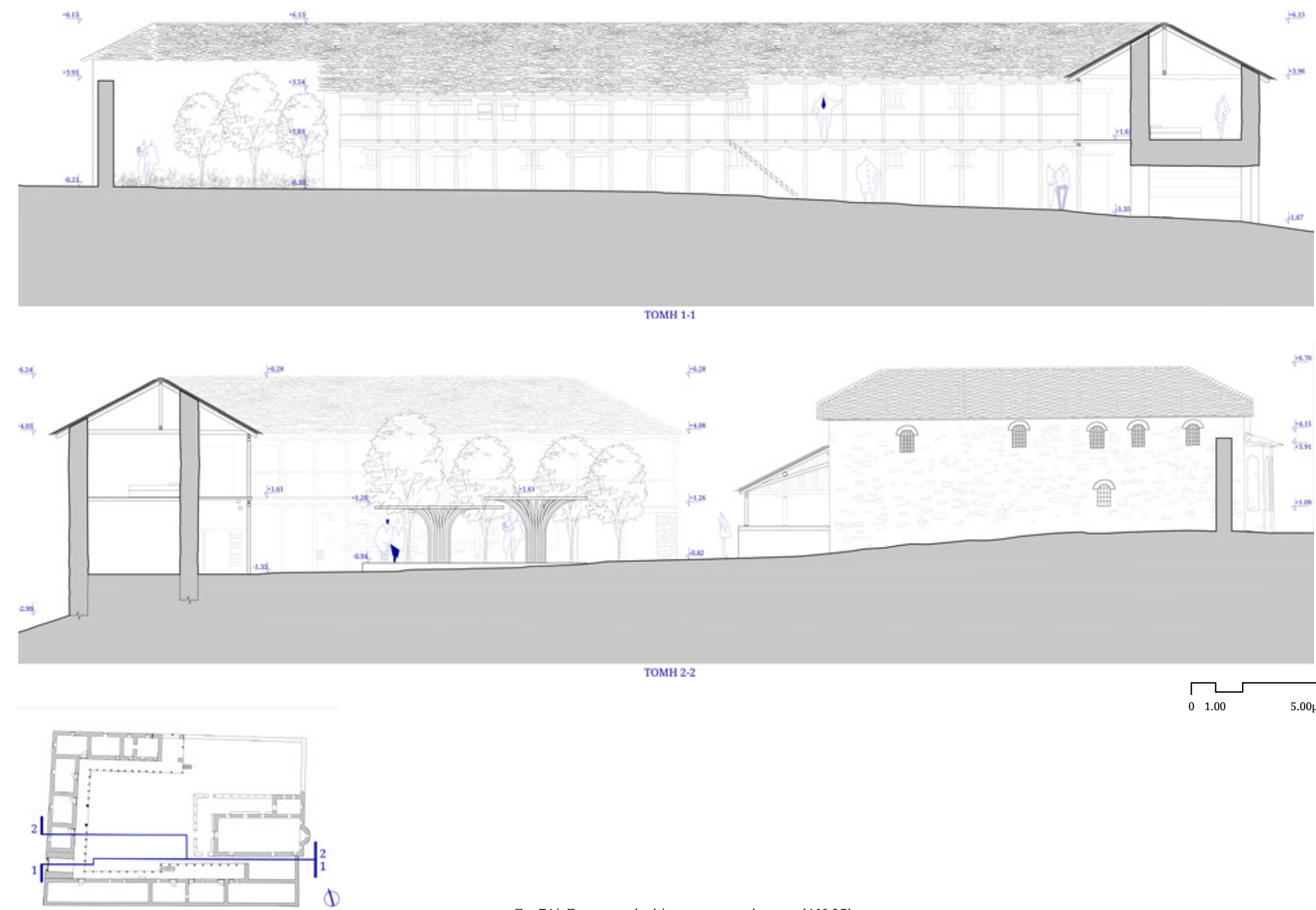
-Η πρόταση αναπαράστασης καλύπτει με βεβαιότητα μεγάλο ποσοστό του συνόλου του συγκροτήματος. Όπου υπήρχαν ασάφειες προτιμήθηκαν λύσεις βασισμένες στη μελέτη ανάλογων παραδειγμάτων, ή λύσεις που εξυπηρετούν λειτουργικά.

-Ακόμα, το συγκρότημα έχει δυναμικότητα να αξιοποιηθεί για πληθώρα χρήσεων.

Κατά συνέπεια, η χρήση αυθεντικού υλικού για την επισκευή και ανακατασκευή των υφιστάμενων και τεκμηριωμένων πτερύγων, για τη χρήση του συγκροτήματος σήμερα, θεωρείται πως δε θίγει την αυθεντικότητα του συνόλου, αλλά την αποκαθιστά.

Σχ. 70 | Εξωτερικές όψεις συγκροτήματος (AN.04).

Σχ. 71 | Εσωτερικές όψεις συγκροτήματος (AN.05).

Η χρήση

Το μνημείο αντικατοπτρίζει άμεσα την κοινωνία η οποία το δημιούργησε και έτσι αποτελεί αναντικατάστατο ιστορικό τεκμήριο. Ωστόσο, το μνημείο προς αποκατάσταση μόνο αν αποσαφηνιστούν οι προϋποθέσεις, ο αντικειμενικός σκοπός μιας επέμβασης μπορεί να γίνει η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς πραγματικά αποτελεσματική για όλα τα μνημεία αλλά και για την κοινωνία¹⁸¹. Στα προηγούμενα κεφάλαια αναλύθηκε η ιστορία του συγκροτήματος, καθώς και η εποχή που το δημιούργησε.

Για την πρόταση επανάχρησης του συγκροτήματος της μονής Ταξιαρχών αξιολογήθηκαν οι ανάγκες της περιοχής, η θέση του μοναστηριού και η δυναμικότητα του συγκροτήματος.

Στόχοι της πρότασης αποκατάστασης:

Πρώτος στόχος είναι η αποκατάσταση της συνολικής εικόνας του συγκροτήματος, ως ενός πλήρους και άρτιου μοναστηριακού συγκροτήματος και έπειτα η απόδοσή του στην τοπική κοινωνία μέσω ενός υγιούς μοντέλου λειτουργίας.

Παρότι το συγκρότημα κατασκευάστηκε ως μοναστήρι, σήμερα δε φαίνεται να υπάρχει ανάγκη κάλυψης τέτοιας ανάγκης. Έχει ήδη εγκαταλειφθεί εδώ και πολλές δεκαετίες και, όπως αναφέρθηκε, ένας από τους λόγους της εκτεταμένης παθολογίας που εμφανίζει είναι η εγκατάλειψη λόγω των σημερινών αναγκών. Καθώς ο μόνος τρόπος συντήρησης των κατασκευών είναι η συνεχής χρήση τους, προτείνεται η μεθερμίνευση της χρήσης του στο σήμερα.

Γενικώς, στην περιοχή του ανατολικού Πηλίου οι κάτοικοι ασχολούνται κυρίως με τον πρωτογενή τομέα (καλλιέργειες) και τον τουρισμό. Μάλιστα, η ύπαρξη του συνεταιρισμού ΖΑΓΟΡΙΝ από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με συνεχή λειτουργία μέχρι σήμερα, είναι ένας από τους λόγους που η Ζαγορά είναι το πολυπληθέστερο χωριό του Πηλίου, και έχει ακόμα νέους μόνιμους κατοίκους. Αναφορικά με τον τουρισμό, οι επισκέπτες στην περιοχή είναι πολλοί, κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες. Βέβαια το Πήλιο θεωρείται και χειμερινός προορισμός, αλλά αυτό αφορά κυρίως το δυτικό Πήλιο. Έτσι, κατά κοινή ομολογία, η τουριστική σεζόν της περιοχής είναι μικρή. Η υπάρχουσα κατάσταση του οδικού δικτύου και των οικισμών δεν μπορεί να υποδεχτεί περισσότερους επισκέπτες ταυτόχρονα. Συνεπώς, ο στόχος των επαγγελματιών του τόπου είναι η επέκταση της τουριστικής περιόδου.

Η θέση του μοναστηριού ορίστηκε από τις ανάγκες της λειτουργίας του την εποχή ανέγερσης. Είναι απομονωμένη, εκτός οικισμού, μέσα στην έντονη βλάστηση του Πηλίου. Στην ευρύτερη περιοχή υπάρχουν μεμονωμένες κατοικίες διάσπαρτες, τα λεγόμενα «καλύβια», αγροτικά κτίσματα για την κάλυψη των αναγκών των αγροτών, τα οποία με την πάροδο του χρόνου μετατράπηκαν σε εξοχικές κατοικίες. Ωστόσο, βρίσκεται κοντά στο κέντρο της περιοχής (τη Ζαγορά), στην παραλία των Αγίων Σαράντα, αλλά και στον οικισμό και την παραλία του Χορευτού. Εν τω μεταξύ, όπως ισχύει σε ανάλογες περιπτώσεις, οι κοντινές εκτάσεις ανήκουν στην περιουσία της μονής.

Το συγκρότημα ορίζεται από την εσωστρέφεια που χαρακτηρίζει τόσο τη θέση του στο βουνό όσο και τη διάταξη των κτισμάτων. Το σημαντικότερο κτήριο ήταν σαφώς ο ναός. Ωστόσο, το μοναστήρι είχε 23 δωμάτια έκτασης από 6 έως 65τμ, με τα περισσότερα να καταλαμβάνουν περίπου 20τμ. Το σύνολο των δωματίων είναι ικανό για φιλοξενία ποικιλίας χρήσεων. Ακόμα, κυρίαρχο ρόλο παίζει η αυλή και ο ημιυπαίθριος χώρος που διαμορφώνει το χαγιάτι.

Η χρήση, λοιπόν που προτείνεται να εγκατασταθεί στο μοναστήρι, είναι αγροτουριστικό κέντρο. Σκοπός του καταλύματος είναι να εδραιωθεί ένα βιώσιμο παράδειγμα οικοτουρισμού /αγροτουρισμού /εκπαιδευτικού /πολιτιστικού χώρου.

Ανάλογα την εποχή που θα επισκέπτεται κανείς το μοναστήρι θα μπορεί να παρακολουθήσει τη διαδικασία της σποράς, της καλλιέργειας αλλά και συγκομιδής των αγροτικών προϊόντων των κτημάτων του. Στην ΒΑ γωνία της αυλής θα δημιουργηθεί μποστάνι, με λαχανικά που θα τροφοδοτούν το καθημερινό φαγητό. Το πρόγραμμα θα εμπλουτίζεται με διαδρομές στο βουνό και πεζοπορίες, ακόμα και με επιμορφωτικό χαρακτήρα, σχετικά με την τοπική βλάστηση και την ιστορία.

Στις πτέρυγες των κελιών, λοιπόν, χωροθετούνται χρήσεις που εξυπηρετούν την εύρυθμη λειτουργία του συγκροτήματος. Συγκεκριμένα, στο ισόγειο, στο χώρο της εισόδου εγκαθίσταται μικρή έκθεση παλαιών φωτογραφιών και της ιστορίας του συγκροτήματος. Στη βόρεια και δυτική πτέρυγα χωροθετείται η φιλοξενία. Στον όροφο διαμορφώνονται επτά δίκλινα δωμάτια. Στο ισόγειο βρίσκονται κοινόχρηστα λουτρά, ένα πωλητήριο, αποθήκη και χώρος ΗΜ εγκαταστάσεων.

181 Μαλλούχου Tufano 2015, 132 όπου και αντίστοιχη βιβλιογραφία.

Σχ. 72 | Τρισδιάστατη απεικόνιση της εισόδου στο συγκρότημα. Απρόσκοπτη η θέαση του ναού από την είσοδο.

Στη νότια πτέρυγα, χωροθετούνται λειτουργίες σχετικές με την εκπαίδευση και την παραγωγή. Συγκεκριμένα, στο ισόγειο διαμορφώνονται στα δωμάτια διαδοχικά χώρος αποθήκης τροφίμων-κουζίνας-τραπεζαρίας. Στον όροφο βρίσκονται δύο αίθουσες πολλαπλών χρήσεων για σεμινάρια, εργαστήρια κλπ, λουτρά και το γραφείο της διεύθυνσης.

Η επιλογή των κοινόχρηστων λουτρών υπαγορεύθηκε από την τυπολογία των υφιστάμενων κελιών. Προκειμένου να μην κατακερματιστεί ο χώρος των δωματίων προτιμήθηκε οι κοιτώνες να μην έχουν ιδιωτικά λουτρά. Επιπλέον, μέσω αυτού ενισχύεται ο κοινοβιακός χαρακτήρας της παραμονής, που είναι συστατικό στοιχείο της μοναστικής ζωής.

Όσον αφορά το ναό προτείνεται να μην έχει μόνο θρησκευτική λειτουργία. Φυσικά, ο ναός θα λειτουργεί κανονικά τη μέρα της γιορτής των Ταξιαρχών και όποτε άλλοτε, όμως αυτή η χρήση δεν θα είναι η μοναδική. Η επανάχρηση εκκλησιών είναι φαινόμενο εξαιρετικά συνηθισμένο, ήδη από τον 20^ο αιώνα. Στην Ευρώπη και την Αμερική, σε πρώην εκκλησίες φιλοξενούνται σχολεία, γραφεία, σχολές παραστατικών τεχνών, κινηματογράφοι, χώροι διασκέδασης, κατοικίες, κλπ. Στην Ελλάδα, το φαινόμενο

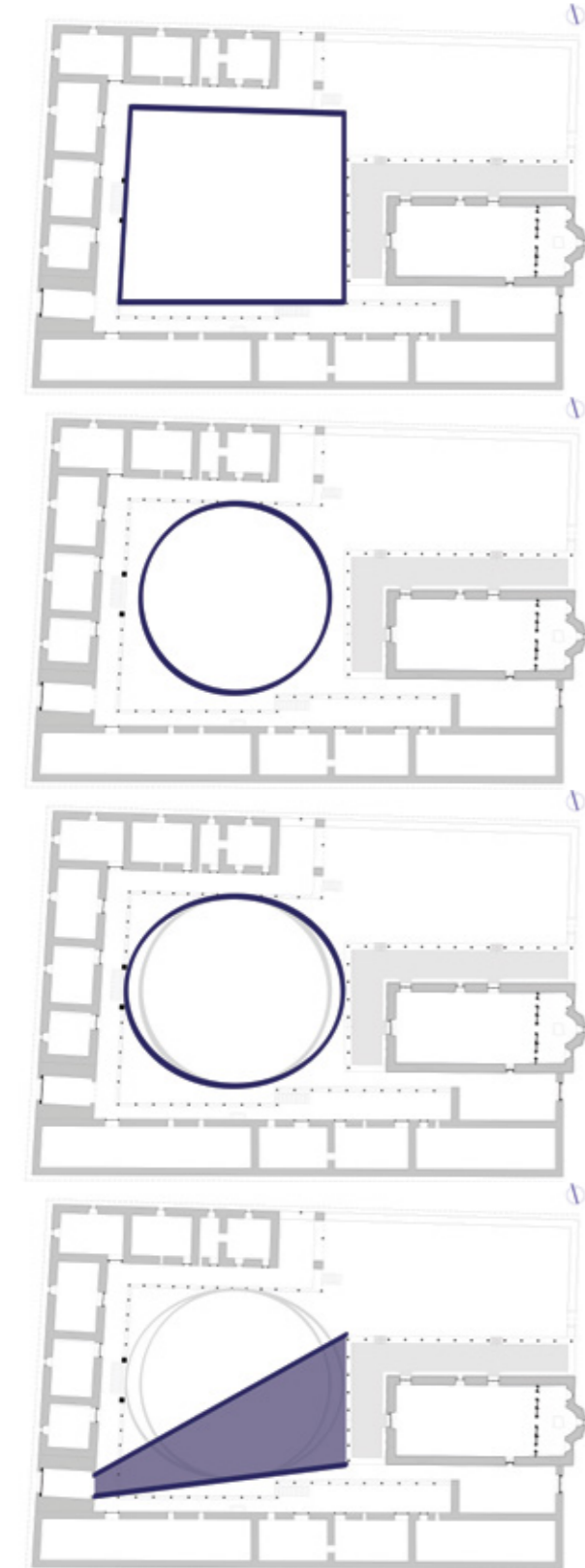
είναι πιο περιορισμένο, ωστόσο υπάρχει. Στην Αθήνα ο αγγλικανικός ναός του Αγίου Παύλου φιλοξενεί συστηματικά εκδηλώσεις και παραστάσεις. Στο Πήλιο στη μονή Πάου γίνεται φεστιβάλ μουσικής. Στην περιοχή της Ζαγοράς το Φεστιβάλ Πηλίου κάνει κάθε χρόνο συναυλία στο ναό της Αγίας Μαρίας Κισσού. Το καλοκαίρι του 2024 έλαβε χώρα μέσα στο ναό των Ταξιαρχών της Τσαγκαράδας επιστημονική συνάντηση με θέμα τα κειμήλια και τα μνημεία της περιοχής. Πρόκειται, λοιπόν, για ένα σύνολο καθ' όλα κοσμικών εκδηλώσεων, που βρίσκουν χώρο φιλοξενίας σε ναούς.

Αρχιτεκτονικές επιλογές

Όσον αφορά το ναό, προτείνεται η στερέωση του κεφαλαίου 5.4.

Η πρόσβαση στο συγκρότημα εξακολουθεί να γίνεται μέσω του αγροτικού δρόμου που φτάνει στο συγκρότημα από ανατολικά. Ωστόσο, προτείνεται η διαπλάτυνση της οδού για την διευκόλυνση της πρόσβασης. Προτείνεται η ανακατασκευή του δρόμου που περνούσε από το Μέγα Ρέμα και έφτανε στην επαρχιακή οδό Ζαγοράς-Χορευτού. Ωστόσο, θα πρέπει να διερευνηθούν νέες χαράξεις, ώστε να λειτουργεί ομαλά η κυκλοφορία. Ακόμα, διατηρείται το μονοπάτι από το Χορευτό. Διαμορφώνεται χώρος στάθμευσης στα ανατολικά του μοναστηριού.

Μετά το πρώτο στάδιο της αποκατάστασης θα αποφασιστεί αν θα ανακατασκευαστούν εξ' ολοκλήρου, ή αν είναι εφικτό να διατηρηθούν κάποια τμήματα της τοιχοποιίας. Ενδεχομένως, με τις κατάλληλες ενέργειες να μπορεί να διατηρηθεί η εξωτερική ΒΔ γωνία των πτερύγων. Σε κάθε περίπτωση, προτείνεται να γίνει προσεκτική διαλογή του οικοδομικού υλικού, τόσο των σημερινών καταλοίπων, όσο και των υλικών που βρίσκονται διάσπαρτα περίξ του μοναστηριού και προέρχονται από τα τμήματα που κατεδαφίστηκαν για τη διάνοιξη του δρόμου, και να επαναχρησιμοποιηθούν.

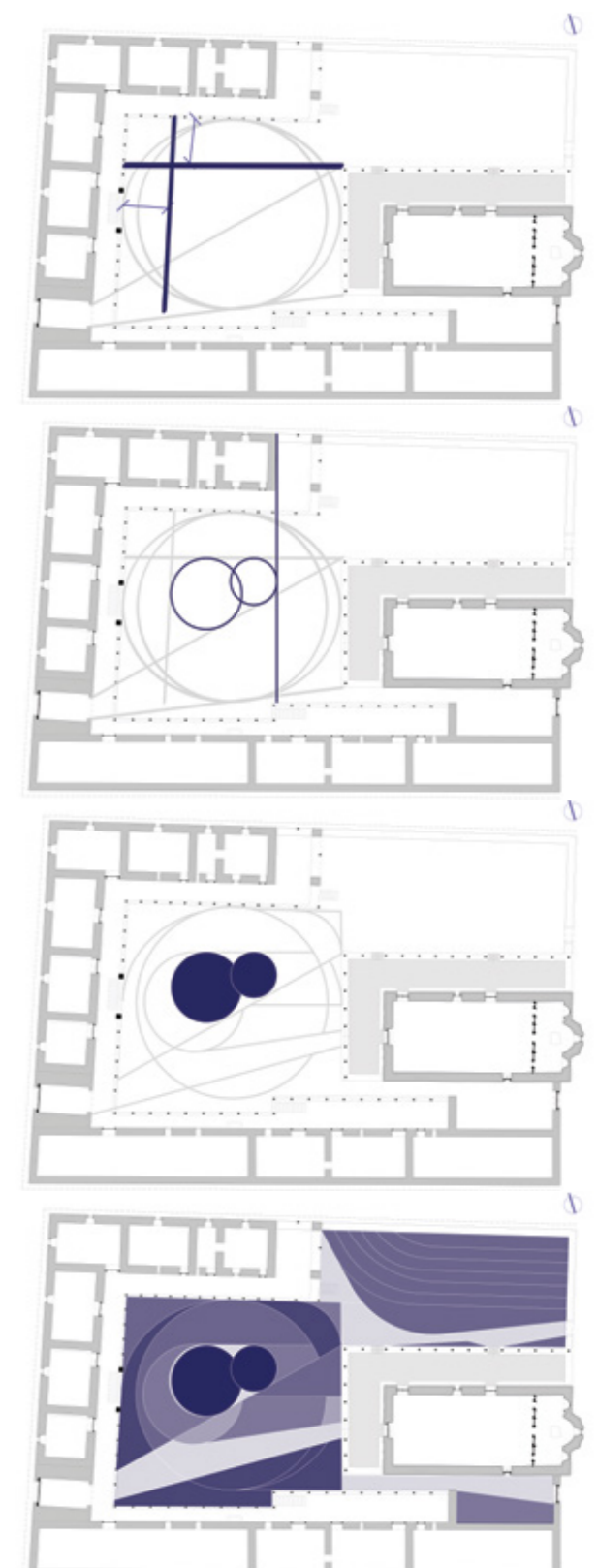
Σχ. 73 | Η πορεία σχεδιασμού των χαράξεων της εσωτερικής αυλής του συγκροτήματος.

Οι πτέρυγες προτείνεται να ακολουθήσουν την κατασκευαστική λογική της αρχικής κατασκευής. Η νότια πτέρυγα, τεκμηριώθηκε πως ήταν κατασκευασμένη με θολοδομία στο ισόγειο. Ωστόσο, καθώς δεν αποδεικνύεται αν ήταν θολοδομία σε όλο το μήκος της πτέρυγας, ή τμηματικά, ή αν υπήρχαν και άλλες κατασκευαστικές φάσεις, προτιμήθηκε να προταθεί ενιαία κατασκευαστική λογική με τις βόρεια και δυτική πτέρυγα.

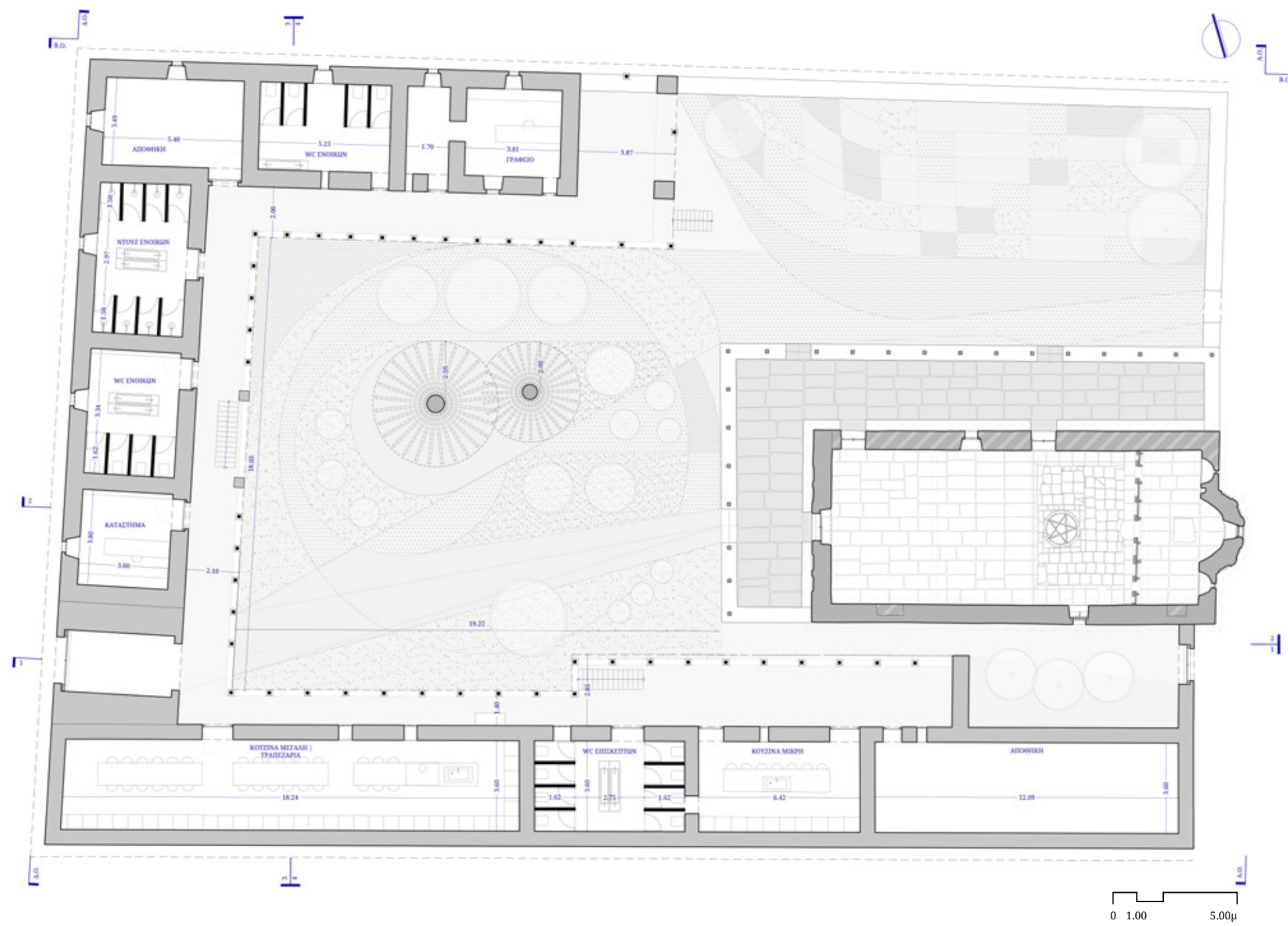
Όλες οι πτέρυγες, λοιπόν, προτείνεται να κατασκευαστούν με λιθοδομή με ξύλινες ενισχύσεις, ξύλινα πατώματα, οροφές και στέγες. Για λόγους λειτουργικότητας, στον υφιστάμενο τρόπο κατασκευής προστίθενται κάποια επιπλέον στοιχεία. Το πάτωμα ενισχύεται με πετροβάμβακα για ηχομόνωση και θερμομόνωση. Οι ηλεκτρομηχανολογικές εγκαταστάσεις είναι, όσο γίνεται κρυφές, μέσα από το δάπεδο και τις οροφές.

Η κρήνη μεταφέρεται στη θέση που είχε παλαιότερα, στη νότια πτέρυγα κάτω από το χαγιάτι.

Για το παρεκκλήσι του Αγίου Νικολάου προτείνεται η κατασκευή στεγάστρου μέχρι την εκπόνηση μελέτης αποκατάστασής του.

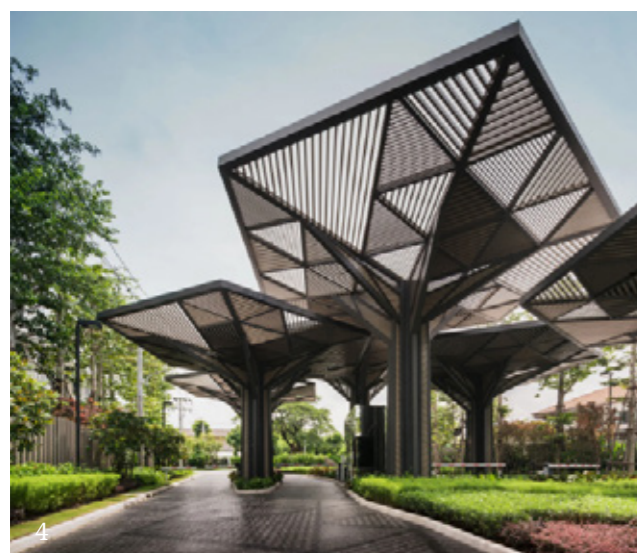
Σχ. 74 | Η πορεία σχεδιασμού των χαράξεων της εσωτερικής αυλής του συγκροτήματος.

Σχ. 75 | Κάτοψη ισογείου (EΠ.01).

Σχ. 76 | Κάτοψη ορόφου (EΠ.02).

Εικ.273 | Εικόνες αναφοράς στεγάστρου.

Το προαύλιο

Εκτός από τις πτέρυγες όμως, στο συγκρότημα κυριαρχεί και η κεντρική περικλειστή αυλή. Προκειμένου να αντανακλάται η εποχή της επέμβασης και να μην έρχεται σε αντιπαράθεση με τις πτέρυγες του συγκροτήματος, επιλέχθηκε πιο σύγχρονη σχεδιαστική μέθοδος. Έτσι, επιλέχθηκαν ρευστά σχήματα τα οποία, όμως, ακολουθούν την αυστηρή διάταξη του περικλειστού συγκροτήματος.

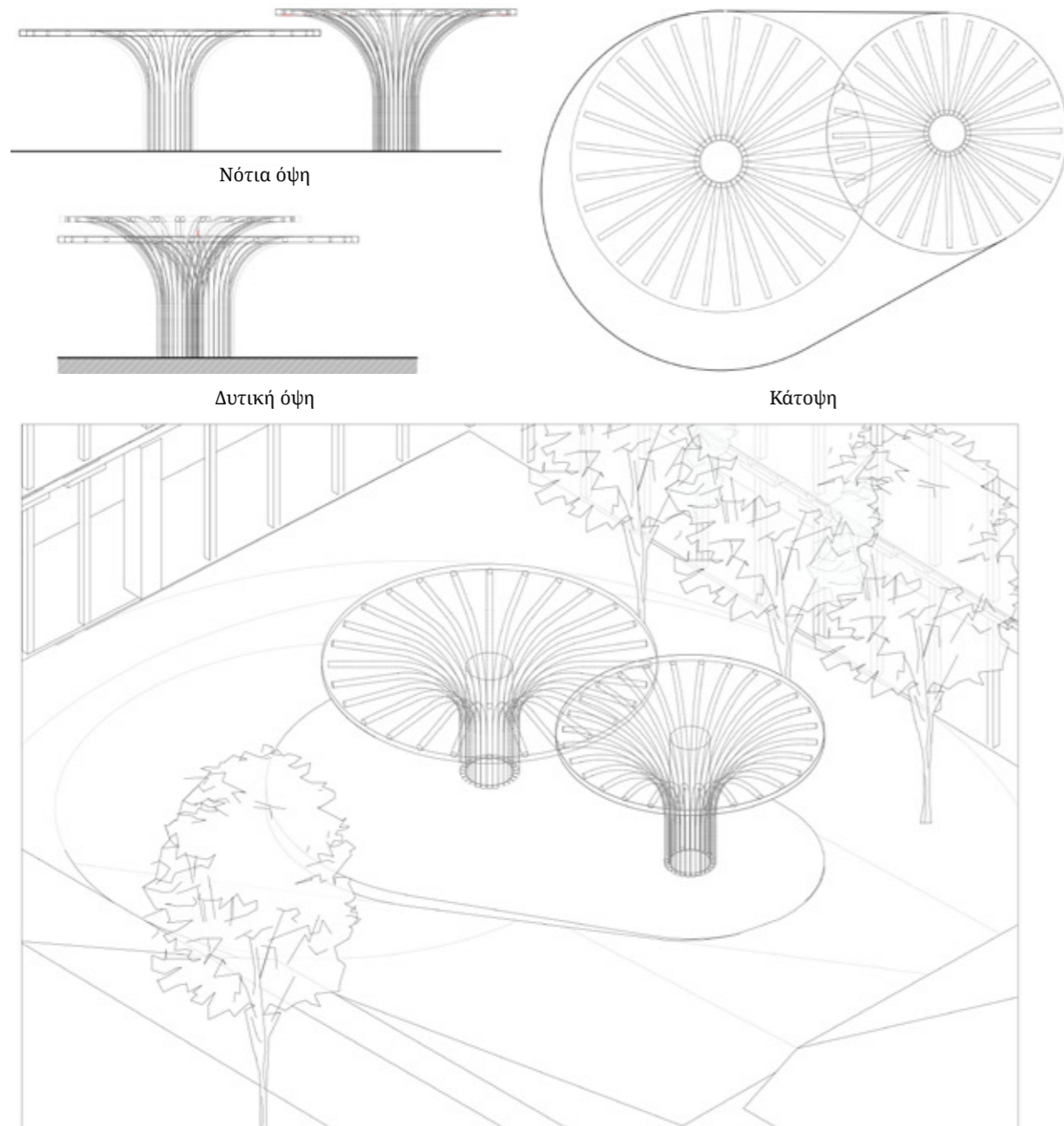
Οι χαράξεις έχουν αφετηρία τον κύκλο που εγγράφεται στις πτέρυγες. Καθώς το σχήμα δεν είναι κανονικό, το εγγεγραμμένο

σχήμα είναι έλλειψη. Σε συνδυασμό με χαράξεις που έχουν αφετηρία την όψη του ναού και της βόρειας πτέρυγας, χωρίζεται η αυλή σε επί μέρους τμήματα.

Για την κάλυψη των καθημερινών αναγκών του συγκροτήματος, απαραίτητη κρίθηκε η εγκατάσταση ενός στεγάστρου στην αυλή. Καθώς μία από τις βασικές αρχές του σχεδιασμού ήταν να παραμείνει όσο το δυνατόν ανεπηρέαστη από νέες εγκαταστάσεις η θέαση του ναού από την είσοδο του συγκροτήματος, η πέργκολα χωροθετήθηκε στη βόρεια πλευρά της αυλής.

Σχ. 77 | Τρισδιάστατη απεικόνιση άποψης της εσωτερικής αυλής. Απεικονίζεται η σχέση στεγάστρου-συνολικής διαμόρφωσης.

Σχ. 78 | Το στέγαστρο της αυλής.

Επιλέχθηκε ο σχεδιασμός ενός σύγχρονου στεγάστρου, με συνθετική και κατασκευαστική λογική “tree-column”, δηλαδή κολώνας με διακλαδώσεις. Συγκεκριμένα, το στέγαστρο αποτελείται από δύο κύκλους διαφορετικής ακτίνας, από μέταλλο. Η στήριξη των κύκλων γίνεται από μια συμπαγή κυκλική κολώνα από σκυρόδεμα στο κέντρο κάθε κύκλου. Περιμετρικά της κολώνας εγγράφονται κυκλικής διατομής μεταλλικές στηρίξεις οι οποίες μετά το μέσον του ύψους σε όψη καμπυλώνουν ώστε να στηρίξουν το πέρας του στεγάστρου.

Γύρω από το στέγαστρο επιλέγονται οι θέσεις οπωροφόρων δέντρων και χαμηλής βλάστησης. Οι θέσεις της ψηλής φύτευσης είναι τέτοιες, ώστε οπτικά να ενσωματώνουν τους «κορμούς» του στεγάστρου.

Σχ. 79 | Το στέγαστρο της αυλής. Τρισδιάστατη απεικόνιση νότιας όψης.

Σχ. 80 | Τρισδιάστατη απεικόνιση της αυλής. Οι ζώνες φύτευσης και το στέγαστρο.

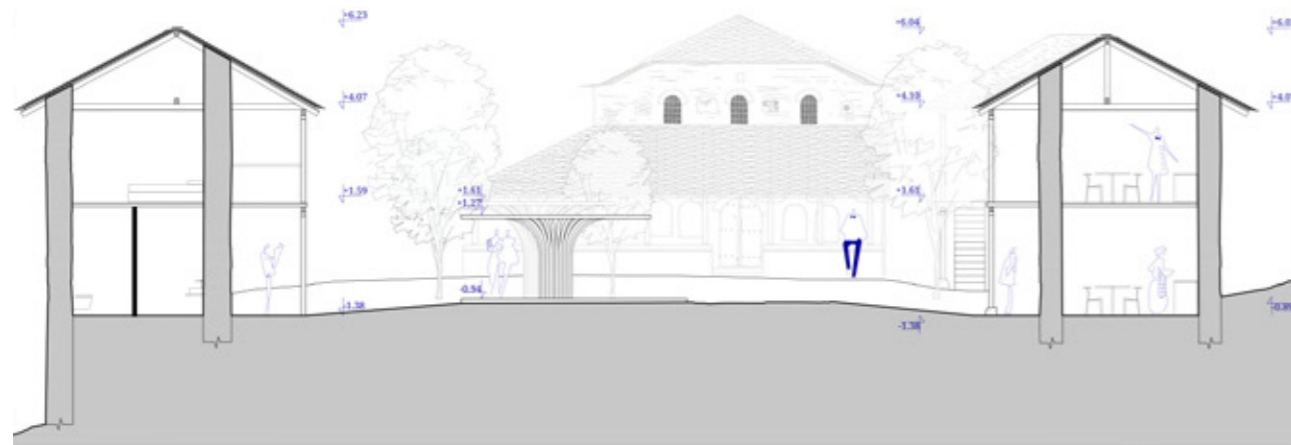

Σχ. 81 | Τρισδιάστατη απεικόνιση της αυλής. Λήψη προς την αυλή από τη ΒΔ γωνία του χαγιατιού του ορόφου των κελιών.

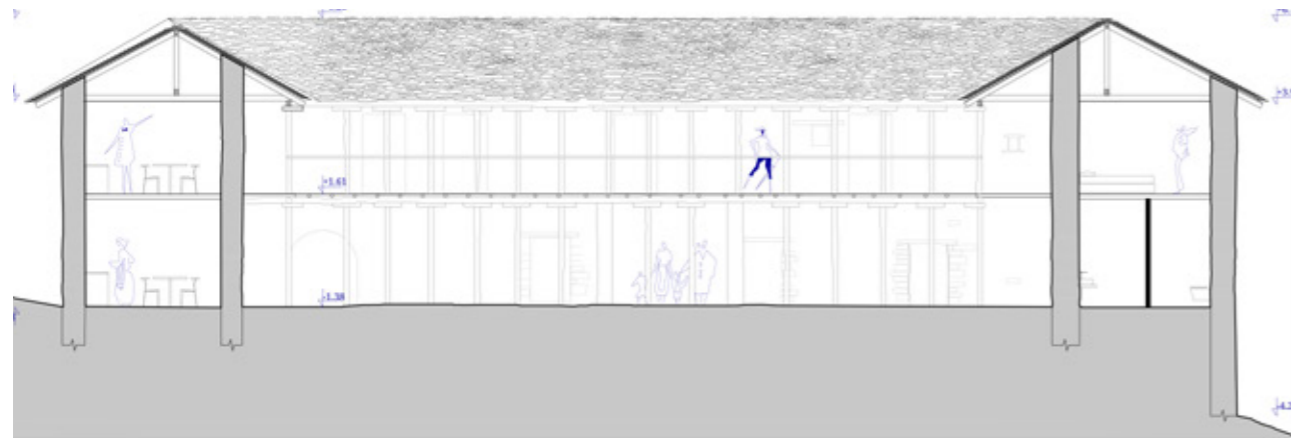

Σχ. 82 | Τρισδιάστατη απεικόνιση της αυλής. Λήψη προς την αυλή και τη δυτική πτέρυγα από το περίστω του ναού.

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV: ΣΧΕΔΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗΣ
ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ**

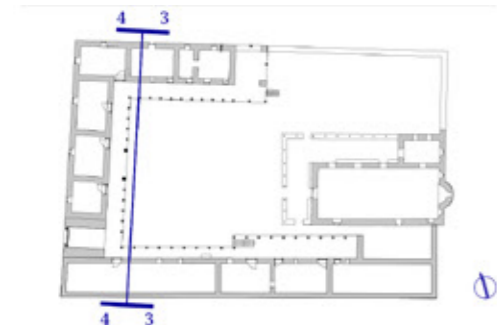

ΤΟΜΗ 3-3

ΤΟΜΗ 4-4

0 1.00 5.00μ

Σχ. 83 | Τομές συγκροτήματος (ΑΝ.06).

ΕΠ.01	ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ
ΕΠ.02	ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΟΦΟΥ
ΕΠ.03	ΚΑΤΟΨΗ ΣΤΕΓΗΣ
ΕΠ.04	ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ
ΕΠ.05	ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ
ΕΠ.06	ΤΟΜΕΣ
ΕΠ.07	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΣΤΕΓΑΣΤΡΟΥ ΑΥΛΗΣ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η εποχή της ακμής του Πηλίου έχει παρέλθει εδώ και αιώνες. Τα μνημεία που έχουν επιβιώσει μέχρι τις μέρες μας αποτελούν μάρτυρες της εποχής που πέρασε και αδιάσειστα τεκμήρια της αίγλης που χαρακτήριζε την περιοχή. Μπορεί οι συνθήκες να έχουν αλλάξει, όμως ο 18^{ος} και ο 19^{ος} αιώνας διαμόρφωσαν το Πήλιο που γνωρίζουμε σήμερα σημάδεψαν την ιστορία και το περιβάλλον του τόπου.

Το συγκρότημα της μονής Ταξιαρχών είναι ένα ακόμα παράγωγο της εποχής της ακμής του Πηλίου. Από τον ναό του 1733 και το τέμπλο του 1734 ως την κατασκευή της δυτικής πτέρυγας το 1795, ένα μέρος του συγκροτήματος έχει επιβιώσει μέχρι τις μέρες μας.

Την εποχή της κλιματικής αλλαγής και των μεγάλων καταστροφών είναι δύσκολο κανείς να οραματίζεται και να ελπίζει στην προστασία των μνημείων, ειδικά περιπτώσεων απομονωμένων όπως η μονή Ταξιαρχών. Ωστόσο, δίνοντας νέα χρήση μπορούν κάλλιστα να αξιοποιηθούν ως πόλος έλξης και να δημιουργήσουν νέες ευκαιρίες για την ευρύτερη περιοχή, διασφαλίζοντας και τη συντήρηση του μνημείου.

Αν το συγκρότημα της μονής Ταξιαρχών αξιοποιηθεί καταλλήλως μπορεί να αποβεί παράγοντας καθοριστικής σημασίας για την πολιτιστική, κοινωνική, και οικονομική εξέλιξη της περιοχής.

Συντομογραφίες

<i>Αρμολόι</i>	Αρμολόι, τρίμηνη έκδοση με θέματα από την Πυρσόγιαννη και τα γύρω μαστοροχώρια
<i>ΑΘΜ</i>	Αρχείον Θεσσαλικών Μελετών
<i>ΔΧΑΕ</i>	Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας
<i>Εκκλησίες</i>	Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την άλωση
<i>ΕΠΑ</i>	Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική
<i>ΤΧ</i>	Τεχνικά Χρονικά

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρούδης 2004** Ανδρούδης, Π. 2004. «Η λαϊκή λιθογλυπτική του Πηλίου». εν Βόλω (12):86–89.
- Ασημακοπούλου - Ατζακά 1982** Ασημακοπούλου - Ατζακά, Π. 1982. «Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή Μαγνησία». Σσ. 107–78 στο Μαγνησία. Το χρονικό ενός Πολιτισμού. Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν.
- Βαραλής 2004** Βαραλής, Ι. 2004. «Παραλιακές θέσεις στη χερσόνησο της Μαγνησίας κατά τους Υστερορωμαϊκούς και τους βυζαντινούς χρόνους». εν Βόλω (12):26–31.
- Βοκοτόπουλος 1992** Βοκοτόπουλος, Π. 1992. Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική εις την Δυτικήν Στερεάν Ελλάδα και την Ήπειρο. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών.
- Γεωργαλά & Βογιατζάκη 1894** Γεωργαλά, Ελένη, και Αγγελική Βογιατζάκη. χ.χ. «Ήθη και έθιμα κατά τις γιορτές και τα πανηγύρια της Ζαγοράς». Λιμνιώνας Περιοδική Πολιτιστική Έκδοση Ζαγοράς (6):41–48.
- Γεωργιάδης 1894** Γεωργιάδης, Ν. 1894. Θεσσαλία. Βολος.
- Γιαλούρη 2022** Γιαλούρη, Α. 2022. ‘Τα Κάστρα του Μαυροβουνίου Λάρισας στο πλαίσιο των βυζαντινών οχυρώσεων του Θεσσαλικού χώρου. Συμβολή στην οχυρωματική αρχιτεκτονική.’ Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Γιαννόπουλος 1924** Γιαννόπουλος, Ν. 1924. «Αι παρά τη Δημητριάδα βυζαντιναί μοναί». ΕΕΒΣ (1):210–40.

Γιαννόπουλος 1925 Γιαννόπουλος, Ν. 1925. «Αι παρά τη Δημητριάδα βυζαντιναί μοναί. Μέρος Δεύτερον». ΕΕΒΣ (2):227–41.

Θωμάς 1992 Θωμάς, Γ. 1992. «Το κλειδί του καλόγερου». Σσ. 168–74 στο Ευτράπελα Ιστορήματα του Πηλίου. Βόλος: Εκδόσεις Ώρες.

Κίζης 1989 Κίζης, Γ. 1989. «Η μονή Σουρβιάς στο Πήλιο». Εκκλησίες (3):159–70.

Κίζης 2007 Κίζης, Γ. 2007. Πηλιορείτικη Οικοδομία. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.

Κολέτσιου 2023 Κολέτσιου, Γ. 2023. ‘Τα λιθανάγλυφα του Πηλίου και οι μαρμαρογλύπτες τους, 17ος-19ος αιώνας’. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.

Κορδάτος 1960 Κορδάτος, Γ. 1960. Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς. Αθήνα: Εκδόσεις 20ος αιώνας.

Κουλουράς 1997 Κουλουράς, Γ. 1997. ‘Η περιοχή του Παγασητικού κατά τους μέσους χρόνους (Δ’ -ΙΔ’ αι.)’. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Ιωάννινα.

Κωνσταντινίδης 1960 Κωνσταντινίδης, Απ. 1960. Τα εν τω Πηλίω όρει παλαιά και σύγχρονα χριστιανικά μνημεία. Αλεξάνδρεια.

Κωνσταντινίδης 1961 Κωνσταντινίδης, Απ. 1961. Ζαγοριανά Σύμμικτα. Αλεξάνδρεια Αιγύπτου.

Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού, 1975 Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού, Ρ. 1975. «Το Ελληνομουσείο στη Ζαγορά Πηλίου». ΤΧ (6–7):339–66.

Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού, 1979 Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού, Ρ. 1979. «Παρατηρήσεις στο μοναστήρι του Αγίου Λαυρεντίου Πηλίου». ΔΧΑΕ (9):223–48.

Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού 1988 Λεωνιδοπούλου - Στυλιανού, Ρ. 1988. «Πήλιο». Σσ. 9–90 στο ΕΠΑ. τ. 6. Αθήνα: Εκδόσεις Μέλισσα.

Λιάπης 1999 Λιάπης, Κ. 1999. «Τα Παλιόκαστρα» του Πηλίου όπως τα είδε ο Mezières στα 1851». ΑΘΜ (12):85–120.

Λιάπης 2010 Λιάπης, Κ. 2010. Τα Παλιόκαστρα του Πηλίου. Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.

Μάγνης 1860 Μάγνης, Ν. 1860. Περιήγησις η τοπογραφία της Θετταλίας και της Θετταλικής Μαγνησίας. Αθήνα.

Μακρής 1957 Μακρής, Κ. 1957. Αρχιτέκτων Δήμος Ζηπανιώτης. Αθήνα.

Μακρής 1976 Μακρής, Κ. 1976. Η λαϊκή τέχνη του Πηλίου. Αθήνα: Εκδόσεις Μέλισσα.

Μακρής 2007 Μακρής, Κ. 2007. Ο καπετάν Στέργιος Μπασδέκης και ο γλύπτης Μίλιος. Γ’ έκδοση. Μακρινίτσα: Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μακρινίτσας.

Μαλλούχου Tufano 2015 Μαλλούχου Tufano, Φανή. 2015. Προστασία και Διαχείριση Μνημείων. Ιστορικές και Θεωρητικές Προσεγγίσεις. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Μαμαλούκος 2004 Μαμαλούκος, Σ. 2004. «Οι βυζαντινοί ναοί της Μαγνησίας». εν Βόλω (12):32–39.

Μαμαλούκος 2006	Μαμαλούκος, Σ. 2006. «Η αρχική μορφή του καθολικού του Αγίου Λαυρεντίου στο Πήλιο». Σσ. 69–78 στο Δώρον. Τιμητικός τομος στον καθηγητή Νικονανο. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. Πολυτεχνική σχολή Τμήμα Αρχιτεκτόνων.	Μπούρας & Μπούρα 2002	Μπούρας, Χ., και Λ. Μπούρα. 2002. Η ελλαδική ναοδομία κατά τον 12ο αιώνα. Αθήνα: Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος.
Μαντοπούλου - Παναγιωτοπούλου & Σαββοπούλου - Κατσίκη 1993.	Μαντοπούλου - Παναγιωτοπούλου, Θ., και Ξ. Σαββοπούλου - Κατσίκη. 1993. «Ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στη Γουμένισσα». Σσ. 13–30 στο Εκκλησίες. τ. 4. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.	Νάνου 2001	Νάνου, Μαρία. 2001. «Εκκλησίες και μοναστήρια του Πηλίου κατά τον 17ο αιώνα. Γνωριμία με το έργο ανώνυμων και επώνυμων καλλιτεχνών». Σσ. 162–73 στο Μνημεία της Μαγνησίας. Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής. Βόλος: Εκδόσεις Βόλος .
Μουτσόπουλος 1973	Μουτσόπουλος, Ν. 1973. Οι εκκλησίες του Νομού Πέλλης. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.	Νικήτα - Σκαρτάδου 1977	Νικήτα - Σκαρτάδου, Β. 1977. «Ο γλύπτης Μίλιος στον τόπο του». Αρμολόι (4–5):49–58.
Μπούρας 1979	Μπούρας, Χ. 1979. «Ο αρχιτεκτονικός τύπος της βασιλικής κατά την Τουρκοκρατία και ο Πατριάρχης Καλλίνικος». Σσ. 159–68 στο Εκκλησίες. τ. 1. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.	Ορλάνδος 1958	Ορλάνδος, Κ. 1958. Μοναστηριακή Αρχιτεκτονική. Β'. Αθήνα. Πάλλας, Δ. 2007. Αποφόρητα. Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός.
Μπούρας 1989	Μπούρας, Χ. 1989. «Η αντιμετώπιση της Παραδοσιακής αρχιτεκτονικής». Σσ. 21–32 στο ΕΠΑ. τ. 1. Αθήνα: Εκδόσεις Μέλισσα.	Παντελοδήμος 1974	Παντελοδήμος, Δ. 1974. «Η εκλογή του Οικουμενικού Πατριάρχου Καλλινίκου Γ' (κατά μαρτυρίαν του Βαρώνου De Tott)». ΑΘΜ (3):149–62.
Μπούρας 1998	Μπούρας, Χ. 1998. «Διακοσμήσεις οθωμανικού μπαρόκ στο Αιγαίο». Σσ. 151–66 στο Εκκλησίες. τ. 5. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.	Παπαγεωργίου 1978	Παπαγεωργίου, Β. 1978. «Οι πελεκάνοι του τόπου μας μιλούν για τη δουλειά τους». Αρμολόι (6):32–37.
Μπούρας 2001	Μπούρας, Χ. 2001. Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική στην Ελλάδα. Αθήνα: Εκδόσεις Μέλισσα.	Παπαϊωάννου 2007	Παπαϊωάννου, Κωνσταντίνος. 2007. Τα ελληνικά μοναστήρια σαν αρχιτεκτονικές συνθέσεις. β'. Αθήνα: Εκδοτική Ερμής ΕΠΕ.
Μπούρας 2013	Μπούρας, Χ. 2013. «Ζητήματα της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής του 18ου αιώνας». Σσ. 139–54 στο Εκκλησίες. τ. 7. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μυγδονία.	Πολυβίου 2002	Πολυβίου, Μ. 2002. «Οι φορείς της ναοδομικής δραστηριότητας στο Πήλιο κατά τον 18ο και 19ο αι. (1700-1881)». Σσ. 165–72 στο Εκκλησίες. τ. 6. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ.

- Πολυβίου 2009** Πολυβίου, Μ. 2009. «Η αρχιτεκτονική του ναού της Αγίας Μαρίνας». Σσ. 39–48 στο Ο ναός της Αγίας Μαρίνας Κισσού, επιμέλεια Α. Λαγόπουλος. Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Πολυβίου 2019** Πολυβίου, Μ. 2019. Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική στο Πήλιο κατά τον 18ο και 19ο αιώνα (1700-1881). Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Πορτελάνος 1982** Πορτελάνος, Α. 1982. «Ο Αγ. Νικόλαος στο Χορευτό». Σσ. 167–78 στο Εκκλησίες. τ. 2. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Σαββοπούλου - Κατσίκη 2013** Σαββοπούλου - Κατσίκη, Ξ. 2013. «Η εκκλησία του Αγίου Αχιλλείου στον Πεντάλοφο Βοΐου Κοζάνης». Σσ. 253–64 στο Εκκλησίες 7:253-264, Θεσσαλονίκη: . τ. 7. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μυγδονία.
- Σιμόπουλος 2003** Σιμόπουλος, Κ. 2003. Οι ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα. τ. τόμος Γ1. Αθήνα: Εκδόσεις Στάχυ.
- Σκουβαράς 1964** Σκουβαράς, Βαγγέλης. 1964. Ιωάννης Πρίγκος. Αθήνα: Έκδοση της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας των Θεσσαλών.
- Χρυσοβέργης 1995** Χρυσοβέργης, Αθανάσιος. 1995. Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος ο Γ' ο εκ Ζαγοράς (1757). Ζαγορά: Έκδοσις κληροδοτήματος Δ. Πολυμέρη.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Ημερομηνία επίσκεψης σελίδων: 10/10/2024

«<https://e-thessalia.gr/monastiria-sto-pilio-zontaneyoyn-xa-na/>».

«<https://magnesianews.gr/slider/o-volos-isopedothike-apo-62-richter.html>».

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ. 01. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 02. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 03. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 04. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 05. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 06. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 07. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 08. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 09. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 10. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 11. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 12. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 13. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 14. Λεωνιδοπούλου-Στυλιανού 1992, 16, εικ.4.

Εικ. 15. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 16. Γιαννόπουλος, 1925, σελ. 229.

Εικ. 17. https://www.topoguide.gr/mountains/thessaly/adv_s_pelion/pelion_lpt/LPT_2_Veneto_Sourvia.php

Εικ. 18. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 19. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 20. <https://www.travel.gr/nature/kissos-pilioy-ena-katafygio-mesa-sto-v/>

Εικ. 21. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 22. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 23. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 24. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 25. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 26. Παπαϊωάννου 1977, εικ. 208,209.

Εικ. 27. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 28. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 29. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 30. Πορτελάνος, 1982, εικ.12.

Εικ. 31. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 32. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 33. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 34. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 35. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 36. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 37. Παπαϊωάννου 2007, εικ.176.

Εικ. 38. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 39. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 40. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 41. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 42. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 43. Θωμάς Γ., 1992, Ευτράπελα Ιστορήματα του Πηλίου. Βόλος: εκδόσεις Ωρες, σελ. 173.

Εικ. 44. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 45. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 46. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 47. ΑΔ 22 (1967) Β2, πιν.201α.

Εικ. 48. Αρχείο Μίλτου Πολυβίου.

Εικ. 49. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 50. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 51. Αριστερά: Σπίτια της Ζαγοράς, 1949, πιν.18. Δεξιά: Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 52. Αριστερά: Σπίτια της Ζαγοράς, 1949, πιν.80. Δεξιά: Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 53. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 54. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 55. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 56. Από το Ψηφιακό αποθετήριο της ΧΑΝΘ. Αριστερά: https://www.searchculture.gr/aggregator/digital-files-from-preservator/edm-record/Ymca/000075-11739_3881. Δεξιά: https://www.searchculture.gr/aggregator/edm/Ymca/000075-11739_3713

Εικ. 57. Αρχείο Μίλτου Πολυβίου.

Εικ. 58. Γάκη (επιμ.) [2002] Μοναστήρια Μαγνησίας, εικ.01

Εικ. 59. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 60. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 61. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 62. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 63. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 64. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 65. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 66. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 67. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 68. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 69. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 70. 1,2: Από προσωπικό αρχείο., 3: Αρχείο Μίλτου Πολυβίου.

Εικ. 71. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 72. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 73. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 74. Από το αρχείο της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου.

Εικ. 75. Πάνω: ΑΔ 22 (1967) Β2, πιν.202γ. Κάτω: Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 76. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 77. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 78. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 79. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 80. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 81. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 82. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 83. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 84. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 85. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 86. Πάνω: Από προσωπικό αρχείο. Κάτω: <https://ir.lib.uth.gr/xmlui/handle/11615/37625>

Εικ. 87. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 88. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 89. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 90. Πάνω: Αρχείο Μίλτου Πολυβίου. Μέση, Κάτω: Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 91. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 92. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 93. Αρχείο Β. Μαμαλούκου.

Εικ. 94. Αρχείο Β. Μαμαλούκου.

Εικ. 95. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 96. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 97. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 98. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 99. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 100. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 101. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 102. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 103. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 104. Από προσωπικό αρχείο.

Εικ. 229. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 230. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 231. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 232. Αρχείο Σ. Μαμαλούκου.
Εικ. 233. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 234. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 235. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 236. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 237. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 238. Αριστερά: ΑΔ 22 (1967) Β2, πιν.201α. Δεξιά: Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 239. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 240. Αρχείο Μίλτου Πολυβίου.
Εικ. 241. Αριστερά: Από το Ψηφιακό αποθετήριο της ΧΑΝΘ. https://www.searchculture.gr/aggregator/edm/Ymca/000075-11739_3734. Δεξιά: Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 242. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 243. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 244. Κίζης 2007, 215, εικ. 256.
Εικ. 245. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 246. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 247. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 248. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 249. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 250. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 251. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 252. https://1.bp.blogspot.com/-qVq2f7KWYrA/V1XlEagXNvI/AAAAAAANTE/GvZxSe5puOE1YxBqDpwV3bde2pz8_DtJgCLcB/s1600/%25CE%25A4%25CE%25B1%25CE%25BE%25CE%25B9%25CE%25B1%25CF%2581%25CF%2587%25CE%25B5%25CF%2582%2B%25CE%25B6%25CE%25B1%25CE%25B3%25CE%25BF%25CF%2581%25CE%25B1%25CF%2582.png.
Εικ. 253. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 254. ΑΔ22 1967, Π201β.
Εικ. 255. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 256. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 257. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 258. Αρχείο Σ. Μαμαλούκου.
Εικ. 259. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 260. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 261. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 262. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 263. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 264. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 265. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 266. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 267. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 268. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 269. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 270. Αρχείο Σ. Μαμαλούκου
Εικ. 271. Από προσωπικό αρχείο.
Εικ. 272. Πολυβίου 2019, εικ. 19.
Εικ. 273.1. <https://gr.pinterest.com/pin/335518241008569891/> 2.<https://www.designboom.com/architecture/solar-trees-shelter-koichi-takada-marketplace-shanghai-10-19-2023/> 3.<https://www.stirworld.com/see-news-foster-partners-reveal-southern-dunes-hotel-in-the-desert-of-saudi-arabia>

4.<https://wwworkspace.com/2018/08/28/burasiri-wacharapol-landscape-design-by-sanitas-studio/#jp-carousel-13340> 5.<https://archinect.com/news/article/150417628/polish-transport-center-with-tree-trunk-inspired-columns-completed-by-tremend-architecture-studio#&gid=1&pid=4>

